

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

45.

Országos Kriminológiai Intézet

KRIMINOLÓGIAI
TANULMÁNYOK
45.

BUDAPEST, 2008

Közzéteszi
az Országos Kriminológiai Intézet

A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Szerkeszti
dr. Virág György
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

© Dr. Virág György, 2008

ISSN 1586-4596

TARTALOM

Előszó

7

NAGY LÁSZLÓ TIBOR

Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS-adatok alapján
Bűncselekmények és elkövetőik 1995–2005

13

BARABÁS A. TÜNDE

Az erőszakos bűncselekmények sértettjei (1995–2005)

43

GYURKÓ SZILVIA

A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek-
és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott
jogkövetkezmények körüli dilemmák

73

KEREZSI KLÁRA – KÓ JÓZSEF

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának
hatékonyasága

93

PARTI KATALIN

Számítástechnikai devianciák és társadalmi kötődés
(ISR D–2)

149

BÁRD PETRA

A kölcsönös bizalom elvével szembeni alkotmányos
aggályok az európai elfogatóparancs példáján keresztül

175

**BARABÁS A. TÜNDE – MÉSZÁROS ÁDÁM –
WINDT SZANDRA**

A vádelhalasztás eredményessége és feltételei 2006-ban:
aktafeldolgozás, különös tekintettel a megelőzés és az
individualizálás szempontjaira

193

FÜLÖP ÁGNES – KISS ANNA

Az óvadék elméleti és gyakorlati kérdései

239

DUNAVÖLGYI SZILVESZTER – TILKI KATALIN

Eljárási akadályok két környezetkárosító deliktumnál

259

ANTAL SZILVIA

Public Private Partnership

283

REZÜMÉ

303

ELŐSZÓ

Az 1962 óta megjelenő kiadványsorozat legújabb, 45. kötetét tartja kezében az olvasó, amely – követve a hagyományokat – az Országos Kriminológiai Intézet kutatóinak egyéves kutatási eredményeiből nyújt szemelvényeket a kriminológiai vizsgáldások iránt érdeklődőknek.

Egy társadalom állapota, változása a szokásos, a „normaszerű” viselkedések leírása mellett a deviáns, a normasértő magatartások és az ezekre adott társadalmi reakciók elemzésével is jellemezhető. Ha egy kései kutató vigyázó tekintetét a 2007-es év Magyarországnak történéseire veti, megállapíthatja majd, hogy ebben az esztendőben nem történt jelentős módosulás a büntetőjogi normák által meghatározott deviancia mennyiségi mutatóiban; a kriminálstatisztika főbb adatai nem növekedtek. Az ismertté vált bűncselekmények száma gyakorlatilag megegyezett az előző év mutatójával, míg az ismertté vált bűnelkövetők száma csökkent (az abszolút számokat összehasonlítva 6,5%-kal, százezer lakosra vetítve pedig 9,3%-kal). Természetesen az összesített számok mögötti részletesebb elemzés differenciáltabb képet mutat. A személy elleni bűncselekményeknél ugyanis 5%-os, a közlekedési és a vagyon elleni bűncselekmények körében 6-6%-os emelkedés tapasztalható, utóbbi csoporton belül az ismertté vált rablások száma 15, a csalásoké pedig 75%-kal (!) emelkedett az előző évi adatokhoz képest. [Meg kell jegyezni persze, hogy az ismertté vált bűnelkövetők száma az említettek közül csak a közlekedési bűncselekmények körében nőtt (4%-kal), míg a vagyon elleni bűncselekmények esetében számuk 5%-kal, a személy elleni bűncselekményeknél pedig 5,5%-kal csökkent.] Összességében úgy tűnik, hogy folytatódik a 2000-es évek elejének trendje: az ugrásszerű emelkedéssel jellemezhető bűnözési hullám az 1998-as csúcstól követő fokozatos csökkenés után 2002 óta a kilencvenes évek elejére jellemző szinten, 420 ezres nagyságrend körül stagnál.

A társadalmat élesen megosztó politika hektikus impulzusai a kriminológia vizsgáldási területét sem hagyták érin-

tetlenül, az előző év szokatlan és ijesztő utcai konfliktusai azonban nem folytatódtak, és a jogalkalmazók is jelentős erőfeszítéseket tettek, hogy a probléma kezelése a szakszerűség és jogszerűség irányába változzon. Szembeötlő a szemlélődő számára az utóbbi időben a gyermek- és fiatalkorúak által megvalósított erőszakcselekmények drámai, sokszor hiszterizált megjelenítése a közbeszédben és a médiában, a pánikszerű aggodalom a terjedőnek vélt iskolai erőszak és az egyéb fiatalkori agresszív magatartások miatt, valamint az élesen felvetődő igény ezek azonnali megoldására, akárha hirtelen felindulásban elkövetett jogalkotás útján is. A félelmeket a bűnügyi statisztika adatai nem feltétlenül támasztják alá. Az ismertté vált fiatalkorú elkövetők száma 3,3, a tényállásszerű cselekményt megvalósító gyerekek száma 5%-kal csökkent, és nem növekedtek az azonos korú lakónépességhez viszonyított arányok sem. A fiatalkorúak és a gyerekkorúak esetében is (hasonlóan a felnőttekhez) az elkövetett cselekmények zöme (63, illetve 76%) vagyon elleni bűncselekmény. Kétségtelen, hogy a személy elleni bűncselekmények körében a fiatalkorú elkövetőknél 4%-os, a gyerekkorúaknál 15%-os emelkedést jelez a statisztika, utóbbi csoporton belül a gyermekkorúak által elkövetett szándékos testi sértések száma 50%-kal emelkedett az előző évben regisztrált adatokhoz képest. Ez mindenképpen elgondolkodtató, alapos vizsgálatot és ezek eredményein nyugvó megfelelő prevenció és intervenció tervek kidolgozását igényli. Az kevésbé érthető, miért csodálkozunk rá és lepődünk meg ennyire a gyerekek világában tapasztalható durvaságon, miközben a felnőtt környezetet súlyos és tartós feszültségek terhelik, és mindennapi tapasztalat a türelem hiánya, a nyílt ellenségeskedés és az agresszió. Elemzést igényel, vajon milyen narratíva része mindez, milyen okok, elképzelések, értékek és érdekek húzódnak meg az indulatos reakciók mögött. Jól tudjuk persze, hogy az iskola nem mentes az agressziótól, és azt is, hogy az erőszak sem mentes a fiataloktól. Ennek valós mértékét és változását megbízható kutatásokkal kell felderíteni, ezek alapozhatják meg az átgondolt megelőzési és intervenció programokat. Ilyenekre nagy szükség lenne, akkor is, ha az agresszió a valóságban nem fokozódik jelentősen. Hiszen jól tudjuk azt is, hogy a gyerek- és fiatalkori antiszociális maga-

tartásokat nagy valószínűséggel súlyos beilleszkedési zavarok követik majd felnőttkorban is. Számos kutatás jelezte, hogy a gyermekkorban kriminális magatartást folytatók felnőve – a normakövető gyerekekhez képest – jelentősen nagyobb arányban küszködnek alkohol- és drogproblémákkal, pszichiátriai zavarokkal, követnek el öngyilkosságot, szenvednek szociális deprivációt, és küszködnek anyagi nehézségekkel. Minél súlyosabb és/vagy minél gyakoribb a gyermekkori antiszociális magatartás, annál nagyobb a valószínűségük a felnőttkori zavaroknak.

Az idei kötet tanulmányai – a kriminológia és a büntetőjogtudomány területén belül – két nagy téma köré szerveződnek. A klasszikus és a már jelzett kriminológiai témák (gyermek- és fiatalkori kriminalitás, erőszakos bűnözés) mellett alaki és anyagi jogi normák érvényesülésével foglalkozó elméleti munkák találhatók a publikált írások között.

Az első tanulmányban *Nagy László Tibor* az erőszakos bűnözés trendjeit mutatja be, tíz év (1995–2005) kriminálstatisztikai adatainak feldolgozásával. Bár az erőszakos bűnözés össz-bűnözésen belüli aránya nem haladja meg az 5-6%-ot, mégis, mint a szerző maga is kiemeli, *„mindenkor a kriminalitás gerincvonalát jelenti. Kiemelkedő társadalomra veszélyessége, a közbiztonság megítélésére gyakorolt hatása és a média fokozott érdeklődése miatt az össz-bűnözésről alkotott kép szubsztanciális összetevőjének számít.”* Az elmúlt évek tendenciái az önbíraskodások, a zsarolások és a garázdaságok esetében az arányok növekedését jelzik, és aggasztó az erőszakos bűnözés minőségi változása, eldurvulása.

Barabás A. Tünde munkája az erőszakos bűnözés egy másik dimenzióját, a sértettek sajátosságait vizsgálja. A szerző arra törekszik, hogy a hazai statisztikai adatok elemzésével feltárja azokat a jellemzőket, amelyek az erőszak áldozatait más bűncselekmények áldozataitól markánsan megkülönböztetik, és ennek alapján vázolja az erőszakos cselekmény áldozatának profilját napjainkban Magyarországon.

Az erőszak és a kriminalitás közötti viszony igen gyakran jelenik meg a gyermek-, fiatalkorú elkövetőkkel és sértettekkel összefüggésben. A gyermekkori bűnözés – és a büntethetőségi

korhatár kérdése – az elmúlt időszakban a büntetőpolitika és a büntetőjog egyik leg többet elemzett, vitatott kérdésévé vált. Gyurkó Szilvia munkája arra keresi a választ, vajon a legfontosabb kérdéseket tesszük-e fel akkor, amikor a büntethetőség alsó korhatáráról és a jogkövetkezmények szigorított rendszeréről vitatkozunk.

Kerezsi Klára és Kó József közös tanulmánya a fiatalkori bűnözés témáját a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerének hatékonysága felől közelíti meg. A kutatók kvalitatív és kvantitatív kutatási módszereket egyaránt alkalmazó empirikus felmérés keretében vizsgálták a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott vádhalasztás jogintézményét, valamint a javítóintézeti nevelés, illetve a végrehajtandó szabadságvesztés hatékonyságát.

A kriminológiai kutatásokat bemutató részt Parti Katalin számítógépes devianciával foglalkozó írása zárja. Az OKRI munkatársainak részvételével zajlott, gyermek- és fiatalkori devianciát vizsgáló európai kutatási program (ISRD–2 kutatás) online kriminalitással foglalkozó területének részeredményei szerint *„azok, akiknek van otthoni számítógépes hozzáférésük és azok, akik több időt töltenek tévénézéssel, számítástechnikai játékkal, chateléssel, kevesebb időt töltöttek barátaikkal, szabadidejükben általában egyedül vagy szüleikkel voltak”*.

A kötet következő tanulmánya már a második, az elsősorban dogmatikai, illetve alaki jogi kérdésekkel foglalkozó részhez tartozik, és az európai elfogatóparancs körüli alkotmányos aggályokat veszi sorra. Bárd Petra szerint *„a tagállami büntetőjogi szuverenitás – akár csak részleges – feladása máig az egyik legérzékenyebb pont az Európai Unión belül, és ez így is marad a kölcsönös bizalom megteremtéséig. Az elfogatóparancs jelentős előrelépésnek tűnik a tagállamok közötti kiadatás korábbi szabályozásához képest, alkalmazása azonban nem zökkenőmentes.”*

Barabás A. Tünde, Mészáros Ádám és Windt Szandra közös dolgozata az OKRI-ban, 2007-ben zajlott és a vádelhalasztás jogintézményének érvényesülését, illetve feltételeit vizsgáló, több mint 1200 ügyre kiterjedő aktafeldolgozás eredményeit összegzi. Az egyik legfontosabb büntetőpolitikai cél a preven-

ció, amely az eljárás egyszerűsítésével együtt érvényesülhetne a vádemelés elhalasztása intézményénél. A tanulmányban a kutatók nemcsak a vádelhalasztás jelenlegi gyakorlatát mutatják be, hanem de lege ferenda javaslatokat is tesznek a jogintézmény szerepének növelésére.

Empirikus kutatási eredmények ismertetése mellett az elméleti, jogdogmatikai kérdések alapos körüljárása és jogszabálmódosításra tett javaslatok jellemzik *Fülöp Ágnes és Kiss Anna* közös tanulmányát is, amely az óvadék jogintézményét mutatja be. A kutatás megállapította, hogy az óvadék jogszabályi bevezetése után kérelmek sokasága érkezett a bírósághoz, majd ez után sokkal kevesebb eljárásban alkalmazták a jogintézményt. Ennek több oka van: egyrészt a jogszabály pontatlansága, illetve a törvény megszorító értelmezése, másrészt a terhelték rossz szociális helyzete is nehézséget okoz az óvadék alkalmazásánál.

A következő tanulmány is eljárásjogi intézményt jár körül. *Tilki Katalin és Dunavölgyi Szilveszter* dolgozata a feljelentés elutasításának, illetve a nyomozás megszüntetésének jellemző okait tárja elénk a környezetkárosítás büntette miatt indult, illetve a hulladékgazdálkodás rendjének megsértésével kapcsolatos büntetőügyekben. A kutatók által végzett vizsgálat célja az volt, hogy képet kapjunk a feljelentéselutasítások és nyomozásmegszüntetések jellemző okairól, eseteiről. A kutatási eredményekből kitűnik, hogy továbbra sem oldódott meg a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése büntettnék és a környezetvédelmi szabálysértés elhatárolásának kérdése, így a kutatók erre is megpróbálnak választ adni tanulmányukban.

A Kriminológiai Tanulmányok 45. kötetét *Antal Szilvia* írása zárja, amely az állam és a magánszektor egy sajátos együttműködési modelljével, a PPP-vel (Public Private Partnership) foglalkozik – különös tekintettel a büntetés-végrehajtás területén elképzelhető megvalósulási formáira. A szerző a magánbörtön-szerződések típusai mellett a börtönbefektetések gazdasági tényezőit, az etikai-alkotmányos kérdéseket, valamint a hazai gyakorlatban létrejött börtönberuházások kialakulását és jelen állását is bemutatja.

Idei kiadványunkat abban bízva ajánlom a kriminológia és büntetőjog-tudomány iránt érdeklődő olvasók figyelmébe, hogy a fenti „étlap” felkeltette az érdeklődésüket és a kötetbe szerkesztett dolgozatok a felvetett aktuális kérdésekre közérthetően és magas színvonalon adnak választ. A XXI. század elején a kriminológiának jó néhány próbatétellel kell szembenéznie, sőt, Jerzy Sarnecki szerint, a kortárs kriminológia keresztúthoz érkezett, és könnyen marginalizálódhat, ha művelői a fennálló helyzet kritikáján túl nem adnak hasznosítható, pozitív javaslatokat is. Alkalmazható eredményekre vezető kutatásokra, a jelenségek valós és érthető magyarázatára van szükség, hatékony részvételre a praxissal kapcsolatos vitákban és döntéshozatalokban, továbbá élő és működő kapcsolatra a valósággal, a gyakorlattal, a jogszolgáltatás rendszerével. Szándékaink szerint kutatásaink ebbe az irányba vezetnek.

Budapest, 2008. május

Virág György

Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS- adatok alapján

Bűncselekmények és elkövetőik 1995–2005

Az erőszakos bűnözés – mennyiségileg meghatározott nagyságrendjétől függetlenül – mindenkor a kriminalitás gerincvonalát jelenti. Kiemelkedő társadalomra veszélyessége, a közbiztonság megítélésére gyakorolt hatása és a média fokozott érdeklődése miatt az összébűnözésről alkotott kép szubsztanciális összetevőjének számít. Hazánkban az erőszakos bűnözés részaránya az 1970–80-as években 10-13% volt az ismertté vált összébűnözésen belül, nominálisan pedig a cselekmények száma mindig húszezer alatt maradt. A rendszerváltozás után e téren is jelentős mértékű terjedelmi változás történt, a dinamika azonban jóval alacsonyabbnak bizonyult az összébűnözés emelkedésénél. A korábban megszokott arány visszaesett 5-6%-ra, 1999 óta azonban lassú visszarendeződési folyamatot figyelhetünk meg. Aggasztónak tűnik az erőszakos bűnözés minőségi változása, eldurvulása. Az előre kitervelt, kegyetlen módszerekkel elkövetett és a leszámolási jellegű gyilkosságok, az erőszakosabbá, veszélyesebbé váló rablások megjelenése megrémítette a lakosságot. Olyan, korábban hazánkban gyakorlatilag ismeretlen cselekmények terjedtek el, mint az erőszakos pénzbehajtások, valamint az úgynevezett védelmi pénzek követelése. Jelentős mértékben megnövekedett az önbíráskodások, a zsarolások és a garázdaságok aránya.

Hatályos büntető törvénykönyvünkben az erőszakos bűncselekmények nem alkotnak önálló fejezetet, hanem a kódex különböző részein elszórtan található, mivel más és más jogi tárgyat – életet, testi épséget, személyes és nemi szabadságot, közbiztonságot, köznyugalmat, vagyoni érdeket – sértő vagy veszélyeztető magatartásokat foglalnak magukban. A hazai kriminálstatisztikai adatgyűjtés bázisát alkotó legátfogóbb rendszer, az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika (ERÜBS) alapvetően a Btk. szerkezetében csoportosítja az ismertté vált bűnözésről szerzett információkat, emellett

azonban ismeri és használja az „erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények” fogalmát, és több vonatkozásban külön prezentálja e kategória adatait is. E megoldást az indokolja, hogy az erőszakos bűnözés, nagyságrendjétől függetlenül, fokozott társadalomra veszélyessége, a biztonságérzetre gyakorolt kiemelt hatása és a média fokozott érdeklődése miatt is mindenkor a kriminalitás gerincvonalának tekinthető.

A kriminológiai erőszak-fogalom elfogadott meghatározása szerint csak embertől eredő, másik személyre közvetlenül irányuló, a cél elérésére alkalmas fizikai vagy pszichikai erőt jelent.¹ A nemzetközi szakirodalomban létezik ugyan olyan álláspont is, amely az erőszak kriminológiailag releváns fogalmán kizárólag olyan jelenségeket ért, amelyek során az áldozat irányába legalább egy kimutatható fizikai erő alkalmazására sor kerül.² Ezt a nézetet azonban a többségi álláspont nem fogadja el, és az erőszakos bűncselekmény megvalósulásához elegendőnek tekinti önmagában kényszer vagy súlyosabb fenyegetés alkalmazását, tehát a pszichikai kényszert.

A fizikai erőszak által megvalósított kényszer mértéke mindenkor a sértetti ellenállás függvénye. Ennek általában elvárt mércéje a „komoly ellenállás”, és minden olyan mértékű kényszer, amely ezt az ellenállást képes megtörni, alkalmas a fizikai erőszak megvalósítására.

A pszichikai erőszak által megvalósított fenyegetés három mértéke különböztethető meg:

- a) fenyegetés (Btk. 138. §): súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen;
- b) az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetés (például rablás vagy erőszakos közöskülés esetén);
- c) emberöléssel, testi sértéssel, gyújtogatással vagy más hasonló súlyos hátránnyal való fenyegetés (például a zsarolás minősített esetében).

1 Vigh József – Gönczöl Katalin – Kiss György – Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik. KJK, Budapest, 1973, 42. o.

2 Gerd Geilen: Neue Entwicklung beim strafrechtlichen Gewaltbegriffs. In: Friedrich Geerds – Wolfgang Naucke (Hrsg.): Festschrift für Helmut Mayer zum 70. Geburtstag. Berlin, 1966, S. 445.

Az erőszakos bűncselekmények tehát az alábbi ismérvekkel jellemezhetők:

- szándékos és célzatos cselekmények;
- az elkövető erőszakos magatartása a sértett személye ellen irányul;
- az alkalmazott erőszak a sértett számára kényszerhelyzetet teremt, akarátát, ellenállását megtöri;
- az elkövető által kifejtett erőszak kétmozzanatú tettesi magatartás esetén eszközcselekmény (például rablás, zsarolás, erőszakos közösülés, kifosztás megvalósulásakor); vagy az erőszak önmagában a bűncselekmény törvényi tényállását kimerítő immanens rész (szándékos emberölésnél, szándékos súlyos testi sértésnél).

Az ERÜBS precízen nem pusztán az erőszakos, hanem az *erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények* megnevezést alkalmazza. Ennek oka egy Janus-arcú bűncselekmény, a garázdaság, amelyet általánosan elfogadottan mindenkor az erőszakos bűnözés körébe tartozónak tekintettek, annak ellenére, hogy mind személy, mind dolog elleni erőszakkal megvalósítható. Sőt a jelenleg hatályos 1978. évi Btk. hatálybalépése előtti megfogalmazása szerint az erőszak megléte sem volt e bűncselekmény tényállásának elengedhetetlen eleme. Az egyszerűség kedvéért azonban a szakirodalom többnyire a kevésbé komplikált *erőszakos bűnözés* kifejezést használja, érteve ezen a garázdaság bűncselekményét is magában foglaló teljes kategóriát.

A bűncselekményi csoport összetétele az ERÜBS rendszerében az idők folyamán némi változáson esett át, így néhány bűncselekmény, amelyet korábban megalapozatlanul idesoroltak (zártörés, hivatalos személy megsértése), kikerült a kategóriából, míg időközben pönalizált új cselekményekkel (például jármű erőszakos elvétele, kifosztás, nemzetközileg védett személy elleni erőszak) bővült a kör. A közelmúltban két erőszakos bűncselekmény eltörlésére került sor: a természet elleni erőszakos fajtalanságot az Alkotmánybíróság 37/2002. (IX. 4.) AB határozata semmisítette meg, az újszülött megölését pedig a 2003. évi II. törvény helyezte hatályon kívül.

Jelenleg az ERÜBS rendszerében a következő bűncselekmények tartoznak az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények közé: emberölés [Btk. 166. § (1)–(2)]; erős felindulásban elkövetett emberölés (Btk. 167. §); szándékos testi sértés [Btk. 170. § (1)–(5)]; kényszerítés (Btk. 174. §); lelkiismereti és vallásszabadság megsértése (Btk. 174/A §); nemzeti, etnikai, fajai vagy vallási csoport tagja elleni erőszak (Btk. 174/B §); személyi szabadság megsértése (Btk. 175. §); emberrablás [Btk. 175/A § (1)–(4)]; magánlaksértés (Btk. 176. §); erőszakos közöszülés (Btk. 197. §); szemérem elleni erőszak (Btk. 198. §); kerítés megtévesztéssel, erőszakkal, fenyegetéssel [Btk. 207. § (3) b)]; a választás, népszavazás és a népi kezdeményezés rendje elleni bűncselekmény erőszakkal, fenyegetéssel [Btk. 211. § a) 1. ford., b) 1. ford., e) 2. ford.]; embercsempészás, a csempészett személy sanyargatásával, fegyveresen [Btk. 218. § (3) a), (3) b)]; bán-talmazás hivatalos eljárásban (Btk. 226. §); kényszervallatás (Btk. 227. §); hivatalos személy elleni erőszak (Btk. 229. §); közfeladatot ellátó személy elleni erőszak (Btk. 230. §); hivatalos személy támogatója elleni erőszak (Btk. 231. §); nemzetközileg védett személy elleni erőszak (Btk. 232. §); fogolyzندیülés (Btk. 246. §); nemzetközi jogi kötelezettség megszegése [Btk. 261/A § (2) a) és (3) b)]; garázdaság (Btk. 271. §); rendbontás [Btk. 271/A § (1)–(2)]; önbíráskodás (Btk. 273. §); rablás (Btk. 321. §); kifosztás (Btk. 322. §); zsarolás (Btk. 323. §) és jármű erőszakkal (fenyegetéssel) elvételének büntette [Btk. 327. § (2) a), (3)].³

A tanulmány az ERÜBS rendelkezésre álló adatai alapján tekinti át az erőszakos és garázda jellegű bűnözés bűncselekményi és bűnelkövetői oldalának morfológiai jellemzőit az 1995 és 2005 közötti időszak vonatkozásában, táblázatok és ábrák segítségével, természetesen esetenként utalva a vizsgált periódus előtti helyzetre is. (A jelzett időszakra vonatkozóan az ERÜBS erőszakos bűncselekmények áldozataival kapcsolatos adatait Barabás Andrea Tünde tanulmánya elemzi.)

³ Tájékoztató a bűnözésről 2006. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Rendészeti Felügyeleti és Ellenőrzési Főosztály Statisztikai Osztály–Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztály, Budapest, 2007, 99–100. o.

Az erőszakos bűnözés volumene és dinamikája

Az erőszakos bűnözés terjedelmét tekintve az össz-bűnözés viszonylag csekély hányadát adja. Részaránya az 1970–80-as években 10-13% körül alakult, nominálisan pedig a cselekmények száma mindig húszezer alatt maradt. A rendszerváltozás után az erőszakos bűnözés terén is egyértelmű mennyiségi növekedés történt (2001-től az ismertté vált cselekmények száma harmincezer fölé emelkedett), ennek dinamikája azonban jelentősen elmaradt az össz-bűnözés robbanásszerű emelkedésétől. Így a korábbi arány visszaesett 5-6%-ra (a legalacsonyabb, 4,7%-os értéket 1998-ban érte el).

A társadalmi rendszerváltozások alakítják a bűnözés megjelenési formáit, bár a külföldi és hazai tapasztalatok alapján a különböző bűnözési jelenségeket nem egyforma mértékben. A véres, háborús, polgárháborús átalakulások, a nemzetiségi, etnikai, vallási zavargások elsősorban az erőszakos bűnözés robbanásszerű emelkedését okozzák. Ezzel szemben a gyökeres, de békés, „eredeti tőkefelhalmozással” járó rendszerváltozások, mint amilyenek térségünkben is végbementek, amellett, hogy az erőszakos kriminalitás emelkedése is bekövetkezett, mindenekelőtt a vagyon elleni és a gazdasági bűnözés, a kifinomultabb intellektuális és a fosztogató jellegű vagyon elleni deliktumok páratlan mértékű emelkedését idézték elő.

A megváltozott, kapitalista jellegű, a kezdeti időkben sok tekintetben „vadkeletinek” nevezhető társadalmi-gazdasági viszonyok konszolidálódásának következtében 1999-től azonban lassú visszarendeződési folyamatot figyelhetünk meg. Miközben a vagyon elleni bűnözés az ezredforduló után csökkenő tendenciát mutat, az erőszakos kriminalitás 1997-től 2004-ig fokozatosan nőtt, és részaránya elérte a 8%-ot. 2005-ben azonban fordulat következett be, és csökkent az erőszakos bűncselekmények száma és össz-bűnözésen belüli kvótája is 7,5%-ra (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

**Az összbünyözés és az erőszakos és garázda jellegű bünyözés alakulása
(1995–2005)**

Év	Összes büncselekmény	Erőszakos büncselekmények	Erőszakos büncselekmények az összes büncselekmény százalékában
1995	502 036	25 731	5,1
1996	466 050	24 674	5,3
1997	514 403	26 987	5,2
1998	600 621	28 414	4,7
1999	505 716	28 277	5,6
2000	450 673	29 144	6,5
2001	465 694	30 821	6,6
2002	420 782	31 214	7,4
2003	413 343	31 476	7,6
2004	418 883	33 366	8,0
2005	436 522	32 760	7,5

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a fejlett piacgazdaságokban a vagyon elleni bünyözés egyértelmű dominanciája érvényesül az erőszakos kriminalitással szemben. A jövőt tekintve hazánkban is feltehetően lelassul vagy megáll az erőszakos bünyözés arányának növekedése, és nem fogja elérni a rendszerváltozás előtti 10%-ot meghaladó arányt, hanem valószínűsíthetően 7-8% körüli értéket képvisel majd az összbünyözésen belül.

A nemzetközi kriminálstatisztikai összevetés nehézségei és korlátai ellenére az állapítható meg, hogy hazánk az erőszakos büncselekmények százezer lakosra számított 263-as arányszámával a dániaival áll azonos szinten, és ebből a szempontból az európai középmezőnybe tartozunk. A világ 28 nagyvárosa közül Budapest a százezer lakosra jutó ember-

ölések száma szerint a tizennegyedik helyen áll, azonos helyzetben Prágával, Madriddal, Lisszabonnal és Helsinkivel.⁴

Az erőszakos bűnözés struktúrája

Az erőszakos bűnözés jelenségcsoportja nem tekinthető homogén kategóriának. Az idesorolható deliktumok különböző jogi tárgyakat sértenek, éppen ezért megjelenési formáik is igen változatosak. Az erőszakos bűnözés struktúráját és annak módosulásait a 2. számú táblázat, valamint az 1. és a 2. számú ábra szemlélteti.

Napjainkra a *testi sértések* (szándékosan elkövetett súlyos és a könnyű), valamint a *garázdaságok* olyannyira meghatározó deliktumok, hogy ezek adják az erőszakos kriminalitás több mint kétharmadát.

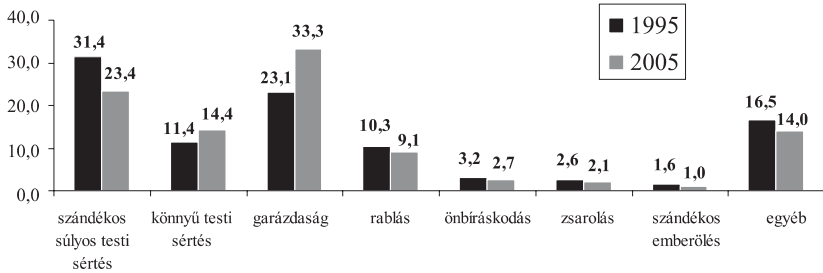
A vizsgált időszakban legintenzívebben, csaknem kétszeresére, a garázdaságok száma emelkedett. Ennek következtében gyökeres változás következett be, mivel 2001-től addig soha nem tapasztalt módon átvette a kategóriában a vezető helyet a szándékos súlyos testi sértésektől, és mára már az erőszakos bűnözés egyharmadát teszi ki, míg a nyolcvanas években csak 15-20%-át képviselte. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell azonban – amint arra már utaltunk –, hogy a garázdság nem tekinthető minden szempontból „valódi” erőszakos bűncselekménynek, mivel nemcsak személy, hanem kizárólag *dolog elleni erőszakkal is elkövethető*. Ezen kívül, véleményünk szerint, parttalan, túl széles hatókörű tényállása elsősorban a benne foglalt határozatlan elemek (kihívó közösségellenesség, megbotránkozás vagy riadalom keltésére alkalmasság) miatt sok esetben lehetőséget teremt gumijogszabálykenti felhasználásának, a túlságosan diszkrecionális jogalkalmazásnak.

⁴ Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000, 310. o.

2. számú táblázat
**Egyes kiemelt erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények
számának alakulása (1995–2005)**

Év	Szándékos emberölés	Szándékos súlyos testi sértés	Magánlakásértés	Erőszakos közösztülés	Szemérem elleni erőszak	Hivatalos személy elleni erőszak	Közfeladatot ellátó személy elleni erőszak	Garázdaság	Önbíráskodás	Rablás	Kifosztás	Zsarlás
1995	412	8070	1831	417	228	526	248	5 937	835	2657	277	657
1996	414	7486	1644	423	263	451	206	5 924	861	2689	257	724
1997	431	7805	1857	392	248	463	223	6 418	1065	3056	261	837
1998	446	8147	1748	346	237	489	225	7 492	1052	3056	268	875
1999	410	7734	1607	331	212	512	272	7 706	932	3167	251	902
2000	357	7621	1744	294	204	527	266	7 817	950	3494	261	890
2001	408	7261	1882	321	185	481	246	8 353	956	3319	304	846
2002	359	7531	1710	293	222	481	301	9 389	949	3389	341	888
2003	378	7428	1738	256	279	505	325	9 858	954	3289	317	930
2004	362	7882	1777	267	298	507	412	10 757	961	3227	298	906
2005	313	7650	1709	264	378	552	389	10 911	871	2982	356	682

1. számú ábra

**Erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények megoszlása
1995-ben és 2005-ben (%)**

Egyes, korábban drasztikus mértékben szaporodó vagyon elleni erőszakos bűncselekmények (*rablás, zsarolás*) növekedése lelassult, illetve megállt. Idesorolható az *önbírászkodás* is, bár e deliktum a Btk. rendszerében nem a vagyon elleni, hanem a közrend elleni bűncselekmények fejezetében található. Ennek ellenére elkövetési motívumként itt is anyagi szempontok jelentkeznek, hiszen a tettes jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igény érvényesítése céljából alkalmaz erőszakot vagy fenyegetést. A kifosztások száma az ezredforduló után is tovább emelkedett.

Lényegesen nem változott a *magánlaksértések és a hivatalos személyek elleni erőszakok* száma, növekedett azonban a *közfeladatot ellátó személyek elleni erőszakok* előfordulása.

Öröndetes tény, hogy csökkent az emberölések száma, valamint a szexuális bűncselekmények közül az erőszakos közösüléseké. Ezzel szemben szaporodtak a szemérem elleni erőszakok, és 2003-tól az a korábban soha nem tapasztalt helyzet állt elő, hogy számuk meghaladta az erőszakos közösüléseket.

Azt azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ismertté vált esetek gyakran nem híven tükrözik a materiális viszonyokat, mivel *szubjektív tényezők* is szerepet játszanak. Így például hangsúlyozottan fontos a *feljelentési hajlandóság* kérdése az erőszakos közösüléseknél, amelynek alapesetében magánindítvány megtételére is szükség van. Kutatási adatok szerint a gyermekkori szexuális abúzusok döntő részére sem

derül fény. A bántalmazottak kevesebb mint fele mondta el valakinek a vele történeteket, és száz esetből csak nyolcban tettek feljelentést.⁵ Bizonyos kisebb súlyúnak érzett, sérelmükre elkövetett cselekményeknél időnként még a hivatalos személyek is toleranciát gyakorolnak, elkerülve a büntetőeljárás tortúráját.

Az erőszakos bűnözés minőségi átalakulása

Az erőszakos bűnözés változásai nemcsak mennyiségileg és strukturálisan jelentkeztek, hanem a *minőségi jellemzők* tekintetében is. Gyakran hangoztatott álláspont, hogy *egyre durvább, veszélyesebb elkövetési módok* alakultak ki. Nőtt a csoportos, a közterületi, az útonálló jellegű, a löfegyverekkel, robbanóanyagokkal és különösen veszélyes eszközökkel megvalósított félelemkeltő bűnözés.⁶ Olyan, korábban hazánkban gyakorlatilag ismeretlen cselekmények jelentek meg és terjedtek el, mint az emberrablások, az erőszakos pénzbehajtások, valamint az úgynevezett védelmi pénzek követelése. Hazánkban is aktuális problémává vált a futballhuliganizmus kérdésköre, és az elkövetők gyakran durva, erőszakos módszereket alkalmaztak még az olyan, alapvetően vagyon elleni umbuldákra, családokra épülő jelenség körében is, mint a lakásmaffia-bűnözés.

Kétségtelen tény az is, hogy az 1990-es évtized közepén a löfegyveres leszámolásokkal, a robbantásos merényletekkel, a kézigránátos, Molotov-koktélos figyelmeztetésekkel a hazai erőszakos bűnözés új szakasza kezdődött. Bár e cselekmények kifejezett célszemélyek ellen irányultak, mégis főként a közterületeken történő elkövetések, a korábban csak filmekben látott alvilági módszerek miatt jelentős mértékben megrendült a lakosság biztonságérzete.

Valójában meglehetősen nehéz egy-egy bűncselekménytípus végrehajtásának durvábbá válását egzakt módon bizonyítani, hiszen erre vonatkozó megbízható statisztikai adatok alig vannak, a megítélésben rendkívül sok a szubjektív elem,

5 Virág György: Szexuális erőszak. In: Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények II. OKRI, Budapest, 2004, 81. o.

6 Bakóczy Antal – Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001, 170–171. o.; Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova, Budapest, 2000, 24. o.

a régebbi cselekmények elhomályosulnak, míg a frissebbek természetesen mélyebb döbbenetet váltanak ki. E tekintetben érdemes megvizsgálni a szándékos emberölések egyes minősített eseteinek nyilvántartott alakulását. Az itt megfigyelhető tendencia alátámasztja a bűnözés kegyetlenebbé válásának irányvonalát, ugyanis például a különös kegyetlenséggel történő elkövetések aránya egyértelmű növekedést mutat (1981-ben 3,8; 1985-ben 6,3; 1990-ben 7,5; 2000-ben 9,0; 2005-ben 8,6%), de ugyanez figyelhető meg a nyereségvágyból vagy más aljas indokból, illetőleg célból történt cselekményeknél is (1981-ben 3,1; 1985-ben 3,9; 1990-ben 5,3; 2000-ben 7,3; 2005-ben 8,0%).

A tendenciát a vizsgált időszak tekintetében a 3. számú táblázat tükrözi. Ennek alapján látható, hogy bár az utóbbi években csökkent az emberölések száma, ez nem vonatkozik a kegyetlenebb, durvább elkövetési módokra. A táblázat egyúttal szemlélteti a befejezett emberölések alakulását is, amely minimális latenciája miatt az erőszakos bűnözés, egyszersmind az össz-bűnözés legobjektívabb indikátorának számít. A kilencvenes években valóságos bűnözési bumm következett be. A korábbi évtizedekben meglehetősen állandósággal elkövetett évi kétszáz körüli befejezett emberölés száma hirtelen megugrott, olyannyira, hogy három esztendőben a háromszázat is meghaladta (1991-ben és 1992-ben 307; 1994-ben 313). A helyzet az ezredforduló után kezdett javulni, 2005-ben pedig különösen kedvezően alakult, mivel csak 164 befejezett emberölés vált ismertté.

3. számú táblázat
A szándékos emberölések alakulása (1995–2005)

Év	Szám %	Szándékos emberölés összesen	Ebből			
			Befeje- zett	Nyereségvágyból vagy más aljas indokból elkövetett	Különös kegyet- lenséggel elkövetett	Több emberen elkövetett
1995	Szám	412	296	33	25	16
	%	100,0	71,8	8,0	6,1	3,9
1996	Szám	414	271	40	25	19
	%	100,0	65,5	9,7	6,0	4,6
1997	Szám	431	289	29	26	26
	%	100,0	67,1	6,7	6,0	6,0
1998	Szám	446	289	39	30	16
	%	100,0	64,8	8,7	6,7	3,6
1999	Szám	419	253	31	28	15
	%	100,0	60,4	7,4	6,7	3,6
2000	Szám	357	205	26	32	11
	%	100,0	57,4	7,3	9,0	3,1
2001	Szám	408	254	37	27	23
	%	100,0	62,3	9,1	6,6	5,6
2002	Szám	359	203	25	31	21
	%	100,0	56,5	7,0	8,6	5,8
2003	Szám	378	228	29	37	11
	%	100,0	60,3	7,7	9,8	2,9
2004	Szám	362	209	29	30	14
	%	100,0	57,7	8,0	8,3	3,9
2005	Szám	313	164	25	27	11
	%	100,0	52,4	8,0	8,6	3,5

Az agresszív viselkedésformák az alkalmazott erőszak formáján és mértékén túl, csoportosíthatók a sértettek szempontjából, az előrelátás, az eszközök vagy a támadó életkora szerint is. Leginkább elfogadott azonban az elkövetés körülményei alapján történő két csoportra osztás. Így megkülönböztetjük a *konfliktusfeloldó* (konfliktusos, szituatív jellegű emberölés, testi sértés, magánlaksértés, garázdaság, hivatalos és közfeladatot ellátó személy elleni erőszak stb.) és a *szükségletkielégítő* bűncselekmények (nyereségvágyból elkövetett emberölés, erőszakos közösülés, rablás, kifosztás, zsarolás, jármű erőszakos elvétele stb.) körét.⁷ Az össz-bűnözéshez képest az arány itt lényegében fordított: 80%-ban konfliktusfeloldó, míg 20% körüli arányban szükségletkielégítő.⁸ Az utóbbi időben azonban egyre gyakoribbakká váltak a szükségletkielégítő cselekmények a konfliktusfeloldókkal szemben⁹, de emellett nem szabad megfeledkeznünk a garázdaságok mint konfliktusfeloldó deliktumok számának rohamos növekedéséről sem.

Napjainkra alapjaiban lezajlott az alvilágban is az „eredeti tökefelhalmozás”, és bekövetkezett egyfajta alvilági rendszerváltás. Manapság a kisebb, a feltűnést kerülő csoportok az igazán hatékonyak. Ezek főként intellektuális jellegű bűncselekményekkel, drogkereskedelemmel és -terjesztéssel, cigarettacsempészéssel foglalkoznak, illetve az adó megkerüléséhez nyújtanak szolgáltatásokat, ipari méretekben készítenek számlákat, offshore cégeken keresztül illegális pénzeket mosnak tisztára. Nem szűnt meg a védelmi pénzek szedése, a zsarolás sem, az utóbbi években mind keményebb támadások érték a pénzzállítókat, és rendszeressé váltak a fegyveres bankrablások is. Az alvilági rendszerváltás nem szüntette meg az erőszakot, sőt bizonyos értelemben fokozta. Az igazán jelentős bűnszervezetek azonban mélyen konspiráltan működnek, vezetőiket még csak ittas vezetésen sem érhetik tetten. Alvilági leszámolások azonban mindig is voltak és lesznek, de a többség ma már inkább csak az elszámolási viták rendezésére használja a nyers erőszakot.¹⁰

7 Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987; Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1996, 155–171. o.

8 Bakóczy Antal – Sárkány István: i. m. 173–174. o.

9 Szócs Árpád László: Az erőszakos bűnözés. Belügyi Szemle, 2000/7–8., 90–98. o.

10 Fekete Gy. Attila: Rendszerváltás a magyar alvilágban. De Jure, 2005. október, 18–20. o.

Az erőszakos bűnözés területi jellemzői

Bizonyos tájegységekben az emberi élet, a testi épség, a nemi szabadság sajátos, történelmi hagyományok által is befolyásolt kedvezőtlen megítélése hosszú időkre nyúlik vissza, ennek következtében az elkövetések gyakorisága jóval átlag feletti.

Az erőszakos bűnözés területi megoszlását vizsgálva a jelenség fokozatos városiasodását tapasztaljuk. Míg a hatvanas években e bűnözési forma erősen kötődött a falusi viszonyokhoz, és falun inkább a városi bűnöző követett el erőszakos bűncselekményt, addig a nyolcvanas évek végére már túlnyomórészt a falusi bűnöző követ el erőszakos bűncselekményeket városokban.¹¹ Emellett előfordulnak olyan városban élő utazóbűnözők is, akik szándékosan a lakóhelyüktől távol eső községekben hajtanak végre szükségletkielégítő erőszakos támadásokat.

Országos szinten az utóbbi években az abszolút számokat tekintve a legtöbb erőszakos bűncselekményt a főváros (évi ötezer-hatezer) mellett Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Pest és Hajdú-Bihar megyében követték el (évi kétezer-hármezer).

A lakosság számához mért gyakorisági mutató alapján egyértelműen Hajdú-Bihar és Heves megye található az élen, mivel a vizsgált időszak 11 esztendejéből Hajdú-Bihar minden évben, Heves megye pedig tíz alkalommal szerepelt az első három között. Tőlük leszakadva Jász-Nagykun-Szolnok megye a harmadik, amely négyszer ért el dobogós helyezést. A főváros e tekintetben legtöbbször a hatodik-hetedik helyen található.

A fővárosi kerületek közül a legtöbb erőszakos bűncselekményt jellemzően a VIII. kerületben követik el, míg a lakosság számához viszonyított gyakorisági mutató szerint általában (tizenegyből kilenc alkalommal) az V. kerület volt a listavezető. Ennek oka, hogy a belvárosban koncentráltan találhatóak szórakozóhelyek, üzletek, bankok, pénzváltók, és jellemzően nem az ott lakó személyek követnek el többnyire vagyon elleni erőszakos cselekményeket, illetve garázdaságokat ezek sérelmére.

¹¹ Gönczöl Katalin: i. m. 73. o.

Az elkövetők

Az erőszakos *bűnelkövetők* száma a vizsgált időszakban húsz-huszonötezer körül alakult, hullámzóan emelkedő tendenciával. *Az ismertté vált erőszakos elkövetők aránya mindig jelentősen, általában kétszeresen vagy ennél is nagyobb mértékben meghaladja az erőszakos bűnözés össz-bűnözésen belüli arányát.* Sajátos jelenségként az 1970-es évek közepéig még az ismertté vált erőszakos bűnelkövetők abszolút száma is nagyobb mértékű volt, mint az ismertté vált erőszakos bűncselekményeké. E körülményt két tényező okozza: egyrészt az erőszakos bűnözésnél tapasztalható *gyakori többes, csoportos elkövetés*, másrészt az e kategóriában érvényesülő, az átlagosat – különösen a vagyon elleni bűncselekményekhez képest – *meghaladó felderítési és nyomozáseredményességi mutató* (4. számú táblázat).

4. számú táblázat

Az összes ismertté vált bűnelkövető, valamint az erőszakos és garázda jellegű bűnelkövetők számának alakulása (1995–2005)

Év	Összes bűnelkövető	Erőszakos bűnelkövetők	Erőszakos bűnelkövetők az összes bűnelkövető százalékában
1995	121 121	20 949	17,3
1996	122 226	19 431	15,9
1997	130 966	21 225	16,2
1998	140 083	22 330	15,9
1999	131 658	21 626	16,4
2000	122 860	21 514	17,5
2001	120 583	21 851	18,1
2002	121 885	23 419	19,2
2003	118 145	23 382	19,8
2004	130 182	25 693	19,7
2005	133 790	24 739	18,5

Az erőszakos elkövetők korstruktúráját tekintve megállapítható, hogy a fiatal korosztályok bűnözésbeli részvétele magas a népességen belüli arányukhoz képest. A fiataikorúak (14-18 évesek) aránya a vizsgált időszakban 10-12%, ami alacsonyabb ugyan a vagyon elleni bűnözésen belüli 15-18%-os hányaduknál, de minden évben 1-2%-kal magasabb az össz-bűnözésen belüli kvótájuknál (5. számú táblázat).

A külföldi longitudinális kriminológiai kutatások eredményei szerint a bűnelkövető fiataikorúak többsége nem erőszakos bűncselekményt követ el. Az Egyesült Államokban például 1996-ban a fiataikorúak által elkövetett erőszakos bűncselekmények aránya 3,5% volt. A kutatási tapasztalatok szerint az erőszakos bűncselekményt elkövető fiatalok többségénél kizárólag a pubertáskorra korlátozódik az erőszakos viselkedés. Az is tény azonban, hogy minél fiatalabb korban követi el valaki az erőszakos bűncselekményt, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a bűnözői karriert felnőttkorában is folytatni fogja.¹²

Hazánkban a vizsgált időszakban meglehetősen magas értéket képviselve, emelkedő trenddel, 16 és 25% között mozgott a fiataikorú bűnelkövetők között az erőszakos bűncselekmény végrehajtók aránya (6. számú táblázat).

¹² National Crime Victimization Survey, 1980–1996. U.S. Department of Justice.
<http://www.childstats.gov/ac1998/xbeh4b.htm>

5. számú táblázat
**Fiatalkorú elkövetők megoszlása az összes bűnelkövető arányában
(1995–2005)**

Év	Összes ismertté vált bűnelkövető	Fiatalkorúak bűnelkövetők	Fiatalkorúak aránya	Összes erőszakos és garázda bűnelkövető	Fiatalkorú erőszakos és garázda bűnelkövető	Fiatalkorú aránya	Összes vagyon elleni bűnelkövető	Fiatalkorú vagyon elleni bűnelkövető	Fiatalkorúak aránya	Fiatalkorúak aránya
1995	121 121	14 321	11,8	20 949	2640	12,6	62 002	11 017	17,8	
1996	122 226	13 544	11,1	19 431	2181	11,2	66 092	10 795	16,3	
1997	130 966	13 955	10,7	21 225	2391	11,3	69 027	10 953	15,9	
1998	140 083	12 866	9,2	22 330	2141	9,6	71 356	9 691	13,6	
1999	131 658	11 540	8,8	21 626	2075	9,6	63 623	8 582	13,5	
2000	122 860	11 081	9,0	21 514	2181	10,1	56 594	7 825	13,8	
2001	120 583	11 631	9,6	21 851	2503	11,5	54 211	8 032	14,8	
2002	121 885	11 689	9,6	23 419	2739	11,7	50 972	7 923	15,5	
2003	118 145	10 473	8,9	23 382	2650	11,3	48 017	7 153	14,9	
2004	130 182	12 325	9,5	25 693	3019	11,8	49 528	7 932	16,0	
2005	133 790	12 197	9,1	24 739	2863	11,6	51 379	7 687	15,0	

6. számú táblázat

Erőszakos fiatalkorú bűnelkövetők megoszlása az összes fiatalkorú bűnelkövető arányában (1995–2005)

Év	Összes fiatalkorú bűnelkövető	Erőszakos fiatalkorú bűnelkövetők	(%)	Vagyon elleni fiatalkorú bűnelkövetők	(%)
1995	14 321	2640	18,4	11 017	76,9
1996	13 544	2181	16,1	10 795	79,7
1997	13 955	2391	17,1	10 953	78,5
1998	12 866	2141	16,6	9 691	75,3
1999	11 540	2075	18,0	8 582	74,4
2000	11 081	2181	19,7	7 825	70,6
2001	11 631	2503	21,5	8 032	69,1
2002	11 689	2739	23,4	7 923	67,8
2003	10 473	2650	25,3	7 153	68,3
2004	12 325	3019	24,5	7 932	64,4
2005	12 197	2863	23,5	7 687	63,0

Rendkívül kedvezőtlen tendencia, hogy a 14 év alatti – büntetőjogilag felelősségre nem vonható – gyermekkorú elkövetőkön belül, a fiatalkorúaknál is nagyobb, rohamosan emelkedő mértékben, egyre több az erőszakos deliktumot elkövetők aránya, amely a vizsgált periódusban csaknem kétszeresére növe 2005-ben már 19,6%-ot ért el (7. számú táblázat).

7. számú táblázat

Erőszakos gyermekkorú elkövetők megoszlása az összes gyermekkorú elkövető arányában (1995–2005)

Év	Összes gyermekkorú elkövető	Erőszakos gyermekkorú elkövetők	(%)	Vagyon elleni gyermekkorú elkövetők	(%)
1995	4169	425	10,2	3692	88,6
1996	3689	348	9,4	3270	88,6
1997	4287	423	9,9	3792	88,5
1998	3864	401	10,4	3384	87,6
1999	4133	448	10,8	3566	86,3
2000	3964	492	12,4	3327	83,9
2001	3730	445	11,9	3095	83,0
2002	3959	582	14,7	3269	82,6
2003	3553	595	16,7	2888	81,3
2004	3963	680	17,2	3225	81,4
2005	3697	726	19,6	2999	81,1

A hazai fiatalok erőszakos kriminalitási aktivitása különösen kiemelkedő a rablásban, a zsarolásban, a kifosztásban, a nemi erkölcs elleni bűncselekményekben és a garázdaságban. A rablásban és a zsarolásban ötszörös, a kifosztásban több mint háromszoros, a nemi erkölcs elleni deliktumokban és a garázdaságban pedig kétszeres a részesedésük az össznépeesség belüli arányukhoz képest.

Súlyosabb lett a fiatalok bűnözés minősége is, durvábbá, kegyetlenebbé vált a végrehajtás módja, ennek következményei gyakran tragikusak. Jellemző a csoportos elkövetés, valamint az ok nélkülinek, értelmetlennek látszó, irracionális rombolás.¹³ Bár a gyermekkorú elkövetők továbbra is főleg vagyon elleni cselekményeket (bolti lopás, betöréses lopás, rongálás) követnek el, az 1990-es évtized eleje óta megnőtt az általuk gyermekkorú társaik sérelmére megvalósított erőszakos magatartások száma. Gyerekek rabolják el társaik márkás ruhá-

13 B. Németh Zsolt: Agresszió fiatalokban – fiatalok bűnözés a média tükrében. In: Hárdi István (szerk.): Az agresszió világa. Medicina, Budapest, 2000, 277–313. o.

ját, cipőjét, óráját, zsebpénzét, időnként pedig megzsarolják őket. Előfordultak olyan esetek is, amikor a parkban játszó gyerekek a kocsiból kiszálló autótulajdonosnak ajánlották fel gépjárműve rongálás és karcolás elleni „védelmét”.

A *nemek* közötti megoszlást tekintve az erőszakos bűnözésre jellemzőbb, hogy a cselekményeket *férfiak* követik el. Míg az össz-bűnözésben 13-14% a *nők* részvétele, addig az erőszakos deliktumoknál ez az arány 10% körüli. A női elkövetők jellemzően kétfajta erőszakos bűncselekményt követnek el: férj, élettárs, szerető, illetve gyermek ellen irányuló élet elleni cselekményt. Seelig az ilyen női elkövetőket „*válságbűnözőnek*” nevezi, mivel cselekményükkel valamely általuk válságosnak ítélt helyzetet (életközösségi, párkapcsolati konfliktus, újszülött eltitkolása) igyekeznek megoldani.¹⁴

A rendszerváltozás után, a határok átjárhatóbbá válásával és a bűnözés rohamos emelkedésével középpontba került a *külföldi bűnelkövetők* kérdésköre. Jelentős teret nyert az a nézet, hogy a részben legálisan, részben illegálisan beáramló külföldiek súlyos közbiztonsági veszélyt, bűnözési fenyegetést jelentenek hazánkra, és különösen a délkeletről érkezők (ukránok, oroszok, szerbek, bosnyákok, albánok), valamint az úgynevezett kínai maffia tagjai élenjárnak az erőszakos bűnözésben. Kétségtelen, hogy már az 1980-as évtized közepétől fokozatosan hazánkban is megjelentek az erőszakos bűntettekre specializálódó külföldi profi utazó- és tranzitbűnözők. A külföldi bűnelkövetőkre jellemző, hogy elsősorban honfitársaik sérelmére követnek el emberrablásokat, fegyveres rablásokat és védelmi zsarolásokat. Mindazonáltal a tények azt mutatják, hogy bár kétségkívül emelkedett a külföldi tettesek száma, arányuk nem haladta meg az 5%-ot, a legnagyobb bűnözési fenyegetés nem külföldről mutatkozik.¹⁵

Az elkövetők *foglalkozási viszonyait* elemezve megállapítható, hogy egyre több az *állandó munkahellyel nem bíró, illetve munka nélküli személyek* száma. Ez a jellemző is eltérően érvényesül a különböző deliktumoknál, illetve azok egyes elkövetési válfajain belül is. Például a garázdaságok vagy

¹⁴ Ernst Seelig: Lehrbuch der Kriminologie. Verlag dr. Stoytscheff, Darmstadt, 1963
¹⁵ Póczik Szilveszter: Külföldi bűnelkövetők Magyarországon a kriminálstatistika tükrében (1989–1997). Belügyi Szemle, 1999/9., 28–44. o.

az önbíráskodások elkövetői között csaknem kétszer annyira munkaviszonyban állók aránya, mint a rablók esetében. A nagy károkozással járó pénzügyi és pénzzállítványok elleni rablások tettesei között iskolázottabb szakmunkások is vannak. A kilencvenes évek közepétől pedig egyre gyakrabban jelentek meg a rablók között a csődbe jutott, fizetéseképtelenné vált, korábban felvett hitelt törleszteni nem tudó kisvállalkozók, őrző-védő biztonsági cégek alkalmazottai, sőt esetenként katonák és rendőrök is.

A bűnelkövetők *előéletét* vizsgálva megállapítható, hogy a *büntetett előéletűek* aránya az ezredfordulóig mind az erőszakos, mind az összes terhelt esetében egyre emelkedett. 1985-ben például az összes ismertté vált bűnelkövető közül a büntetett előéletűek aránya még csak 35,3, az erőszakos elkövetőknél 39,8% volt, 2001-ben viszont már 39,1, illetve 42,3%, azóta viszont az összes bűnelkövetőnél enyhe csökkenés, az erőszakosoknál pedig stagnálás figyelhető meg (8. számú táblázat).

8. számú táblázat

A büntetett előéletű bűnelkövetők aránya (1995–2005) (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Összes ismertté vált bűnelkövető	37,0	38,5	38,4	39,7	39,2	38,7	39,1	38,8	38,8	37,3	36,4
Erőszakos bűnelkövetők	39,9	40,9	41,0	43,0	43,5	43,2	42,3	42,9	43,4	42,6	42,3
Ebből: Szándékos emberölés	43,5	39,8	38,3	42,5	39,0	35,1	37,3	42,5	40,8	38,2	47,4
Rablás	47,5	50,1	50,7	53,9	53,9	51,5	49,9	48,9	49,2	50,0	51,6

Látható az is, hogy az erőszakos tettekre jellemzőbb, hogy korábban már összetűzésbe kerültek a törvénnyel, mint általában a bűnelkövetők, hiszen a priuszosok rátája esetükben konzekvensen 4-5%-kal magasabb. E téren is jelentős különbségek fedezhetők fel az egyes deliktumoknál, hiszen például a

szándékos emberölések elkövetői között (egy részüknek nincs bűnözői múltja, csupán a konkrét konfliktushelyzetet rosszul kezelték) jóval kevesebb a büntetett előéletű, mint például a rablásoknál.

Az alkohol, a kábítószer és a kábító hatású anyagok szerepe

Az erőszakos bűnözés oksági körében jelentékeny, meghatározó szerepet tölt be az alkohol-, illetve egyre gyakrabban a kábítószer-fogyasztás. Az ERÜBS adatait a 9. számú táblázat szemlélteti. Ehhez azonban hozzá kell fűzni, hogy mivel az alkohol- vagy kábítószer-fogyasztás ténye az erőszakos bűncselekmények törvényi tényállásai szempontjából irreleváns, és eltűnt az a korábbi gyakorlat is, amely az elkövető társadalomra veszélyességének felderítésével kapcsolatban e téren is adatgyűjtést eredményezett, így az adatok bizonyos szempontból alulértékeltnek tekinthetők. Ugyanez mondható el az egyes kriminológiai empirikus kutatások erre vonatkozó megállapításairól is, mivel meglehetősen nehéz utólag egzakt adatokhoz jutni, hiszen sok esetben a bűnügyi iratok részletes áttanulmányozása sem nyújt egyértelmű segítséget.

Az előbbieket ellenére látható, hogy a hivatalos adatok szerint is magasnak tekinthető a bűnelkövetőknek az a 30-38%-os aránya, akik cselekményüket alkohol hatása alatt követték el. E vonatkozásban is lényegi eltérések tapasztalhatók az egyes erőszakos deliktumok tettesei között. Átlag feletti az alkohol szerepe a szituatív jellegű emberöléseknél és súlyos testi sérteéseknél, a garázdaságoknál és a hivatalos személy elleni erőszakos cselekményeknél, míg csekélyebb mértékű a rablásoknál, a kifosztásoknál és az önbíraskodásoknál.

Az erőszak okságában sajnálatosan megjelentek a kábító-szer-fogyasztás következményes hatásai is. Az 1970-es évtized közepén még az volt az uralkodó álláspont, hogy Magyarországon a drogfogyasztás nem válik a társadalmi valóság részévé, a kilencvenes évtized elejétől azonban hazánk már nemcsak tranzit-, hanem fokozatosan célországgá is vált.

A kriminálstatisztikában közvetlenül megjelenő, kábító-szer-fogyasztással kapcsolatos esetek száma elég alacsony,

9. számú táblázat

Az alkohol, a kábítószer és a kábító hatású anyagok szerepe az erőszakos bűnelkövetésben (1995–2005)

Év	A bűncselekményt alkohol hatása alatt követte el	Az erőszakos bűnelkövetők közötti aránya (%)	Iszákos életmódot folytató	Az erőszakos bűnelkövetők közötti aránya (%)	A bűncselekményt kábítószer hatása alatt követte el	Az erőszakos bűnelkövetők közötti aránya (%)	A bűncselekményt kábító hatású anyag hatása alatt követte el	Az erőszakos bűnelkövetők közötti aránya (%)
1995	7949	37,9	700	3,3	4	0,0	109	0,5
1996	6985	35,9	604	3,1	8	0,0	143	0,7
1997	7303	34,4	692	3,3	26	0,1	153	0,7
1998	7862	35,2	725	3,2	23	0,1	135	0,6
1999	7471	34,5	592	2,7	40	0,2	162	0,7
2000	6982	32,5	584	2,7	65	0,3	187	0,9
2001	6652	30,4	596	2,7	62	0,3	200	0,9
2002	7226	30,9	610	2,6	80	0,3	243	1,0
2003	7052	30,2	586	2,5	66	0,3	195	0,8
2004	7573	29,5	516	2,0	47	0,2	247	1,0
2005	7406	29,9	506	2,0	50	0,2	214	0,9

mivel a kábítószer-élvezők többnyire inkább vagyon elleni bűncselekményeket követnek el. Ennek ellenére egyértelműen látható, hogy a vizsgált időszak második felében jóval több esetben játszott közre az elkövetésben kábítószer vagy kábító hatású anyag. Így például kábítószer hatása alatt állt az a három fiatalember, akik 2002 áprilisában hidegvérrel fejbe lőtték egy péceli vegyeskereskedés eladónőjét. Ezenkívül egyre többször nem közvetlenül a cselekmény elkövetésénél, hanem annak oksági hátterében áll a kábítószer. Az alvilági leszámolások egy részénél, a dilerek elleni, elszámolási vitákból eredő gyilkosságok, testi sértések „hinterlandjában” is egyre többször megtalálható a „drogvonal”.

A nyomozások eredményessége

A szándékos kriminalitáson belül a társadalomra és tagjaira nézve legsúlyosabb, legveszélyesebb erőszakos bűnözés megelőzése alapvető társadalompolitikai feladat. A megelőzést és a visszatartást szolgálja az eredményes felderítés. A társadalmi rendszerváltozás a kilencvenes évek közepéig tartó elbizonytalanodást idézett elő a rendőri állományban. A rendőrség alapvető feladatának egyre kevésbé tudott megfelelő módon eleget tenni, ezt egyértelműen tükrözte a felderítési helyzet folyamatos romlása, csökkent a *felderítési és a nyomozáseredményességi mutató*.

A nyomozások eredményességének csökkenése valamennyi erőszakos deliktum esetén bekövetkezett, még az olyan kiemelten kezelt, a bűnüldözés középpontjában lévő, a rendelkezésre álló erők és források általi támogatást leginkább élvező bűncselekmény esetében is, mint az emberölés. Márpedig közismert tény, hogy a nyomozáseredménytelenség kriminogén tényező. Egyes erőszakos bűnözési jelenségek viszonylatában is csökkenhet az állampolgári kriminalitási érzékenységi szint, és ezzel párhuzamosan növekedhet az elkövetői agressziós szint. A *kedvezőtlen tendenciát* nem sikerült megfordítani, az utóbbi időben inkább stagnálás tapasztalható, a rablások kivételével a nyomozások eredményessége még mindig nem érte el az 1990-es mutatókat sem (10. számú táblázat).

10. számú táblázat

A befejezett nyomozások eredményessége (1995–2005) (%)

Év	Szándékos emberölés	Szándékos súlyos testi sértés	Garázdaság	Erőszakos közösülés	Rablás
1995	87,7	78,6	82,9	59,0	57,8
1996	88,8	76,8	81,3	57,7	50,1
1997	87,9	76,5	81,5	56,3	49,7
1998	85,1	76,0	81,5	51,9	45,1
1999	85,3	76,8	82,2	51,2	43,6
2000	83,4	76,7	82,4	49,3	43,3
2001	88,3	75,8	81,8	53,0	41,6
2002	84,6	76,5	82,4	50,4	47,8
2003	87,2	77,5	82,9	51,8	50,4
2004	88,2	76,4	82,2	51,3	54,1
2005	86,6	76,5	81,4	54,0	53,4

A bűncselekmények súlyossága egyenes arányban áll felderítésük és nyomozásuk eredményességének alakulásával, mivel ezek az ügyek kiemelt figyelmet kapnak a nyomozó hatóságoktól. E tapasztalati tény alól csupán a *garázdaság* jelent kivételt, amely viszonylagos enyhe súlya ellenére is magas eredményességi mutatóval büszkélkedhet. Ennek magyarázata elsősorban a diszkrecionális jogalkalmazói megítélésben rejlik, mivel a garázdaság meglehetősen parttalan tényállása, „gumijogszabály” volta lehetőséget teremt a bűnüldöző hatóságoknak arra, hogy többnyire csak azokat a cselekményeket minősítsék garázdaságnak, amelyeknél garantálnak látszik az eljárás sikeres befejezése.

Összegzés

Az adatok értékelésénél nem szabad megfélekedni arról, hogy becslések szerint a ténylegesen elkövetett bűncselekmények nagyobbik hányada (legalább kétszerese, de többek szerint inkább négyszerese) nem jut a hatóságok tudomására, és így nem regisztrálják egyetlen kriminálstatisztikai rendszerben, így az ERÜBS-ben sem.

Az is elfogadott tény, hogy az erőszakos bűnözés körében kisebb a latens elkövetés aránya, mint az össz-bűnözésen belül, minthogy e büntetési csoportba viszonylag több súlyos bűneset tartozik, mivel nem ritka az sem, hogy a sértettnek orvosi ellátást is igénybe kell vennie, másrészt gyakori a nyílt, közterületi elkövetés.¹⁶ Egy a közelmúltban lefolytatott, 2002-re vonatkozó viktimológiai felmérés szerint az erőszakos bűnözésen belül a latencia legmagasabb arányú a szexuális támadásoknál volt (hét esetből egy feljelentés), míg a sértettek a támadások-fenyegetések 78%-át, a bántalmazások 71%-át nem hozták a hatóságok tudomására. A legkisebb mérvű latencia a rablásoknál jelentkezett: 36%-uk maradt rejtve a hatóságok előtt.¹⁷

Az erőszakos bűnözés ismertté vált össz-bűnözésen belüli részaránya az 1970–80-as években 10–13% körül alakult, nominálisan pedig a cselekmények száma mindig húszezer alatt maradt. A rendszerváltozás után az erőszakos bűnözés terén is egyértelmű mennyiségi növekedés történt, ennek dinamikája azonban jelentősen elmaradt az össz-bűnözés robbanásszerű emelkedésétől. Ennek következtében a korábbi arány visszaesett 5–6%-ra. 1999 óta azonban lassú visszarendeződési folyamatot figyelhetünk meg, miközben a vagyoni elleni bűnözés az ezredforduló után csökkenő tendenciát mutat, az erőszakos kriminalitás 1997-től 2004-ig fokozatosan nőtt, és részaránya elérte a 8%-ot. 2005-ben azonban fordulat következett be, és csökkent az erőszakos bűncselekmények száma

16 Korinek László: Rejtett bűnözés. KJK, Budapest, 1988; Vigh József: A bűnözés megelőzése, különös tekintettel az erőszakos bűnözésre. In: Hárdi István (szerk.): i. m. 343–379. o.

17 Nagy László Tibor: Az erőszakos bűnözés. In: Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények II. OKRI, Budapest, 2004, 60. o.

és összбűnözésen belüli kvótája is 7,5%-ra. A jövőt tekintve hazánkban feltehetően lelassul vagy megáll az erőszakos bűnözés arányának növekedése, és nem fogja elérni a rendszer-változás előtti 10%-ot meghaladó arányt, hanem valószínűsíthetően 7-8% körüli értéket fog képviselni.

Az erőszakos bűnözés kriminalitásra gyakorolt hangsúlyozott jelentősége azonban sokkal inkább kvalitatív, mint kvantitatív jellemzőinek tulajdonítható: kiemelkedő társadalomra veszélyessége, a közbiztonság megítélésére gyakorolt hatása és a média fokozott érdeklődése miatt számít elsősorban az összбűnözésről alkotott kép meghatározó szegmentumának.

Az erőszakos bűnözés jelenségcsoportja nem tekinthető homogén kategóriának. Megfigyelhető, hogy az elmúlt másfél évtizedben jelentős strukturális változásokon ment át: legdinamikusabban a garázdaságok, valamint a vagyoni elleni erőszakos cselekmények (zsarolás, kifosztás, rablás) és az önbíráskodások száma emelkedett. Napjainkra a testi sértés és a garázdaság olyannyira meghatározó lett, hogy e két bűncselekmény adja az erőszakos bűnözés több mint kétharmadát. Különösen szembetűnő a garázdaságok rendkívül dinamikus, permanens előretörése, ami oda vezetett, hogy napjainkban már minden harmadik erőszakos bűncselekmény garázdaság. Sőt az ismertté vált bűnelkövetők számát tekintve az erőszakos tettesek fele már garázdaságot valósít meg. Ez azért is sajátos körülménynek tekinthető, mivel ez az egyetlen olyan bűncselekmény a kategórián belül, amely dolog elleni erőszakkal is elkövethető. Néhány bűncselekmény esetében azonban, mint az emberölés és az erőszakos közösülés, illetve a magánlaksértés és a hivatalos személy elleni erőszak, csökkenés, illetve stagnálás tapasztalható.

Az erőszakos bűnözés változásai azonban nemcsak mennyiségileg és strukturálisan jelentettek, hanem a minőségi jellemzők tekintetében is. Egyre durvább, veszélyesebb elkövetési módok alakultak ki. Nőtt a csoportos, a közterületi, az útonálló jellegű, a lőfegyverekkel, robbanóanyagokkal és különösen veszélyes eszközökkel megvalósított félelemkeltő bűnözés. Olyan, korábban hazánkban gyakorlatilag ismeretlen cselekmények jelentek meg és terjedtek el, mint az emberrablások, az erőszakos pénzbehajtások, valamint az úgynevezett

védelmi pénzek követelése, hazánkban is aktuális problémává vált a futballhuliganizmus kérdésköre, és az erőszakos módszerek még az olyan, alapvetően vagyon elleni, csalásokra épülő jelenség körében is megjelentek, mint a lakásmaffia-bűnözés.

Az időközben bekövetkezett alvilági rendszerváltás sem szüntette meg az erőszakot, sőt bizonyos értelemben fokozta. Az igazán jelentős bűnszervezetek azonban már alapvetően inkább intellektuális bűncselekményekkel foglalkoznak, mélyen konspiráltan működnek. Nem szűnt meg a védelmi pénzek szedése, a zsarolás sem, az utóbbi években mind keményebb támadások érték a pénzszállítókat, és rendszeressé váltak a fegyveres bankrablások is. Alvilági leszámolások is mindig voltak és lesznek, de a többség ma már inkább csak az elszámolási viták rendezésére használja a nyers erőszakot.

Kedvezőtlen tendenciát jelez, hogy mind a fiatalkorúak, mind különösen a gyermekkorúak között emelkedik az erőszakos elkövetők aránya. Súlyosabb lett a fiatalkori bűnözés minősége is, durvábbá, kegyetlenebbé vált a végrehajtás módja, ennek következményei gyakran tragikusak. Jellemző a csoportos elkövetés, valamint az ok nélkülinek, értelmetlennek látszó, irracionális rombolás.

A közfigyelem és a kriminálpolitikai reakció középpontjában egyre inkább a bűnözés olyan jelenségei állnak, köztük kiemelt helyen az *erőszakos bűnözés*, amelyek kevésbé mennyiségi mutatóik alakulása, mint inkább gazdasági potenciáljuk, szociális feszítőerejük és a társadalom kiemelkedő érdeklődése miatt kerülnek a figyelem középpontjába.

Irodalom

B. Németh Zsolt: Agresszió fiatal korban – fiatalkori bűnözés a média tükrében. In: **Hárdi István (szerk.):** Az agresszió világa. Medicina, Budapest, 2000, 277–313. o.

Bakóczy Antal – Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001

Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova, Budapest, 2000

Fekete Gy. Attila: Rendszerváltás a magyar alvilágban. *De Jure*, 2005. október

Geilen, Gerd: Neue Entwicklung beim strafrechtlichen Gewaltbegriff. In: **Geerds, Friedrich – Naucke, Wolfgang (Hrsg.):** Festschrift für Helmut Mayer zum 70. Geburtstag. Berlin, 1966, S. 445.

Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987

Kerezi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: **Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.):** Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1996, 155–171. o.

Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000

Korinek László: Rejtett bűnözés. KJK, Budapest, 1988

Nagy László Tibor: Az erőszakos bűnözés. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Áldozatok és vélemények II. OKRI, Budapest, 2004, 57–70. o.

Póczik Szilveszter: Külföldi bűnelkövetők Magyarországon a kriminálstatisztika tükrében (1989–1997). *Belügyi Szemle*, 1999/9.

Seelig, Ernst: Lehrbuch der Kriminologie. Verlag dr. Stoytscheff, Darmstadt, 1963

Szőcs Árpád László: Az erőszakos bűnözés. *Belügyi Szemle*, 2000/7–8.

Vigh József – Gönczöl Katalin – Kiss György – Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik. KJK, Budapest, 1973

Vigh József: A bűnözés megelőzése, különös tekintettel az erőszakos bűnözésre. In: **Hárdi István (szerk.):** i. m. 343–379. o.

Virág György: Szexuális erőszak. In: **Irk Ferenc (szerk.):** i. m. 71–82. o.

Az erőszakos bűncselekmények sértettjei (1995–2005)

A hivatalos statisztikák szerint hazánkban a bűncselekmények és ezzel együtt az áldozatok száma is évről évre csökken. Ezzel szemben az erőszakos cselekmények és az általuk sértettek aránya az elmúlt tíz évben folyamatosan nőtt, a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan. Az eddigi tapasztalatok szerint az erőszakos cselekmények elkövetőinek és sértettjeinek számos sajátosságuk van az „átlagos” bűncselekményekkel érintettekhez képest. Az alábbi tanulmány szerzője arra törekszik, hogy hazai statisztikai adatok elemzésével feltárja azokat a jellemzőket, amelyek az erőszak áldozatait markánsan megkülönböztetik más bűncselekmények áldozataitól, és ennek alapján vázolja az erőszakos cselekmény áldozatának profilját napjainkban Magyarországon.

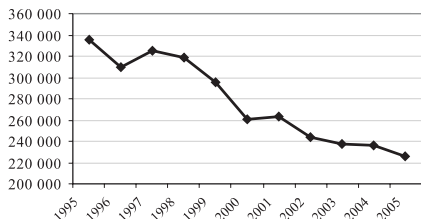
Miközben a magyar állampolgárok hivatalosan évek óta egyre kisebb számban szenvednek el bűncselekményeket, a mindennapokban ezt egészen másként érzékelik. Ez részben annak a médiumok által sugárzott képnek tulajdonítható, amely a súlyos, erőszakos cselekményekről szóló beszámolóival folyamatosan bombázza nézőit. Részben azonban tagadhatatlan tény, hogy az erőszakos és garázda cselekmények, amelyek egyébként is jobban borzolják a lakosság idegeit, valóban szaporodnak és az általuk érintettek a bűncselekmények áldozatainak egyre nagyobb részét teszik ki.¹ 1995-ben az erőszakos cselekmények sértettjeinek száma az összes sértett számának még a 7%-át sem érte el, addig 2005-ben már 13%-ra emelkedett, ez részben az összes bűncselekmény visszaesésének is tulajdonítható volt (1. és 2. számú ábra).²

1 Az erőszakos bűncselekmények elkövetőiről és cselekményekről ugyanezen kötetben Nagy László Tibor: Az erőszakos bűnözés trendjei az ERÜBS-adatok alapján – Bűncselekmények és elkövetőik (1995–2005) című munkájában olvashatunk. A vizsgálat tárgyává tett cselekmények részletes felsorolásáról lásd a szerző jelen kötetben megjelent tanulmányát. Ebben tanulmányban csak a természetes személy sértettek ügyeit elemzi.

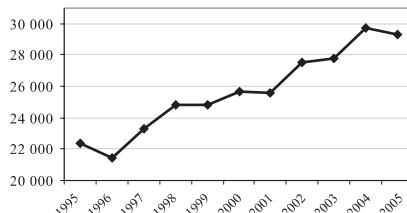
2 A korábbi évek sértetté válásáról lásd Görgényi Ilona: Az 1980-as évek erőszakos bűnözésének viktimológiai jellemzői Magyarországon. Magyar Jog, 1990/12., 1021–1032. o.

1. számú ábra

Összes sértetti időgrafikon (1995–2005)

2. számú ábra

Erőszakos és garázda jellegű
bűncselekmények sértetti időgrafikonja
(1995–2005)

Mint az ábrákból látható, a természetes személy sértettek száma 11 év alatt (1995–2005) egyharmaddal csökkent (335 085-ről 225 516-ra), az erőszakos és garázda cselekmények sértettjeinek száma csaknem egyharmadával növekedett (22 373-ról 29 270-re).

Az erőszak terjedése nem hazai sajátosság. Elmondható, hogy a bűnözés erőszakossá válása a világ fejlett országaiban is hasonló tendenciákat mutat. Okaira több magyarázat is létezik, mint ahogyan a bűnüldözés és bűnmegelőzés is több oldalról keresi a megoldást.³ Az erőszak terjedésében mindenképpen szerepet játszik, hogy a fiatalabb korcsoportok markánsabban jelennek meg a bűnözésben. Részben ehhez kapcsolódóan a droghasználat és -kereskedelem terjedése egyik oldalról, míg a szociálisan hátrányos helyzetű rétegek növekedése a másik oldalról szintén szerepet játszik e folyamatban. A társadalomban tapasztalható szociális feszültség, anómia, valamint a rossz minták egyértelműen fokozzák az agressziót, és ez azután a bűnelkövetésben is tükröződik.⁴ Végül az erő-

3 Az erőszakra a kriminalitásban lásd Kerezi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1999, 155–171. o.; Domonkos Andrea: Kíméletlen erőszakos bűnelkövetők, új elkövetési módok az erőszakos bűnözésben. Rendvédelmi füzetek, Budapest, 2000

4 Robert K. Merton: Társadalmi struktúra és anómia. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (szerk.): A deviáns viselkedés szociológiája. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974, 45–63. o.; Az erőszakkal kapcsolatos elméletekről részletesen lásd Nagy László Tibor: i. m.; Deres Petronella: Erőszakos bűnözés, különös tekintettel az alkohol hatása alatt elkövetett erőszakos bűncselekményekre. PhD-értekezés, Miskolc, 2007

szak terjedését erősítheti a média is, amely különböző formában az erőszak alkalmazásának elfogadhatóságát sugallhatja bizonyos műsoraival, illetve azokkal a filmekkel, amelyek az erőszakot fetisizálják. E műsorok egyik célközönsége éppen az a fiatalabb, kilátástalanul rossz szociális helyzetű korosztály, amely ezt a szemléletet magáévá téve könnyen alkalmaz erőszakot konfliktusmegoldásként.⁵ *A fiatalabb elkövetők erőszakos cselekményeiket részben éppen hasonló korú sértettek ellen követik el (azaz az erőszakos cselekmények sértettjei is jellemzően a fiatalabbak közül kerülnek ki).* Ez adódhat egyrészt a bűncselekmények jellegéből, másrészt abból, hogy az erőszakos cselekmények körében jellemzőbb, hogy az érintettek korábban ismerték egymást, valamint az esetlegesen azonos szenvedélybetegségből (például drog- vagy alkoholfüggőség), amely az erőszakos cselekmények sértettjeit a többi cselekmény sértettjéhez képest jóval inkább jellemzi.

A legjellemzőbb erőszakos cselekménytípusok

A 3. számú ábra a természetes személy sértettek megoszlását mutatja az *erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények* körében a 2005-ös évben. E szerint a sértettek túlnyomó része könnyű vagy súlyos testi sértést (40%), valamint garázdaságot (32%) szenvedett el ebben az évben. Az adatok alátámasztják azt a megállapítást, amely szerint „napjainkra a testi sértés és a garázdaság olyannyira meghatározó lett, hogy e két bűncselekmény teszi ki az erőszakos bűnözés több mint kétharmadát. Különösen szembeűnő a garázdaságok rendkívül dinamikus előretörése, amely oda vezetett, hogy napjainkban már minden harmadik erőszakos bűncselekmény garázdaság elkövetését jelenti.”⁶ Ez azonban részben annak a jogalkalmazói gyakorlatnak a következménye, amely a garázdaság tényállását mint „puha” vagy „gumi” tényállást előnyben részesíti a más, nehezebben bizonyítható minősítésekhez képest. Ezzel a gyakorlattal lehetővé

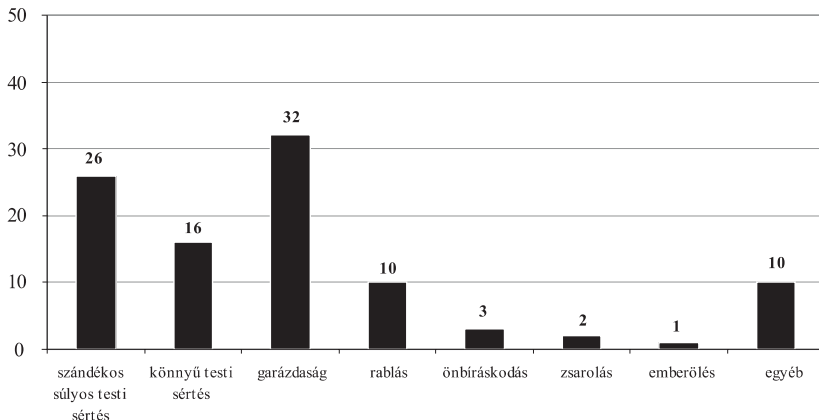
⁵ Korinek László: A bűnözés visszatükröződése. Látens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): i. m. 75–92. o.

⁶ Nagy László Tibor: i. m. Ez a megállapítás az erőszakos cselekmények sértettjeinek tekintetében némileg módosulhat, hiszen a garázdaság megvalósulhat dolog elleni erőszakkal is.

válík a bonyolultabb, és valószínűleg kevésbé eredményre vezető vádemelések elkerülése és az elkövető biztosabb elítéltetése.⁷

3. számú ábra

Erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények sértettjeinek megoszlása (2005) (%)

Ezen felül még viszonylag gyakrabban fordul elő a rablás (10%) a sértett válaszban. Vagyis aki napjainkban erőszakos cselekményt szenved el, nagy valószínűséggel (82%) e három jellemző cselekmény áldozatává válik.

A fent említett jogalkalmazói praktikum okozta gyarapodástól eltekintve, viszonylag reális képet kaphatunk az erőszakos cselekményekről és sértettjeiről is a statisztikai adatok alapján. E bűncselekmények többségére ugyanis jóval gyakrabban derül fény, mint például a vagyon elleniekre. Ez részben tulajdonítható a bekövetkező személyes fizikai sérelemnek (például testi sértések), részben a sérelem nyilvánosság előtt, illetve nyilvános helyen (például utca) megtörténtének (például garázdaság, rablás egyes esetei). Az itt kapott többé-kevésbé objektív képet azonban a szexuális jellegű bűnesetek, vagy a családon belüli erőszak körében mutatkozó nagyfokú latencia „ellensúlyozhatja”, amelynek mértékéről inkább csak elképzelések vannak, a mérhető adatok hézagossága miatt.

⁷ Ezt a megállapítást támasztotta alá az OKRI szakmai fórumán, 2007. május 30-án, a garázdaság körében Nagy László által tartott előadás, illetve az utána következő szakmai vita az erőszakos bűnözésről.

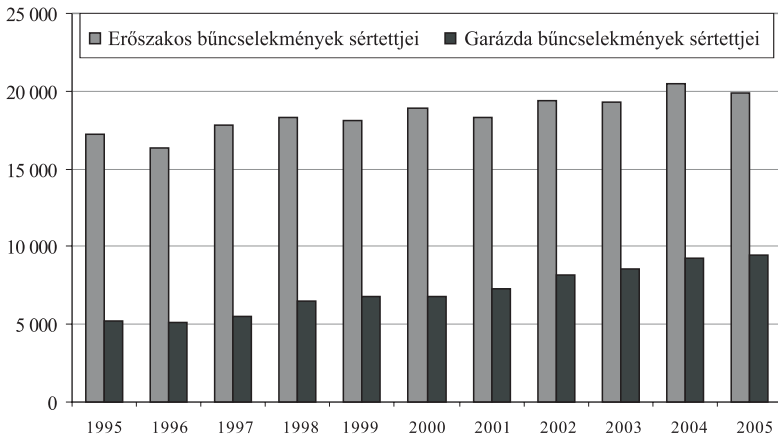
Ezt a hipotézist az OKRI által 2002–2003-ban lefolytatott, tízezer személy megkeresésével zajlott áldozat kutatás eredményei is megerősítették.⁸

Maga a jelenség, azazhogy az erőszakos bűnözés és ezzel az ilyen jellegű bűncselekmények áldozatainak aránya az össz-bűnözésen belül mindinkább növekszik, mint már arról szó volt, a nemzetközi tendenciákkal egyező folyamat. A német bűnüldözési statisztikák hasonló képet mutatnak. Ezek szerint az erőszakos bűncselekmények száma folyamatosan emelkedik 1995 óta. Az elemzők az erőszakos cselekmények közül is kiemelik a könnyű és súlyos testi sértés eseteinek növekedését.⁹

A sértettek tekintetében is helytálló az a megállapítás, hogy a legintenzívebb növekedés, miként az elkövetők és bűncselekmények körében, a garázdaságok esetében volt tapasztalható (1995 és 2005 között több mint 80%-os), és ez a növekedés, habár lassulva is, de tart az utóbbi években is (4. számú ábra).

4. számú ábra

Az erőszakos és a garázda bűncselekmények sértetti számának alakulása (1995–2005)

⁸ E szerint az erőszakos bűnözésen belül a latencia legmagasabb arányú a szexuális támadásoknál volt (hét esetből egy feljelentés), a bántalmazások 71%-át nem hozták a hatóságok tudomására. A legkisebb mérvű latencia a rablásoknál jelentkezett, ezek 36%-a maradt rejtve a hatóságok előtt. Nagy László Tibor: Az erőszakos bűnözés. In: Irk Ferenc (szerk.): Áldozatok és vélemények. OKRI, Budapest, 2004, 57–70. o.

⁹ Polizeiliche Kriminalstatistik Berichtsjahr. Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 2005

Ebben a folyamatban szerepet játszhatnak a korábban említett jogalkalmazói megfontolások is. Hozzá kell tenni azonban, hogy a garázdaság tényállásának ritkább alkalmazása valószínűleg nem csökkentené jelentősen az erőszakos esetek és így a sértettek számát sem, hiszen a sérelmek, jogi minősítésüktől függetlenül, valóban bekövetkeznek. Előfordulhatna azonban, hogy átmenetileg (például a bizonyítás hosszadalmasabbá válása miatt) ez az erőszakos cselekmények látszólagos csökkenéséhez vezethetne. Az mindenesetre világos, hogy miközben a bűncselekmények sértettjeinek száma évről évre apad, addig az erőszakos cselekmény sértettjeié az elmúlt évtizedben kb. 15%-kal, a garázda jellegű bűncselekmények és azok sértettjeié pedig 11 év alatt mintegy 80%-kal nőtt. Ez egyértelműen arra utal, hogy hazánkban az erőszakos esetek gyarapodásában jelentős szerepet játszik a garázda ügyek szaporodása.

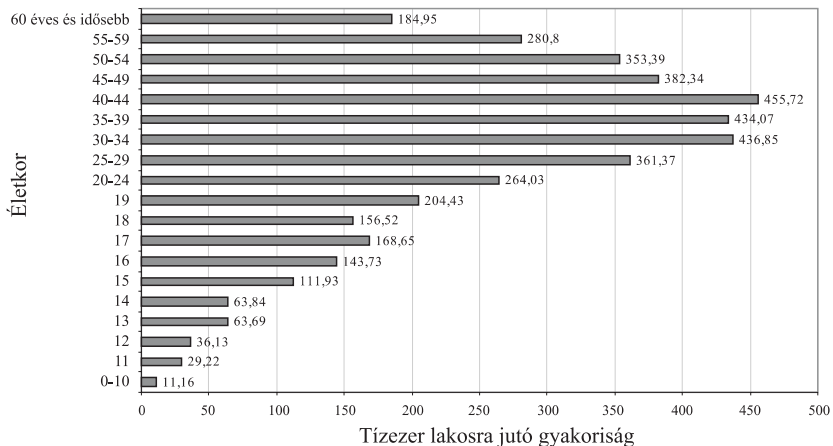
Kormegoszlás és gyakoriság az összes és az erőszakos és garázda cselekmény sértettjeinek körében

Korcsoportos gyakoriság és változásai

Ha a sértetté válás gyakoriságát saját korcsoporton belül vizsgáljuk, *jelentős eltérést tapasztalhatunk az erőszakos és garázda cselekmények és az összes kiemelt bűncselekmény sértettjeinek jellemző kormegoszlása között.* Az összes kiemelt bűncselekmény tekintetében a tízezer főre jutó gyakoriság alapján a legmagasabb érintettséget a 40-44 éves korosztály mutatja (2005-ben tízezer ilyen korú személyből 378,6 vált áldozattá). Csaknem hasonló mérték tapasztalható a 35 és 39, valamint a 30 és 34 év közötti korcsoportnál (tízezer főre 352,8, illetve 339,9 sértett jut). *Vagyis a jellemző magyar sértetté válási életkor a 34-44 év, amely az elmúlt öt évben a sértettek számának folyamatos csökkenése mellett sem változott (5. és 6. számú ábra).* (Figyelemre méltó azonban a fiatalabb korcsoportok egyre növekvő érintettsége, amelyről bővebben lesz szó.)

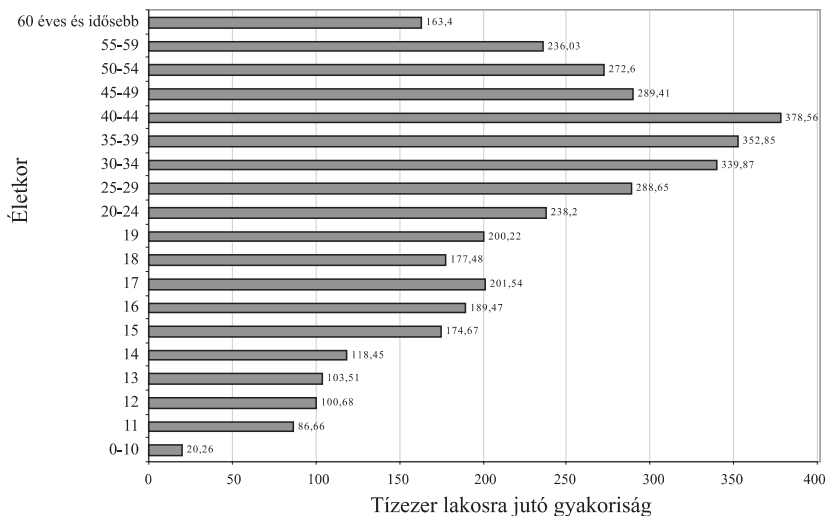
5. számú ábra

Az összes bűncselekmény sértettjeinek gyakorisága saját korcsoportján belül (2000)

6. számú ábra

Az összes bűncselekmény sértettjeinek gyakorisága saját korcsoportján belül (2005¹⁰)

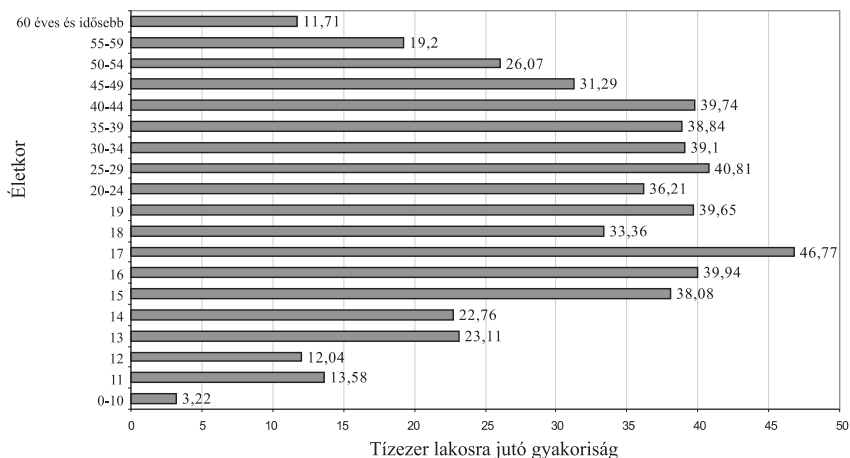

10 A korábbi években a sértetti statisztika nem tartalmazott ilyen korcsoportos gyakoriságmegoszlást.

Az erőszakos és garázda cselekmények sértettjei ezzel szemben leggyakrabban a 16 évesek közül kerülnek ki (58,2 sértett/tízezer fő), míg a második és harmadik leginkább érintett a 17, illetve a 15 évesek csoportja (57,1, illetve 54,2 sértett/tízezer fő). Az erőszakos és garázda sértetti kör tehát hazánkban leginkább a 15-17 éves korcsoportból kerül ki, azaz egyértelműen a fiatalabbak közül, ez összefügg azzal, hogy az elkövetők is fiatalabbak¹¹, valamint, hogy e bűncselekménytípusnál jellemző az azonos korcsoportok közötti kapcsolat és az ebből eredő konfliktus.¹² Ez a fajta kor szerinti érintettség a sértettek körében az elmúlt öt évben további fiatalodást mutat, miközben a korábban viszonylag nagyobb számban érintett 25-29 éves korcsoport részvételének aránya visszaszorult a sértetté válásban (7. és 8. számú ábra).

7. számú ábra

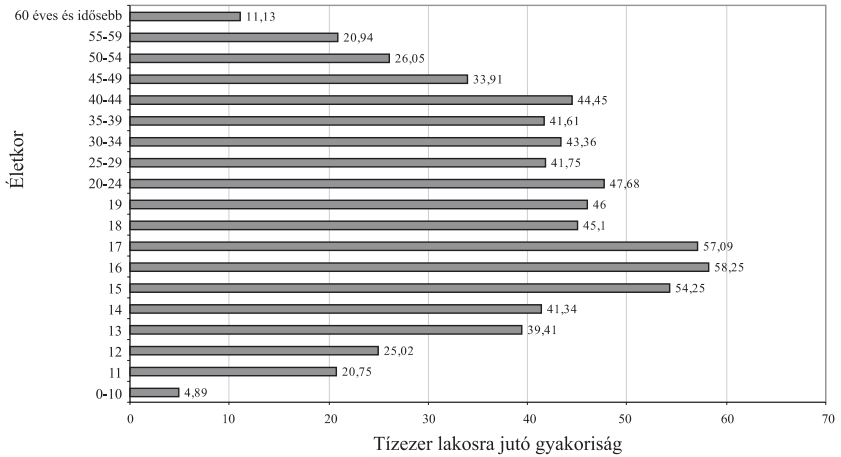
**Az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek
korcsoportos gyakoriságáról (2000)**

11 Az erőszakos elkövetők is a fiatalabbak: a korosztály bűnözésbeli részvétele népesség belüli arányához képest magas. A fiatalkorúak (14-18 évesek) aránya tíz-tizenegy százalékos, ez alacsonyabb ugyan a vagyon elleni bűnözésen belüli arányuknál, de magasabb az össz-bűnözéshez képest. Nagy László Tibor: i. m.

12 Németországban hasonló eredményekre jutnak a statisztikai elemzők, ahol a fiatalabb korcsoportok szintén felülreprezentáltak az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek és elkövetőinek körében. Polizeiliche Kriminalstatistik... i. m.

8. számú ábra
**Az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek
 korcsoportos gyakoriságáról (2005)**

A kormegoszlás változásai a sértettek körében a garázdaság és egyes más kiemelt bűncselekmények eseteiben

A sértettek kormegoszlásának változása sajátosan alakult a garázdaság körében: míg ugyanis a felnőtt korú sértettek száma megközelítőleg 75%-kal emelkedett, a gyermekkorúak száma több mint négyszeresére, a fiatalkorú sértetteké pedig több mint a duplájára nőtt 11 év alatt. A gyermek- és fiatalkorú sértettek aránya mostanra 11% körül van, ami kb. ezer főt jelent valóságban (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

Garázdaság sértettjeinek kor megoszlása (1995–2005)

Év	Gyermekkorú	Fiatalkorú	Felnőtt korú	Összes
1995	62	298	4831	5191
1996	77	328	4707	5112
1997	72	296	5151	5519
1998	89	283	6143	6515
1999	82	365	6302	6749
2000	115	410	6312	6837
2001	133	490	6625	7248
2002	257	561	7321	8139
2003	176	553	7791	8520
2004	264	693	8303	9260
2005	285	731	8407	9423

A többi erőszakos bűncselekmény sértettjeinek korcsoportos aránymódosulásához képest még inkább feltűnő a változás, mert bár a *gyermek- és fiatalkorú sértettek száma* a többi erőszakos bűncselekmény körében is emelkedett, ez a növekedés azonban „csak” mintegy 40%-os volt e korcsoportnál, míg a felnőttek körében még alacsonyabb, csaknem 25%.

Ha az *összes sértettre* vonatkozó adatokat vizsgáljuk, akkor egyedül a *gyermekkorúak* körében találhatunk erős növekedést (100%). Ennek nagyjából a felét azonban éppen az erőszakos és garázda esetek sértettjeinek emelkedő száma okozta. A *fiatalkorú sértettek aránya* ehhez képest kb. 10%-kal nőtt 11 év alatt, ezt egyértelműen a garázda és erőszakos esetek növekedése idézte elő a többi cselekménytípus sértetti számának csökkenése mellett. A *felnőttek esetében* a sértettek száma a kiemelt bűncselekmények körében 11 év alatt 30%-kal csökkent összességében, miközben az erőszakos és garázda ügyek sértettjeinek száma egynegyedével emelkedett. Ennek a növekedésnek a 70%-át a garázdaságok sértettjeinek gyarapodása adta.

Így tehát mára egyértelműnek látszik, hogy a garázdaság tényállásának indokoltan/vagy indokolatlanul kiemelt alkalmazása jelentősen bejeléjtszik az erőszakos cselekmények, il-

letve azok áldozatai számának gyarapodásában, és részben még inkább erősíti az erőszakos cselekmények olyan jellemzőit, amelyek az összes sértetthez képest sajátosságokat mutatnak (például nem, illetve kor szerinti eltérések).

Ennek a megállapításnak az alátámasztására, a korábbi tendenciák ismeretében a következőkben elvégezzük néhány más, az erőszakos bűncselekmények körében kiemelt és jellemző bűncselekmény sértetti száma alakulásának vizsgálatát.

Egyes kiemelt erőszakos bűncselekmények sértetti számának alakulása és korcsoportos változásai 1995 és 2005 között

A személy elleni bűncselekmények elszenvedőinek száma tendenciájában, szemben az összбүнözés, illetve a vagyon elleni bűncselekmények sértettjeinek csökkenő számával, összességében növekedést mutat. Ezzel szemben az emberölések, illetve kísérletek száma az 1994-es csúcstól lassan, folyamatosan csökken, 2005-ben 314 esetben fordult elő, ez tízéves viszonylatban az ügyek számának 25%-os csökkenését mutatja. Ez különösen pozitív a fiatal-, illetve gyermekkorúak eseteiben, ahol 11 év alatt az esetszámok harmadukra estek vissza (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

Emberölések, kísérletek sértettjei (1995–2005)

Év	Gyermekkorú	Fiatalkorú	Felnőtt korú	Összes
1995	34	10	373	417
1996	29	6	369	404
1997	34	7	392	433
1998	44	8	396	448
1999	33	7	381	421
2000	20	9	328	357
2001	30	4	373	407
2002	19	9	332	360
2003	22	8	352	382
2004	25	7	329	361
2005	10	2	302	314

A súlyos testi sértések elszívődésének aránya, amely a garázdaság után a leggyakrabban érinti a sértetteket, szintén némi csökkenést mutat. Ennek mértékében nincsenek kiugró eltérések az egyes korcsoportokat illetően (3. számú táblázat).

3. számú táblázat

Súlyos testi sértés sértettjei (1995–2005)

Év	Gyermekkorú	Fiatalkorú	Felnőtt korú	Összes
1995	164	429	7798	8391
1996	112	389	6946	7447
1997	119	334	7327	7780
1998	133	352	7616	8101
1999	122	331	7261	7714
2000	131	297	7162	7590
2001	136	341	6761	7238
2002	146	382	6972	7500
2003	210	363	6798	7371
2004	231	456	7182	7869
2005	162	393	7063	7618

A rablásoknál, amelyek a sértettek kb. 10%-át érintik, inkább tapasztalhatunk némi növekedést. Jelentősebb a kiugrás a fiatalkorú áldozatok körében, számuk 60%-kal emelkedett a vizsgált 11 évben, és mostanra az összes sértett 26%-a gyermek- vagy fiatalkorú. Itt azonban visszautalunk arra, hogy ez a fiatal- és gyermekkorú elkövetők számának gyarapodásával is összefüggést mutat, hiszen rájuk jellemző, hogy sértettjeik ugyanazon vagy hasonló körből kerülnek ki. Ezt a folyamatot támasztja alá a másik oldalról az elkövetői statisztika, amely szerint a fiatalkorú elkövetők erőszakos kriminalitási aktivitása különösen kiemelkedő a rablásban (valamint ezen felül még a zsarolásban, a kifosztásban, a nemi erkölcs elleni bűncselekményekben és a garázdaságban)¹³ (4. számú táblázat).

¹³ Nagy László Tibor: i. m.

4. számú táblázat

Rablás sértettjei (1995–2005)

Év	Gyermekkorú	Fiatalkorú	Felnőtt korú	Összes
1995	246	320	2012	2578
1996	156	300	2121	2577
1997	176	331	2309	2816
1998	181	270	2379	2830
1999	196	357	2441	2994
2000	200	369	2623	3192
2001	150	505	2430	3085
2002	196	586	2403	3185
2003	231	621	2226	3078
2004	305	657	2077	3039
2005	259	510	2097	2866

Ez utóbbi megállapítással összefüggésben vizsgáltuk az egyébként nem jelentős számban előforduló kifosztás eseteinek alakulását (5. számú táblázat). A kifosztások száma 11 év alatt 30%-kal növekedett. Ez az emelkedés valószínűleg következménye a növekvő alkohol- és drogfogyasztásnak nemcsak a bűnelkövetők, hanem a sértettek körében is, mint arról a későbbiekben még szó lesz.

Százalékos arányban drasztikusan nőtt a kiskorú sértettek száma, ez azonban az esetek minimális száma miatt alapvetően téves következtetésekre adhat okot. A kis esetszámot a kevés elvehető vagyoni érték, valamint a kifosztáshoz szükséges állapot ritkasága okozza e korcsoportban, ahol emiatt nem érvényesül a korcsoportos megfelelés a sértetti és elkövetői körben.

5. számú táblázat
Kifosztás sértettjei (1995–2005)

Év	Gyermekkorú	Fiatalkorú	Felnőtt korú	Összes
1995	5	17	250	272
1996	6	16	231	253
1997	2	17	240	259
1998	3	14	252	269
1999	3	13	230	246
2000	1	12	247	260
2001	3	21	279	303
2002	7	31	301	339
2003	6	20	290	316
2004	2	29	266	297
2005	12	22	324	358

Ezzel szemben a nemi jellegű bűncselekmények körében az adatok szerint sajátos folyamatok észlelhetők. Az erőszakos nemi közösetések viszonylag kisebb számú sértettje körében további jelentős csökkenés történt mind a fiatalkorúak, mind a felnőttek tekintetében az elmúlt 11 évben¹⁴ (6. számú táblázat). Ehhez képest azonban a szemérem elleni erőszak egyébként igen alacsony sértetti száma az elmúlt öt évben megduplázódott a gyermekkorúak eseteiben (98-ról 197-re) és triplázódott a fiatalkorúak körében (33-ról 85-re). Az előbbi helyzet hátterében valószínűleg a latencia növekedése is szerepet játszik.

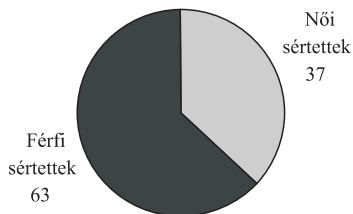
¹⁴ Szintén csökkenés látszik e sértettek körében a németországi statisztikák szerint. Ezzel szemben például a súlyos testi sértések sértettjeinek száma ott továbbra is emelkedett az elmúlt években.

6. számú táblázat
Erőszakos nemi közöszülés sértettjei (1995–2005)¹⁵

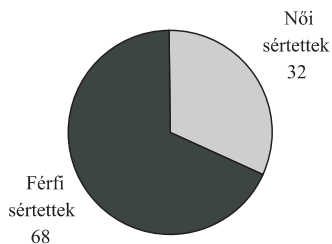
Év	Gyermekkorú	Fiatalkorú	Felnőtt korú	Összes
1995	–	–	–	–
1996	61	100	263	424
1997	58	117	212	387
1998	53	70	224	347
1999	66	64	202	332
2000	44	62	190	296
2001	45	85	183	313
2002	47	50	195	292
2003	43	53	163	259
2004	57	50	159	266
2005	69	41	154	264

A sértettek nemek szerinti megoszlásának alakulása

9. számú ábra
Összes sértett nemek szerinti megoszlása, 2005 (%)

10. számú ábra
Erőszakos és garázda bűncselekmények sértettjeinek megoszlása nemek szerint, 2005 (%)

¹⁵ Az 1995-ös év tekintetében adathiány.

Ha nem jelentős mértékben is, de *némileg kisebb arányban fordulnak elő nők az erőszakos cselekmények sértettjeinek körében, mint az összes kiemelt bűncselekmény sértettjei között.* Ez, bár nem számottevő különbség, mégis utal arra, hogy az erőszakos és garázda jellegű cselekmények jellegükből adódóan inkább férfi–férfi kontaktust feltételeznek, és a nők az átlagosnál kisebb mértékben válnak ilyen bűncselekmények áldozatává. Tény, hogy a statisztikák szerint az elkövetők között túlnyomó a férfiak aránya (90%). Az is nyilvánvaló, hogy bizonyos esetekben a nők felülreprezentáltak, hiszen például a nemi erőszakkal kapcsolatos ügyekben szinte kizárólag női sértettek fordulnak elő.

Tettes–sértett viszony

A szakirodalom alaptételként kezeli, hogy az erőszakos bűncselekmények körében, a bűncselekmény konfliktusos jellegéből adódóan, sokkal inkább jellemző, hogy az elkövető és a sértett korábbról már ismerte egymást, szorosabb vagy távolabbi kapcsolatban állt.¹⁶ Ezzel szemben a vagyon elleni cselekményekre sokkal jellemzőbb a szituatív elkövetés, amikor a tettes az elkövetéskor a pillanatnyi helyzet kínálta lehetőséget használja ki. Ez az oka annak, hogy az ilyen cselekmények érintettjei nem vagy csak jóval távolabbról ismerték egymást. Nem véletlen, hogy az áldozatok tipizálásának egyes formái kimondottan az áldozat és az elkövető közötti viszonyon, illetve interakción alapulnak. Ez az a terület ugyanis, amely jól meghatározható, illetve körülírható, és amely egyben a megelőzéshez kapcsolódó egyes elméletek kiindulópontja is lehet.¹⁷

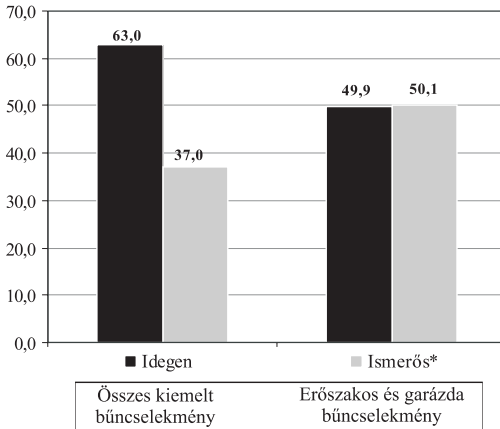
A 11. számú ábra jól mutatja ennek a szakmai tételnek az érvényességét hazánkban is. Míg a kiemelt bűncselekmények elkövetőinek és sértettjeinek csaknem kétharmada korábban nem ismerte egymást, addig az erőszakos és garázda cselekmények érintettjeinek körében ez az arány csak ötvenszázalékos.

¹⁶ Walter Kiefl – Siegfried Lamnek: *Soziologie des Opfers*. Wilhelm Fink Verlag, München, 1986, S. 167–221.

¹⁷ A tettes–sértett viszonnal foglalkozik részletesen például Stephan Schäfer: *The Victim and His Criminal. A Study in Functional Responsibility*. Random House, New York, 1968, p. 58.

11. számú ábra

Elkövetők és sértettek közötti kapcsolat I. (2005) (%)

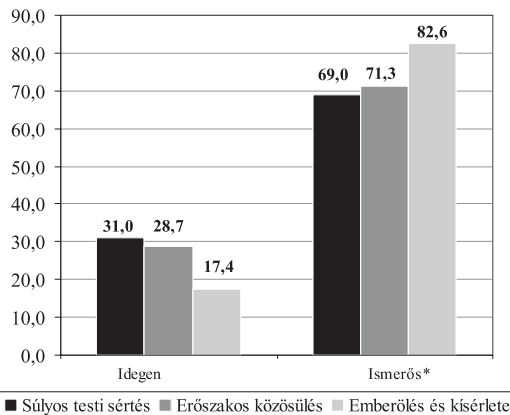

* Ismerős: hozzátartozó; nevelő-gondozó; házastárs; közeli ismerős; alkalmi ismerős

Bizonyos erőszakos bűncselekménytípusoknál ez a korábbi ismeretség még jellemzőbb. Így például a súlyos testi sértések eseteinél már csaknem 70%-ban ismerik egymást az érintett felek a tett előtt, az emberöléseknél pedig ez az arány 82%-os (12. számú ábra).

12. számú ábra

Elkövetők és sértettek közötti kapcsolat II. (2005) (%)

* Ismerős: hozzátartozó; nevelő-gondozó; házastárs; közeli ismerős; alkalmi ismerős

A korábbi ismeretség foka is jelentős eltéréseket mutat. A tettes és sértett közötti házastársi kapcsolat példáján bemutatva: amíg ez az összes sértett esetében 4,54%-os, ez az erőszakos és garázda jellegű cselekmények körében már 8,14%. De itt is további eltérések mutatkoznak az egyes erőszakos cselekményfajtákon belül. Így például a testi sértések érintettjei körében a házastársi kapcsolat 18,36%-ban fordul elő, az emberöléseknél pedig 20,7%-ban. Ezek az adatok szintén az erőszakos cselekmények konfliktusos jellegére utalnak.

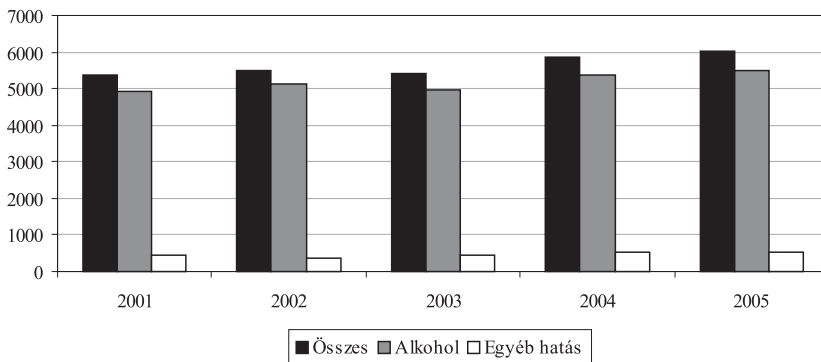
A sértettel kapcsolatos oksági tényezők

Az áldozatok tipizálásának másik módja az áldozat közrehatásának mértékét veszi alapul. Így a közrehatásuk alapján a teljesen vértlen sértettől a gondatlan vagy hanyag sértetten át a teljesen vétkes/illetve provokáló sértettig terjedő skálán helyezi el az áldozatokat.¹⁸ Ezen a skálán a magasabb vétkességi fokon helyezkedik el az a sértett, aki önmagát (például alkohol vagy kábítószer használatával) olyan mértékben hozza védekezésképtelen állapotba, ami miatt könnyebben válik bűncselekmény áldozatává. A sértetti közrehatást a jogalkalmazó is figyelembe veszi, és a statisztika is tartalmazza. Ennek alapján megállapítható, hogy Magyarországon milyen arányban fordul elő a sértettek körében alkohol-, illetve kábítószerfogyasztás.

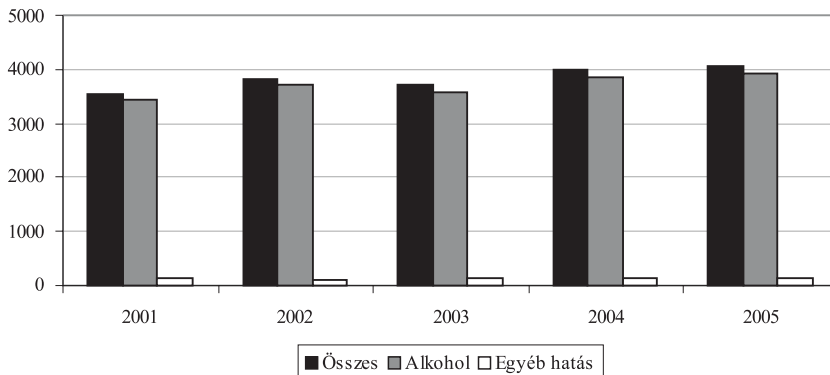
A 13. és 14. számú ábrák a bódító hatású anyagok fogyasztásának emelkedését mutatják a sértettek körében. Feltűnő, hogy míg az összes bűncselekmény sértettjeinek csak körülbelül 2,7%-a (6030 személy) állt valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt 2005-ben (alkohol, illetve drog), addig ez a mérték az erőszakos cselekmények sértettjeinek körében csaknem 14% (4064 személy) volt. Az erőszakos és garázda cselekmények sértettjei kétharmadát teszik ki a befolyás alatt álló sértetteknek, azaz e cselekmények érintettjei körében jóval felülreprezentált az alkohol-, illetve drogfogyasztás.

¹⁸ Közrehatás alapján kategorizál például Mendelssohn. Erről lásd például: Hans Joachim Schneider: *Viktimologie, Wissenschaft vom Verbrechensopfer*. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1975, S. 9–12. Fattah is a személyes közrehatást veszi alapul, amikor autoviktimizációról beszél az önkézüleg vagy saját akció következtében történő viktimizáció esetében. Ezzel A. Fattah: *Understanding Criminal Victimization*. Prentice-Hall Inc., Scarborough, Ontario, 1991, pp. 6–13.

13. számú ábra
**Összes sértettel kapcsolatos oksági tényezők
 (2001–2005)**

14. számú ábra
**Erőszakos és garázda bűncselekmények sértettjeivel
 kapcsolatos oksági tényezők (2001–2005)**

Ez alátámasztja azt a viktimológiai tételt, hogy könnyebben válnak áldozattá a kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek. A sértetté válásban azonban hasonló mértékben játszik szerepet a kiszolgáltatottság, illetve védekezésre képtelen állapot mellett az e szerek által kiváltott másik típusú magatartászavar, az agresszió. Ez akár provokációban is megnyilvánulhat, de vezethet téves helyzetfelismeréshez, amelynek következtében a sértett belebonyolódik egy számára eleve vesztes helyzetbe.

Bár a kábítószer-fogyasztás folyamatosan terjedőben van Magyarországon, a sértettekre egyelőre továbbra is az alkohol fogyasztása a jellemzőbb. Az összes sértett közül alkohol hatása alatt 2005-ben 2,45, kábítószer hatása alatt 0,24% állt. Ez az erőszakos és garázda esetek sértettjeinek körében előbbi esetben 13,41, utóbbiban 0,51% volt. *A kiemelt bűncselekmények sértettjei között az elmúlt öt évben a valamilyen bódítóhatás alatt állók aránya gyakorlatilag alig változott (fél százalék körül maradt), de 2,5%-kal nőtt az erőszakos és garázda büntettet elszenvedők körében.* Ez a körülmény arra enged következtetni, hogy a növekedés jelentős részét éppen az erőszakos cselekményeket elszenvedők körében emelkedő alkoholos, illetve kábítószeres befolyásoltság emelkedése okozta.

A sértettek területi megoszlása

Az erőszakos bűnözés területi megoszlására mindinkább jellemző a városiasodás, valamint az, hogy e cselekmény elkövetői között egyre több az úgynevezett mozgó bűnöző.¹⁹ Ez szintén nem hazai sajátosság, a német elemzések például szintén a nagyobb városokhoz kötik az erőszak terjedését.²⁰ Bár a sértett lakhelyére nézve nem találtam adatokat, feltételezhető azonban, hogy az elkövetőkhöz hasonlóan egyre több sértett szenved el bűncselekményt otthonától távolabb. Mégsem beszélhetünk „mozgó sértettekről”, mivel az ő esetükben hiányzik a célzat, hiszen a sértettek nem viktimizálódási céllal távolodnak el otthonuktól.

Megyéenkénti megoszlás

Országos szinten *abszolút mértékben* a legtöbb sértett 2005-ben *Budapesten, Pest megyében*, illetve *Hajdú-Bihar megyében* volt. Erőszakos bűncselekményt ehhez képest a legtöbben szintén *Budapesten*, emellett azonban *Borsod-Abaúj-Zemplén*, illetve *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében* szenvedtek el. Ez nagyjából átfedést mutat a ténnyel, hogy a legtöbb erőszakos

¹⁹ Az utazó bűnözésről lásd Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalmpolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. Idézi: Nagy László Tibor: i. m.

²⁰ Polizeiliche Kriminalstatistik... i. m.

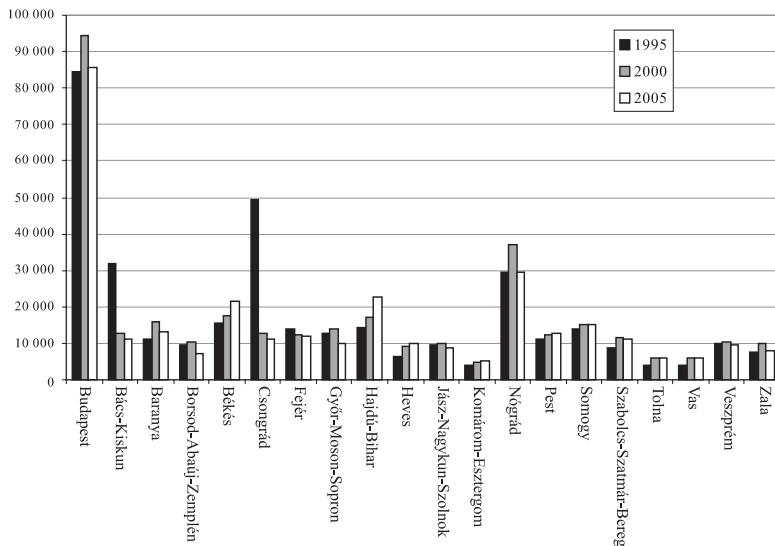
bűncselekményt *Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében* követték el, míg a lakosság számához mért gyakorisági mutató alapján Hajdú-Bihar és Heves megye található az élen.²¹

A legkevesebb sértett *Nógrád, Tolna és Vas*, míg a legkevesebb erőszakos bűncselekményt elszenvedő sértett szintén *Vas, Tolna, valamint Zala megyében* fordult elő. Mindehhez érdemes tudni azt is, hogy lakosságszámuk alapján a legnagyobb népességű körzetek *Budapest, valamint Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye*, míg a legkisebb népességű *Nógrád, Tolna és Vas megye*. Mindebből az látszik, hogy a sértetté válás összességében jelentősen összefügg a lakónépesség nagyságával, vagyis a mozgás, illetve utazás közbeni sértetté válás viszonylag kis számban fordul elő, és alapvetően nem módosítja az arányokat. Ez alól kivételnek tekinthető *Hajdú-Bihar megye*, ahol az összes sértett száma csak 22%-kal kevesebb, mint *Pest* megyében, miközben a lakosság száma feleannyi. Az erőszakos cselekmények körében *Borsod-Abaúj-Zemplén* előkelő helye is talán éppen azzal magyarázható, hogy 2005-ben a harmadik legnagyobb népességszámú megye volt. E sajátosság miatt különböztetem meg az abszolút, illetve a relatív rangsor fogalmát, utóbbi éppen a sértetté válás lakónépesség szerinti gyakoriságát mutatja. A *Megyéenkénti megoszlás* című melléklet, amely ötvenkénti bontásban mutatja a megyék sértetté válás megoszlását, ezért tartalmazza a relatív rangsort is a sértetté válás alakulásában. Ez a rangsor mutat eltéréseket. Így a népességszámhoz viszonyítottan a legtöbb bűncselekményt 2005-ben *Budapesten, Hajdú-Bihar és Somogy megyében* szenvedik el, míg a legkevesebbet *Békés, Vas és Győr-Moson-Sopron megyében*.

Az erőszakos sértetti körben vezet *Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, valamint az említett Borsod-Abaúj-Zemplén megye*, míg a legjobb sértett adatokat *Pest, Győr-Moson-Sopron és Zala megye* mutatja. Ez tehát azt jelenti, hogy a legjobban az előbbi három, míg a legkevésbé ez utóbbi három megyében kell tartanunk attól, hogy erőszakos cselekmény áldozatává válunk.

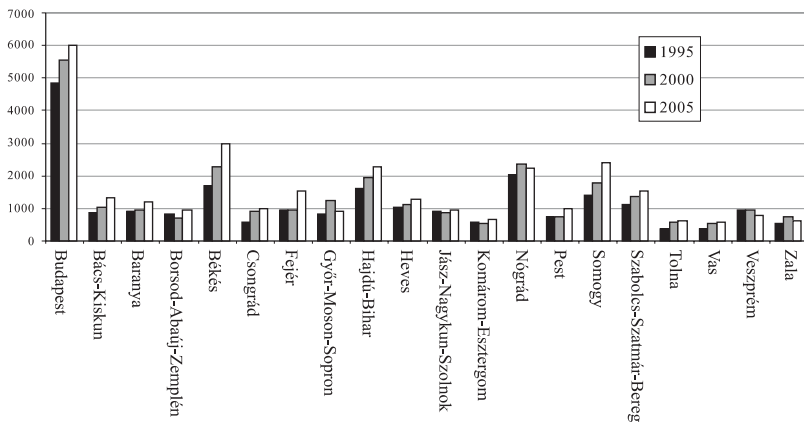
21 Nagy László Tibor: i. m.

15. számú ábra
Összes sértett megyénként 1995, 2000, 2005

16. számú ábra

Érőszakos és garázda bcs. sértettek megyénként, 1995, 2000, 2005

A 15. és 16. számú ábrából kiderül az is, hogy az elmúlt 15 évben a sértettek számának abszolút nagysága szerint *Buda-pest* tartotta vezető szerepét mind az összes, mind pedig az erőszakos cselekmények körében. Mellette szorosan áll *Pest megye*, és hasonlóan elől szerepel mindkét területen *Borsod-Abaúj-Zemplén megye* is. Sokat javult a helyzet azonban *Csongrád* vagy *Baranya megyében* az évek folyamán. A legkevesebb sértettet felmutató megyék pedig többé-kevésbé változatlanok. Így ezek között található *Tolna*, *Vas*, *Nógrád* és *Zala*. E négy megye mindegyikében háromszázezernél kevesebben élnek. *Vagyis az összefüggés az alacsony népességszám és a sértetté válás kisebb valószínűsége között egyértelműen megállapíthatónak tűnik.*

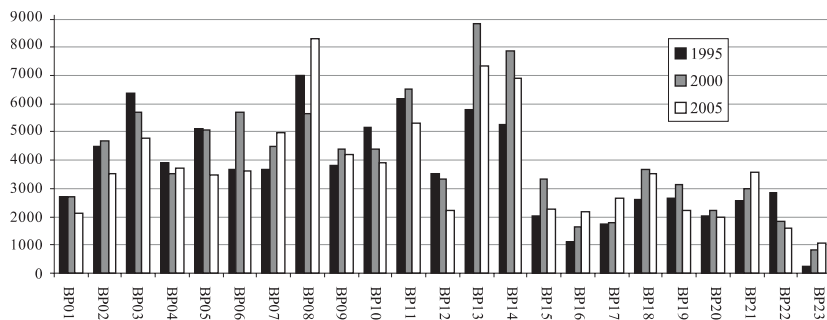
Kerületi megoszlás

A sértetté válás gyakoriságát megvizsgáltuk a sértetté válásban abszolút és relatív értelemben is vezető fővárosban (lásd *Kerületenkénti megoszlás* című melléklet).

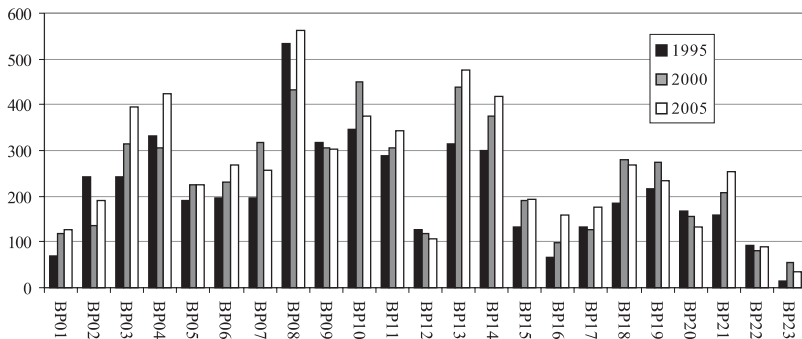
A sértettek abszolút számának tekintetében az elmúlt 15 évben leginkább a XIII., a XIV. és a VIII. kerület állt vezető helyen. A legkevesebb sértett jellemzően a XXIII., a XVI. és a XVII. kerületben fordult elő (17. és 18. számú ábra).

17. számú ábra

Összes sértett a főváros kerületeiben 1995, 2000, 2005

18. számú ábra
**Erőszakos és garázda bcs. sértettjei a
 főváros kerületeiben, 1995, 2000, 2005**

Az erőszakos és garázda cselekmények sértettjei ehhez képest a legnagyobb számban a IV., a VIII., a X. és a XIII. kerületben voltak. 2005-ben a legkevesebb erőszakos sértett a XXIII., a XXII. és a XII. kerületben fordult elő.

A *relatív rangsor* az összes sértett tekintetében némileg módosult. Így maradt a VIII. kerület vezető helye, de a sértettek számát illetően ezt az V., valamint a VI. kerület követte, míg a legkedvezőbb adatokat a XV., a XX. és a XXII. kerület mutatta.

Az erőszakos cselekmények elszenvedői a népesség arányához képest a leggyakrabban szintén az V., VI. és VIII. kerületben fordultak elő, vagyis az erőszak terén hasonlóan veszélyesek ezek a területek, mint az összes bűncselekmény szempontjából.²² A *legbiztonságosabbnak pedig szintén a XXIII., XXII. és a XII. kerület bizonyult. Vagyis fővárosi szinten az erőszakos és az összes bűncselekmény sértettjeinek aránya hasonlóan alakult az adott kerületekben.* A VIII. kerületben annak ellenére növekedett nemcsak az erőszakos, hanem az összes sértett száma is, hogy időközben a többi kerülethez hasonlóan csökkent a lakónépessége.²³ A 15 év alatt egyébként a kerületek sértetti terhelését illetően nem történtek nagy változások. Így a „veszélyesebb” kerületek egy-két helyet csúsztva, de az élen maradtak.

22 A kerületi bűnözési adatok eltéréseiről részletesen lásd Nagy László Tibor: i. m.

23 A személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, okmánykiadás összesített adatai 2005. január 1-jén. Népesség-nyilvántartási füzetek, Belügyminisztérium Központ Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatal.

Összegzés

Az elemzés eredményei egyrészt megerősítették a cselekmények és elkövetők tekintetében megállapítottakat, és megmutatták, hogy a sértetté válással kapcsolatos tendenciák a nemzetközi folyamatokhoz hasonlóan alakultak/alakulnak hazánkban is – miként az a bűnözés egyes jelenségeire is igaz. Vagyis a sértettek száma, az összes cselekményhez képest az erőszakos bűncselekményi körben folyamatosan emelkedik. Ez a hasonlóság erősítheti, hogy a bűnüldözés és bűnmegelőzés területén éppúgy, mint kiemelten a sértett kezelése és gondozása során a nemzetközi eredményeket megismerve dolgozzuk ki a sértettsegítés komplex rendszerét. Erre egyébként már megszülettek az első lépések, hiszen létrejött az áldozatvédelemmel kapcsolatos jogi szabályozás, illetve kiépülőben van annak intézményi háttere (igazságügyi hivatal).

Sikerült megrajzolnunk a „magyar” sértett, és az erőszakos cselekmény „magyar” sértettjének profilját, és a kettő között jelentős eltérés mutatkozott. Az erőszakos sértett az „átlag sértetthez” képest jóval fiatalabb, 15-17 éves férfi, aki 60%-os eshetőséggel korábban ismerte a támadóját, vele valamilyen „viszonyban” állt. Az „átlag sértetthez” képest nagyobb valószínűséggel volt a cselekmény elszenvedésekor valamilyen bódító hatású szer (Magyarországon egyelőre főként alkohol) hatása alatt. További jellemzője, hogy elsősorban a fővárosban (és ott leginkább a VIII., a VI. és az V. kerületben) lakik, vagy *Hajdú-Bihar*, illetve *Somogy megyében*.

A sértetté válás tekintetében a tízéves fejlődés alapján további következtetések is levonhatók. Így az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek száma feltehetően a közeljövőben akkor sem csökken, ha a sértettek száma összességében tovább mérséklődik. A sértettek kora tekintetében, hogyha az elkövetők egyre fiatalabbak lesznek, még szintén várható némi fiatalodás azzal, hogy szaporodni fog a kábítószer hatása alatt álló tettesek-sértettek száma. A magyar jogalkalmazásban mindez részben a kisebb súlyú esetek tekintetében a garázdaságok további gyarapodását okozhatja. E nem túl kedvező prognózisban jórészt a jelen tanulmány bevezetésében vázolt okok játszanak szerepet, és ezektől nem várható, hogy alap-

vetően változnak a közeljövőben. Változást csak a társadalmi stratégiák (szociál-, kriminál-, büntető-, média- stb. politika) hosszú távú és összehangolt kidolgozásától és érvényre juttatásától lehet remélni. Ezek hatásukat hosszú távon fogják megmutatni, vagyis olyan érett politikai gondolkodást feltételeznek, amely a látványos és gyors sikerek helyett megelégszik a későbbben beérő eredményekkel is. Ez azonban már nem a kriminológia tárgykörébe tartozik.

Melléklet**I. Megyéenkénti megoszlás*****Összes bűncselekmény sértettjei megyéenként,
abszolút és relatív rangsorban
(1995, 2000, 2005)**

Megyék	1995	Abszolút	Relatív	2000	Abszolút	Relatív	2005	Abszolút	Relatív
Budapest	84 578	20.	18.	94 251	20.	20.	85 507	20.	20.
Baranya	31 818	18.	19.	12 631	12.	13.	11 318	12.	13.
Bács-Kiskun	11 083	11.	5.	16 025	16.	11.	13 071	15.	6.
Békés	9 443	7.	8.	10 201	7.	5.	7 276	4.	1.
Borsod- Abaúj- Zemplén	1 5672	16.	7.	17 443	18.	3.	21 371	17.	16.
Csongrád	49 271	19.	20.	12 792	13.	12.	11 105	10.	10.
Fejér	13 780	13.	16.	12 427	11.	10.	12 149	13.	14.
Győr-Moson- Sopron	12 743	12.	13.	14 143	14.	16.	10 130	8.	3.
Hajdú-Bihar	14 443	15.	11.	17 265	17.	14.	22 888	18.	19.
Heves	6 571	4.	4.	9 132	4.	9.	10 157	9.	17.
Jász- Nagykun- Szolnok	8 720	6.	6.	11 397	9	8	11 145	11.	12.
Komárom- Esztergom	9 688	8.	15.	10 022	6.	15.	8 950	6.	15.
Nógrád	4 123	3.	3.	4 845	1.	2.	5 174	1.	5.
Pest	29 655	17.	14.	37 088	19.	18.	29 346	19.	7.
Somogy	11 054	10.	17.	12 341	10.	19.	12 821	14.	18.
Szabolcs- Szatmár- Bereg	13 869	14.	9.	15 097	15.	6.	15 110	16.	9.
Tolna	4 171	2.	2.	5 836	2.	4.	5 830	2.	4.
Vas	4 015	1.	1.	5 883	3.	1.	5 969	3.	2.
Veszprém	10 008	9.	12.	10 213	8.	7.	9 431	7.	8.
Zala	7 675	5.	10.	9 932	5.	17.	7 917	5.	11.

* Előfordulhat, hogy az értékek alapján több megye, illetve kerület is ugyanazon sor-számon szerepel a rangsorban.

Erőszakos és garázda bűncselekmény sértettjei megyénként, abszolút és relatív rangsorban (1995, 2000, 2005)

Megyék	1995	Abszolút	Relatív	2000	Abszolút	Relatív	2005	Abszolút	Relatív
Budapest	4857	20.	14.	5542	20.	15.	6013	20.	14.
Baranya	885	9.	9.	1040	12.	12.	1334	13.	13.
Bács-Kiskun	891	10.	4.	958	11.	1.	1212	11.	6.
Békés	822	7.	7.	718	4.	2.	973	8.	8.
Borsod-Abaúj-Zemplén	1713	18.	12.	2262	18.	16.	2979	19.	17.
Csongrád	587	4.	1.	907	8.	4.	1008	10.	7.
Fejér	960	12.	11.	942	9.	5.	1518	14.	14.
Győr-Moson-Sopron	823	8.	6.	1232	14.	14.	906	6.	2.
Hajdú-Bihar	1611	17.	18.	1945	17.	20.	2273	17.	18.
Heves	1026	14.	19.	1111	13.	19.	1267	12.	16.
Jász-Nagykun-Szolnok	1114	15.	16.	1353	15.	18.	1552	15.	15.
Komárom-Esztergom	915	11.	17.	881	7.	13.	967	7.	11.
Nógrád	590	5.	16.	530	1.	9.	677	4.	12.
Pest	2030	19.	8.	2355	19.	6.	2232	16.	1.
Somogy	745	6.	10.	757	6.	7.	1005	9.	10.
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1423	16.	13.	1797	16.	17.	2413	18.	19.
Tolna	364	1.	3.	575	3.	8.	625	3.	9.
Vas	383	2.	2.	531	2.	3.	591	1.	5.
Veszprém	967	13.	15.	943	10.	11.	797	5.	4.
Zala	545	3.	5.	729	5.	10.	610	2.	3.

II. Kerületenkénti megoszlás

**Összes bűncselekmény sértettjei fővárosi kerületenként,
abszolút és relatív rangsorban
(1995, 2000, 2005)**

Kerületek	1995	Abszolút	Relatív	2000	Abszolút	Relatív	2005	Abszolút	Relatív
I.	2696	9.	22.	2684	6.	21.	2115	4.	20.
II.	4472	16.	14.	4675	16.	15.	3537	12.	12.
III.	6373	22.	12.	5710	20.	9.	4780	18.	9.
IV.	3936	15.	8.	3507	11.	3.	3698	15.	7.
V.	5127	17.	23.	5081	17.	23.	3475	10.	22.
VI.	3681	12.	20.	5698	19.	22.	3612	14.	21.
VII.	3689	13.	15.	4497	15.	17.	4994	19.	19.
VIII.	6994	23.	21.	5634	18.	19.	8310	23.	23.
IX.	3831	14.	17.	4373	13.	18.	4212	17.	18.
X.	5174	18.	19.	4399	14.	13.	3927	16.	14.
XI.	6186	21.	11.	6508	21.	11.	5335	20.	11.
XII.	3511	11.	16.	3345	10.	14.	2200	6.	10.
XIII.	5776	20.	13.	8852	23.	20.	7321	22.	17.
XIV.	5251	19.	9.	7868	22.	16.	6921	21.	16.
XV.	2053	5.	3.	3337	9.	8.	2253	8.	1.
XVI.	1112	2.	2.	1619	2.	2.	2192	5.	4.
XVII.	1756	3.	4.	1769	3.	1.	2679	9.	5.
XVIII.	2606	7.	5.	3654	12.	7.	3528	11.	8.
XIX.	2670	8.	10.	3142	8.	12.	2216	7.	6.
XX.	2036	4.	7.	2215	5.	4.	1970	3.	2.
XXI.	2555	6.	6.	3014	7.	6.	3571	13.	13.
XXII.	2873	10.	18.	1840	4.	5.	1581	2.	3.
XXIII.	220	1.	1.	830	1.	10.	1080	1.	15.

**Erőszakos és garázda bűncselekmény sértettjei megyénként,
abszolút és relatív rangsorban
(1995, 2000, 2005)**

Kerületek	1995	Abszolút	Relatív	2000	Abszolút	Relatív	2005	Abszolút	Relatív
I.	68	3.	7.	118	4.	14.	128	4.	19.
II.	242	15.	9.	135	6.	2.	191	8.	5.
III.	241	14.	4.	313	16.	7.	394	19.	10.
IV.	331	20.	11.	306	15.	9.	423	21.	15.
V.	191	10.	16.	226	10.	18.	225	10.	22.
VI.	197	12.	13.	232	11.	16.	269	15.	20.
VII.	196	11.	10.	316	17.	15.	256	13.	14.
VIII.	535	22.	17.	433	19.	17.	563	23.	21.
IX.	316	19.	15.	306	15.	15.	303	16.	18.
X.	347	21.	14.	451	21.	17.	375	18.	17.
XI.	288	16.	6.	305	14.	6.	344	17.	8.
XII.	126	5.	5.	118	4.	4.	107	3.	3.
XIII.	314	18.	9.	438	20.	12.	475	22.	16.
XIV.	301	17.	7.	376	18.	11.	419	20.	12.
XV.	133	6.	3.	190	8.	5.	194	9.	7.
XVI.	67	2.	2.	99	3.	1.	158	6.	6.
XVII.	133	6.	4.	128	5.	3.	176	7.	6.
XVIII.	184	9.	5.	279	13.	9.	268	14.	9.
XIX.	215	13.	12.	273	12.	13.	235	11.	13.
XX.	166	8.	8.	156	7.	7.	133	5.	4.
XXI.	160	7.	5.	209	9.	8.	253	12.	11.
XXII.	93	4.	4.	80	2.	2.	89	2.	2.
XXIII.	13	1.	1.	55	1.	10.	35	1.	1.

A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák

A gyermekkori bűnözés – és a büntethetőségi korhatár kérdése – az elmúlt időszakban a büntetőpolitika és a büntetőjog egyik legtöbbet elemzett, vitatott kérdésévé vált. Az Országos Kriminológiai Intézet kutatói az elmúlt években több kutatásban, nemzetközi vizsgálatban és tanulmányban elemezték a gyermekkori (14 éven aluli) elkövetők és a 14-18 éves fiatalkorú bűnelkövetők helyzetét Magyarországon és Európában. Jelen tanulmány (a korábbi kutatások eredményeit is felhasználva) arra keresi a választ: tényleg a legfontosabb kérdéseket tesszük-e fel akkor, amikor a büntethetőség alsó korhatáráról és a jogkövetkezmények szigorított rendszeréről vitatkozunk?

A büntethetőségi korhatár az elmúlt évtizedekben (gyakorlatilag az 1961-es büntetőjogi novella óta) a büntetőjog szent Gráljává vált. Pró és kontra számos dolgozat érvel(t) a korhatár felemelése/leszállítása mellett¹, de a szerzők alapvetően egyetértenek abban, hogy kiemelkedő fontosságú büntetőpolitikai kérdésről van szó, ami nem csak (vagy nem elsősorban) a statisztikát befolyásolja. A korhatár leszállítása mellett érvelők szerint a „kis szörnyetegek”² büntethetőségével tulajdonképpen társadalompolitikai döntés születne, amelyet a közvélemény és a politikai aktorok többsége is támogat.³ Az ellentábor véleménye szerint viszont a gyerekeknek nincs helyük a büntető igazságszolgáltatási rendszerben, ettől ugyanis idegenek azok a reakciók, kezelési módok, technikák, amelyek ezeknek a gyerekeknek az esetében (meggyőződésük szerint) hatékonyak, sikeresek lehetnek.

1 Vavró István: A gyermek- és fiatalkorúak „bűnözésének” néhány kérdése. Család, Gyermek, Ifjúság, 2000/3.

2 Szemán László: Kis szörnyetegek. Gyilkos leánykák, gyilkos fiúcskák. B.U.S. Press, Budapest, 2004
3 Nieto Mercedes: Mindannyian kudarcot vallottak – bűnelkövető gyermekkoriak hányódása a gyermekvédelem labirintusában. Család, Gyermek, Ifjúság, 2003/4., 23–31. o.

A büntethetőségi korhatár narratívája mára a „konzervatív büntetőpolitika kontra helyreállító igazságszolgáltatás” harcban is jelentős állásokat épített ki magának, nem hagyva kétséget afelől, hogy a korhatár leszállítása mellett érvelők csak a punitív büntetőjog hívei között kaphatnak helyet. A kérdés igazi hitvitává vált, amelyben a szembenálló felek meggyőződésük szerint használják fel ugyanazokat az adatsorokat, statisztikai táblákat érveik alátámasztására.

Vitathatatlan, hogy a gyermekkor kérdése egyedülálló módon képes relativizálni egyes jogdogmatikai fogalmakat (felelősség, beszámítási képesség, prevenció, szankció stb.), illetve magának a büntető anyagi és eljárási jognak a határait is. Fiatalkorúak esetén a jogalkalmazók eddig is jellemző módon lemondtak a büntetőígényről⁴, a büntethetőségi korhatár leszállításával pedig várhatóan még több „alternatív elemmel” bővülne a szankciórendszer. Ezek egy része vélhetően nem is lenne valós szankciónak tekinthető, sokkal inkább olyan büntetőjogi jogkövetkezménynek, amelynek végrehajtására az igazságszolgáltatás rendszerén kívül kerülne sor (például a szociális vagy gyermekvédelmi ellátórendszerben). Ezzel a hipotézissel rögtön önellentmondásba keveredtünk. A gyermekkor büntetőjogi határának leszállítása csak látszólag szolgálja a klasszikus, punitív büntetőpolitika érdekeit? A büntethetőségi korhatár körüli vita tisztázása tehát a büntetőjog dogmatikai fundamentumaiban keresendő? A büntethetőségi korhatár megváltoztatása kapcsán felmerült kodifikációs technikák mennyiben relativizálják a dogmatikai alapelveket?

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumban folyó büntetőjogi kodifikációs munka egyik legtöbbet vitatott (és a közvélemény számára is transzparens módon megjelenő) reformterve a büntetőjogi felelősség alsó korhatárának leszállítása 12 évre, egy olyan jogtechnikai megoldással, amely ezen a területen eddig ismeretlen volt Magyarországon. A common law országaiban megszokott megdönthető vélelem hazai alkalmazására ez idáig ezen a területen nem volt példa. A 12 év (és más jogterületeken a 14, 16, 18 év) megdönthetetlen vélelem-

4 A vádelhalasztás, próbára bocsátás arányáról fiatalkorú elkövetők esetén lásd Fülöp Ágnes – Nagy Emese: Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 42. OKRI, Budapest, 2005, 302–327. o.

ként (*praesumptio iuris et de iure*) működik. Ez egyik oldalról megkönnyíti a jogalkalmazók munkáját, hiszen nem igényel bizonyítást, mérlegelést, szakértői bizonyítást. Másik oldalról viszont súlyos kérdéseket vetett fel – különösen olyan nagy társadalmi vitát kiváltó esetekben, ahol az elkövető csak néhány héttel, nappal korábban töltötte be a 14. életévét/vagy maradt büntetlen a kiskorúsága miatt (lásd Simek Kitti-ügy). Ezeknek a kérdéseknek egy része természetjogi jellegű (a bizonyítás és mérlegelés kizárása a beszámítási képességet mint a büntetőjog egyik fundamentumát relativizálja), másik részük igen praktikus, ha úgy tetszik, jogpozitivisták természetű: a magyar jogrendszerben alkalmazott, életkorral kapcsolatos szabályok teljességgel inkohereusak, nem nyújtanak egységes reakciókat és jogkövetkezményeket a különböző jogágakhoz tartozó kérdéseknél. Így például: a büntetőjogban különösen védett korhatárok: 12, 14, 16, 18 év. Polgári jogi jogképesség határai: 14, 16 és 18 év. Vétőképességi határok: 14 és 18 év. Mérlegelési határok (beszámítási képességnél, büntetőjogban): 21 és 24 év. Gyermekvédelmi korhatár: 18 év. Ha például egy 16 éves gyerek házasságot köt, akkor polgári jogi értelemben felnőtté válik, de a büntetőjogi tényállások egy része (például tiltott pornográf felvétellel való visszaélésnél elkövetői és sértetti oldalon/emberrablás és emberkereskedelemben sértetti oldalon) és a gyermekvédelmi törvény szerint ő még gyermek.

„Őrüлт beszéd, örüлт beszéd: de van benne rendszer”. S valóban: ebben az inkohereus rendszerben szilárd pontként állt az életkorok megdönthetetlen vétele, amely a jogszabályok alkalmazását (valamennyi jogterületen) automatikussá tette. A rendszer egyik sarokpontja (a vétőképesség) most meginogni látszik, hiszen a tervek szerint a bírósági jogalkalmazás során, mérlegelés tárgya lesz a gyermekkorú elkövető beszámítási képessége, azaz büntethetősége.

Kérdés, hogy a megdönthető vételelem (*praesumptio iuris*) alkalmazása mennyiben fogja – a jelenleg is eltérő, horribile dictu ellentmondásos – joggyakorlatot tovább polarizálni. Az igazságszolgáltatási rendszerben (de ez elmondható a szociális ellátórendszerre is) kevés az olyan szakember, akik a beszámítási képesség eldöntésénél szakértői minőségükben segíthetnék a bíróságok munkáját. A gyermekpszichológusok

és pszichiáterek, a kompetens igazságügyi orvos szakértők száma tragikusan alacsony. A megismerhető bírósági iratokból az derül ki, hogy a szakértői vélemények igen gyakran ellentmondásosak.⁵

Nincs jelenleg olyan protokoll vagy az állásfoglalások kibocsátásánál alkalmazható egységes rendszer, amely a szakértői véleményeket nem szakember (tehát például a bíró) számára összehasonlíthatóvá, szakmai szempontból értékelhetővé tehetné. A bíróságok jelenleg sincsenek felkészítve (képezve) arra, hogy mely szakértőtől milyen szakértői véleményt hogyan értékelhetnek (de arra sem, hogyan kérdezzenek az egyes tudományterületek képviselőitől). Így például gyakran fordul elő, hogy pszichológus szakértőtől (már a természettudományokban sem értékelhető) százszázalékos bizonyossággal kimondott szakvéleményt kérnek. Például: „Mondja meg, hogy a sértett tényleg áldozatává vált a vádiratban szereplő cselekménynek?” A szakértők többsége az ilyen és ehhez hasonló eldöntendő kérdésekre nem tud válaszolni. „Csak” valószínűségekről tud nyilatkozni.

Mindezek alapján felvetődik a kérdés: a bíróságok és az igazságügyi szakértői rendszer fogyatékoságai nem teremtenek-e precedensjogot, és idézik elő – *summum ius summa iniuria* – a beszámítási képesség totális relativizálását. A szakértői véleményeken alapuló rendszer visszaélésekhez, a bíróságok felkészületlensége (az életkorhoz köthető beszámítás értékelésében, mérlegelésében) a törvény előtti egyenlőség alapelveinek sérüléséhez vezethet.

Mindezek alapján aggályosnak tekinthető a minisztérium (jelen tanulmány készítésekor megismerhető) reformterve, és joggal vetődik fel a további kérdés: mennyiben szolgálja az elkövetővé váló gyermek érdekeit, és mennyiben aggályos gyermekvédelmi szempontból a büntethetőség alsó korhatárának leszállítása, illetve megdönthető vélelemmé alakítása.

5 A Kocsis Franciska-ügyben például az elkövetéskor büntethető életkorú M. Viktória esetében a szakértői vélemények a „*beszámíthatatlan*” és a „*teljességgel beszámítható*” közötti skálán mozogtak, míg végül a bírónó dodonai döntést hozva, a vádlottat „*közepesen beszámíthatónak*” minősítette.

Gyermekvédelmi szempontok a gyermek- és fiatalkorúak büntetőjogában

A büntetőjog szociálpolitikai aspektusai a fiatalkorúak büntetőjogában egyértelműen dominánsak. A fiatalkorúak reszocializációja mint „gyermekvédelmi alapelv” jelenik meg a hatályos magyar büntetőjogban is, hasonlóképpen a „büntetés” – a Btk. fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó fejezetében definiált – céljához.

A hatályos szabályozás legnagyobb értéke, hogy a fiatalkorúakra vonatkozóan a felnőttekétől eltérő, a speciális prevenciót, a nevelést és a társadalmi beilleszkedést elősegítő szabályokat tartalmaz. A Btk. VII. fejezetének szabályai elsősorban a szankciók tekintetében különböznek, amely eltérések dogmatikai alapja a büntetés 108. §-ban meghatározott célja. Az általános részben a 37. § valamennyi elkövetőre irányadóan jelöli meg a büntetés célját, és ehhez képest a maiore ad minus tér el a 14-18 évesekre vonatkozóan a 108. §. Tagadhatatlanul szerencsésebb lenne az a megoldás, amely a Btk. általános részi meghatározásainak primátusát érvényben hagyva a törvénykönyv valamennyi fejezetére nézve. Ezt legkönnyebben a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok külön törvénykönyvbe rendezésével lehetne elérni. A jelenlegi dogmatikai rendszerben is érvényre juthatnak azonban az alapvető szociálpolitikai/ ifjúságpolitikai, nota bene gyerekvédelmi megfontolások. Így például hogy a büntetőeljárás folyamán a fiatalkorú érdekében kezdeményezni lehet óvó- és védőintézkedések elrendelését, vagy akár a fiatalkorú nevelését, gondozását, felügyeletét elmulasztó személlyel szembeni intézkedéseket. Ebből a szempontból aggályosnak gondolom, hogy a pártfogó felügyelet elrendelésével a gyermekjóléti szolgálat, illetve a családsegítő központ munkája véget ér, és így a gyerekvédelmi-igazságszolgáltatási rendszer közötti együttműködés, az egymást kiegészítő/erősítő közös munka nem valósulhat meg.

Nemzetközi tendenciák

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerét vizsgálva két alapvető irányzatot találunk Európában: az egyik a nevelési modell, a másik az igazságszolgáltatási modell. Az előbbi az el-

követő személyiségére koncentrálnak, és annak átnevelését, rehabilitációját tűzi ki célul; ennek megfelelően a szankciórendszerében olyan intézkedéseket és büntetéseket találunk, amelyeket egy speciális fiatakorúak bírósága szab ki a tettes személyiségének javítása céljából, előre meg nem határozott tartamban, és amelyet a legsúlyosabb esetekben egy büntetés-végrehajtási helyen vagy javító-nevelő intézetben fogatosítanak.

A másik, az igazságszolgáltatási modell, eredeti formában Edwin M. Schur 1973-ban kiadott *Radikális be nem avatkozás* című könyvében jelent meg. Koncepciója szerint a tett áll a középpontban, nem pedig a tettes személyisége, ezért a büntetés sem a rehabilitációra koncentrálnak, hanem a fiatalok elkövető társadalomba való reintegrálására. Ennek megfelelően a szankció arányos az elkövetett cselekmény súlyával, határozott tartamú, szabadságelvonást pedig csak végső esetben szabnak ki.⁶

A nevelési modellt korábban Európa több állama is alkalmazta, ma azonban csak Belgiumban és Görögországban lelhető fel ez az irányzat, mivel a hetvenes évek végétől jelentős támadások érték költségessége, valamint paternalisztikus, önkényes és kevésbé hatékony volta miatt. Az igazságszolgáltatási modell legtipikusabb példája Anglia és Wales és Hollandia; míg a többi európai országban a különböző irányzatok, iskolák és modellek keveredését találjuk jóvátételi, szociális és terápiás elgondolásokkal, ami egyfajta „kiegyensúlyozott igazságszolgáltatási” modell irányába mutat.

Az elmúlt néhány évben a modernizáció szele söpört végig az európai országok igazságszolgáltatási rendszerén, érintve a gyermek- és fiatakorúakra vonatkozó rendelkezéseket is. 1988-ban Ausztria és Olaszország kezdte a sort, ambiciózus reformokkal, őket követte 1990-ben Németország, 1991-ben Anglia és Wales (ahol folytatták a reformokat 1994-ben és 1998-ban), 1995-ben Hollandia, 1997-ben Finnország, 1999-ben Portugália és Svédország, majd végül 2000-ben Spanyolország és 2001-ben Írország. 2001-ben a görög legfelső bíróság is arra szólította fel a törvényhozást, hogy modernizálja a fiatalokra vonatkozó büntetőnormákat.

6 E két iskolában az általános büntetőjog tudomány pozitivistá és klasszikus irányzatainak alapvető vonásai is felismerhetők.

A reformok a legtöbb országban hasonló területeket érintettek és hasonló formában jelentek meg:

- a szabadságvesztés-büntetést csak különleges, végső esetben alkalmazzák, a hosszú idejű szabadságelvonást lehetőség szerint mellőzik,
- szélesítik a nem szabadságelvonás tartalmú intézkedések és büntetések skáláját,
- diverziós és mediációs metódusokat építenek be a rendszerbe,
- különleges figyelmet fordítanak az áldozat kártalanítására és a bűncselekmény előtti állapot helyreállítására,
- helyi és nemzeti szinten is különböző (állami és civil-) szervezeteket és intézeteket hoznak létre, amelyek célja a bűnelkövetővé váló gyermekkel, fiatallal történő foglalkozás.

Ezzel párhuzamos tendenciaként több európai országban is megfigyelhető (Németország, Franciaország stb.), hogy a gyermekek, fiatalok által elkövetett bűncselekmények egyre nagyobb figyelmet kapnak, és ezzel összefüggésben olyan „stratégiai csomagok” születnek az ifjúsági kriminalitás megfékezésére, leküzdésére, amelyek az ismertetett büntetőpolitikai, nemzetközi jogi követelményekkel⁷ ellentétesek. Így például:

- a fiatalok büntető jogszabályainak restriktív jellegű alkalmazása,
- a büntetési módok és tételek súlyosbitása,
- ezek kiterjesztése a 14 éven aluli korosztályra,
- a szabadságelvonással járó büntetőítéletek arányának növelése.

Előtérbe kerül a szabadságelvonás, a társadalmi izoláció, amelyben az elkövető elsősorban a tette által okozott kár mértékét fogja érezni, praktikusán abból a tényből, hogy milyen hosszú időre „vonják ki őt a forgalomból”. Ezekkel a reformtervekkel a jogalkotók így feladják azt az irányt, amely – az alternatív büntetési lehetőségek igénybevételével – inkább a társadalmi cselekvés képességeinek fejlesztésével és a belátással törekedett a bűnelkövető fiatal helyes útra terelésére, és kevésbé a hagyományos megtorló jellegű büntetéssel.

⁷ Lévay Miklós: Az Európa Tanács R(2003) 20. számú ajánlása a fiatalok bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. In: Ligeti Katalin (szerk.): Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára. KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest, 2005. 517–529. o.

Oly mértékig, hogy ezt általánosan a gyermekek korosztályára is kiterjeszteni szándékoznak, és növelni tervezik a zárt intézeti férőhelyek számát.

Ezek a folyamatok nemcsak a gyermekkorúakra nézve fenyegetőek, hanem a fiatalokorra vonatkozó igazságszolgáltatásban (nemzetközi dokumentumokban, így például az Európa Tanács 20/2003. ajánlásában) tapasztalható pozitív elmozdulást is negligálhatják.

Azokban az országokban, ahol létezik a fiatalokorúak büncselekményeinek elbírálásához önálló alapot adó fiatalokorúak büntető törvénykönyve és külön fiatalokorúak bírósága, az igazságszolgáltatásban pedig már létjogosult az alternatív büntetés gondolata, kedvezőbb a helyzet, mint azoknál az országoknál, ahol a resztoratív technikák marginális szerepet játszanak. Ahol a fiatalokorúak ügyeinek elbírálásában győzött a szociálintegratív szemlélet a megtorlás felett (lásd Németország, Hollandia, Belgium stb.), ott az életkor leszállításával a büntetőjog látókörébe kerülő gyerekeknek van reális alternatívájuk arra, hogy elkerüljék a fiatalokorúak „hagyományos szankciórendszerét”. A társadalom azonban (érthető módon) meg akarja védeni magát, ezért politikusait küldi csatába, és nem figyel oda eléggé (mert nem szolgálja közvetlenül az általános biztonság iránti igényét) a szakszerű érvekre.

Csak néhány a gyermekvédelmi, szakmai dilemmákból:

- Mennyiben ellentétes az *ENSZ gyermekjogi egyezményével*, ha növekvő számú gyermeket emelnek ki családjából saját felrögzített magatartására (azaz bűnelkövetésre) hivatkozva?
- Mennyiben tud megfelelni Magyarország a gyermekjogi konvenció azon rendelkezésének, hogy ha a gyermeket ki kell emelni a családjából, akkor az állam különleges védelmére és segítségére jogosult? Garantáltak-e ebben a körben azok a speciális (segítő) programok, kezelési lehetőségek, amelyek a későbbi, ismételt elkövetővé válás megelőzésében – a nemzetközi tapasztalatok szerint⁸ – hatékonyak lehetnek?

⁸ Marvin E. Wolfgang: Abolish the Juvenile Court System. California Lawyer, 11/1982., pp. 12–13.; Csemáné Váradi Erika – Lévy Miklós: A fiatalokorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jog-összehasonlító szempontból. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002/1., 12–27. o.; Recommendation No. R(87) 20 on social reactions to juvenile delinquency.

- Szavatolható-e a konvenció 40. cikke 3. pontjának érvényesülése a büntethetőség korhatárának leszállítása esetén is, azaz hogy minden lehetséges és kívánatos esetben a gyermek ügyét bírói eljárás mellőzésével kell kezelni, oly módon, hogy a törvényes garanciákat és emberi jogokat teljes mértékben be kell tartani?
- A konvenció 40. cikkének 4. pontja kimondja, hogy a gyermekeknek jólétüknek megfelelő, valamint helyzetükhöz és az elkövetett bűncselekményhez mért elbánást kell nyújtani. Mennyiben garantáltak mindezek jelenleg, és mennyiben lesz az a büntethetőségi korhatár leszállítása után megnövekedett fiatalokú népesség esetén?
- A *pekingi szabályok* kimondják, hogy a gyermek elválasztása a szülőtől csak akkor történhet meg, ha az eset körülményei ezt a súlyos lépést nyilvánvalóan igazolják. Ennek a követelménynek mennyiben felel meg a jelenlegi rendszer, és mennyiben lesz képes figyelembe venni ezt a gyermekvédelmi elvet az igazságszolgáltatási rendszer a büntethetőségi korhatár esetleg leszállítása esetén?
- A *rijádi irányelvek*ben foglalt követelmény teljesítésére, amely szerint „*a fiatalokú bűnözés megelőzése az egész társadalom erőfeszítéseit kívánja meg*”, mennyiben nyílik jobb lehetőség az igazságszolgáltatás keretében, mint a gyerekvédelmi rendszerben?

Az említett dilemmák a releváns nemzetközi dokumentumok rendelkezéseire hivatkozással kérdőjelezik meg a büntethetőségi korhatár esetleges magyarországi leszállítását. A gyermekvédelmi aggályok természetesnek vehetők, hiszen a szociális ellátórendszer alapelve, kiindulópontja a primer megelőzés, miszerint jobb megelőzni, mint büntetni, és ezért szorgalmazza a „szocializációs műhelyek” működési feltételeinek megteremtését, fejlesztését a gyermekek igazságszolgáltatási rendszerbe „átáramoltatása” helyett.

Határozott érvek szólnak amellet, hogy először a fiatalokra vonatkozó szabályozást és intézményrendszert kellene megreformálni, párhuzamosan a gyermekvédelmi szektor személyi, tárgyi erőforrásainak megerősítésével és a két szektor közötti együttműködés támogatásával.

Mindennek igazolásaként hivatkozom a korábban már citált 2003-as ET-ajánlásra, amely a „*fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer*” kategóriáját széles értelemben használja, a fiatal korosztályok bűnözésével foglalkozó valamennyi intézmény gyűjtőneveként.⁹ Így a rendszer részei a fiatalkorúak bírósága mellett a rendőrség, az ügyészség, a pártfogói szolgálat, a büntetés-végrehajtási intézmények. A rendszer szorosan együttműködik az olyan kapcsolódó intézményekkel, mint az egészségügyi, nevelési, szociális és jóléti szolgálatok, valamint nem kormányzati szervezetekkel, így az áldozat- és tanúvédelmi szervezetekkel. Az ajánlás kommentárja hangsúlyozza, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszert nem tekinthetjük független és más szervezetektől elkülönülő egységnek. Sokkal inkább a fiatalkori bűnözéssel foglalkozó, egymással kölcsönhatásban lévő intézmények, beavatkozási módok egyikének, amelyek körébe tartoznak például a gyermek- és fiatalkori bűnözés kockázatával kapcsolatos megelőzési intézkedések.

Mindennek értelmében Magyarországon kívánatos lenne a gyermekvédelmi jelzőrendszer fejlesztése. Ebben a kérdéskörben a megelőzés két szférája (generális/speciális) közötti distinkció az igazságszolgáltatás és a gyerekvédelmi rendszer közötti különbségtételként is megjelenik. A speciális prevenció megvalósítására alkalmas gyerekvédelmi rendszer és a generális prevenciót hitelesen képviselni tudó igazságszolgáltatás nem versengő értékeket képvisel, sokkal inkább együttműködésre hivatottak. Ezt mondják ki a Gyvt. jelzőrendszert szabályozó rendelkezései, a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és a 13/2002. rendőr-főkapitányi utasítás is.

Az együttműködés jegyében 2003. július 1. óta a megyei és a fővárosi gyámhivatalok koordinálják a Gyvt. 122. §-a alapján a bűnelkövetés és a bűnismétlés megelőzését célzó programok indítását a veszélyeztetett gyermekek, valamint a bűncselekményt elkövető, de nem büntethető és a büntetőeljárás alá vont gyermekek számára. Széles körű tevékenységük keretében együtt kell működniük a helyi önkormányzatokkal, civilszervezetekkel, gyermekjóléti szolgálatokkal, oktatási in-

9 Az ajánlás bővebb elemzését lásd Lévay Miklós: i. m. 517–529. o.

tézményekkel, a pártfogó felügyelői szolgálattal, ügyészséggel, rendőrséggel, drogmegelőzést, illetve drogrehabilitációt végző intézményekkel. Ennek érdekében a gyámhivatalok számos együttműködési megállapodást is kötöttek.

A Gyvt. 122. § (3) bekezdése előírja a megyei gyámhivataloknak, hogy évente elemezzék a megyében a gyermekkorú, illetve a fiatalkorú bűnelkövetés helyzetét, és értékeljék a bűnmegelőzési tevékenységet. Ezen összegzés ismertetése és a bűnmegelőzés érdekében elvégzendő feladatok megvitatása céljából a bűnmegelőzésben érintettek részvételével megyei egyeztető tanácskozást kell tartani.

Kezelési modellek¹⁰

Fiatalkorúak bírósága

Jogtörténeti munkák¹¹ tanúsága szerint 1899-ben, először az Egyesült Államokban hoztak létre elkülönült igazságszolgáltatási fórumot a fiatalkorú elkövetők számára (*Chicagoan Juvenile Court*). Az Egyesült Államokban mind a mai napig nagyon eltérő az egyes tagállamok gyakorlata, de mindenhol van elkülönült bíróság (vagy kollégium), ügyészség és pártfogó felügyelői rendszer. A különbségek főként abból adódnak, hogy bár fő szabály szerint a fiatalkorú elkövető esetében a fiatalkorúak bírósága jár el, vannak olyan bűncselekménycsoportok (általában a kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmények), amelyek minden esetben rendes bíróság hatáskörébe tartoznak.

A fiatalkorúak tekintetében elkülönült anyagi jogi szabályozást először Európában (1905-ben Hollandiában, illetve 1908-ban az Egyesült Királyságban) fogadott el a törvényhozás. Az eljárásjog tekintetében ugyanezen időszakban kezdett elkülönülni a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó joganyag (1912: Belgium, Franciaország; 1908: Németország).

¹⁰ A 4. fejezet elkészítéséhez felhasználtam az UNICEF firenzei kutatóintézetének „Child-inclusion” elnevezésű kutatási programjának zárójelentését. A jelentés angol nyelven elérhető a <http://childinclusion.istitutodeglinnocenti.it> oldalon.

¹¹ Michel van de Kerchove: Des mesures répressives aux mesures de sûreté et de protection. Ré exions sur le pouvoir mystificateur du langage. *Revue de Drois Pénal et de Criminologie*, 4, 1976–1977, pp. 245–279.

Az alaki és anyagi jogi szabályok elkülönülése már a kezdetektől minőségi változást hozott a fiatalkorú elkövetőkkel való foglalkozásban. A rehabilitációs szemlélet következtében a fiatalkorú megváltoztatása, visszavezetése a társadalomba, a tanulási képességek növelése és a bűnelkövetővé váló fiatal mind teljesebb körű rehabilitációja volt a cél. A jóléti államok, a nemzetközi emberi jogi és gyermekjogi charták voltak a leg-erősebb bázisai ennek a kriminológiai irányzatnak. A múlt század hatvanas–hetvenes éveitől kezdve jelentős változások történtek, amit egyrészt a demográfiai folyamatok, másrészt a gazdasági, szociális, kulturális átalakulások indukáltak: növekvő migráció, bűnözés, financiai megszorítások az állami szerepvállalással érintett valamennyi területen. A rehabilitációs modell naivitásnak tűnt, egyfajta „*morális pánik*”¹² és ennek következtében egyre punitívabb szemlélet vált uralkodóvá. A fiatalkorú elkövetők szempontjából ez azt jelentette, hogy egyre fontosabb lett a kezelésük, és a múlt század végére szinte valamennyi európai állam elkülönült büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat hozott létre (Olaszország: 1988, Anglia és Wales: 1988–1989, Németország: 1990, Belgium: 1994, Hollandia: 1994–1995 stb.). Ez az esetek döntő többségében elkülönült bírósági szervezetrendszer létrehozását is jelentette.¹³

Európában (szervezetileg és/vagy az eljáró bíróság összetételében) elkülönült fiatalkorúak bírósága működik Belgiumban, Dániában, Hollandiában, Írországbán, Franciaországban, Németországban, Olaszországban és Skóciában.

Angliában és Walesben fiatalkorúak esetén három hivatásos bíróból álló tanács jár el. Nincs külön bíróság.

Dániában a rendes bíróság jár el fiatalkorú elkövető esetén is, azonban a speciális anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat alkalmazva. Az eljáró bíró mellett ezekben az esetekben közvetlenül részt vesz az eljárásban a gyermekjóléti szolgálat képviselője is. A döntést a bíróból és a gyermekjóléti szolgálat képviselőjéből álló külön tanács hozza meg.

12 Josine Junger-Tas: Will the Juvenile Justice System survive? *European Journal on Criminal Policy and Research*, June 1994, pp. 76–91.

13 Itt kell megjegyezni, hogy azért van egy abolitionista mozgalom is – főként az Egyesült Államokban. Barry C. Feld: *Criminalizing the American Juvenile Court*. In: R. Rodney (ed.): *Criminal Justice Research*, 18. Chicago, Chicago University Press, Chicago, 1993

Franciaországban háromlépcsős a fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszere. 1) Kisebb súlyú cselekményeknél a rendes bíróság rendszerében egyesbíró jár el; 2) Nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményeknél egy városi/kerületi bíróból és két ügynevezett *assesseurs*-ből álló tanács jár el; 3) A leg-súlyosabb (élet elleni, nemi erkölcs elleni stb.) cselekmények esetén a *Cour d'Assises des mineurs* jár el mint speciális fiatalok bírósága.

Írországban egyetlen elkülönült fiatalok bírósága működik Dublinban, amely a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető fiatalok esetén jogosult eljárni. Minden egyéb esetben a városi, kerületi bíróságokon működő „fiatalok büntető kollégiuma” dönthet.

Németországban a *Jugendgericht* jár el fiatalok bűnelkövetők esetén. A német rendszer annyiban speciális, hogy el van választva egymástól a büntetőjogi szankciót alkalmazó fiatalok bírósága (*Jugendgericht*) és a rehabilitációs, nevelési célú jogkövetkezményt foganatosító *Vormundschaftsgericht* (helyi gyámhivatal).

Skóciában nem külön bíróság dönt a 16 és 18 év közötti fiatalok bűnelkövetők esetében, hanem a rendes bíróság szervezetrendszerén belül hoztak létre egy olyan speciális kollégiumot, amelyet a gyermekkorú (16 év alatti) elkövetők esetén az eljárást lefolytató *Children's Hearing* felügyel.

Igazságszolgáltatáson kívüli (közösségi alapú) jogkövetkezmények

Ebben a modellben a rendőrségnek és az ügyészségnek széles jogosítványai vannak arra, hogy a gyermekkorú, fiatalok által elkövetett ügyet saját hatáskörében intézze el. Hollandiában például lehetőség van arra, hogy a nyomozás megszüntetése után megbeszéljék a szülőkkel az esetet, és minden további jogkövetkezmény nélkül lezárják az ügyet. Ennek azonban általában az a feltétele, hogy a gyermek/család részt vegyen valamilyen támogatói programban. Alapjaiban az 1989-es gyermekgondozási törvény (*Jengdhulpverlening*) és az 1994-ben elfogadott jóléti törvény (*Welzijnswet*) rendezi a gyermekkorúakkal szemben alkalmazható jogkövetkezményeket, amelyeket az állami intéz-

ményrendszeren kívül önkéntes és civilszervezetek végeznek nagyobb arányban. A holland szabályozás további sajátossága, hogy a törvények *expressis verbis* kiemelik a gyermekkorú elkövetőkkel való foglalkozás kriminálprevenációs szerepét.

A jelenlegi holland rendszerben a gyermekvédelmi és gondoskodási tanács felelős a 12 éven aluli elkövetőkért. A 12-17 éves bűnelkövetők esetében már folytatnak nyomozást és büntetőeljárást. 1995. szeptember 1-jéig lehetőségük volt a bíróságoknak arra, hogy a 12-17 éves elkövetők esetében a felnőttekre vonatkozó büntető jogszabályokat, míg a 18-20 éveseknél a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazzák. 1995 óta nincs ilyen mozgásterük a bíróságoknak, a 18 év alatti (és a házasságkötéssel sem nagykorúsított¹⁴) fiatalok esetében a büntető törvénykönyv 77d–77g szakaszaiban foglalt szabályokat kell alkalmazni, vagy a 77h pontban meghatározott alternatív szankciók valamelyikét kell kiszabni. Ennek megfelelően a 12 évesnél idősebb elkövetőkkel szemben alkalmazható jogkövetkezmények:

- büntett esetén elzárás vagy pénzbüntetés,
- vétség esetén pénzbüntetés,
- (maximum 200 óra tartamban) közérdekűmunka végzés,
- (maximum 200 óra tartamban) a kárt szenvedő fél érdekében végzett munka,
- nevelő programban, kezelésben való részvétel.

A rongálásban, bolti lopásban bűnös gyermek- vagy fiatalkorú elkövetőkkel szemben 1981 óta alkalmazható az úgynevezett HALT elterelés (tHe ALternative), amely 1995 óta a büntető törvénykönyvben is helyet kapott (77e szakasz): *„A nyomozást végző személy az ügyészség tájékoztatásának mellőzésével felhívhatja az elkövetőt a [HALT elterelés] programban való részvételre. Ha az elkövető ehhez hozzájárul, az elkövetett büntetendő cselekménnyel a továbbiakban nem az ügyészség és a bíróság, hanem a gyermekvédelmi és gondoskodási tanács foglalkozik.”*

¹⁴ Egészen sajátos a holland rendszernek az a szabálya, hogy a polgári jogi kódex 233. szakaszában foglalt rendelkezés, amely szerint nagykorúvá válik az a fiatal, aki 18 év alatti de házasságot kötött, a büntetőjog területén is releváns.

A 12 éven aluliak esetében egyáltalán nincs nyomozás, míg a 12 és 17 év közötti bűnelkövetőknél lehetséges a nyomozás, és a rendőrségi nyilvántartás fiatalokkal foglalkozó jegyzékébe is bekerülnek. Ennél a korosztálynál lehetősége van az ügyészségnek arra, hogy saját maga alkalmazzon valamilyen büntető- (javító-nevelő célú) intézkedést az elkövetővel szemben, és az ügy egyáltalán ne kerüljön bíróság elé. Ügyészi szankció lehet: pénzbírság fizetésére kötelezés, az áldozat kártalanítására kötelezés és a megrovás.

Egy másik példa a közösségi alapú szankciók alkalmazására Olaszországré, ahol a büntethetőség korhatára 14 év, de 12 és 14 éves kor között egyfajta korlátozott büntethetőség működik – így ebben a korcsoportban is vizsgálható a bűnösség. Szankcióként nem alkalmazható a 14 éven aluliakkal szemben börtönbüntetés (16 éves korig szintén csak igen korlátozottan), és csak ebben a korcsoportban lehet az ügyészségnek a vádemeléstől elállnia, és saját hatáskörben megrovást alkalmaznia. Olaszországban 1998-tól vált differenciáltabbá a nem büntethetőekkel szembeni jogkövetkezmény-rendszer. Az olasz btk. 97. §-a szerint „*nem büntethető, aki az elkövetés idején nem töltötte be a 14. életévét*”. A 448/88. számú büntetőjogi rendelkezés rendezi a gyermekkorúak szankciórendszerét: a döntés a gyermekkel kapcsolatban álló közösségeknek utalja át, és közvetlenül nem szankcionálja az elkövetőket.

Az olasz rendszer további sajátossága, hogy tartományonként eltérő beavatkozási módokat is kialakíthatnak például alkohol- vagy drogfüggő gyermekeknek (Lásd: *comunità terapeutica educativa per minorenni tossicodipendenti*, CTE), nevelési programokat (*programma educativo*), speciális családsegítési metódusokat dolgozhatnak ki, napközi elhelyezést, szabadidő-szervezést (például *il centro di accoglienza Tingoio per tutti*) végezhetnek. Külön programok címzettjei lehetnek az utcán élő gyermekek, a romák, a kisegítő iskolákba járók, vagy azok, akiknek környezete valószínűsíthetően kapcsolatot tart a maffiával.

További példa az igazságszolgáltatáson kívüli jogkövetkezmények alkalmazására gyermek- és fiatalkorú elkövetők esetén Svédország, ahol a büntetőjogi rendszer 1999-es reformja keretében olyan intézményi átalakításokra is sor került,

amelyben a 12 és 17 év közötti, súlyos bűncselekményt elkövető fiatalok olyan biztonságos intézetekbe kerülhetnek, ahol speciális gondoskodásban, terápiában, programokban részesülhetnek – a börtön helyett.

Az új szankciónem egy meghatározott idejű szabadságelvonást jelent, mégis a treatment (a kezelés) elve domináns, nem az elzárás.

A reform során bevezetett további elvek:

- az elkövetett cselekmény természete és súlya, nem pedig az alkalmazott kezelés szükségessége határozza meg a büntetés időtartamát,
- a fiatalkorú elkövetők integrációja.

Összegzés

Azt a büntetőjogi vitát, hogy szabad-e mereven meghúzni azt a korhatárt, amikor valakit felnőtt korúnak, fiatalkorúnak vagy gyerekkorúnak nevezünk, ez a dolgozat sem tudta eldönteni. Meggyőződésem szerint a kérdést nem akkor tesszük fel jól, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy 12 vagy 14 év legyen-e a büntetési korhatár, hanem akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy mi történik/történjen a büntetendő cselekményt elkövető gyermekkel.

Ahogy a fiatalkorúak és az igazságszolgáltatás viszonyában alapvető jelentőségű pekingi szabályok is fogalmaz, amikor kifejti, hogy miért nem lehet konkrét korhatárok közé szorítani a fiatalkort: *„Nem szabad a fiatalkor alsó határát túl alacsonyan megállapítani. A büntetőjogi felelősség megállapításánál fontos figyelembe venni a fiatal erkölcsi és pszichológiai fejlettségét, hogy vajon antiszociális magatartásáért az elkövetőt ítélőképessége és értelme alapján felelősségre lehet-e vonni. A nem bírói útra terelés a döntéshozatal bármely pontján, illetve szakaszán megtörténhet, amellyel minimalizálni lehet azokat az ártalmakat, amelyek a büntetőeljárás első szakaszában érik a fiatalokat. A nem bírói útra terelés lehet az optimális reagálás akkor, ha a bűncselekmény nem súlyos természetű, és amikor a család, az iskola, vagy más független társadalmi ellenőrző intézmény már reagált, vagy valószínűleg reagálni fog megfelelő és konstruktív módon. Ha bűnvádi eljárásról való elterelésre*

nincs lehetőség, akkor első pillanattól kezdve szavatolni kell a fiatal jogait, és nem lehet vele bűnözőként bánni. Az alkalmazott intézkedéseknek alapvetően a közösségre kell támaszkodniuk, mivel fiatal korban a szülőtől és a közösségtől való elválasztás negatív hatással lehet a szocializációra.”

Véleményem szerint a fiatalkori bűnözés elleni megfelelő reakció olyan aktív megközelítést jelent, amelyben a cél nemcsak a negatív szituációk (defenzív) megelőzése, hanem sokkal inkább a szociális potenciál növelése. Tehát a megelőzést nem szabad csak a fiatalkorúak igazságszolgáltatására korlátozni. Annak a gyermeki jogok tiszteletén, a fiatalok participációjának széles körű érvényesítésén túl a támogató, segítő szolgáltatások, ellátórendszerek megerősítését is magában kell foglalnia.

A bűnmegelőzés legfontosabb eleme a gyermek- és fiatalkorúak körében a veszélyeztetettség, valamint a devianciák kialakulásának megelőzése. Ezt mondja ki az Európa Tanács *A korai pszichoszociális beavatkozás szerepe a bűnelkövető magatartás megelőzésében* elnevezésű, 1996-ban megalakult szakértői bizottság által elfogadott meghatározása is, amely szerint a gyermek- és fiatalkorúak körében a bűnmegelőzés célja nem az adott korosztály által elkövetett bűncselekmények számának csökkentése, hanem a bűnelkövető magatartás megelőzése, a veszélyeztetett és antiszociális gyermekek, fiatalok számának minimalizálása. A gyermekek veszélyeztettségének megelőzésében a legteljesebb és egyben leghatékonyabb módszer nem a bűnmegelőzés, még kevésbé pedig a bűnüldözés (ezek a másodlagos és harmadlagos megelőzésben kapnak szerepet), hanem az elsődleges megelőzés, amelynek hatékonysága elválaszthatatlan a társadalom fejlettségétől, a közoktatási, egészségügyi, szociálpolitikai rendszer kiépítettségétől, elérhetőségétől és ezeknek az alrendszereknek a hatékony együttműködésétől.

Irodalom

Csemáné Váradi Erika – Lévy Miklós: A fiatalok büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jog-összehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/1.

Feld, Barry C.: Criminalizing the American Juvenile Court. In: **Rodney, R. (ed.):** Criminal Justice Research, 18, Chicago, Chicago University Press, Chicago, 1993

Fülöp Ágnes – Nagy Emese: Új törekvések a fiatalok büntetőjogában. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 42. OKRI, Budapest, 2005

Giertsen, Hedda: On Giving Meaning to Murder. University of Torino, May 1991

Herczog Mária – Gyurkó Szilvia: Ártatlanságra ítélve. Gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 43. OKRI, Budapest, 2006

Herczog Mária – Kiss Anna – Gyurkó Szilvia: A gyermekkorú deviancia és annak kezelése a hatályos jogszabályi keretek között. Kézirat. OKRI, Budapest, 2005

Hirsch, Travis – Gottfredson, Michael: Rethinking the Juvenile Justice System. In: **Tim Booth (ed.):** Juvenile Justice in the new Europe. Social services monographs, Sheffield, 1991

Junger-Tas, Josine: Will the Juvenile Justice System survive? *European Journal on Criminal Policy and Research*, June 1994

Kerezi Klára – Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM-Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2006

Lascoumes, Pierre: Prévention et controle social. WHO Report, Gèneve, 1977

Lévy Miklós: Az Európa Tanács R(2003) 20. számú ajánlása a fiatal-korú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. In: **Ligeti Katalin (szerk.):** Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005

Miller, Alice: Kezdetben volt a nevelés. Pont Kiadó, Budapest, 2002

Nieto Mercedes: Mindannyian kudarcot vallottak – bűnelkövető gyermekkorúak hányódása a gyermekvédelem labirintusában. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2003/4.

Szemán László: Kis szörnyetegek. Gyilkos leánykák, gyilkos fiúcskák. B.U.S. Press, Budapest, 2004

Van de Kerchove, Michel: Des mesures répressives aux mesure de sûreté et de protection. Réflexions sur le pouvoir mystificateur du langage. *Revue de Drois Pénal et de Criminologie*, 4., 1976–1977

Vavró István: A gyermek- és fiatalkorúak „bűnözésének” néhány kérdése. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2000/3.

Wolfgang, Marvin E.: Abolish the Juvenile Court System. *California Lawyer*, 11/1982.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága

Kutatásunk a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott vádhalasztás jogintézményét, valamint a javítóintézeti nevelés, illetve a végrehajtandó szabadságvesztés hatékonyságát vizsgálta. Kutatásunk vizsgálati alapmintáját azok a fiatalkorú bűnelkövetők adták, akikkel szemben a vádemelés elhalasztása 2004. január 1. és december 31. között megkezdődött, akiket a javítóintézetekből (Aszód, Debrecen) 2003–2004 folyamán elbocsátottak, illetve akiket a tököli büntetés-végrehajtási intézetből 2003–2004-ben szabadítottak. A vizsgálati alapminta a szankciók végrehajtását végző intézmények listája alapján alakult ki. A személyi adatok védelmét a kialakított kódszamos rendszer garantálta. Kvalitatív és kvantitatív kutatási módszereket egyaránt alkalmazó felmérésünk egy kérdőíves felmérési és egy ügyforgalmi statisztikaiadat-elemzésből áll.

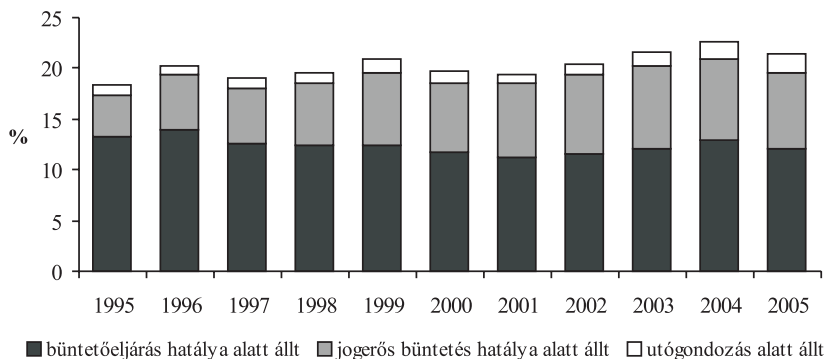
A bűnelkövető magatartást vizsgáló kutatások folyamatosan jelzik, hogy a büntető igazságszolgáltatási beavatkozás ellenére számos elkövető bűnismétlővé válik. Bár a fiatalkori bűnözés leírására kézenfekvő az ERÜBS adatbázisának használata, a hivatalos kriminálstatisztika kevéssé tükrözi a kiskorúak bűnözésének napi valóságát. E számadatokat ugyanis erősen befolyásolja a sértettek hajlandósága a cselekmény feljelentésére, illetve a rendőrség hajlandósága arra, hogy e cselekményeket bűncselekményként regisztrálja. A statisztikai adatok elemzésénél figyelemmel kell lennünk arra is, hogy a gyermek- és fiatalkori bűnözés abszolút számai, korösszetétele, tendenciái jelentősebb mértékben függnek a demográfiai adatoktól, folyamatoktól, mint a bűnözés egyéb szegmensei. A gyermekkorúak és a fiatalkorúak össznépelességen belüli arányváltozása önmagában is hatással van a gyermek- és fiatalkorú (bűn)elkövetők számának alakulására.

A fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos hazai statisztika adatai is a bűnismétlők folyamatos jelenlétét mutatják. Az

adatok szerint ugyan továbbra is az elsőbűntényesek teszik ki az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők döntő többségét, az ERÜBS adatai szerint közöttük egyenletesen növekszik a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők aránya.

A fiatalkorúak egy csoportjánál azonban nemcsak az alkalmazott szankciónak, de az éppen folyó büntetőeljárásnak sincs visszatartó ereje. Ezt a jelenséget igazolják az 1. számú ábra adatai is, amely szerint az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők negyede a próbaidő, a büntetőeljárás hatálya vagy az utógondozás alatt követte el az újabb bűncselekményét.

1. számú ábra
A fiatalkorú a bűncselekmény elkövetésekor...

Óhatatlanul adódik a kérdés: van-e összefüggés a szankciók végrehajtási hatékonysága és a fiatalkorú bűnismétlők számának növekedése között?

Az empirikus vizsgálat eredményei

Kutatásunk a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott vádhasztás jogintézményét, valamint a javítóintézeti nevelés, illetve a végrehajtandó szabadságvesztés hatékonyságát vizsgálta. A vizsgálat alapmintáját a 2004-es évhez generáltuk, és azokat vontuk be a vizsgálatba, akikkel szemben

- a *vádemelés elhalasztása* 2004. január 1. és december 31. között megkezdődött,
- akiket a *javítóintézetekből* (Aszód, Debrecen) 2003–2004 folyamán elbocsátottak, illetve
- akiket a *tököli büntetés-végrehajtási intézetből* 2003–2004-ben szabadítottak.

A vizsgálati alapminta a szankciók végrehajtását végző intézmények listája alapján alakult ki. A személyi adatok védelmét a kialakított kódszámok rendszer garantálta.

Kvalitatív és kvantitatív kutatási módszereket egyaránt alkalmazó felmérésünk különálló kutatási blokkokból állt:

- 1) *Kérdőíves felmérés*: a fiatalok bünelkövetői út- és profilelemzés érdekében a) 143 javítóintézeti nevelésből elbocsátott és b) 220 vádhalasztás alatt álló fiatal körében kérdőíves felmérést végeztünk. A kérdőíveket felkészített kérdezőbiztosok vették fel. A kérdezőbiztosok azokat a vizsgálati alapmintába bekerült fiatalokat keresték fel, akik a büntetőjogi szankciót végrehajtó intézmény megkeresésére pozitív választ adtak a kutatásban való közreműködésre. A bünelkövető fiatal életútját vizsgáló kérdőív témaköreit jellemzően három időpont köré csoportosítottuk: az általános iskolába kerülés; az első büncselekmény(ek); és a legutolsó szankció alapjául szolgáló büncselekmény(ek) elkövetésének időszaka. A kérdések jellemzően a szocializációs szinterek (család, iskola) értékelésére vonatkoztak, a vizsgált személy családi és iskolai kapcsolataira, a kortárs csoport hatására stb.
- 2) *Ügyforgalmi statisztikaadat-elemzés*: a vizsgálat másik kutatási blokkjában a bünelkövető fiatalok számának nagyságrendjét, a jelenség kiterjedtségét és természetét, valamint a bűnismétlő fiatalok jellemzőit kíséreltük meg feltárni. Ennek érdekében az ügyészeti ügyforgalmi adatokból leválogattuk a vizsgálati alapmintában szereplő fiatalokkal szemben indított eljárásokkal kapcsolatos információkat. A mintában szereplő személyek anonimitását és személyes adataik védelmét szintén kódszámok rendszer garantálta, olyannyira, hogy a két kutatási blokk adatai sem voltak egymásnak megfeleltethetők. Az alapmintában szereplő 1295 személlyel szemben

15 698 eljárás folyt (az adatkeresés utolsó időpontja 2007. augusztus). A minta tisztítása után a fiatalokú elkövetők ellen indult eljárásokkal kapcsolatos elemzés 1196 kódszámmal azonosított személlyel, illetve 12 406 eljárással kapcsolatos információkat tartalmazza.

A kérdőíves felmérés eredményei

A minta leírása

A kérdőíves kutatás során két csoportot vizsgáltunk.

1) Az első csoport a javítóintézeti nevelésből 2003–2004-ben elbocsátott fiatalokból állt. A vizsgálat ebben a csoportban teljes körű volt. Kétszázötven kérdőívet szerettünk volna elkészíteni, de az összes cím (552) felhasználásával is csak 143 esetben sikerült megtalálni az elbocsátott fiatalokat. Összességében a sikeres interjúkészítési arány 26% volt. A vizsgálni kívánt populáció sajátosságainak figyelembevételével ennél jobb eredményt nem lehetett elérni. Az ilyen jellegű vizsgálatoknál ezzel az elérési aránnyal lehet számolni.

2) Valamivel jobb volt a helyzet a vizsgálatba bevont másik csoport esetében. A kontrollcsoportnak is tekinthető fiatalokat a vádhalasztás alatt állók közül választottuk ki. A mintába kerülő 513 cím felhasználásával 220 esetben (43%) volt sikeres a kérdőívek felvétele. A megghiúsulási okok között itt is a fellelhetőség hiánya vezet 26%-kal. A mintában szereplők 13%-át nem sikerült megtalálni. Néhányan itt is előzetesen vagy börtönben voltak a vizsgálat idején (7%). A konkrét válaszmegtagadások aránya itt sem érte el a 7%-ot. Az volt a tapasztalatunk, hogy maga az interjúszituáció megteremtése okozta a nehézséget, de ha már létrejött, akkor a fiatalok szívesen válaszoltak a kérdésekre, és nagyon együttműködők voltak. Az ebben a körben elért 43%-os megvalósulási arány jónak tekinthető, mert a „normál populációs” vizsgálatok esetében is általában csak 50% körül alakul ez a mutató.

Összesen tehát 143 javítóintézetből elbocsátott és 220 vádhalasztás alatt álló fiatallal vettük fel a kutatás során használt kérdőívet.

A megkérdezettek szociális háttere

A vizsgálatba kizárólag férfiakat vontunk be, mert az volt a hipotézisünk, hogy a férfiak és nők esetében a szocializációs folyamatok és a bűncselekmények elkövetéséhez vezető történések eltérnek egymástól. A vizsgálatban részt vevők életkori megoszlását mutatja az 1. számú táblázat.

1. számú táblázat
A vizsgálatban részt vevők életkori megoszlása (%)

Kor (év)	Minta típusa		Összesen
	Vádhalasztás	Javítóintézeti nevelés	
16	0,9	0,7	0,8
17	2,7	0,7	1,9
18	18,3	5,7	13,3
19	24,2	7,1	17,5
20	25,1	17,0	21,9
21	21,0	14,9	18,6
22	5,9	25,5	13,6
23	0,5	20,6	8,3
24	1,4	7,8	3,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

A korösszetétel kilenc évet ölel fel, a többség 18 és 23 év közötti. A javítóintézetből elbocsátott fiatalok valamivel idősebbek, mint a vádhalasztás alatt állók. A korösszetételnek az összehasonlításakor lesz jelentősége, mert vannak, akik még iskolai tanulmányaikat folytatják, és vannak, akik már dolgoznak.

Munkaerő-piaci helyzet

A vádhalasztás alatt állók 33%-a jár még valamilyen oktatási intézménybe, 16%-uknak nincs munkája, és 8% alkalmi munkából él. A javítóintézetből elbocsátottak 9%-a tanul, míg a megkérdezettek 23%-ának nincs munkája, 10%-uk pedig nem bejelentett alkalmi munkát végez. A foglalkoztatottak között nincs lényeges különbség a két csoport között: többségük segéd- vagy betanított munkás. A vádhalasztás alatt állók között valamivel nagyobb arányban vannak a szakmunkások (5,5 és 3%), de mindkét csoportban csak keveseknek van szakképzésük.

Iskolázottság

Az iskolai végzettséget vizsgálva megállapítható, hogy a vádhalasztás alatt állók szignifikánsan magasabb iskolai végzettségűek (figyelembe véve a még tanulókat). Különösen a szakközépiskolát és gimnáziumot végzettek felülreprezentáltak a vádhalasztásos csoportban. A javítóintézetből elbocsátottak viszont nagyobb arányban szereztek szakmunkás-képesítést, ez valószínűleg éppen a javítóintézeti nevelésnek tulajdonítható. Mindkét csoportból egyetlen embernek van felsőfokú végzettsége, de a vádhalasztás alatt állók közül néhányan még tovább tanulhatnak.

Iskolázottság tekintetében mindkét csoport lényegesen elmarad az országos átlagtól. A mikrocenzus adatai szerint¹ a 18 és 24 év közötti férfinepesség 2%-a nem fejezte be az általános iskolát, és 35,2%-uknak van általános iskolai végzettsége. Az általunk vizsgált csoportokban ezek az arányok sokkal kedvezőtlenebbül alakultak:

- a javítóintézeti csoportban 14,7% nem fejezte be az általános iskolát,
- a vádhalasztás alatt állóknál ez az arány 8,6%.

A csak nyolc általánost végzettek aránya a két csoportban 57, illetve 59%.

¹ Nők és férfiak Magyarországon 2005. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest, 2006, 60. o.

Devianciák

A mintába kerülő fiatalok esetében megvizsgáltuk, hogy a bűnözésen kívül előfordult-e valamilyen más deviancia eddigi életükben, illetve milyen viszonyban vannak a szenvedélyszerekkel.

Az alkoholfogyasztási szokásokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy nincs lényeges különbség a két csoport ivási szokásai között. A többség alkalmi fogyasztónak vallotta magát, aki havonta egyszer vagy még ritkábban iszik alkoholt. Heti rendszerességgel (két-három alkalommal) 16, illetve 14%-uk iszik. A vizsgált fiatalok nagy valószínűséggel többet isznak, mint amennyit bevallottak, de ami számunkra lényeges: a két vizsgált csoport fogyasztási szokásai nem térnek el egymástól.

A vádhalasztás alatt állók közül hárman kíséreltek már meg öngyilkosságot, a javítóintézetből elbocsátottak közül tizenegyen. Utóbbiak közül öten pedig már többször is. Érdekes, hogy a pszichiátriai kezeléssel nem mutattak korrelációt az öngyilkossági kísérletek, tehát nem a kezelés alatt állók közül kerültek ki az elkövetők. A kísérletek „komolyságát” nem vizsgáltuk, így nem tudjuk, hogy milyen arányban jelentek meg a válaszok között az úgynevezett falcolások (érfelvágásnak induló, de sokszor csak hámsérüléseket okozó bemetszések a csuklón, alkaron), melyek az intézetben élő fiatalok körében gyakrabban fordulnak elő. Ezeket a „kísérleteket” maguk az elkövetők sem tekintik komoly kísérletnek, és sokszor az öngyilkosságot firtató kérdésekre adott válaszokban nem is említik. Így mindenképpen figyelmeztető jelnek kell tekintenünk a csaknem 8%-os előfordulási arányt a javítóintézetet megjárt fiatalok esetében.

Rendszeres kábítószer-fogyasztásról mindkét csoportból két-két fiatal számolt be, de az alkalmi fogyasztók és a kipróbálók szignifikánsan nagyobb arányban fordultak elő a javítóintézeti mintában (6,8 és 20,3%). Figyelembe véve, hogy a hatályos büntető törvénykönyv a drogfogyasztást bűncselekménynek tekinti, és ennek a megkérdezettek jelentős része tudatában van, nagyon valószínű, hogy a tényleges fogyasztási és kipróbálási arányok lényegesen magasabbak a bevallottnál.

Érdekes, hogy az amfetaminfogyasztás tekintetében nincs különbség a két csoport között, de a szerves oldószereket és a keményebb drogokat (ópiumszármazékok, kokain, heroin) a javítóintézetből elbocsátott fiatalok szignifikánsan nagyobb arányban használták. Tehát míg a vádhalasztásos csoport tagjai jellemzően megmaradnak a partidrogoknál a javítóintézetiek körében a droghasználat sokkal szélesebb körű, mind a gyakoriságot, mind a szertípusokat tekintve. A javítóintézetiek fogyasztási szokásai veszélyes tendenciát vetítenek előre. Minél többször és minél többféle drogot próbál ki valaki, annál valószínűbb, hogy függőség alakul ki, és valamelyik drog rabjává válik.

Gyermekkor, család

A megkérdezettek közül mindössze ketten mondták azt, hogy gyermekkorukban nevelőintézetben (állami gondozásban) éltek.

A családi összetételnél első megközelítésben nem találtunk lényeges különbséget a két vizsgált csoport között. A többség családban, édesanyával (96, 93%) és édesapával él (87, 85%). Az első különbség a testvérek számában mutatkozik. A javítóintézeti mintában szereplő fiataloknak szignifikánsan több testvérük van, a harmadik és negyedik testvér már kétszer olyan gyakran fordul elő, mint a vádhalasztásos csoport tagjainál.

Kutatási hipotézisünk szerint a családot olyan erős szuportív tényezőnek tekintettük, amely jó működés esetén képes megóvni a fiatalokat, illetve a bűncselekmény elkövetése után meggátolhatja a bűnisméltést. E hipotézis igazolása érdekében több kérdéssel igyekeztünk felderíteni, illetve kategorizálni a család működését és a családtagok közötti kapcsolat erősségét, minőségét.

A családi kapcsolatok erőssége

Az egyes, a kérdezett számára releváns személyekre (édesanya, édesapa, nagyszülők, testvérek) adott pontszámokat átlagoltuk, majd az átlagokat összesítettük és elosztottuk az értékelt személyek számával. Az így kapott értéket a kerekítés szabályai szerint visszakonvertáltuk egy ötfokú skálára, és ez lett a családi kapcsolatok mérőszáma. A kapott eredményeket mutatja a 2. számú táblázat.

2. számú táblázat

A családi kapcsolatok erőssége és minősége a generált értékek szerint (%)

A családi kapcsolat	Vádhalasztás	Javítóintézeti nevelés	Összesen
Nagyon rossz	0,5	0,0	0,3
	3,6	7,8	5,3
	13,4	25,0	18,0
	26,8	30,5	28,3
Nagyon jó	55,7	36,7	48,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

Pearson Chi-Square Asymp. Sig. (2-sided) 0,004

A minőségi mutatók szerint a javítóintézeti nevelésben részesülő fiatalok esetében a családi kapcsolatok minősége lényegesen rosszabb volt, mint a másik csoportban. Ez azt is jelzi, hogy a felszínen hasonló tulajdonságokkal jellemezhető családok működés közben jelentősen eltérő viselkedést mutattak.

Iskola

Az iskola mint korai szocializációs színtér – hipotézisünk szerint – szintén jelentős szerepet játszhat abban, hogyan alakul egy-egy fiatal sorsa. Az iskolával (általános iskola) kapcsolatos viszonyulást három kérdésből álló blokk segítségével próbáltuk meg feltérképezni. A kérdések elsősorban az osztálytársakhoz való viszonyt és az iskolával kapcsolatos érzelmi emlékeket igyekeztek felderíteni.

Mindkét vizsgált csoportban magas volt az évisméltések száma. A „vádhalasztásos” almintában a megkérdezettek 42%-a ismételt évet legalább egyszer, de 17%-uk többször is. A javítóintézetből elbocsátott fiatalok esetében még rosszabbak az arányok, 77%-uk ismételt évet legalább egyszer, és 22% többször is. Ezek a magas arányszámok mindenképpen azt jelzik, hogy ezek a fiatalok nem tudtak megfelelni az iskolai követelményeknek, ez pedig azzal a következménnyel járt, hogy az iskola esetükben nem tudta betölteni alapvető funkcióit. Az iskola nem nagyon szerette ezeket a fiatalokat, és ők sem nagyon szerették az iskolát. Ez a javítóintézetbe került fiatalok 39%-ára és a „vádhalasztásos” almintára 20%-ára igaz. Egyértelműen pozitív viszonyban a „vádhalasztásos” almintából 17%, a „javítóintézeti”-ből 9% volt az iskolával. Hasonló arányokkal találkozunk az osztálytársakkal kapcsolatos viszonyra vonatkozó kérdés esetében is. A „vádhalasztásos” almintába tartozók 36%-a nyilatkozott úgy, hogy jó viszonyban volt az osztálytársaival, közéjük valónak érezte magát. A javítóintézetből elbocsátott fiataloknak azonban már csak 22%-a mondta ugyanezt.

Azok a fiatalok, akik nem érzik jól magukat az iskolában, és az osztálytársaikkal sem jó a kapcsolatuk, nagyobb eséllyel hagyják el idő előtt az iskola fontos szocializációs színterét. Az iskolai tanulás helyett más elfoglaltságok keresése viszont könnyen antiszociális viselkedési minták és bűnözés felé sodorhatja a fiatalt. Az iskola megtartó erejének erősítése tehát kiemelt fontosságú a bűnmegelőzésben.

Bűncselekmények és az eljárás

A mintába bekerülő fiatalok többsége több bűncselekményt is elkövetett. A kérdéses során arra, illetve azokra a bűncselekményekre fókuszáltunk, amelyek miatt a vádhalasztásra, illetve a javítóintézeti elhelyezésre sor került. Ezek jellemzően az első büntethető korban elkövetett cselekményeket jelölik. A fiatalok egy része már gyermekkorában is követett el bűncselekményeket, azokban az esetekben azonban az eljárást – büntethetőséget kizáró ok miatt – meg kellett szüntetni. Az ilyen előzményeknek sokszor jelentős hatásuk lehet a későbbi eljárás menetére is.

Az adatgyűjtéskor arra törekedtünk, hogy az első bűncselekményekről és az elkövetés körülményeiről szerezzünk információt, a később elkövetett cselekményeket a kutatás másik szakaszában vizsgáltuk.

A két vizsgált csoportba tartozó fiatalok által elkövetett bűncselekmények összetétele szignifikánsan különbözik egymástól. A vádhalasztás alatt álló elkövetők esetében a három leggyakoribb bűncselekmény: a lopás (37,3%), a garázdaság (15%) és a rongálás 13,2% volt.² A javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalok esetében a leggyakoribb bűncselekmények listáját a rablás vezeti (32,2%), második helyen itt is a lopás szerepel (28,7%), és harmadik a lopás egy minősített esete a betöréses lopás (15,4%). A testi sértést elkövetők aránya mindkét mintában 5% volt. A javítóintézeti mintában szereplő fiatalok nagyobb arányban követtek el súlyosabb megítélés alá eső cselekményeket.

Nemcsak a cselekmények összetétele volt különböző, hanem az elkövetés módja is. Eltérően alakult a két csoportba tartozó fiatalok szerepvállalása is a cselekmények elkövetésében. A vádhalasztás alatt állók jellemzően egyedül követtek el a bűncselekményeket, a javítóintézeti mintában szereplők esetében sokkal gyakoribb volt a csoportos elkövetés, és gyakrabban szerepeltek társtettesként az ügyekben (3. számú táblázat).

3. számú táblázat

Az elkövetők szerepe a bűncselekményekben (%)

Kérdezett szerepe a bűncselekményben	Vádhalasztás	Javítóintézeti nevelés	Összesen
Tettes	61,5	38,8	52,4
Társtettes	19,7	23,0	21,0
Csoportos	8,2	27,3	15,9
Felbujtó	0,5	0,7	0,6
Fizikai bűnsegéd	6,7	7,2	6,9
Pszichikai bűnsegéd	3,4	2,9	3,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

² Gyakran alkalmazzák a vádhalasztás intézményét a kábítószer-fogyasztással kapcsolatos bűncselekmények esetében (8%), de ezeket a cselekményeket a mintaválasztásnál kiszűrtük, mert azt gondoljuk, hogy ennek a bűncselekménycsoportnak a többiekétől eltérő jellegzetességei vannak, és félrevenné az elemzésünket, ha összekeverednének a többi esettel.

A bűncselekmények elkövetésekor tapasztalható eltérő szerepvállalás a cselekmények elkövetéséhez vezető út különbözőségére is utal. A javítóintézeti fiatalok számára valószínűleg sokkal fontosabb a kortárscsoport szerepe, a társak nagyobb jelentőséggel bírnak. Az eltérés a két csoport között részben az elkövetett cselekmények jellegéből adódik. A lopás lehet individuális cselekedet, de a rablás és a betöréses lopás rendszerint több elkövető együttműködése révén valósul meg. De azt gondoljuk, nem a véletlenül múlik, hogy ki milyen bűncselekményt követ el, és milyen elkövetési módot választ. A csoportos elkövetési módok választásának gyökereit a korai szocializációs hatásokban találhatjuk meg. A javítóintézeti mintában szereplő fiatalok nagyobb családokban nevelkedtek, több testvérük volt, de a szülőkkel való kapcsolatuk kevésbé volt együttműködő. Valószínűleg már a korai életszakaszban felértékelődött számukra a kortárs- (gyerek-, illetve fiataikorúakból álló közösségek) csoportok szerepe. Az iskolában azonban nem találtak megfelelő, őket elfogadó társakat, így más csoportok felé fordultak, az iskolán, családon kívül.

Az eljárás

Az eljárás az elkövető szempontjából a lebukással kezdődik, ezért kíváncsiak voltunk, hogy mennyi idő telik el az elkövetés és a lebukás, az eljárás elindítása között. Ebben nem volt lényeges különbség a két csoport tagjai között (4. számú táblázat).

4. számú táblázat

Mennyi idő telik el az elkövetéstől az eljárás megindulásáig? (%)

Lebukás ideje	Vádhalasztás	Javítóintézeti nevelés	Összesen
Az elkövetéskor (tetten érés)	42,7	32,2	38,6
Néhány nap múlva	29,5	30,8	30,0
Egy hónapon belül	15,9	16,1	16,0
Fél éven belül	9,5	11,9	10,5
Egy éven belül	0,9	4,2	2,2
Később	0,5	3,5	1,7
Nincs válasz	0,9	1,4	1,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

A „vádhalasztásos” almintában valamivel magasabb a tettenérések aránya, ami talán a gyakorlatlanság számlájára írható. Öröndetes azonban, hogy mindkét csoport esetében csaknem 90%-os arányban maximum egy hónapon belül fény derül az elkövetett cselekményekre, és el is fogják az elkövetőket. Ilyen kedvező arányokra a kutatás megkezdésekor nem számítottunk, de nincs okunk kételkedni az adatok validitásában, mert inkább a későbbi felderítés irányába való torzításnak lennének ésszerű indokai. (A ténylegesnél ügyesebb elkövetőnek tűntethetnék fel magukat a megkérdezettek.)

Egy érdekes kérdésünkre adott válaszok azonban kicsit módosítják ezt a kedvező képet. Azt is megkérdeztük az elkövetőktől, hogy kiderült-e minden általuk elkövetett cselekmény az eljárás alatt. Mivel az elkövetői oldalt vizsgáló önbevallásos felmérés ritkán készül Magyarországon³, nincs összehasonlítási alapunk, de esetünkben jól működött ez a kérdés, és elgondolkodtatók az eredmények. A „vádhalasztásos” almintában a megkérdezettek 93%-a azt állította, hogy minden általa elkövetett cselekményre fény derült, és csak kevesen mondták, hogy megúszták a felelősségre vonást egy-két korábbi bűncselekményükért. A javítóintézeti csoportban azonban már csak 77,6% állította, hogy valamennyi cselekménye kiderült. A megkérdezettek 21%-a⁴ viszont bevallotta, hogy követett el olyan bűncselekményeket, amelyekért nem vonták felelősségre, 9%-uk több ilyen bűncselekményt is említett. Ha figyelembe vesszük, hogy ezek a delikvenssek rendszerint súlyosabb bűncselekményeket követnek el, akkor még agasztóbbnak tűnik ez az arány.

Kényszerintézkedések

Az előzetes letartóztatások száma és aránya az elkövetett cselekmények súlyához igazodik, így nem meglepő, hogy a javítóinté-

3 Az ilyen jellegű kriminológiai vizsgálatoknak már viszonylag jelentős múltjuk van elsősorban az angolszász országokban. Például Offending, Crime and Justice Survey (OCJS) is the national longitudinal, self-report offending survey for England and Wales. 2003, 2006 Az első ilyen jellegű hazai felmérésre lásd: Kerezzsi Klára – Parti Katalin (szerk.): Látens fiatalok devianciái. Fiatalokori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében – ISRD-2. ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék–Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2008

4 Azért nem 22,4%, mert ennél a kérdésnél volt néhány válaszhiány.

zetből elbocsátottak sokkal nagyobb arányban és hosszabb ideig voltak előzetesben, mint a vádhalasztás alatt állók. Az eltérés jelentős: a „vádhalasztásos” almintában az előzetesben töltött napok száma átlagosan három, a javítóintézetieknél az átlag 91,8 nap. Utóbbi – figyelembe véve, hogy fiatakorúakról van szó – nagyon magas érték. A leghosszabb idő 540 nap (!) volt.

Az eljárások tartama

Általában is jellemző az eljárások elhúzódása, míg örvendetes, hogy a bűncselekmény után hamar kézre kerülnek a tettesek, addig az eljárás végére időnként nagykorú lesz az elkövető (5. számú táblázat).

5. számú táblázat

A lebukástól a jogerős ítéletig tartó idő (%)

Az eljárás befejeződik	Vádhalasztás	Javítóintézeti nevelés	Összesen
Az elkövetés évében	57,3	32,8	47,6
Egy év múlva	33,9	40,0	36,3
Két év múlva	7,3	22,4	13,2
Három év múlva	0,5	3,2	1,6
Négy év múlva	1,0	1,6	1,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

A javítóintézeti minta esetében tapasztalható hosszabb eljárási idők részben valószínűleg a bonyolultabb esetekkel és a több érintettel magyarázhatók, de fiatakorúak esetében a kétéves vagy azt meghaladó eljárások megengedhetetlenül hosszúnak tűnnek. Az eljárások elhúzódása azért is aggályos, mert az eljárás alatt állók egy része, a „vádhalasztásos” almintából 3%, a „javítóintézeti” almintából 12%, újabb bűncselekményeket követett el közben.

A javítóintézettel kapcsolatos kérdések⁵

A javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalok a fiatalok bünelkövetők speciális csoportja. A többi bünelkövetővel összehasonlítva azt állapíthatjuk meg, hogy ez a csoport sokféle hátránnyal, deprivációval terhelt. Az „átlagos” bünelkövetőknél kedvezőtlenebb anyagi helyzetben élnek, rosszabb az iskolai teljesítményük, kevésbé iskolázottak, családi kapcsolataik felszínesebbek, kevesebb segítségre számíthatnak a rokonaitól, családjukban nagyobb arányban találunk büntetett előéletű rokonokat, és súlyosabb bűncselekményeket követnek el, sokszor nagyobb gyakorisággal. E nehezítő tényezőket mindenképpen figyelembe kell venni a javítóintézeti nevelés hatékonyságának és lehetőségeinek vizsgálatakor.

Kik kerülnek javítóintézetbe?

A javítóintézetbe jellemzően már valamilyen „súlyosabb” bűncselekmény elkövetése után, bírói ítélettel érkeznek a fiatalok. Az általunk megkérdezett csoport tagjai átlagosan 16 éves korukban kerültek be az intézetbe. Saját megítélésük szerint 95%-uk megértette, miért került be, és ott milyen szabályok és kötelezettségek vonatkoznak rá. Érdekes viszont, hogy csak 49%-uk tekintette egyértelműen büntetésnek az intézetbe kerülést, ötéjük egyáltalán nem büntetésnek élte meg a „beutalást”.

Visszagondolva, 69%-uk egyértelműen hasznosnak tartja az intézetben töltött időt. További 19% részben hasznosnak, és csak 9%-uk tekinti elvesztegetett időnek a bentlételet. Ezek az arányszámok mindenképpen kedvezők, hiszen egy szabadságmegvonással járó büntetésről van szó, és ennek ellenére a megbüntetettek többsége legalább utólag hasznosnak tekinti az intézkedést, még akkor is, ha a büntetés kiszabásakor nagyon kétségbeesettnek (48%) és elkeseredettnek (39%) érezte magát.

A büntetés jelleg leginkább a szökések alakulásában érhető tetten. A megkérdezettek harmada kísérelt meg legalább egyszer szökést az intézetből, de csak 7,7%-uk próbálkozott

⁵ A javítóintézettel kapcsolatos kérdéseket értelemszerűen csak az onnan elbocsátott fiataloknak tettük fel, a vádhalasztás alatt állók esetében a pártfogó felügyelettel kapcsolatos kérdések szerepeltek a kérdőívben.

többször is illegális távolmaradással. A megkérdezettek csaknem fele az intézeti nevelés alatt szabálykövető volt, de a szabálysértéseket elkövetők sem számoltak be extrém vagy megalázó büntetésekről. A büntetések általában valamilyen kedvezmény megvonását jelentették, és a fiatalok az elkövetett szabályszegésekkel arányban állónak tartották.

A nevelőkkel való kapcsolatáról kifejezetten pozitív véleményt adtak a megkérdezettek (6. számú táblázat).

6. számú táblázat
Kapcsolat a nevelővel

A kapcsolat minősítése	Gyakoriság	Százalék
Nagyon rossz	1	0,7
Roszz	1	0,7
Semmilyen	6	4,2
Jó	80	55,9
Nagyon jó	51	35,7
Nincs válasz	4	2,8
Összesen	143	100,0

A nevelőkkel való kapcsolatát a megkérdezettek elsőprő többsége jónak vagy nagyon jónak tartotta. Ez mindenképpen azt mutatja, hogy az ott dolgozók magas szintű nevelői tevékenységet folytatnak. A vizsgálatban részt vevő fiataloknak csak kis hányada (8%) mondta, hogy nem volt olyan felnőtt az intézetben, akivel jó kapcsolatot tudott volna kialakítani. A többieknek nemcsak a nevelőikkel, de az intézetben dolgozó többi felnőttel is megfelelő, sőt jó kapcsolatot sikerült teremteniük.

Összetűzések, illetve konfliktusok az intézeten belül jellemzően nem a felnőttekkel, hanem a csoporttársakkal fordultak elő. De a megkérdezetteknek csak kis hányada emlékszik úgy, hogy bántalmazták is a csoporttársai (16%). A többségnek jó kapcsolata volt a társaival, ami azért érdekes, mert a kinti iskolában jellemzően nem sikerült beilleszkedniük, nem az iskolatársak jelentették számukra a megfelelő társaságot. Valószínűleg az azonos élethelyzet, a hasonló sors hozza köze-

lebb az intézeti társakat egymáshoz, erre utal az is, hogy a sorsközösség megszűnése után a kapcsolatok megszakadnak. A megkérdezettek többsége (64%) nem tartja már a kapcsolatot az intézeti társakkal, és csak 15%-ban sikerült tartós barátokra szert tenniük.

A bűnmegelőzés szempontjából is hatékonyak tűnik az intézeti nevelés, mert az intézeti tartózkodás ideje alatt csak a csoporttagok 8%-a követett el újabb bűncselekményt, bűncselekményeket. Ez a 8% tekinthető a kemény magnak, akik nem adják fel korábbi „értékeiket”, nem változtat rajtuk az intézeti nevelés.

A megkérdezettek átlagosan két évet töltöttek az intézetben, de a néhány hónapos benntartózkodástól a többéves büntetésekig jelentős eltérések vannak. Érdekes, hogy a benn töltött idő nem mutatott korrelációt a változást mérő változókkal. Vagyis az intézeti nevelés időtartamának nincs jelentősége a bekövetkező változások vonatkozásában. Lehetséges, hogy pusztán a büntetés ténye képes kiváltani, elindítani a tapasztalt kedvező irányú változásokat. De talán nem szabad ilyen messzire menni a következtetésekben, mert a hat hónapot, vagy annál rövidebb időtartamot benn töltők aránya nem érte el a 10%-ot, így a hosszabb idejű büntetését töltő többség véleménye elfedheti e kisebbség eltérő jellegzetességeit.

Az intézetben töltött idő értékelése

Általános véleménykérdésként megkérdeztük, hogy szerintük mi volt a három legjobb dolog az intézetben. A nyílt kérdésre adott válaszok jól érzékeltetik az intézetbe kerülő fiatalok helyzetét, életkörülményeit. A leggyakoribb válaszok a tanulással, sporttal, munkával kapcsolatosak. Sokan itt fejezik be az általános iskolát vagy szereznek szakképesítést. Az idősebbek rendszeres munkalehetőséghez jutnak. Mint minden fiatalnak, az intézetben élőknek is fontos a sport, a mozgás és a közös szabadidős tevékenységek. Sokat elárul a kinti életkörülményeiről, lehetőségeikről az az elszomorító tény, hogy többen említették a rendszeres étkezési lehetőséget, a megfelelő ellátást, a tiszta, rendezett körülményeket mint a három legjobb dolog egyikét. Az erre a kérdésre adott válaszok esetében is gyakran felbukkantak

a nevelőkkel kapcsolatos kedvező tapasztalatok, ami megerősíti a korábbi kérdésnél tapasztalt nagyon pozitív kép validitását.

A többség olyan lehetőségeket és körülményeket tapasztalhat meg, amelyek nagyon hiányoztak a korábbi életükből.

A három legrosszabb dologra vonatkozó kérdésnél egyértelműen a bezártság és a család hiánya szerepel az élen. A jóval nagyobb szabadsághoz szokott fiatalok nehezen alkalmazkodnak a zárt intézet rendjéhez. A szabályokhoz kötött napirend betartása sokaknak okozott nehézséget, gyakran emlegették a korai ébresztőt, és a korai lefekvést mint legrosszabb dolgokat. Többen kevesellték az eltávozások gyakoriságát. Érthető, hogy szabadabb életre vágnak a benn lévő fiatalok, de végül is büntetésüket töltik, és annak egyik célja, hogy valamilyen hátrányt okozzon a megbüntettetettnek.

Milyen területeken hozott változást az intézeti nevelés?

Több, a mindennapi életet jellemző területen igyekeztünk felderíteni az intézeti nevelés hatását. Az egyes területekre vonatkozó válaszokat egy ötfokú skálán mértük, ahol az 1-es azt jelentette, hogy sokat romlott, az 5-ös pedig azt, hogy sokat javult. A kérdésekre adott válaszok átlagát és szórását foglalja össze a 7. számú táblázat.

7. számú táblázat
A javítóintézeti nevelés hatása

A változások típusai	Válaszolók száma	Hiányzó válasz	Átlag	Leggyakoribb válasz	Szórás
Családi kapcsolatok változása	136	7	4,12	5,00	1,068
Lelkiállapot változása	132	11	3,73	4,00	1,253
Alkoholfogyasztási szokások változása	110	33	3,68	3,00	1,116
Egészségi állapot változása	128	15	3,61	3,00	1,231
Baráti kapcsolatok változása	136	7	3,57	3,00	1,375
Droghasználati szokások változása	96	47	3,55	3,00	1,187
Lakás viszonyok változása	133	10	3,44	3,00	1,221
Szakképzettség változása	122	21	3,33	3,00	1,243
Anyagi helyzet változása	134	9	3,19	3,00	1,287
Munkavállalási lehetőségek változása	129	14	3,17	3,00	1,398

Egyértelmű és leginkább egységes javulás a családi kapcsolatok alakulásában mutatható ki. A megítélés egységességét jelzi a legalacsonyabb szórás érték, és a javulást tapasztalók nagy számát a leggyakrabban adott érték ebben az esetben az 5-ös volt. Úgy látszik, hogy a különválás erősítette a családi kapcsolatokat. Mindkét fél megtapasztalhatta, hogy milyen a másik nélkül élni. A fiatalokban a bezártság és elszigeteltség hatására felértékelődik a családi kapcsolat, még akkor is, ha korábban nem is volt annyira felhőtlen. A család számára is nő az átmenetileg elveszített családtag „értéke”.

A második javulást felmutató terület a „lelkiállapot változása”. A javulás mértékét jelzi a 3,73-os átlagérték és a leggyakrabban adott 4-es osztályzat. Az intézet rendezett, szabálykövető életrendje, úgy látszik – a berzenkedés ellenére –, jó hatással van a fiatalokra. A szórás magasabb értéke azt jel-

zi, hogy a vizsgált csoport nem egységes ebben a kérdésben: vannak, akiknél inkább negatív következménnyel járt a bezárttság.

Inkább a javulás irányába mutat az alkoholfogyasztási szokások változása és az egészségi állapot változása is. Ezek szintén a rendszeres életmóddal hozhatók összefüggésbe, ami a kikerüléssel rendszerint megszűnik, így az esetleges pozitív hatások elenyésznek.

Érdekes, hogy a szakképzés, szakképzettség változása ilyen gyengén szerepelt, hiszen sokan az intézetben szereznek szakképesítést, vagy legalábbis elkezdik a szakmunkásképző iskolát. Ez lehet a rossz szereplés magyarázata is, hogy nem töltenek bent elég időt a befejezéshez, és a kikerülés után nem folytat(hat)ják tanulmányaikat (hiszen erre lehetőségük se nagyon akad), így valóban nem következik be érdemi változás a szakképzettségben (8. számú táblázat).

8. számú táblázat

Milyen területen érzékeltek javulást az intézeti nevelés után?

A javulás jellege	Válaszolók száma	Hiányzó válasz	Átlag	Leggyakoribb válasz	Szórás
Az intézeti nevelés segít abban, hogy felhagyjak a bűnözéssel	138	5	4,22	5,00	1,232
Az intézeti nevelés segít abban, hogy ne kerüljek összeütközésbe a törvénnyel	137	6	4,20	5,00	1,168
A benti nevelőmet mindig meg tudtam keresni, ha bajba kerültem	138	5	4,16	5,00	1,274
Az intézeti nevelés segített abban, hogy megfelelően elredezsem a régi problémáimat	137	6	3,94	5,00	1,403
Volt olyan problémám, amelyben segíteni tudott	135	8	3,70	4,00	1,492

A vizsgált területeken a megkérdezettek egyértelműen pozitív tapasztalatokról számoltak be. A legnagyobb javulást a törvénysértések elkerülésében tapasztaltunk. A fiatalok többsége úgy gondolja, hogy: „Az intézeti nevelés segít abban, hogy felhagyjak a bűnözéssel.” Ez a válaszlehetőség kapta a legmagasabb pontértéket, aránylag alacsony szórás mellett, ami

azt jelzi, hogy a megkérdezettek véleménye ebben a kérdésben viszonylag egységes. A változás tényleges voltát megerősítik a kicsit más megfogalmazásban, de hasonló tartalommal bíró kontrollkérdésre adott válaszok. Az intézetből elbocsátottak többsége (74%) egyetért abban, hogy az intézeti nevelés segít abban, hogy ne kerüljenek összeütközésbe a törvénnyel. Ezek a válaszok azt jelzik, hogy a javítóintézeti nevelés eléri alapvető célját, és segíti a gondozottakat a normatartó viselkedés kialakításában.

Ez a véleményblokk is megerősítette, hogy a fiataloknak jó a kapcsolatuk a nevelőkkel. Az intézetből elbocsátottak 77%-a úgy gondolja, hogy a benti nevelőjét mindig meg tudta keresni, ha bajba került, és meg tudta vele beszélni a problémáját. Ez a rendkívül magas bizalmi index az intézeti nevelők jó munkáját dicséri.

Az intézetben töltött idő a megkérdezettek kétharmadának segített más, nem a bűncselekményekkel kapcsolatos problémák megoldásában is, és javította a fiatalok általános problémamegoldó képességét.

A bűncselekményekkel kapcsolatos attitűdök

Végül egy kérdéscsoport segítségével, a bűnözéssel, bűncselekményekkel kapcsolatos attitűdöket igyekeztünk felderíteni. A javítóintézetből elbocsátott fiatalok bűnözéssel kapcsolatos attitűdrendszerének áttekintésekor már nem olyan kedvező kép rajzolódik ki, mint amit az intézeti hatásoknál detektálhattunk. Az attitűdök biztató szegmensét a bűncselekmények elkövetésével és a bűnözői életmód elutasításával/elfogadásával kapcsolatos nézetek jelentik. (A bűnözéssel kapcsolatos attitűdkérdések című táblázat utolsó három kérdése.) A vizsgált fiatalok öndefiníciója azt mutatja, hogy nem „professzionális” bűnözőként tekintenek önmagukra. Döntő momentum, hogy ne tekintsék önmagukat bűnözőnek azért, mert bűncselekményt követtek el, ez fontos határvonal; ha valaki átlépi és bűnözőként definiálja önmagát, akkor számára már nincs visszaút a normakövető társadalomba (9. számú táblázat).

9. számú táblázat

A bűnözéssel kapcsolatos attitűdkérdések

	Válaszolók száma	Hiányzó válasz	Átlag	Leggyakoribb válasz	Szórás
Bizonyos fiatalok abba akarják hagyni a bűnelkövetést	135	8	3,55	4,00	0,688
Bizonyos fiatalok megtalálják a módját annak, hogy ne kövessenek el bűncselekményt	137	6	3,38	4,00	0,806
Bizonyos fiatalok ismernek olyan személyeket, akik segíteni fognak nekik abban, hogy ne kerüljenek bajba ismét	131	12	3,28	3,00	0,835
Bizonyos fiatalok úgy gondolják, hogy a családjuk szomorú a történetek miatt	136	7	3,20	3,00	0,876
Bizonyos fiatalok sajnálják, hogy kárt és bajt okoztak	135	8	2,97	3,00	0,922
Bizonyos fiatalok valamilyen módon helyre akarják állítani azt a kárt, amelyet okoztak	134	9	2,74	3,00	0,988
Bizonyos fiatalok úgy gondolják, hogy minden rendben van azzal, hogy bűncselekményt követtek el	134	9	1,34	1,00	0,695
Bizonyos fiatalok bűnözőként tekintenek magukra	138	5	1,33	1,00	0,674
Bizonyos fiatalok úgy gondolják, hogy ismét bűncselekményt fognak elkövetni	136	7	1,17	1,00	0,524

A vizsgálatunkban részt vevő fiatalok többsége (76%) nem tartja elfogadhatónak bűncselekmények elkövetését, és úgy gondolják, hogy nem fognak bűncselekményt elkövetni. Van azonban egy kisebbség, és ennek tagjai már átlépték a határt. A megkérdezettek 7%-a bűnözőnek tartja önmagát, és nem talál kivetnivalót abban, hogy bűncselekményeket követ el, és jövőképében is szerepel a törvénszegő magatartás. Rájuk ebben a vonatkozásban nem hatott a nevelőintézeti tartózkodás. Nem sikerült beilleszkedniük az intézet rendjébe, leginkább ők próbálkoztak szökéssel, és inkább büntetésként élték meg az ott-tartózkodást, nem sikerült megtalálniuk a hasznos oldalát. A bűnözéssel kapcsolatos megengedő és elfogadó attitűd

azt valószínűsíti, hogy ők sokat foglalkoztatják majd az igazságszolgáltatás szakembereit.

A vizsgálatban részt vevő fiatalok többségének a bűnözéssel kapcsolatos attitűdjei bizakodásra adnak okot, válaszaik szerint elutasítják a bűnözői életmódot, és legalábbis törekednek a normakövető magatartás kialakítására. A törekvés várható sikerességét azonban beárnyékolja egy tényező. Ez pedig a sértettekkel és az okozott kárral kapcsolatos attitűdjük. Régóta ismert pszichológiai jelenség a bűnelkövetők azon törekvése, hogy a bűncselekményeik áldozatait elszemélytelenítsék, ily módon igyekeznek önmaguk számára elfogadhatóvá tenni a velük kapcsolatos viselkedésüket. Az áldozat iránti empátia, ha meg nem is akadályozza minden esetben, de legalábbis nagyon megnehezíti a bűncselekmény elkövetését. Az egészséges személyiségű emberek megbánást tanúsítanak, ha valakinek kárt, sérülést okoztak, és igyekeznek valamilyen módon reparálni azt. A rendszeres bűnelkövetőknél azonban ez a megbánás elmarad, és a helyreállításra, kárpótlásra sem törek-szenek; a megkérdezettek válaszaiban sajnos éppen ez utóbbi magatartásra utaló jelekkel találkozhatunk.⁶

A két ezzel kapcsolatos kérdésre adott válaszok átlaga nem éri el a hármat. A kemény bűnözői magot jóval meghaladó mértékben, 20-25%-os arányban fordultak elő olyan válaszok, amelyekből a megbánás hiányára és helyreállítás iránti igény elégtelenségére lehet következtetni. Ami azt jelzi, hogy kétségtelenül vannak eredményei a javítóintézeti nevelésnek, de ha a fiatalok nem kapnak további segítséget a normakövető magatartás megtartásához, akkor jelentős részben újra a bűn útjára léphetnek.

Összegzés

A kutatásban nagyon kedvező kép rajzolódott ki a javítóintézetekről. A bekerülő fiatalok többsége nem büntetésenként, hanem egyfajta segítségként élte meg az ott töltött időt, amely lehetőséget adott nekik, hogy szakítsanak korábbi magatartásukkal,

⁶ Hasonló megállapításra jutottunk egy korábbi vizsgálatunkban. Kerezsi Klára – Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2006

és ehhez a folyamathoz megfelelő segítséget is kaptak. Az intézetekben dolgozó nevelők rendkívül jól szerepeltek. A fiataloknak kedvező tapasztalataik vannak velük kapcsolatban, és az összegyűjtött adatok azt bizonyítják, hogy a többségnek valós és hasznos segítséget nyújtottak. A vizsgálat eredményei szerint a javítóintézeti elhelyezés nagyon hasznos jogintézmény, a bekerülő speciális populáció számára reális lehetőséget teremt életvezetési problémáik egy részének megoldására, és több területen javítja az intézetben nevelt fiatalok esélyeit.

A vádhalasztáshoz kapcsolódó pártfogó felügyelet jellemzői⁷

Ritter⁸ kutatásai már korábban is jelezték, hogy az ügyészek véleménye megoszlik a vádhalasztás jogintézményéről, bár nem a jogintézményt magát, hanem annak alkalmazhatóságát tartják problémának. Kutatásunkban éppen ezen intézmény szerepének és hatásosságának vizsgálatára volt lehetőségünk.

A vádhalasztás alatt állók jellemzői

A kutatásban megkérdezett fiatalok szociális jellemzőinek vizsgálata azt bizonyította, hogy a vádhalasztás alatt álló bűnelkövetők sokkal kedvezőbb helyzetben vannak, mint a javítóintézeti nevelésre ítélték. Családi kapcsolataik stabilabbak, jobb anyagi körülmények között nevelkedtek, és élnek, jobban teljesítenek az iskolában, iskolázottabbak és jobbak a munkaerő-piaci pozícióik.

A vádhalasztás jogintézményének viszonylagos újszerűsége ellenére a fiataloknak nem okozott gondot a hozzá kapcsolódó szabályok és teendők megértése: 98%-uk nyilatkozott úgy, hogy teljesen tisztában volt az intézkedés kiszabásakor a rá váró kötelezettségekkel.

A kötelezettségek között szerepel a pártfogó felügyelet elrendelése, ezt az intézkedést a megkérdezettek 60%-a többé-

7 Ezt a kérdésblokkot csak a vádhalasztás alatt állóktól kérdeztük, de néhány kérdés esetében lehetőség volt a másik csoporttal történő összehasonlításra.

8 Ritter Ildikó: A kábítószer-bűncselekményt elkövetőkkel szemben alkalmazott vádemelés elhalasztása jogintézmény monitorozása. Kutatási beszámoló. OKRI, Budapest, 2003, 61. o.

kevésbé büntetesként értékelte, és csak 40%-uk látott benne segítő szándékot. Menet közben jóval kedvezőbbé vált a felügyelet megítélése. A kérdezés időpontjában a fiatalok 82%-a hasznosnak tartotta a pártfogó felügyelet alatt eltöltött időt, és csak kis hányaduk érezte teljesen feleslegesnek.

A pártfogó felügyelet működése

A kutatás folyamán igyekeztünk kideríteni, hogy a pártfogó felügyelet mennyire képes megfelelni a vádhalasztás alkalmazása során vele szemben támasztott követelményeknek. A gyakorlatban hogyan működik a pártfogás, és milyen kapcsolat alakul ki a pártfogó és ügyfele között.

A megkérdezettek 77%-a saját bevallása szerint komolyan vette a pártfogóval való kapcsolattartást, és igyekezett betartani a neki előírt szabályokat. Sohasem mulasztotta el a pártfogóval megbeszélte találkozót, 10%-uk azonban nem foglalkozott az egész pártfogásosdival, és alig találkozott a pártfogójával. Pedig a pártfogói munka hatékonyságának és működésének legfontosabb eleme az előírt és a pártfogó és ügyfele közötti megállapodás révén kialakított szabályok betartása és betartatása. Éppen ezért lényeges kérdésnek tekintettük, hogy mi történik, ha a pártfogolt nem tartja be a szabályokat.

Korábbi vizsgálatainkból tudjuk⁹, hogy a pártfogók ritkán, jellemzően csak akkor fordulnak az ügyészséghez a szabálysértések miatt, ha a kliensük eltűnt. A kisebb-nagyobb szabálysértések felett inkább szemet hunynak. Sajnos most is ennek a gyakorlatnak a továbbélésével találkoztunk.

Bár a megkérdezettek beszámoltak arról, hogy megszegték a szabályokat, és időnként ez a pártfogó számára is nyilvánvalóvá vált, a legsúlyosabb szankció a pártfogói figyelmeztetés volt. Egyetlen esetben sem számoltak be arról a megkérdezettek, hogy újra az ügyészségre került volna az ügyük, vagy éppen megszüntették volna az elterelést. Pedig a szabálysértések között bűncselekmények elkövetése is szerepelt. A többség (80%) azt állította, hogy mindig betartotta a szabályokat.

⁹ Kerezsi Klára – Kó József (2006): i. m. 146. o.

Pártfogás és bűncselekmények

A pártfogás időtartama alatt saját bevallásuk szerint huszonhárman követtek el valamilyen bűncselekményt. Ebből tizenegy eset rejtve maradt, nem bukott le az elkövető. A fennmaradó tizenkettőben azonban elindult a rendőrségi eljárás, a vádhalasztás azonban mégis rendben befejeződött. Négyen azt állították, hogy korábban elkövetett bűncselekmények miatt a pártfogással párhuzamosan folyt ellenük eljárás. Ezek az esetek nem túlságosan nagy számban fordultak elő, de minden eset sok, ha egyáltalán nem volna szabad megtörténnie. Nem magas, de 6-8%-os arányban ezek szerint az igazságszolgáltatási rendszer diszfunkcionálisan működik.

A bűncselekmények a pártfogás negyedik hónapja után szaporodtak meg, ami arra utal, hogy a normaszegő magatartásúakra is volt némi visszatartó ereje a pártfogásnak, de ez az erő az idő múltával elenyészett.

A többség azonban nem esett vissza a pártfogás ideje alatt, és reméljük, hogy normakövető viselkedésük később is folytatódik.

Vélemények a pártfogóról

A megkérdezettek elsöprő többségének (91,3%) emlékei szerint jó vagy nagyon jó volt a kapcsolata a pártfogójával. Első ránézésre kissé túlzónak tűnik ez az arány, és sajnos két dolgot takarhat. A jobbik lehetőség, hogy valóban ilyen arányban végeztek jól a munkájukat a pártfogó felügyelők. A rosszabbik lehetőség szerint annyira nem folytak bele a klienseik életébe, hogy alkalmuk sem volt bármiféle rossz, negatív hatás kiváltására.

A valóság valahol a kettő között lehet. A többi szintén a pártfogó és kliense kapcsolatát érintő kérdést is megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy sokaknak valóban segítettek, és sokan bizalommal fordultak hozzájuk a problémáikkal, ha nem annyian is, mint az a kapcsolat minőségére vonatkozó kérdésből következne. Körülbelül 60-65%-ra tehető azok aránya, akik valóban megkeresték a pártfogójukat valamilyen problémával, és tényleges segítséget is kaptak. A megkérdezettek körülbelül

20%-ának azonban valójában nem sikerült megfelelő kapcsolatot kialakítania a pártfogójával. Esetükben a valóságosnál kedvezőbb értékelést a megfelelés vágya motiválhatta.

Miben okozott pozitív változást a vádhalasztás, illetve a pártfogás?

Az egyes vizsgált területekre adott értékelések átlagát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a vádhalasztás és az azzal járó pártfogás sokkal kevésbé tudott befolyást gyakorolni a megkérdezettek körülményeire, mint a javítóintézet.

Az átlagértékek egyetlen területen sem haladják meg a négyes értéket, ami azt jelenti, hogy jelentős javulás a megkérdezettek véleménye szerint sehol sem következett be. Ebben a csoportban is a legjobban a családi kapcsolatok javultak, de a „vádhalasztásos” almintában a baráti kapcsolatoknak is jót tett az intézkedés. Ebben a két kategóriában volt a leggyakoribb válasz a négyes, ami inkább a javulás irányába mutat. Bár az elmozdulás kisebb mértékű, az alacsonyabb szórás értékek azt mutatják, hogy a vádhalasztás alatt állók értékelése egységesebb (10. számú táblázat).

10. számú táblázat

Milyen területen érzékeltek javulást a vádhalasztás hatására?

	Válaszolók száma	Hiányzó válasz	Átlag	Leggyakoribb válasz	Szórás
Családi kapcsolatok változása	216	4	3,84	4,00	0,893
Baráti kapcsolatok változása	215	5	3,84	4,00	0,888
Munkavállalási lehetőségek változása	159	61	3,28	3,00	0,988
Iskolai végzettség változása	201	19	3,53	3,00	1,020
Lakásviszonyok változása	203	17	3,43	3,00	0,820
Anyagi helyzet változása	207	13	3,38	3,00	0,895
Egészségi állapot változása	204	16	3,49	3,00	0,874
Lelkiállapot változása	208	12	3,55	3,00	0,982
Alkoholfogyasztási szokások változása	191	29	3,46	3,00	0,922
Droghasználati szokások változása	152	68	3,43	3,00	0,896

Legkevésbé a munkavállalási lehetőségeik javultak, ennek részben az lehet a magyarázata, hogy sokan még iskolai tanulmányaikat folytatják, vagy éppen a vizsgálat idején fejezték be az iskolát, és még nem léptek ki a munkaerőpiacra, ezt jelzi a missingek (hiányzó válasz) viszonylag magas száma is.

Az átlagértékek kismértékű javulást mutatnak, de elfedik, hogy sajnos minden kategóriában volt egy 6-8%-os kisebbség, amelynek tagjai a vizsgált körülmény rosszabbodásáról számoltak be.

Miben segített a pártfogás?

A megkérdezettek 20%-ának véleménye szerint a pártfogás, illetve a pártfogó egyetlen problémája megoldásában sem tudott segíteni. Ez meglehetősen magas arány, hiszen azt jelenti, hogy a vádhalasztás alatt állók ötödének semmilyen segítséget sem jelentett a pártfogó felügyelet elrendelése. Ezt két tényező okozhatja. Az egyik, hogy a pártfogó felügyelet ezekben az esetekben nem volt képes ellátni a feladatát. A másik lehetőség az, hogy az ilyen fiataloknak nem is volt szükségük pártfogó felügyeletre, és azért nem segített, mert nem is volt olyan problémája, amelyben a pártfogók segíteni tudtak volna. Az utóbbi lehetőség valószínűségét növeli, hogy az ügyészek sokszor úgy gondolják, egy-egy esetben fölösleges a felügyelet elrendelése, mert a fiatalnak nincs szüksége a pártfogó által nyújtható segítségre.¹⁰ A vádhalasztás alatt álló fiatalok szociális háttérét vizsgálva valóban megállapíthatjuk, hogy egy részük jó vagy kiemelkedően jó anyagi körülmények között, teljes családban él, jó a kapcsolatrendszere, és ha akarja, önállóan is megoldást találhat a bűnelkövetéssel kapcsolatos problémáira.

A megkérdezettek 60-65%-ának jelentett tényleges segítséget a pártfogó felügyelet, ők voltak azok, akik valamilyen problémával megkeresték a pártfogójukat, és általában meg is kapták az igényelt segítséget. Az előző gondolatmenet szerint a fennmaradó rész felét tehetik ki azok, akik nem keresik és nem igénylik a pártfogók segítségét. A segítségből kimaradók másik fele – szintén az összes pártfogolt körülbelül ötöde

¹⁰ Ritter Ildikó: i. m. 48. o.

– azonban nem tudjuk, hogy miért nem jutott segítséghez. Ennél a csoportnál biztosan szükség volna a kapcsolat javítására.

A vizsgálatban részt vevő fiatalok kétharmada értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy a pártfogás segít abban, hogy ne kerüljenek összetűzésbe a törvénnyel, illetve hogy felhagyjanak a bűnözéssel. Ez kicsit kedvezőtlenebb arány, mint amit a javítóintézeti mintánál tapasztaltunk. Az érintettek véleménye szerint a javítóintézet hatékonyabbnak tűnik, mint a pártfogás.

A bűncselekményekkel kapcsolatos attitűdök

A vádhalasztás alatt álló fiatalok bűnözéssel kapcsolatos attitűdrendszerük kedvezőbb képet mutat, mint amit a javítóintézeti fiatalok esetében tapasztaltunk. Ebben a csoportban kitűnik a legkisebb szórás értékű bűnisméltésre vonatkozó kérdés. Biztató, hogy a megkérdezettek ilyen egységesen elhatárolódnak attól, hogy újabb bűncselekményt kövessenek el. A bűnözői identitástudat elutasítása is hasonló mértékű volt, tehát ezek a fiatalok nem tekintik önmagukat bűnözőnek, és ez reményt ad arra, hogy nem is viselkednek úgy a jövőben (11. számú táblázat).

11. számú táblázat
A bűnözéssel kapcsolatos attitűdkérdések

	Válaszolók száma	Hiányzó válasz	Átlag	Leggyakoribb válasz	Szórás
Bizonyos fiatalok abba akarják hagyni a bűnelkövetést	204	16	3,48	4,00	0,868
Bizonyos fiatalok megtalálják a módját annak, hogy ne kövessenek el bűncselekményt	210	10	3,41	4,00	0,861
Bizonyos fiatalok úgy gondolják, hogy a családjuk szomorú a történetek miatt	211	9	3,32	4,00	0,868
Bizonyos fiatalok ismernek olyan személyeket, akik segíteni fognak nekik abban, hogy ne kerüljenek bajba ismét	204	16	3,25	4,00	0,912
Bizonyos fiatalok sajnálják, hogy kárt és bajt okoztak	206	14	3,09	3,00	0,961
Bizonyos fiatalok valamilyen módon helyre akarják állítani azt a kárt, amelyet okoztak	203	17	2,99	3,00	0,936
Bizonyos fiatalok bűnözőként tekintenek magukra	210	10	1,25	1,00	0,709
Bizonyos fiatalok úgy gondolják, hogy minden rendben van azzal, hogy bűncselekményt követtek el	209	11	1,22	1,00	0,650
Bizonyos fiatalok úgy gondolják, hogy ismét bűncselekményt fognak elkövetni	210	10	1,13	1,00	0,525

Annak érdekében, hogy ez ne csak kincstári optimizmus legyen, mindenképpen szükség volna az áldozatokkal kapcsolatos empátia javítására. Bár nagyobb hajlandóságot mutatnak a bűncselekmények megbánására és az okozott károk, sérelmek jóvátételére, mint a javítóintézetiek, még lehetne erősíteni e készségeket. Ebben játszhatnának jelentős szerepet a pártfogó felügyelők.

Ebben a csoportban is vannak néhányan, akik nem határolódnak el a bűncselekmények elkövetésétől, és semmi kivétlenülót nem látnak abban, ha valaki törvénytelen cselekményeket követ el. De a „vádhalasztásos” almintában a bűnözői utat

választók kisebb arányban fordulnak elő, mint a javítóintézetieknél, itt négy-négy és fél százalékos arányt jelentenek.

Összefoglalás

A vizsgálatban két jogintézmény működését vizsgáltuk meg és hasonlítottuk össze: a vádhalasztást és a javítóintézeti nevelést. Az empirikus vizsgálat adatai alapján megállapítható, hogy a két jogintézmény alkalmazása eltérő szociális összetételű csoportokat érint.

A *javítóintézeti nevelésre ítétek* szociális körülményei sokkal kedvezőlenebbek, mint azoké, akiknél vádhalasztásra került sor. A javítóintézetbe kerülő fiatalok rosszabb anyagi helyzetben vannak, jelentős részüknél a család jövedelme nem haladja meg a minimálbért, és magas a roma származásúak aránya. A családi kötelekik gyengébb kötődést jeleznek. A deviáns viselkedéshez vezető út már gyermekkorban elkezdődik. A családi viselkedési mintában gyakrabban fordul elő bűnelkövetés. Az iskolában rosszul teljesítenek, sokan évet ismételnének, néhányan többször is. Az iskolai gyermekközösségbe nehezen vagy egyáltalán nem illeszkednek be. Iskolázottságuk messze elmarad a lakossági átlagtól. Korai életkorban felértékelődik a kortárs csoportok szerepe, és olyan csoportokba kerülnek, ahol elfogadott a normaszegő viselkedés. Az általuk elkövetett bűncselekmények súlyosabbak. Magas a rablást és a betöréses lopást elkövetők aránya. Az általuk adott információk szerint a kapott büntetés sok pozitív hatással is jár számukra. Esetükben a javítóintézeti nevelés hatékony segítő és értékrendformáló szerepet játszik. Jelentős részük hasznosnak tartja az intézetben eltöltött időt. Az intézeti nevelés pozitívan befolyásolja a bűnözéssel kapcsolatos attitűdjüket, de a változás után is közelebb vannak a bűnözői attitűdökhöz, mint az átlagnépesség.

A javítóintézet sok pozitív változást képes elérni, de önmagában nem tudja ellensúlyozni a korábbi szocializációs folyamatokat, és a fiatalok egy részénél nem bizonyul eredményesnek.

A *vádhalasztás* jogintézményét kedvezőbb szociális összetételű bűnelkövetői csoport esetében alkalmazzák. Többségük családi körülményei rendezettek. A családok átlagos anyagi

helyzetűek, de van olyan fiatal is, akinek kifejezetten jómódúak a szülei. Az iskolai problémák ebben a csoportban is korán jelentkeznek, de kevesebb az évismétlések száma és többen szereznek középiskolai végzettséget, bár az iskolázottságuk elmarad az országos átlagtól, diploma megszerzése ritkán fordul elő. Ezek a tettesek kisebb súlyú bűncselekményeket követnek el, jellemzően lopást, de gyakori a garázdaság és a rongálás. A vádhalasztással együtt elrendelt pártfogó felügyelet kevésbé befolyásolja az életüket, mint a javítóintézet. A pártfogókkal többségében jól együttműködnek, de nem vált ki bennük jelentős értékrendbeli vagy szocializációs hatást. A bűnismétlés elkerülésében inkább a családra támaszkodhatnak, és támaszkodnak is.

A fiatalok bűnismétlése az ügyforgalmi statisztika adatai alapján

A minta leírása

Kutatásunkban a fiatalok bűnelkövetők vizsgálata alapján a bűnismétlések alakulási trendjének érzékeltetésére törekedtünk. A trendelemzés a vizsgált jelenség alakulásának, illetve a változásban megjelenő szabályszerűségek kimutatására alkalmas, de a változás okainak feltárására közvetlenül nem használható. Így a bűnelkövetés alakulásával kapcsolatos adatelemzésünk detektálhatja ugyan a visszaesések alakulását, de azt nem tudhatjuk, hogy a trendet milyen tényezők alakítják. Az ilyen típusú vizsgálatokat „kilépésvizsgálat”-ként (desistance) írja le a nemzetközi szakirodalom.

A kutatás ügyforgalmi statisztikai adatokat elemző szakaszának mintájába azok az alapmintában szereplő fiatalok kerültek, akikről az említett jogkövetkezményeket foganatosító intézmények listát készítettek. E lista alapján a Legfőbb Ügyészség megkereste, hogy az említett személyek hány eljárással kapcsolatosan szerepelnek az ügyészségi adatbázisban. A kapott adatbázisban az összes olyan eljárás szerepelt, amely az adott személlyel kapcsolatosan, a 14. életévének betöltése után indult. Mindemellert ezek az információk igen korlátozottak voltak. A kódszámmal megjelölt sze-

mélyekről tudjuk a születési dátumukat, ebből következően azt, hogy melyik életévükben kerültek kapcsolatba a büntető igazságszolgáltatási rendszerrel, illetve azt, melyik évben indult, és milyen típusú eljárás folyt ellenük. Tudjuk, hogy az eljáró hatóság milyen típusú igazságszolgáltatási szerv volt, és melyik megyében járt el. Egyéb információ azonban nem áll rendelkezésünkre, tehát nem voltak személyhez köthető kemény szociológiai mutatóink. Nem tudjuk továbbá az eljárás következtében alkalmazott szankciót sem, bár abból, hogy az eljárásban bv. bírói meghallgatásra vagy ideiglenes elbocsátásra került sor, kikövetkeztethető, hogy az illető büntetés-végrehajtási vagy javítóintézetben is megfordult.

Az ügyészégi adatok szerint *a mintában szereplő fiatalkorúakkal kapcsolatosan 15 698 eljárás folyt.* (Az adatkeresés utolsó időpontja: 2007. augusztus.) Az ügyészégi adatbázisban szerepeltek azonban olyan eljárások is, amelyeknél az illető nem volt minden szempontból azonosítható. Például eltért a születési dátum a végrehajtási intézmények által közölt adatokban és az ügyészégi adatbázisban. Azokat az eljárásokat, ahol a születési dátum nem egyezett (3238 eljárás), illetve ahol egyáltalán nem szerepelt azonosításra alkalmas adat (54), kizártuk a mintából.

A minta tisztítása után a fiatalkorú elkövetők ellen indult eljárások vizsgálatára alkalmas mintánk tehát *1196 személyt és a velük kapcsolatos 12 406 eljárást foglalja magában.*

A fiatalkorúak ellen folyó eljárások jellemzői

A mintába kerülő 12 406 hatósági eljárásnak egy részénél bűncselekmény (vagy újabb bűncselekmény, illetve kvázi halmazatos bűncselekmény) elkövetése miatt a nyomozás elrendelésére vagy a gyanúsított kihallgatására került sor. Figyelemre méltó azonban, hogy az eljárások jelentős része a nyomozás megindításától különböző hatósági aktusokat tartalmaz (például össz-büntetésbe foglalás indítványozása).

A mintában szereplő 12 406 eljárás csupán 35,5%-a olyan hatósági aktus, amely egy új büntetőeljárás megindítását jelzi, azaz: 1) a nyomozás elrendelésére; 2) átvételére; vagy 3) a gyanúsított kihallgatására került sor. A mellékletben szereplő

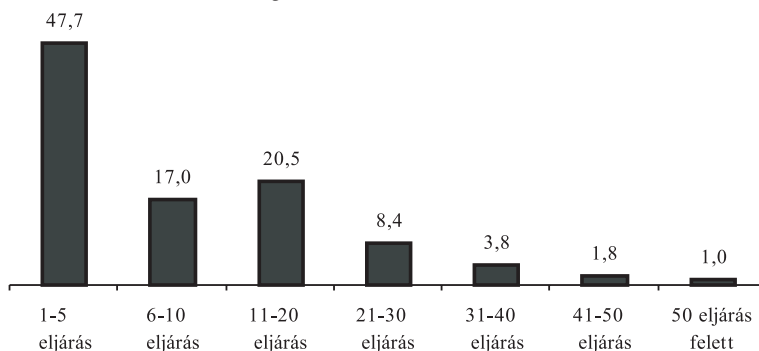
adatsorok között a 12. számú táblázat a mintában szereplő 1196 személy életkorát mutatja az új eljárás megindulásakor. A leginkább jellemző a 15-17 éves korban történő felelősségre vonás, és ezen belül is kiemelkedik a 17. életév. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy a hivatkozott adatsor a fiatalok felelősségre vonásának „lecsengési szakaszát” is ábrázolja. Azaz a megindult eljárások a 19. életévtől lassú csökkenést mutatnak, és kb. a 22. életévre tehető, hogy a fiatalokként bűncselekményt elkövető személy „kilép” az igazságszolgáltatás gépezetéből. Természetesen vannak, akik folyamatosan követnek el bűncselekményt, és a későbbiekben a felnőtt korúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében találkozhatunk velük. A probléma valós méreteinek feltérképezéséhez szükség lenne longitudinális vizsgálatokra. Jelen kutatásunk ebbe az irányba tett első lépésként is értékelhető.

A mintában szereplő személyekkel kapcsolatos eljárások többségében néhány bűncselekményfajta szerepel, amelyet jól szemléltet a mellékletben található 13. számú táblázat. Az eljárásra okot adó cselekmények majdnem felét a lopás bűncselekménye teszi ki.

Figyelmet érdemel, hogy a mintában szereplő 1196 fiatalokúra átlagosan tíz hatósági eljárás lefolytatása jut. Az átlag homogénizál, tehát részletesebben is érdemes megvizsgálni az adatokat (2. számú ábra).

2. számú ábra

A mintába kerülők megoszlása a velük kapcsolatosan indult eljárások száma szerint

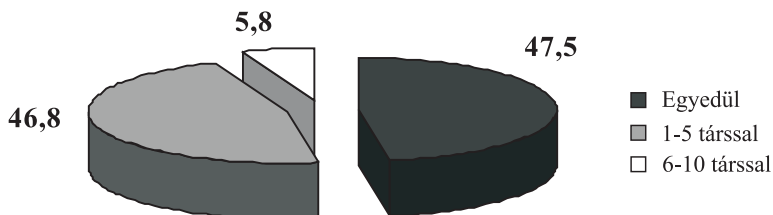

Mint látható, a mintában szereplő fiatalok egy része folyamatosan „foglalkoztatja” a büntető igazságszolgáltatási szerveket. Nem feltétlenül azzal, hogy mindig újabb és újabb bűncselekmény elkövetése miatt kell az eljárást megindítani, hanem azzal, hogy a felelősségre vonás menete számos kiegészítő hatósági cselekmény lefolytatását teszi szükségessé. Az ügyek jellemzően nem bonyolult megítélésű esetek, mivel mindössze 2%-ukban történt *szakértői kirendelés*, és az ügyek 72%-ánál nem volt szükség a *nyomozási határidő meghosszabbítására*. Úgy tűnik tehát, hogy az ügyek döntő többsége egyszerű megítélésű eset, szakértői kirendelésének, illetve nyomozás meghosszabbításának szükségessége nélküli (14. számú táblázat). A számok inkább azt jelzik, hogy a mintában szereplő személyek egy részénél tapasztalható *sokszoros, folyamatos bűnismétléssel* van a gond. Természetesen az is nehézséget okoz, hogy a hatóságok kommunikációs és együttműködési készsége alacsony. A fiatalok ellen folyó eljárások annak okán is elhúzódhatnak, hogy az egyik hatóság nem tud a másik hatóság eljárás alá vont személlyel kapcsolatos eljárási cselekményeiről.

A fiatalok bűnelkövetők jellemzője a társas elkövetés. A mintánk azonban azt mutatja, hogy a társas/csoportos elkövetésnél a „kiscsoportos” személyösszettség a jellemző, és ez azonos súlyt képvisel az egyedüli tettesi alakzattal (3. számú ábra).

3. számú ábra

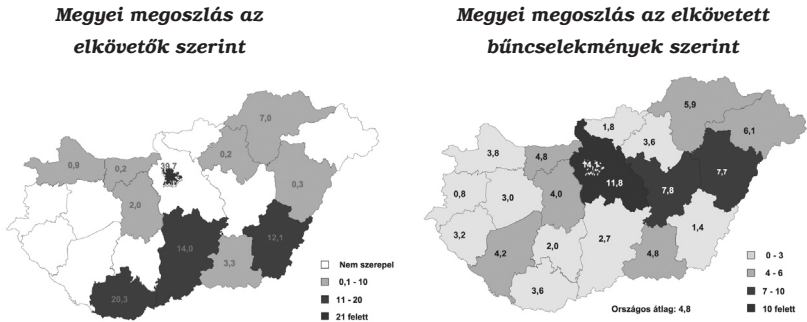
A mintában szereplők megoszlása a bűncselekményben részt vevők száma szerint (%)

Érdeemes vizsgálat alá vonni, hogy a mintában szereplő személyekkel hány megye hatóságai foglalkoznak, amely adat – közvetve – az aktív bűnelkövetői tevékenység hatósugarára is utal. Kétségtelen, hogy a vizsgált mintában tapasztalt sajátosságokat a mintaválasztás jellegzetességei is befolyásolják. A fiatalokúakkal kapcsolatos zárt intézeti formájú szankció-végrehajtás Magyarország területén nem oszlik el egyenletesen. Mivel csak néhány javítóintézet és szabadságvesztés-büntetés letöltésére kijelölt börtön van, mi több, ezek közül is csak néhányat vizsgáltunk, a minta jellegzetességeit erősen meghatározhatja, hogy a szabadulás vagy az elbocsátás után „mikor ér haza” a fiatalokú, illetve hogy mi történik vele időközben (4. számú ábra).

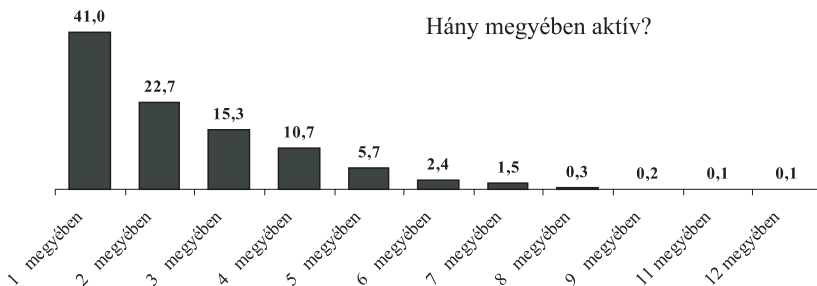
4. számú ábra

A mintában szereplő személyek megoszlása lakóhely és a bűncselekmény elkövetési helye szerint (%)

A térképek a mintaválasztással kapcsolatos nehézségeket is jelzik: ugyanis csak arról a területről tudtunk mintát választani, ahol a javítóintézetek, illetve a büntetés-végrehajtási intézetek vannak (5. számú ábra).

5. számú ábra
**A mintában szereplő személyek aktív bűnelkövetői
 tevékenységének hatósugara**

Az 5. számú ábrán a fiatalok igazságszolgáltatásának egyik legnehezebben megoldható problémája látható: a felelőségre vontak több mint 50%-ával kettő-négy megye büntető igazságszolgáltatási hatóságai foglalkoznak. Ha ehhez hozzávesszük a társas/csoportos elkövetés jellegzetességeit, érthetővé válik az eljárások elhúzódása, az áttételek, egyesítések és elkülönítések gyakorlata. Ez a jellegzetesség érthető ugyan, de nem akceptálható, hiszen a fiatalok elkövetőknél mindössze egy négy évet átfogó kohorszról van szó, akiknél nem célszerű teret engedni annak a gyakorlatnak, hogy ezt a négy évet számos fiatalok a büntető igazságszolgáltatás kontrollja alatt töltse.

Kutatási eredmények a jogkövetkezményi kategóriák szerint

Az adatok elemzésekor a mintát három almintára osztottuk, és 1) *vádhalasztásos*, 2) *javitóintézetes*, illetve 3) *szabadságvesztéses* névvel illetjük. Nem tudjuk azonban megmondani, hogy több eljárás esetén melyik kvalifikálta a személyt az adott mintába bekerülésre. Mint már említettük, a mintában szereplő személyeknek jellemzően több ügyükkel kapcsolatos eljárás zajlik, illetve zajlott. A mintában tehát szerepelnek azok az eljárások is, amelyek egy adott személy ellen 2003, illetve 2004 előtt, illetve az után folytak, illetve folynak. Éppen ezért – bármennyire kézenfekvő lenne is – nem tudjuk megmondani,

hogy a mintába bekerülésre okot adó eljárás előtt, illetve után került-e kapcsolatba a büntető igazságszolgáltatással. Kutatásunk e mintájának adatai alapján egy folyamatot tudunk követni. E folyamat jellegzetességei nem egyetlen személynél, hanem személyek csoportjánál összeadódva rajzolódnak ki.

Az alminták külön-külön elemzése előtt összefoglaljuk a három almintát közös jellegzetességeit, különösen azért, hogy érzékeltetni tudjuk az alminták közötti eltéréseket (15. számú táblázat).

15. számú táblázat
A vizsgált minta alapjellegzetessége

Alminták megnevezése	Személyek száma	Eljárások /ügyek száma	Eljárás/fő
Vádhalasztásos alminták	550	1 935	3,5
Javítóintézetes alminták	427	6 372	14,9
Szabadságvesztéses alminták	219	4 099	18,7
Összesen	1196	12 406	10,4

Az egyes almintákban jelentősen eltér a mintákban szereplő személyekkel kapcsolatosan folyó eljárások száma, illetve annak egy főre számított átlagértéke. Várakozásainknak megfelelően a szabadságvesztéses mintában jut a legnagyobb ügyszám egy-egy emberre, de itt számításba kell vennünk azt is, hogy az összbüntetésbe foglalás, az áttétel, egyesítés stb. mind-mind megnöveli az egy személyre jutó eljárások szám-szerűségét.

A vádhalasztásos alminták

A mintában 550 olyan személy szerepel, aki vádhalasztás okán került kapcsolatba a pártfogó szolgálattal. A vádhalasztásos almintánál együtt kezeltük a „sima” és a „drogos” vádhalasztást, ahol azonban szükségesnek látjuk, az eltérő jellegzetességekre kitérünk. Az adatok szerint a „sima” vádhalasztás a lopás elkövetéséért „jár”, bár figyelmet érdemel, hogy erőszakos bűncselekmény elkövetése esetén is sor kerülhet vádhalasztásra.

Az esetek 89%-ában egyetlen bűncselekmény elkövetése esetén ítélte meg úgy az ügyész, hogy az ügy és a személy alkalmas az elterelésre, 11,4%-ban történt két bűnelkövetés (16. és 17. számú táblázat).

Azzal a feltétezzel élünk, hogy a vádhalasztásos ügyek egyszerűbb megítélésű cselekmények, amelyekben a büntető felelősségre vonás is viszonylag gyorsan követheti a bűnelkövetést. A kutatás e részének vizsgálati módszere alapján csak az eljárás hosszát és az egyes eljárási cselekmények egymásutánosságát tudjuk értelmezni, az elkövetett cselekmény jellegzetességeinek megítélésére a kutatás interjúk részének eredményei szolgálnak. Az ügyek megítélésének nehézségeire az ügyek gyors lezárását akadályozó tényezőkből következtettünk. Ebben a körben a következő faktorokat vettük figyelembe:

- 1) *nyomozás meghosszabbítása*,
- 2) szakértő kirendelése, vagy
- 3) az ügy *áttételére*, elkülönítésére, *egyesítésére* került-e sor, és ha igen, hány alkalommal,
- 4) az ügyben szereplő *bűntársak* száma.

1) A vádhalasztások 50%-ában nem kerül sor a *nyomozás meghosszabbítására*. 35%-ban egyszer, az ügyek 15%-ánál egynél egy-kilenc esetben került sor a nyomozás meghosszabbítására (18. számú táblázat). A „sima” vádhalasztások 51,4%-ában és a drogos vádhalasztások 40%-ában elegendő a meghosszabbítás nélküli nyomozási tartam az ügy elbírálásához. Feltűnő, hogy a „drogos” vádhalasztással záruló esetekben – igen nagy gyakorisággal – több alkalommal is sor kerül a nyomozás meghosszabbítására (18. számú táblázat).

A vizsgálati mintánkkal kapcsolatos ügyforgalmi adatok körében 279 esetben állt rendelkezésünkre mind a nyomozás elrendelésének, mind a gyanúsított kihallgatásának időpontja. A két időpont egybevetése alapján az tűnik jellemzőnek, hogy a terheltet a nyomozás elrendelése napján vagy az után hallgatják meg gyanúsítottként (88%). Ha a gyanúsított meg hallgatás nem aznap történik, az esetek túlnyomó részében (87,8%) erre három hónapon belül sor kerít a hatóság (19. számú táblázat). Egyebek mellett az eljárás lerövidítése is az

egyik célja az eltereléseknek. Az adatok azonban azt jelzik, hogy a vádhalasztás két típusánál az eljárás időtartama jellemzően eltér egymástól. A gyanúsított kihallgatása után a „sima” vádhalasztás elrendelése határozottan rövidebb időt vesz igénybe, mint a droggal kapcsolatos cselekmények esetén alkalmazott „drogos” vádhalasztás.

2) A *szakértő kirendelése* azt jelzi, hogy a nyomozást lefolytató hatóságnak egyéb szakkérdéssel kapcsolatos ellenőrzött információra is szüksége van, amely szükségszerűen teszi hosszabbá az eljárást.

Az adatok szerint a szakértői kirendelések a vádhalasztásos ügyekre nem jellemzők: a „drogos” vádhalasztásnál az ügyek 10%-ában, a „sima” vádhalasztásnál az ügyek kevesebb mint 6%-ában fordult elő szakértő kirendelése.

3) Az ügyek gyors lezárását késleltető eljárási körülményeként az *egyesítést*, az *elkülönítést*, és az *áttételt* vizsgáltuk. Az adatok részletesebb elemzése alapján kitűnik, hogy bár feltehetően egyszerű megítélésű cselekményekről van szó, az eljárás lefolytatása nem nehézség nélküli, hiszen az ügyek nem elhanyagolható százalékában – legalább egy alkalommal – áttételre, elkülönítésre vagy egyesítésre kerül sor. A drogos vádhalasztásoknál az említett eljárási cselekmények az ügyek több mint 30%-ában hosszabbítják meg az eljárás időtartamát. A „sima” vádhalasztás esetében az ügyek 20%-ánál szükséges az áttétel, az elkülönítés vagy az ügyek egyesítése, mielőtt az eljárást lezáró döntés meghozatalára kerülne sor. A mintában szereplő eljárások körében a kb. 10%-os az *áttételi arány*, és különösen jellemző a közép-magyarországi régióra. Ez valószínűleg azt mutatja, hogy a mintában szereplő fiatalok egy része nem a lakóhelyén követte el a bűncselekményt, azaz az áttételeknek pergazdaságossági okai voltak, amelyre személyi vagy cselekményi összefüggés okán került sor (20. számú táblázat).

4) Az ügyek gyors lezárását késleltető körülmény lehet az is, ha *több terhelt* szerepel az eljárásban. A rendelkezésünkre álló adatok szerint még a vádhalasztásos ügyek többségére is az a

jellemző, hogy a terhelt több társsal együtt valósította meg a bűncselekményt (21. számú táblázat).

A javítóintézetes alminta

A javítóintézeti mintánkban 427 személy szerepelt, és velük kapcsolatosan 6372 eljárás lefolytatására került sor, azaz átlagosan mindegyikükhöz 14,9 ügy (!) kapcsolódik. Úgy tűnik, hogy ebben a körben (is) keresnünk kell azt az elkövetői csoportot, amely folyamatosan „foglalkoztatja” az igazságszolgáltatási szerveket. Megjegyezzük, hogy a javítóintézetes almintában vizsgált ügyek több mint felében legalább két terhelt szerepelt az ügyben (a vizsgált személynek legalább egy bűntársa volt).

Az almintában szereplő 6372 ügy közül 2214 esetben meg tudtuk határozni az eljárás kezdeti időpontját, mivel rendelkezésünkre állt a nyomozás elrendelésének, átvételének vagy a gyanúsított kihallgatásnak az időpontja. 1813 esetben legalább egyszer a nyomozás meghosszabbítására is sor került, azaz ezekben az ügyekben egy hónappal korábbra datálható az eljárás megindulása. Az almintában szereplő esetek közül 144 ügyben rendeltek ki legalább egy szakértőt, ami arra utal, hogy az ügyek megítélése nem volt túlságosan bonyolult. Az is az előbbi állítást támasztja alá, hogy 335 esetben került sor pótnyomozás elrendelésére.

Mindemellett, hiába tapasztaltuk, hogy az ügyek cselekményoldali megítélése valószínűleg egyszerűbb, ha a fiatalabb életkorú bűnelkövetők a cselekmények elkövetésében tapasztalható személyi összefonódásokkal „adják fel a leckét” a hatóságoknak. A vizsgált 6372 ügyben 117-szer kellett az ügyeket elkülöníteni egymástól, és 566 esetben legalább egyszer áttételre is sor került.

A 22. számú táblázat azt mutatja, hogy az áttételek mellett az egyesítések nagy száma is jelentős terheket ró az igazságszolgáltatási hatóságokra.

22. számú táblázat

A vizsgálati mintában szereplő ügyekben elrendelt egyesítések száma

Egyesítés_1	Egyesítés_2	Egyesítés_3	Egyesítés_4	Egyesítés_5	Egyesítés_6	Egyesítés_7	Egyesítés_8	Egyesítés_9	Egyesítés_10
871	386	200	115	72	54	40	25	20	12

A javítóintézetes almintában szereplő személyekkel kapcsolatosan 642 ügyben megszüntetésre került sor, és 66 esetben alkalmaztak velük szemben – a 2004-es év előtt vagy az után – vádhalasztást. Ebből 32 ügyben droggal kapcsolatos cselekmény miatt került sor az elterelésre.

A javítóintézetes minta 6372 ügyéből 371 eljárásban (6%) előzetes letartóztatás elrendelésére került sor. Közvetve az is az eljárások hosszát jelzi, hogy az elrendelés után a bíróság 341 esetben meg is hosszabbította a kényszerintézkedés tartamát.

Az almintában szereplő eljárásokban 4061 ügyben találtunk adatot tárgyaláson való részvételre. Itt kell emlékeztetnünk arra, hogy ez az almintá 427 terhelttel kapcsolatos információkat tartalmaz, azaz szinte mindegyikükre majdnem tíz tárgyalási alkalom jut. El kellene gondolkodnunk azon, hogy mit jelent a zárt intézeti szankcióval sújtott személynek a tárgyalás. „Esemény”, amely oldja a zárt intézeti fogva tartás monotoniját?

A javítóintézetes almintában külön vizsgáltuk azokat az eljárásokat, amelyek vádemeléssel (illetve később jogerős bírósági határozattal) zárulnak, illetve azokat, amelyek közvetve kapcsolódnak a felelősségre vonás klasszikus folyamatához (például hányszor kerül sor áttételre, elkülönítésre, egyesítésre, szakértő kirendelésére, összbüntetésbe foglalásra). Ezeket a tényezőket a felelősségre vonáshoz közvetetten kapcsolódó körülményeknek nevezhetjük, bár azt tapasztaljuk, hogy ezek

nek az eljárási cselekményeknek az elvégzése valószínűleg igen megterheli az eljáró hatóságokat.

A javítóintézetes almintában szereplő 6372 eljárásból 2320 esetben történt vádemelés, és a hatósági eljárás alá vont személyek idősebbek, mint azokban az eljárásokban, ahol vádemelés nem történt, ezt az is jelzi, hogy az eljárások kezdetekor mért életkoruk mediánja 17,97 (23. számú táblázat).

A vádemeléssel záruló eljárásokban a lopás miatti vádemelés a legjellemzőbb. Itt is ugyanazt tapasztaljuk, mint a fiatalok bűnelkövetését jellemző más adatbázisokban: a lopás, a rablás, a garázdaság elkövetése a leginkább jellemző. A 24. számú táblázat mutatja a javítóintézeti fiatalok által megvalósított jellegzetes bűncselekményi kört. A javítóintézetes almintába tartozó ügyek megítélése ismét csak nem lehet túlságosan bonyolult, inkább azt feltételezzük, hogy a fiatalok nagyobb mobilitásából eredő személyi okai lehetnek a felelősségre vonások elhúzódásának. A vádemeléssel záruló eljárások 46,3%-ában vált szükségessé a nyomozás meghosszabbítása. Ezeknek az ügyeknek több mint a felét (54,3%) tették ki a lopások, 15%-ot a rablás és 7,7%-ot a garázdaság bűncselekménye.

A kutatási adatokból és a hivatalos kriminálstatisztikából is tudjuk, hogy a fiatalok bűnözésére a „társasság” a jellemző. Mindemellett érdemes megjegyezni, hogy az előbbi almintában igen magas arányban találunk büntársakkal történő elkövetést. Az eljárásokban szereplő személyek 71,1%-a legalább egy társal követte el az eljárás alapjául szolgáló bűncselekményt (25. számú táblázat).

25. számú táblázat
A társas bűnelkövetés gyakorisága

A bűntársak száma	Gyakoriság	Százalék
0	670	28,9
1	524	22,6
2	394	17,0
3	245	10,6
4	173	7,5
5	93	4,0
6	91	3,9
7	38	1,6
8	40	1,7
9	16	0,7
10	36	1,6
Összesen	2320	100,0

A minta lehetőségeihez mérten megvizsgáltuk az eljárási tartamokat. A javítóintézetes almintában a vádemeléshez vezető eljárások 95%-a egy év alatt eljutott a vádemelésig. Ezen belül az idesorolható ügyek háromnegyede fél év alatt, kb. 40%-a pedig három hónapon belül vezetett vádemeléshez. Az említett almintá mediánja a nyomozás kezdete és a vádemelés közötti időtartam vonatkozásában a 2-es, azaz az ügyek középértéke három-hat hónap. Ebben a mintában is azt tapasztaltuk, hogy nem a nyomozás ideje alatt húzódnak el az eljárások (26. számú táblázat).

Ha ugyancsak a nyomozás kezdetétől az elsőfokú, illetve a másodfokú határozat meghozataláig eltelt időtartam mediánértékeit vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy ez az érték az elsőfokú jogerős határozatig 3, azaz 6-12 hónap, a másodfokú határozat megszületéséig pedig 4-es értéket vesz fel, azaz egy-két évet. E két utóbbi kategóriában a módusz 4-es értékű volt, jól jelezve a szélső értékek alakulását.

Javítóintézetes almintánkban a 427 személlyel kapcsolatos 6372 eljárásból 4052 ügy nem vádemeléssel végződött. Jó néhányuknak nem is ez volt a célja, hiszen 232 (5,7%) ügyben összbüntetésbe foglalásra került sor, 65 eljárásban egységes

intézkedésbe foglalták a korábban alkalmazott szankciókat. Ebbe a körbe tartozik az a 236 ügy, amelyet megszüntetéssel fejeztek be, és ezek több mint 80%-át mindössze néhány bűncselekmény tette ki (lopás, rablás, garázdaság, testi sértés, és a kábítószerrel visszaélés). A cselekmények rendbeliségét a rendelkezésünkre álló információk alapján nem tudtuk vizsgálni.

A szabadságvesztéses minta

A börtönből szabadultak bűnisméltésének vizsgálatával kapcsolatos kutatások azt mutatják, hogy a visszaesés két legpontosabb előrejelzője 1) a fiatal életkor, és 2) a korábbi büntetőeljárások száma.

Mint említettük, a „szabadságvesztésből szabadulók” almintájában szereplő 219 személlyel szemben 4099 eljárást regisztráltak. A három almintában itt a legmagasabb az egy főre jutó ügyek száma: 18,7, és itt a legmagasabb az adott ügy kezdetén mért átlagéletkor. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy ez nem feltétlenül a bűncselekmények elkövetésekor betöltött életkort jelenti, hanem az összbüntetésbe foglalás vagy a büntetés-végrehajtási bíró előtti eljárás megindulását is jelezheti.

Az eljárások alapjául szolgáló bűncselekményeknél ebben az almintában is – hasonlóan a javítóintézetes almintához – a lopás és a rablás a jellemző. A 27. számú táblázatban szereplő „egyéb ügy” kategória takarja azokat az ügyeket, amelyek mögött súlyos bűncselekmények elkövetése áll (például emberölés, erőszakos közöszülés stb.), és bár egy-egy bűncselekménykategóriában nem érik el az 1%-os értéket, összességükben 20%-ot tesznek ki. Talán természetesnek is vehető, hogy ebben az almintában jellemzőbb az erőszakos bűncselekmények jelenléte és részaránya.

Lehet, hogy az erőszakos bűncselekmények magasabb részaránya a magyarázata annak, hogy a büntársak száma, illetve megoszlása alacsonyabb, mint a javítóintézetes almintában. A szabadságvesztéses almintában szereplő ügyek 49%-ában az elkövető egy vagy több társával együtt valószínűsítette meg a bűncselekményt.

Megvizsgáltuk, hogy szerepel-e a szabadságvesztéses almintában szereplő személyek előéletében az elterelés bármelyik formája. Azt tapasztaltuk, hogy a „sima” vádhalasztás mindössze 18 esetben, a drogos elterelés pedig 23 esetben szerepel a vizsgálati személyek előéletében. Ebből az a következtetés adódik, hogy a szabadságvesztéses almintá szereplői más elkövetői karrierutat járnak be, mint a vádhalasztásban részesülők.

Összegzés

A kutatás eredményei megerősítették, hogy a mintában szereplő fiatakorúak egy része folyamatosan „foglalkoztatja” a büntető igazságszolgáltatási szerveket: átlagosan mindegyikükkel kapcsolatosan tíz eljárást folytattak le a hatóságok. Az ügyek döntő többsége egyszerű megítélésű eset, szakértő kirendelésének, illetve nyomozás meghosszabbításának szükségessége nélkül. A kutatás eredményei határozottan jelzik a fiatakorúak igazságszolgáltatásának egyik legnehezebben megoldható problémáját: a felelősségre vontak több mint 50%-ával kettő-négy megye büntető igazságszolgáltatási hatóságai foglalkoznak. A kutatás eredményei szerint a javítóintézetes és a szabadságvesztéses almintákban kell keresnünk azt az elkövetői csoportot, amely folyamatosan „foglalkoztatja” az igazságszolgáltatási szerveket. Úgy tűnik, hogy bár az ügyek cselekményoldali megítélése egyszerűbb, de a cselekmények elkövetésében tapasztalható személyi összefonódások feladják a leckét a hatóságoknak: a 6372 esetből 117-ben el kellett különíteni egymástól az ügyeket, 566 ügyben legalább egy áttételre is sor került. A szabadságvesztéses almintában átlagosan 18,7 ügy jut minden vizsgálati személyre.

A kutatás adatai azt is jelzik, hogy nem az a jellemző útja a fiatakorú bűnelkövetőnek, hogy az első kisebb súlyú bűncselekmény elkövetésekor az ügyét elterelik a büntetőeljárás útjáról, majd ha ismét bűncselekményt követ el, akkor az egyéb szankciókat állítja hadrendbe a büntető igazságszolgáltatás, és az út végén „várja” a szabadságvesztés.

Sokkal inkább az a helyzet, hogy vannak olyan fiatakorú elkövetők, akiknek rögtön a zártintézeti kezelés „dukál”.

Természetesen a súlyos bűncselekményt elkövető fiatalok számára a tettarányossághoz igazodó büntetéskiszabási gyakorlat ki is méri a végrehajtandó szabadságvesztést. Van azonban egy olyan kör, amelyhez tartozó fiataloknál a hatóságok „alig várják már”, hogy betöltsék a 14. életévüket, és valódi felelősségre vonásban részesítsék őket.

A szabadságvesztéses almlinta megoszlásai azt jelzik, hogy a fiatalokban szabadságvesztés-büntetést töltő személyek más elkövetői karrierutat járnak be, mint a vádhalasztásban részesülők. Feltevésünk szerint – amely további vizsgálatokat igényel – a gyermekkorúként elkövetett és a gyermekvédelem rendszere által „le nem reagált” bűncselekményeknek az a következményük, hogy amikor a gyermekkorú elkövető betölti a büntető felelősségre vonás lehetőségét megteremtő életkort, már olyan személyiségállapotban van, amikor egyenes útja vezet a bűnözői karrier felé. Ekkorra a hatóságok jól ismerik őt (feltehetőleg a családját is), és megindul az a kriminális karrier, amelyben a fiatal folyamatosan „foglalkoztatja” a büntető igazságszolgáltatási hatóságokat.

A 28. számú táblázat egy ilyen típusú életutat mutat be a vizsgált személy 14 és 21 éves életkora között. Figyelmet érdemel, hogy ez a fiatalember 14 éves korától folyamatosan problémás viselkedésű, az elmúlt években kevesebb az olyan hónap, amikor valamilyen ügye ne foglalkoztatta volna a büntető igazságszolgáltatási intézményeket. Ezt a folyamatot mutatja a táblázat, a számok a havonta megtörtént eljárás cselekményeket jelzik. Mint látható, jellemzően havonta egyszer, de egyre gyakrabban havonta kétszer vagy háromszor is foganatosítottak valamilyen intézkedést vagy eljárási cselekményt vele kapcsolatosan.

28. számú táblázat

A büntető igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülés intenzitása az egyik vizsgált személynél

1987/K_2	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
14 éves	2001			1	3	1	3	2	1				11
15 éves	2002		1						2		3	2	10
16 éves	2003	1	1		1	1		1		4			9
17 éves	2004	2			1	1				1		1	6
18 éves	2005	1	2							1			4
19 éves	2006		1	3	1	2		1		1	1		10
20 éves	2007	1	1										2

A vizsgálati személy 2001-ben töltötte be a 14. életévét. Az, hogy 14 éves korában hirtelen három eljárás is indult ellene, mindhárom lopásért (amelyből az egyik ügyben az ügyész a bíróság elé állította), valamint az, hogy soha nem alkalmaztak vele szemben elterelést, azt az érzetet kelti bennünk, hogy ez a fiatalember már okozott gondot a hatóságoknak 14 éves kora előtt is. Amint elérte a büntetőjogi felelősségre vonhatóság határát, megindultak ellene a büntetőeljárások. A lopás bűncselekmény miatti eljárás éppen két évig tartott, a másik ügyének elbírálása pedig több mint egy évig. Egyik bíróság elé állítása azonban gyorsan lezajlott. Bármi volt is a szankció, nagy hatással nem lehetett a fiatalemberre, mert 15 évesen ismét eljárás indult ellene. A büntetőeljárás jármű önkényes elvétele miatt indult, és az ügy áttételekkel, elkülönítésekkel tarkítva, több mint három év alatt csak az első (!) tárgyalásig jutott el. Mindeközben folyamatosan zajlott egy másik nagyon hosszú és több kisebb eljárás is ellene. Élünk a gyanúperrel, hogy ennek a fiatalembernek – immár fiatal felnőtté válva – a továbbiakban is folyamatosan „dolga lesz” a büntető igazságszolgáltatással.

Melléklet

12. számú táblázat
A mintában szereplő személyek életkora

Életkor az eljárás kezdetén (év)	Elemszám	%
14	388	8,8
15	637	14,5
16	651	14,8
17	720	16,4
18	600	13,6
19	551	12,5
20	381	8,7
21	270	6,1
22	139	3,2
23	54	1,2
24	8	0,2
25 felett	2	0,0
Összesen	4401	100,0

13. számú táblázat
Jellemző bűncselekményfajták

Az eljárások alapjául szolgáló jellemző bűncselekmények	Elemszám	%
Lopás	5428	43,8
Rablás	1162	9,4
Garázdaság	707	5,7
Testi sértés	450	3,6
Visszaélés kábítószerrel	386	3,1

14. számú táblázat
A nyomozati határidő meghosszabbítása

	Elemsszám	%
0	8 916	71,9
1	1 887	15,2
2	890	7,2
3	389	3,1
4	192	1,5
5	93	0,7
6	21	0,2
7	7	0,1
8	5	0,0
9	5	0,0
10	1	0,0
Összesen	12 406	100,0

16. számú táblázat
„Sima” vádhalasztás elrendelése

A jellemző bűncselekmények	„Sima” vádhalasztás	
	Elemsszám	%
Lopás	212	48,4
Garázdaság	47	10,7
Testi sértés	35	8,0
Rongálás	27	6,2
Jármű önkényes elvétele	10	2,3
Szerzői jogok megsértése	10	2,3
Rablás	9	2,1
Zsarolás	8	1,8
Hamis vád	7	1,6
Egyedi azonosító jel meghamisítása	6	1,4
Kényszerítés	5	1,1
Közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény	5	1,1
Önbíráskodás	5	1,1
Közveszéllyel fenyegetés	5	1,1
Egyéb	47	10,7
Összesen	438	99,9

17. számú táblázat
„Drogos” vádhalasztás elrendelése

A jellemző bűncselekmények	„Drogos” vádhalasztás	
	Elemzészám	%
Visszaélés kábítószerrel	49	81,7
Lopás	6	10,0
Garázdaság	2	3,3
Egyéb	3	5,0
Összesen	60	100,0

18. számú táblázat
A nyomozás meghosszabbítása a „drogos” eltereléseknél

Nyomozás meghosszabbítása	Elemzészám	%
Nem került sor	249	50,0
Egyszer	175	35,1
Kétszer	54	10,8
Háromszor	13	2,6
Négyszer	3	0,6
Ötször	2	0,4
Kilencszer	2	0,4
Összesen	498	100,0

19. számú táblázat

A gyanúsított kihallgatása és a vádhalasztás elrendelése közötti időtartam elterelési típusok szerint

A gyanúsított kihallgatása és a vádhalasztás közötti időtartam	„Sima” vádhalasztás		„Drogos” vádhalasztás	
	Elemzés	%	Elemzés	%
3 hónapon belül	121	31,8	16	30,8
3 és 6 hónap között	190	49,9	13	25,0
6 és 12 hónap között	66	17,3	19	36,5
Egy-két év	4	1,0	4	7,7
Összesen	381	100,0	52	100,0

20. számú táblázat

Az áttett ügyek megoszlása a területi régiók szerint

Az elkövetés helyszíne	Az áttételek száma				
	Nem került sor áttételre	Egyszer	Kétszer	Háromszor	Összesen
1. Közép- Magyarország	2 851	339	21	1	3 212
2. Észak- Magyarország	1 326	67	2	–	1 395
3. Észak- Alföld	2 518	156	–	–	2 674
4. Dél-Alföld	1 026	86	–	–	1 112
5. Dél- Dunántúl	1 073	143	3	–	1 219
6. Közép- Dunántúl	1 310	153	5	–	1 468
7. Nyugat- Dunántúl	893	76	1	–	970
Összesen	10 997	1020	32	1	12 050

21. számú táblázat

Az eltereléssel befejeződött ügyekben szereplő személyek megoszlása a terheltek száma szerint

A büntársak száma	Elemiszám	%
Nincs büntárs (egyedül követte el)	227	45,6
1	128	25,7
2	60	12,0
3	49	9,8
4	22	4,4
5	4	0,8
6	3	0,6
7	1	0,2
8	1	0,2
9	1	0,2
10	2	0,4
Összesen	498	100,0

23. számú táblázat

A javítóintézetes alminta ügyeiben szereplő személyek életkora az eljárás kezdetekor

Életkor az ügy iktatásakor		
Életkor (év)	Gyakoriság	Százalék
11	1	0,0
13	8	0,3
14	189	8,1
15	513	22,1
16	448	19,3
17	319	13,8
18	262	11,3
19	267	11,5
20	166	7,2
21	94	4,1
22	49	2,1
23	4	0,2
Összesen	2320	100,0

24. számú táblázat

A javítóintézetes almintán belül a vádemeléssel zárult az elkövetett bűncselekmények megnevezése

Bűncselekmények	Gyakoriság	Százalék
1. Lopás	1408	60,7
2. Rablás	288	12,4
3. Garázdaság	155	6,7
4. Testi sértés	78	3,4
5. Visszaélés kábítószerrel	45	1,9
6. Rongálás	38	1,6
7. Csalás	20	0,9
8. Zsarolás	36	1,6
9. Jármű önkényes elvétele	38	1,6

26. számú táblázat

A nyomozás kezdete és a vádemelés közötti eljárési időtartam

	Gyakoriság	Százalék	A válaszadók százalékában
3 hónapon belül	579	25,0	42,9
3-6 hónap	449	19,4	33,3
6-12 hónap	260	11,2	19,3
1-2 év	55	2,4	4,1
2-3 év	6	0,3	0,4
3-5 év	1	0,0	0,1
Összesen	1350	58,2	100,0
Hiányzó válasz	970	41,8	
	2320	100,0	

27. számú táblázat
Az eljárás alapjául szolgáló bűncselekmény

	Elemzés	Százalék
Lopás	1582	38,6
Rablás	439	10,7
Garázdaság	191	4,7
Testi sértés	171	4,2
Visszaélés kábítószerrel	144	3,5
Rongálás	39	1,0
Egyéb ügy	830	20,2
Összbüntetés	176	4,3
Egyéb eljárás	527	12,9
Összesen	4099	100,0

Számítástechnikai devianciák és társadalmi kötődés (ISRD–2)¹

A tanulmány az úgynevezett ISRD–2-kutatás számítástechnikai devianciákra vonatkozó kérdéseit dolgozza fel. A számítástechnikai ismeretek meglétéről és alaposságáról az otthonok PC-vel való ellátottságának mértékéből, valamint a számítógépnek a szabadidő-eltöltésben elfoglalt pozíciójából vonható le következtetés. A társak és a család szabadidő eltöltésében játszott szerepe indirekt módon utal a megkérdezett gyermek közösséggel kapcsolatos attitűdjére. Azok, akiknek van otthoni számítógépes hozzáférésük, és azok, akik több időt töltenek tévé nézéssel, számítástechnikai játékkal, chateléssel, kevesebb időt töltöttek barátaikkal, szabadidejükben általában egyedül vagy szüleikkel voltak. A számítástechnikával „fertőzött” csoportra kevésbé jellemző az esti kimaradás, mint a kiterjedt baráti társaságú tanulókra. Sem a letöltés, sem a hacking nem számít szociális tevékenységnek, a tanulók az effajta elfoglaltságba ritkán vonták be társaikat vagy szüleiket.

A Nemzetközi önbevallásos bűnözésvizsgálat (International Self-Report Delinquency Study; a továbbiakban: ISRD) 1992-ben indult, a holland igazságügyi minisztérium kezdeményezésére. A vizsgálat első része jórészt az akkori európai uniós országokat ölelte fel. A vizsgálat 2005-ben folytatódott (ISRD–2). Ez alkalommal egyebek között hazánk is bekapcsolódott a kutatásba.

A cél 1) a fiatalkori latens devianciák nagyságrendjének felmérése; 2) a nemzeti minták variabilitásának tanulmányozása; valamint 3) az önbevalláson alapuló vizsgálatok módszertanának fejlesztése volt. A kutatás hipotéziseit mindenekelőtt Hirschi társadalmi kötődés-teóriája határozta meg, fókuszálva a szülőkre, az iskolára, a barátokra, a vágyakra, valamint a szabadidős foglalkozásokra.²

¹ A tanulmány az Országos Tudományos Kutatás Alapprogramok (OTKA) támogatásával készült. Ny. sz.: KO-20240/2005. A kutatás eredeti címe: Latens fiatalkori devianciák – Ahogy ők látják (A fiatalkori latens bűnözés önbevalláson alapuló nemzetközi összehasonlító vizsgálata: a magyar eset).

² Travis Hirschi: Causes of Delinquency. University of California Press, Berkeley, 1969

A vizsgálat kérdőíves módszerrel dolgozott, amelyet a minta-ba eső – a hetedik, a nyolcadik és a kilencedik évfolyamokon (általános, illetve középiskolai) tanuló – diákoknak önállóan kellett kitölteniük. A kutatás szervezői által kidolgozott kérdőív két részből állt. Az életmódról szóló rész a kisebbséghez tartozást, az áldozattá válást, a családi, iskolai és lakókörnyezeti kötődést, valamint a szabadidő-eltöltési szokásokat vizsgálta. A devianciákról szóló rész a drog- és alkoholfogyasztásra, a vagyon elleni devianciákra, a vagyon elleni erőszakos devianciákra, valamint a számítástechnikai devianciákra vonatkozó kérdéseket tartalmazott.³

A kutatást országosan nemek, évfolyam és településtípus szerinti reprezentatív mintán végeztük. Az értékelhető kérdőívek száma 2219 volt, de az adatokat – szintén a nemzetközi standardnak megfelelően – 2200 személyre „súlyoztuk”. Az adatok rögzítése a kutatás céljaira kifejlesztett Epidata programmal történt, míg az elemzést az SPSS segítségével végeztük.

A jelenlegi tanulmány a magyar kutatási blokk számítástechnikai devianciákkal kapcsolatos eredményeit mutatja be.

A kutatás kérdőívét egy nemzetközi stáb dolgozta ki, azon nem változtathattunk. Ennek áldásos hatásán (összehasonlíthatóság) kívül azonban voltak hátrányos következményei is. Az adott devianciatípus mérésére nem minden esetben volt alkalmas a kérdőív, mint ahogyan a szerzői alkotások letöltése sem minden esetben illegális, tehát nem is tekinthető deviánsnak, a kérdőív mégis tartalmazza (gyakoriság, az érte kapott büntetés stb.). Ennek ellenére, a felmérésből kiderül, hogy a felnőttek nem nézik jó szemmel a gyermekek letöltő tevékenységét (a kérdőívből nem derül ki, hogy az vajon legális vagy illegális), tehát az általánostól eltérő, deviáns viselkedésnek tekintik. Ezt jelzi, hogy arányaiban több gyereket „büntettek meg” (szülei, tanárai) letöltésért, mint hackingért. Szintén némi fenntartással kezelendők a számítástechnikai elfoglaltság mint szabadidős tevékenység mérésére feltett kérdések is, amelyek a számítógép-használatot a tévé nézéssel együtt vizsgálták. Ennek ellenére, a vizsgált korosztály számítógép-használati szokásai

3 A magyar kérdőív a standard kérdéseken túl a párkapcsolatokra és a fiatalok értékrendjére is rákérdezett.

magyar trendjének figyelembevételével megkíséreltünk következtetéseket levonni a vizsgálatból. A továbbiakban a tanulmány ezekkel a fenntartásokkal kezelendő.

Miért kell foglalkozni a számítástechnikai devianciákkal?

A fiatalok számára adottak a technikai feltételek a számítástechnikai aktivitáshoz. Hazánkban az 1990-es évek második felében kezdődő, az iskolák számítástechnikai ellátását megcélzó program⁴ következtében a számítástechnika tantárgy oktatása általánossá vált. A pedagógusok és a szülők azonban nem vesznek tudomást az internethasználat veszélyeiről. Úgy tűnik, hogy az iskolai oktatás sem készíti fel a diákokat az internet biztonságos használatára.⁵

A fiataloknak a számítástechnikai devianciák elkövetéséhez kedvező a morális attitűdjük. Viselkedésükben az általánosan elfogadott erkölcsi szabályokat könnyen helyettesítik a népszerűbbnek ítélt online viselkedéskultúra normái. Az internetes közegben olyan tevékenységek és viselkedés is megengedett, amely a valódi világban a társadalom ellenállását és szankciókat vonna maga után. Az online közösségekben a deviáns karakterek eljátszása teljesen elfogadott, hiszen minden, amit az online alteregó tesz, „csak” a játék része.⁶ Az „életút-elmélet” (*life-course trajectory*)⁷ képviselői szerint ilyen magatartásformák kipróbálása, begyakorlása és az online közösség általi

4 A Sulinet programról bővebben: http://www.educatio.hu/sulinet_info.html (2007. október 30.)

5 A gyermek otthoni internethasználatát sok családban csak időbeli korlát felállításával limitálják a szülők. A gyermek online mozgásának „ellenőrzése” ebben ki is merül. World Internet Project, 2005, 2006

6 Így például a népszerű Travian vagy a Battleknight játékok szereplői körében megengedett a szabadrablás vagy a gyilkolás.

7 Bővebben erről Thomas J. Dishion – Gerald R. Patterson – Michael Stoolmiller – Martie L. Skinner: Family, school and behavioral antecedents to early adolescent involvement with antisocial peers. *Developmental Psychology*, vol. 27., no. 1., 1991, pp. 172–180.; Leon Mann: Differences between re active and impulsive children in tempo and quality of decision making. *Child Development*, vol. 44., no. 2., 1973, pp. 274–279.; Walter Mischel – Yuichi Shoda – Monica L. Rodriguez: Delay of gratification in children. *Science*, vol. 244, iss. 4907, 1989, pp. 933–938.; Gerald R. Patterson – Barbara D. DeBaryshe – Elizabeth Ramsey: A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, vol. 44., no. 2., 1989, pp. 329–335.; Elizabeth Ramsey – Gerald R. Patterson – Hill M. Walker: Generalization of the antisocial trait from home to school settings. *Journal of Applied Developmental Psychology*, no. 11., 1990, pp. 209–223.

megerősítése⁸ meghatározó a fiatal későbbi személyiségének kialakításában. A közösségi megerősítésnek különösen az agresszív és antiszociális attitűd kialakításában kiemelkedő a szerepe.⁹ Az internet „öntörvényű” kisközösségei, ilyen módon, gyakorlatilag táptalajt adnak az antiszociális viselkedés elsajátításához.

A komputeres bűncselekmények népszerűségének egyik oka, hogy annak eszközei már a fiatalok által is elérhetők: a számítógéphasználathoz nem kell különleges engedély, nem kell hozzá felnőttkorba lépni. Rogers vizsgálata szerint a 16 éves és az ennél fiatalabb személyek követik el a legtöbb számítástechnikai kihágást (számítógéppel kapcsolatos, büntendő és egyéb deviáns magatartást).¹⁰ Ennek – és a komputeres elkövetés népszerűségének másik – oka, hogy a deviancia kellékei, a személyi számítógép és tartozékai, az automatizált szoftverek és az internet mind az utóbbi egy-másfél évtizedben terjedt el, így a legfiatalabb generáció „készen kapta” ezeket az eszközöket. Számukra természetes a számítástechnika jelenléte a mindennapokban, és ennek eszközeit is magától értődően használják. Kutatások szerint, ennek következményeként a számítástechnikával kapcsolatos morális visszatartó erő is kisebb.¹¹

A számítógépes hálózatok gyors, „biztonságos”, kockázatmentes elkövetést tesznek lehetővé, az ehhez szükséges tudás leginkább a fiatal számítástechnikai generáció számára adott. Komputer segítségével manapság számos olyan bűncselekmény is elkövethető, amelyek korábban csak hagyományos módszerekkel voltak megvalósíthatók, például a lopás,

8 A komputerhasználattal kapcsolatban vizsgálta Marcus K. Rogers: A social learning theory and moral disengagement analysis of criminal computer behavior: An exploratory Study. UMI Dissertaition Services, 2001.

9 Bővebben Leonard D. Eron: The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist*, vol. 42, May 1987, pp. 435–442.; Rowell L. Huesmann – Leonard D. Eron – Monroe M. Lefkowitz – Leopold O. Walder: Stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology*, vol. 20., no. 6., 1984, pp. 1120–1134.; Jennifer L. White – Terrie E. Moffitt – Felton Earls – Lee N. Robins – Phil A. Silva: How early can we tell? Predictors of childhood conduct disorder and adolescent delinquency. *Criminology*, vol. 28., iss. 4., 1990, pp. 507–533.; Terrie E. Moffitt: „Life-course persistent” and „adolescence-limited” antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, vol. 100., no. 4., 1993, pp. 674–701.

10 Marcus K. Rogers: i. m.

11 Uo.

a család.¹² Mind az eszközt, mind a morális visszatartó erőt (vagy inkább annak hiányát) tekintve könnyebb úgy bűncselekményt elkövetni, ha nincs szükség fizikai érintkezésre¹³ a sértett személyével vagy az elkövetés tárgyával, ehhez megint csak ideális közeg az internet.

A statisztikailag mérhető számítástechnikai bűnelkövetést megelőzi egy hosszabb-rövidebb latens szakasz.¹⁴ Egyebek mellett ezt a szakaszt, az iskoláskorú gyermekek számítástechnikához/internetes tartalmakhoz való szabadidős és deviáns viszonyulását vizsgálja a tanulmány.

Számítógép és szabadidő

Azok, akiknek van otthoni számítógépes hozzáférésük, valamint azok, akik több időt töltöttek tévénezéssel, számítástechnikai játékkal és valós idejű internetes kommunikációval¹⁵ (a továbbiakban: online csevegés), kevesebb időt töltöttek barátaikkal, továbbá szabadidejükben általában egyedül vagy szüleikkel voltak. A számítástechnikai médiával „fertőzött” csoportra az esti kimaradás is kevésbé volt jellemző, mint a nagyobb baráti társaságú tanulókra.

A számítástechnikai ismeretek meglétére és alaposságára következtethetünk a számítógéppel való ellátottság mértékéből (Q12), valamint a számítógépnek a szabadidő-eltöltésben elfoglalt pozíciójából (Q24). A társak és a család szabadidő-struktúrában betöltött szerepe (Q23, Q26, Q37) indirekt módon utalhat a megkérdezettek közösséggel kapcsolatos attitűdjére:

- 1) ha a fiatal sokat számítógépezik, akkor valószínűleg kevés a barátja, és kevésbé vesz részt konvencionális tevékenységekben;

12 Soumiyo D. Moitra: Analysis and Modelling of Cybercrime: Prospects and Potential. Max-Planck-Institut für Foreign and International Criminal Law, Freiburg im Breisgau. Iuscrim Edition, 2003, pp. 17–20.; David S. Wall: Cybercrimes: New Wine, No Bottles? In: Pam Davies – Peter Francis – Victor Jupp (eds.): Invisible Crimes: Their Victims and their Regulation. Macmillan, London, 1999, pp. 105–139.; Peter N. Grabosky: Virtual Criminality: Old Wine in New Bottles? Social and Legal Studies, vol. 10., no. 2., 2001, pp. 243–249.

13 Arthur L. Bowker: Young hackers contribute to internet crime. In: Lisa Yount (ed.): Does the Internet increase the Risk of Crime? Thomson Gale, 2006, pp. 34–40.

14 Marcus K. Rogers: i. m.

15 Bővebben James Gleick: Faster. The Acceleration of Just About Everything. Random House, New York, 1999

- 2) ha sokat számítógépezik, de vannak barátai, akkor azok inkább „virtuális” ismerősök, vagy esetleg a barátok együtt ülnek a számítógép előtt, amikor másokkal csevegnek az interneten.

A válaszolók napirendjében a televíziózás, számítógépes játékok és az online csevegés kiemelt helyet foglalt el: e tevékenységekre a válaszolók jelentős része ($n = 927$; 43,6%) három vagy több órát fordított naponta. Házi feladat írásával, könyv, újság és képregény olvasásával, valamint sportolással azonban naponta csak fél-egy órát foglalkoznak a válaszolók ($n = 1307$; 60,4%).

Az otthoni számítógép megléte érezhetően hatással van a házi feladat elkészítésére és a haverokkal töltött időre. Szignifikáns a kapcsolat az otthoni PC megléte és a tévé nézéssel/számítógépes játékkal/online csevegéssel töltött idő mennyisége között is. Akinek nincs otthon számítógépe, azok között nagyobb a házi feladat írásával fél-egy órát töltők, valamint a barátokkal három vagy több órát töltők aránya. Érdekes módon azok között, akiknek otthon nincs számítógépük, többen vannak, akik huzamosabb időt töltenek a gép előtt. Az is lehet azonban, hogy ezeket a gyermekeket nem a számítógép, hanem a televízió nézése köti le ennyire. (A Q24.3 kérdés ugyanis mindkét médiára – a televízióra és a számítógépre is – vonatkozott.)

A házi PC megléte, a szabadidő-változók együttes viszonyában, ha nem szignifikánsan is, de legalábbis tendenciózusan befolyásolja a szabadidő-eltöltési szokásokat (Chi-négyzet: 0,040; $p < .005$) (Q24/Q12).¹⁶

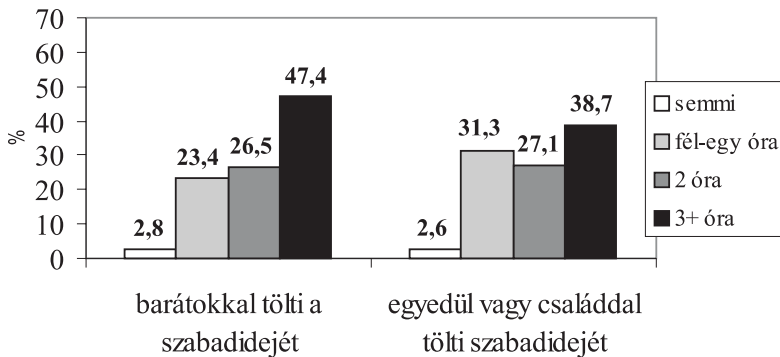
A kutatás tervezésekor azt feltételeztük, hogy a számítógéphasználati szokások befolyásolják azt is, hogy a gyermek kivel tölti a szabadidejét. Azt gondoltuk, ha van otthon számítógép, akkor a gyermek kevésbé választ olyan elfoglaltságokat, amelyhez el kell hagynia az otthont, és kevesebb időt tölt barátjaival, mint a szüleivel vagy egyedül. A feltételezés beigazolódt: szignifikáns a kapcsolat az otthoni komputer hasz-

¹⁶ Nem találtunk ilyen összefüggést a könyvolvasással kapcsolatban. A magazin/képregény olvasására, valamint a sportolásra fordított idő viszonyában azonban tendencia jellegű a kapcsolat.

nálata és a között, hogy kivel tölti a megkérdezett diák a szabadidejét. Aki inkább tölti baráti társasággal az idejét (négy vagy több, illetve egy-három barátjával: Q26), az kevesebb időt tölt otthon tévénezéssel/számítógépes játékkal/online csevegéssel (Q37.7). Aki viszont szabadidejében a családdal vagy egyedül van (Q26), arra inkább jellemző a tévézés és/vagy a számítástechnikai elfoglaltságok (Q37.7). Érdekes eredményt kaptunk azoknál, akik naponta három órát vagy több időt töltenek tévénezéssel, illetve számítógépezéssel, ők ugyanis inkább töltik barátaikkal a szabadidejüket (Q26).¹⁷

1. számú ábra

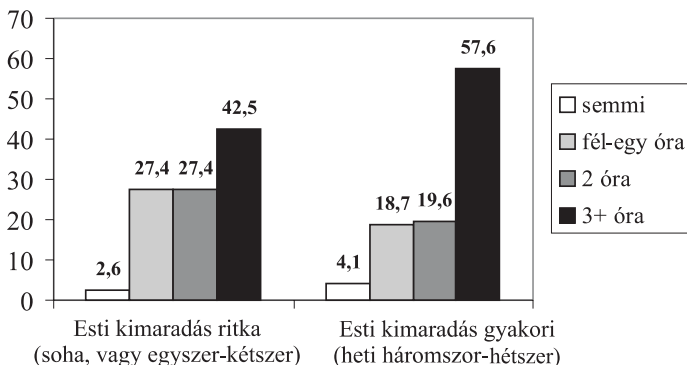
Kivel tölti a szabadidejét és mennyi időt fordít tévézésre/komputeres játékra/online csevegésre (Q26, Q24.3)

Nyilvánvaló volt az összefüggés a számítástechnikai elfoglaltságokra fordított idő és az esti program gyakorisága között. Aki soha, vagy csak hetente egy-két estére marad ki, az inkább tölti tévénezéssel/komputeres játékkal az idejét, mint az, akinek gyakrabban van esti programja. A három vagy több órán át televíziót nézők/számítógépezők esetében ez az arány is megfordul: ők akkor is ilyen sok időt töltenek kedvenc elfoglaltságukkal, ha gyakran járnak el esténként.

¹⁷ A két megállapítás között csak látszólagos az ellentmondás, mert a Q26 kérdést („Legtöbbször kivel töltöd a szabadidődet?”) két különböző kérdéssel vetettük össze, amelyek közül az egyik a szabadidő eltöltésére (Q24.3), a másik a barátokkal való időtöltésre (Q37.7) vonatkozott.

2. számú ábra

Az esti kimaradás gyakorisága és a tv/komputeres játék/online csevegés mint napi elfoglaltság (Q23, Q24.3)

A kutatás eredményei szerint a tévézésre/komputeres játékra/online csevegésre fordított időt nem befolyásolja lényegesen, hogy a gyermek kivel tölti a szabadidejét, hiszen a naponta három vagy több órát számítógépezők/televíziót nézők a legtöbbször egy vagy több barátjukkal töltik szabadidejüket. De az esti kimaradás gyakorisága sem befolyásolja igazán a tévézésre/számítástechnikai elfoglaltságra fordított időt, hiszen azok is három vagy több órát tévéznek/számítógépeznek naponta, akik gyakran, és azok is, akik ritkán mennek el esténként hazulról. A televízió és a számítógép annyira meghatározó az ifjúság számára, hogy a társas kapcsolatok megléte nem befolyásolja igazán az erre fordított idő nagyságrendjét.

A számítástechnikai devianciák jogi és morális megítélése

A számítástechnikai rendszerekbe való jogosulatlan behatolás (a továbbiakban: hacking), vagy ott a jogosultság keretein túl is bennmaradás – hasonlóan a többi EU-tagállamhoz – hazánkban is bűncselekmény. A film- és zenetartalmak *saját használatra* letöltése azonban nem büntetendő. A kérdőív készítői szerint egy későbbi törvényszegő magatartás előjeleként értékelhető az ilyen viselkedés: feltételezik, hogy minél több szerzői

alkotást (filmet, zenét) tölt le, annál bizonyosabb, hogy azokat sokszorosításra, értékesítésre (is) szánja az illető. A hasznoszerzési szándék azonban nem volt ellenőrizhető a fájlletöltésre vonatkozó kérdés alapján¹⁸, ezért a kérdésben foglalt viselkedés devianciatartalma csak fenntartásokkal kezelhető. Az eredmények értékelésénél a valódi számítástechnikai devianciák körét a Q60 kérdésben foglalt hackelésre korlátoztuk, és a számítástechnikai prekriminalitás vizsgálatát a Q59 (fájlletöltés), a számítástechnikai törvénysértő magatartások vizsgálatát pedig a Q60 (hacking) kérdésre adott válaszokra alapozzuk.¹⁹

Annak ellenére, hogy a szerzői alkotások internetes letöltése saját használatra megengedett, a megkérdezettek 32,5%-a válaszolta, hogy gondolt már arra, hogy tevékenysége illegális (Q59.1). A tanulók lapszélre skiccelt megjegyzései azonban következtetni engednek egyfajta fals jogtudatosságra, illetőleg az egyes viselkedéstípusok társadalmi megítélésére. Az „igen, *hackeltem: saját weboldalamat törtem fel*”, valamint a „*sajnos, még nem hackeltem*” megjegyzés egyaránt utalhat a hacking népszerűségére, a felelősségérzet negligálására, valamint a tevékenység presztíznövelő jellegére. Érdekes, hogy csak egy válaszolónál találtunk a jogszabályok helytálló ismeretéről tanúskodó megjegyzést, amely szerint a saját részre való zene- és filmletöltés nem bűncselekmény.²⁰

A kérdőív a letöltés következményeinek tartalmát is vizsgálja. E körben azt érdemes megvizsgálni, hogy mennyire jogtudatos a büntető fél²¹, és milyen arányban áll egymással a legá-

18 Q59: „Amikor a számítógépet használtad, előfordult, hogy letöltöttél zenét vagy filmet?”

19 Q60: „Használtad-e már a számítógépet hackelésre?” Megjegyzendő, hogy a „hackelés” jelentését a kérdőív nem magyarázza meg, így, a kérdezőbiztos magyarázatán túl (illegális behatolás számítástechnikai rendszerekbe) saját elképzeléseikre hagyatkozhatnak a kitöltők. Ennél fogva, nem tudjuk, mennyire megbízhatók a kérdésre adott „igen” válaszok. Felvetődik annak a lehetősége, hogy a tanulók csak szeretnék azt hinni, illetve másokkal elhitetni, hogy hackeltek már. A hacking olyan underground tevékenység, amelyhez jelentős elismertség társul. Lásd például Kevin D. Mitnick – William L. Simon: *The Art of Intrusion*. John Wiley & Sons Inc., New York; Russ Rogers – Jay Beale – Joe Grand – Fyodor – FX – Paul Craig – Timothy Mullen (Thor) – Tom Parker: *Stealing the Network*. How to own a continent. Syngress, 2004

20 A kérdőív nemzetközi jellegéből adódik, hogy olyan cselekményeket is tényleges devianciaként kezel, amelyek hazánkban nem büntetendők.

21 A „büntetés” itt kiterjesztett értelmezést kap: nem csupán a szorosan vett, büntetőeljárásban kiszabott szankcióról beszélünk, hanem a szülők, pedagógusok által alkalmazott nevelési eszközökről is.

lis és az illegális számítástechnikai tevékenységért kiszabott következmény. A letöltési gyakoriságot firtató kérdésre sokkal többen válaszoltak, mint a rendszerfeltörésre vonatkozóra, és a válaszolók többségénél egyik magatartás sem járt következménnyel. Figyelemre méltó viszont, hogy az „ártatlan” letöltésért arányosan (is) többen kaptak valamilyen házi fenyítést, mint a ténylegesen bűncselekménynek számító hackingért.²²

1. számú táblázat

Kaptál-e érte büntetést? (Q59.6, Q60.5)

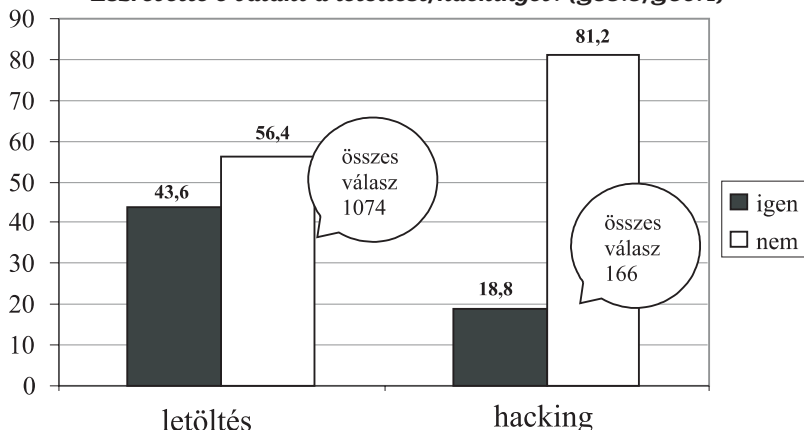
Válaszok száma	Letöltés		Hacking	
	Gyakoriság	Válaszolók százaléka	Gyakoriság	Válaszolók százaléka
Igen	19	1,7	2	1,2
Nem	568	51,8	49	29,2
Nem derült ki	510	46,5	116	69,0
Összesen	1097	100,0	168	100,0

Ennek feltételezhetően az az oka, hogy a büntetést kiszabó fél tisztában volt azzal, hogy a gyermeket üzleti célok vezetik, vagy éppenséggel nem volt tisztában a letöltés legális voltával. Az egyes komputeres/internetes tevékenységek megítélésében megtevesztő lehet a tevékenységek elszaporodottsága, a fiatalok közötti népszerűsége is. Nyilvánvaló, hogy a zene- és filmletöltés sokkal elterjedtebb a hackingnél: a megkérdezettek körülbelül fele töltött már le filmet vagy zenét az internetről. Ennél jóval kisebb a hacking gyakorisága: a válaszolók 90,5%-a még soha nem hackelt. Megjegyzendő azonban, hogy akár legális, akár illegális volt a számítástechnikai tevékenység, a legtöbbször nem vette észre senki²³ (3. számú ábra).

22 A kis elemszám miatt ez a megállapítás feltételesen kezelendő.

23 A kérdésfeltevés módja nem tette lehetővé annak megállapítását, hogy ezért nem kaptak-e érte büntetést, vagy esetleg azért, mert ez a szülők/tanárok/nevelők szerint is bocsánatos csíny volt.

3. számú ábra

Észrevette-e valaki a letöltést/hackinget? (Q59.5/Q60.4)

Prevalencia és belépési életkor

A számítástechnikai prekriminalitás és kriminalitás arányának méréséhez két devianciacsoportot alkottunk. (2. számú táblázat)

2. számú táblázat

Enyhe (legális) és súlyos (illegális) devianciák csoportosítása

1. Enyhe (legális) devianciák (PREKRIMINALITÁS)	2. Súlyos (illegális) devianciák (KRIMINALITÁS)
<ul style="list-style-type: none"> - alkoholfogyasztás (Q49-50) - film- és zeneletöltés (Q59) - kés, bot stb. viselése (Q63) 	<ul style="list-style-type: none"> - drogfogyasztás és terjesztés (Q51-53; Q67) - rongálás/garázdaság (Q54; Q65) - lopás (Q55; Q57-58; Q62) - dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás (Q56; Q61) - hacking (Q60) - rablás (Q64) - szándékos testi sértés (Q66)

A számítógéppel kapcsolatos enyhe deviancia – a letöltés – gyakorisága sokkal magasabb volt, mint a többi jogellenes cselekményé. A megkérdezett fiatalok 50,9%-a töltött már le

zenét vagy filmet számítógép segítségével. Csak az enyhe (sör, breezer, bor) alkoholfogyasztás gyakorisága (76,9%) előzi meg a szerzői alkotások letöltését.

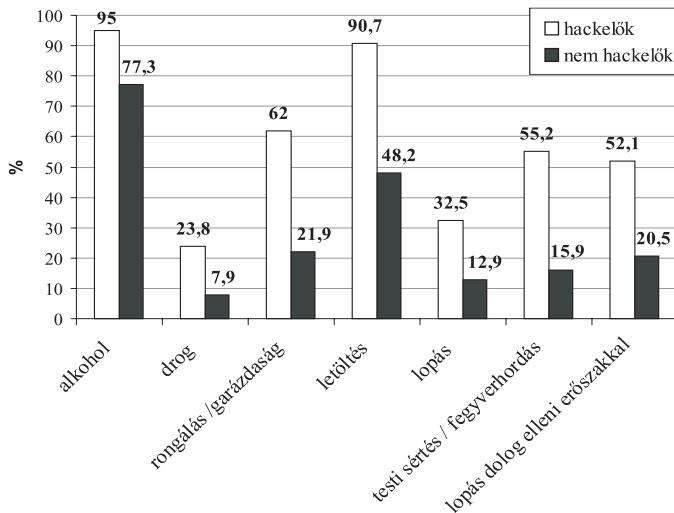
A hacking ritka deviancia ($n = 171$; 7,8%), de még így is megelőzi a súlyosabb vagyron elleni cselekményeket (0,8-1,3%), a zseblopást (3,1%), a diszkó- és a keményebb drogokat (1,3-2,9%), a drogeladást (2,1%), a testi sértést (2,3%) és a fegyverrel fenyegetést (0,7%).

A szerzői alkotások letöltése sokkal jellemzőbb, mint a hacking. A letöltők az elmúlt 12 hónapban egy-tíz alkalommal követték el, de kis számban voltak olyanok is, akik tizenöt-húsz-harminc-ötven alkalmat jelöltek meg (az összes letöltő 5,7%-a). A hackelők 71,9%-a nyilatkozott úgy, hogy az elmúlt évben is hackelt, többségük (31,7%-uk) azonban csak egy-két alkalommal.

A hackelők és a nem hackelők életprevalencia-értékeit a 4. számú ábra mutatja. E szerint a legtöbb deviancia előfordulási aránya legalább duplája a hackelőknél azokkal összehasonlítva, akik még nem törtek be számítástechnikai rendszerekbe. Az egyetlen kivétel az alkoholfogyasztás, amely mindkét csoportban igen nagy arányú, de ez is nagyobb valamivel a hackelők esetében. A hackelők tehát nagyobb hajlandóságot mutatnak mindenféle, a kérdőívben vizsgált deviancia elkövetésére, legyen az enyhe vagy súlyos.²⁴

24 Az ábrán feltüntetett kategóriák által lefedett kérdések: „alkohol”: Q49, Q50; „drog”: Q51, Q52, Q53, Q67; „rongálás/garázdaság”: Q54, Q65; „letöltés”: Q59; „lopás”: Q55, Q57, Q58, Q62; „testi sértés/fegyverhordás”: Q63, Q66; „lopás dolog elleni erőszakkal”: Q56, Q61, Q64.

4. számú ábra

Életprevalenciák hackelőknél és nem hackelőknél

Az egyes devianciák belépési életkori csúcsai (az az életkor, amikor a legtöbben először követték el az adott devianciát) nagyjából megegyeznek a hackelők és a nem hackelők esetében. Egyedüli kivétel a fájletöltés, amely a hackelőknél nyolckilenc évesen, míg a nem hackelőknél tízévesen jelentkezik először. Egyébként a nem hackelők minden deviancia elkövetését némileg későbbi életkorban kezdték.

Társas elkövetés

Kriminológiai kutatások szerint minél nagyobb arányú a deviáns cselekmények társas elkövetése, annál erősebb a környezeti megerősítés, illetve gyengébb a társadalmi kontroll. A társadalmi kontroll legfontosabb fórumai a család, az iskola és a baráti közösség. Sampson és Laub szerint az önkontrollfejlődés korai szakaszában (így az általunk vizsgált életkorban is) a negatív közösségi visszajelzés hiánya önmagában is egyfajta megerősítése lehet a deviáns magatartásnak.²⁵ A következőkben a

²⁵ Robert J. Sampson – John H. Laub: Understanding variability in lives through time: Contributions of life-course criminology. *Studies on Crime and Crime Prevention*, no. 4., 1995, pp. 143–158.

társadalmi megerősítés és a társadalmi kontroll érvényesülésének színtereit mint a számítástechnikai devianciákat erősítő tényezőket nézzük végig.

A hacking elmélyült, hobbiszerű, sőt olykor szenvedélyből táplálkozó tudást igényel, amelynek megszerzésében elsősorban nem a társas tanulásnak, hanem az önálló, autodidakta fejlődésnek van meghatározó szerepe.²⁶ A kutatás szerint a letöltők és a hackelők is általában egyedül úzik tevékenységüket (a letöltők 64,8 és a hackelők 71,4%-a). Ötödük társakkal, körülbelül tizedük pedig felnőttel együtt ül a számítógép előtt. Figyelemre méltó azonban, hogy a felnőttek részvételi aránya a (gyermekkel együttes) letöltésben nagyobb, mint a hackingben (a felnőtt közreműködésével zeneszámokat letöltő csoport számában és arányában is nagyobb a felnőttel együtt hackelők csoportjánál). Ennek magyarázata lehet, hogy a gyermekekben már megvan egyfajta jogtudatosság, tudniillik a letöltést elterjedtebbnek és ezáltal bocsánatosabbnak tartják. Míg a hackinghez kapcsolódó elnéző társadalmi megítélést egyre inkább felváltja a rosszállás (a korábbi misztifikált képet felváltja a „hacker mint betörő” képe). Ez a magyarázat azonban nem állja meg a helyét, a letöltésért kapott „büntetéssel” kapcsolatosan. (Lásd korábban: arányaiban is többen kaptak „büntetést” letöltésért, mint hackelésért.) Mindazonáltal a fájlletöltés negatív társadalmi megítélését némileg árnyalja, hogy többen voltak olyanok, akik felnőttel együtt töltöttek le szerzői alkotásokat, mint azok, akik felnőttel közösen hackeltek. (A letöltés valószínűleg a felnőtt internethasználók között is elterjedtebb tevékenység a hackingnél, de még így is csak a felnőtt internetfelhasználók 21%-a gyakorolja. WIP: 2006)²⁷

26 Jeff Crume: *Inside Internet Security, What Hackers Don't Want You To Know*. Addison-Wesley, New York, 2003, pp. 23–42.; Chandler, Amanda: *The Changing Definition and Image of Hackers in Popular Discourse*. *International Journal of the Sociology of Law*, no. 24., 1996, pp. 229–251.

27 A WIP-riport a fájlcsereelő rendszerek használatának gyakoriságát vizsgálta. *A World Internet Project éves jelentése (WIP)*. Magyarország, 2004, 2005. Ithaka-ITTK-Tárki, 2005, 2006. <http://www.tarki.hu/hu/research/wip/index.html>; (2007. október 30.)

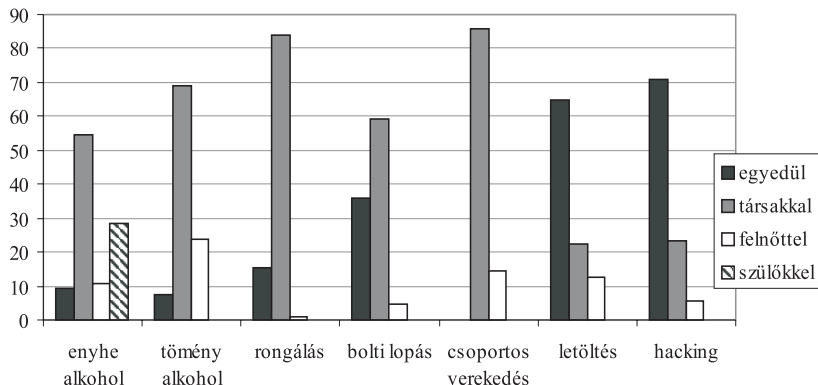
3. számú táblázat

Egyedül, felnőttel vagy társakkal történő letöltés és hackelés

Deviancia-típus	Egyedül		Felnőttel		Társakkal	
	Tényleges gyakoriság	Válaszolók százaléka	Tényleges gyakoriság	Válaszolók százaléka	Tényleges gyakoriság	Válaszolók százaléka
Film-/eneletöltés (Q59.4.0)	692	64,8	135	12,7	241	22,6
Hacking (Q60.3.0)	117	71,1	9	5,7	38	23,2

Az 5. számú ábra szerint a társas elkövetés a legnagyobb arányú a klasszikus garázda jellegű cselekményeknél (csoportos verekedés, rongálás) és a vagyon elleni bűncselekményeknél (bolti lopás) volt, amelyeket a fiatalok tipikusan többedmagukkal valósítottak meg. Az alkoholfogyasztás is a legtöbbször társasági deviancia. Az alkoholfogyasztásnál nagyarányú a felnőtt jelenléte. Az alkoholisálás széles körű társadalmi elfogadottságát jelzi, hogy a gyerekek a legtöbbször nemcsak hogy felnőttek, de szüleik társaságában fogyasztottak szeszt. A vizsgált devianciák közül a leginkább individuális a zene- és filmletöltés, valamint a hacking.

5. számú ábra

Társas elkövetés aránya devianciánként (%)

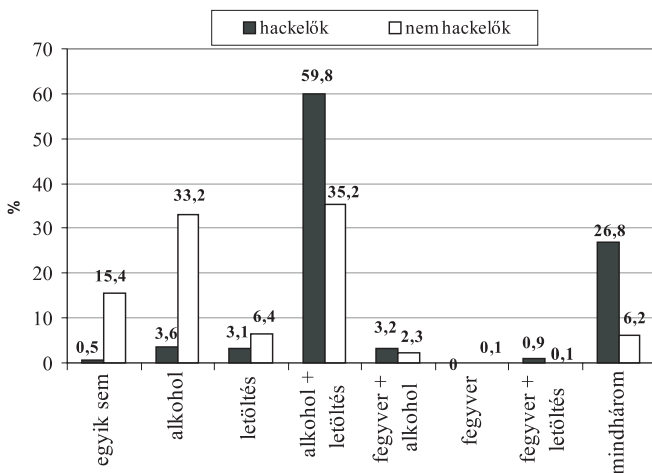
Együttállás más devianciákkal: kockázati tényezők

A hacking önállóan csak 45 esetben fordult elő a mintában ($n = 126$; 5,7%); inkább valamilyen más bűncselekménnyel állt együtt. A hackinggel együtt járó bűncselekmény személy elleni, vagyon elleni, vagy mindkettő. Hipotézisünk szerint, aki hackelt már, az töltött már le szerzői alkotást is. Feltételezésünk beigazolódt. A hackelők 90,7%-a már töltött le valamilyen szerzői alkotást is az internetről (171 gyerekből 155). A nem hackelőknél a letöltés aránya 48,2% volt, tehát jóval alacsonyabb (1992 gyerekből 960).

Megvizsgáltuk, mi az alapvető különbség azok devianciái között, akik hackeltek és akik még nem. A 6. számú ábra tanúsága szerint, a hackelőkre inkább jellemzők más deviáns magatartások is, mint a nem hackelőkre. Az enyhe devianciák közül általában az alkoholfogyasztás állt együtt a hackinggel. Emellett nem ritkán mindhárom enyhe deviancia (az alkoholfogyasztás, a fegyverviselés és a letöltés) is együtt állt a hackelőknél. Kevés olyan hackelő volt, aki csak egyetlen enyhe devianciát követett el. Nem így azok, akik nem hackeltek, náluk önállóan is előfordultak az enyhe devianciák, például az alkoholfogyasztás vagy a letöltés.

6. számú ábra

Enyhe (legális) deviancia-együttállások hackelőknél és nem hackelőknél

A súlyos devianciáknál is hasonló jelenség figyelhető meg: a hacking önállóan csak a válaszolók 26,7%-ánál valósult meg. Ehelyett általában együtt állt valamilyen más súlyos devianciával, ahogy ezt korábban is láttuk. Ezzel szemben azokra, akik még nem hackeltek, semmiféle súlyos deviancia nem jellemző. Náluk is a vagyon és a személy elleni bűncselekmények a leggyakoribbak, de jóval kisebb arányban, mint a hackelőknél.

Összefoglalva: a súlyosan deviáns válaszolók körében a hacking önállóan csak ritkán fordul elő. Sokkal gyakoribb, hogy együtt áll valamilyen más súlyosabb cselekménnyel (személy elleni, vagyon elleni cselekmény, vagy mindkettő). A letöltők általában csak enyhén deviánsak (alkoholfogyasztók), míg a hackelők más enyhe vagy súlyos devianciát is elkövetnek (így letöltést is), akik viszont még soha nem hackeltek, általában más szempontból is csak enyhén deviánsak. Az adatok azonban nem utalnak arra, hogy önmagában a hackelés lenne ennyire „bűnvonzó”, hiszen nem találtunk lényeges eltéréseket a hackelők és a nem hackelők belépési életkora között. Mégis valószínűsíthető, hogy a hacking nem tartozik a korai devianciák közé, hiszen belépési életkora későbbre tehető, mint a többi devianciáé.

A család összetétele számítástechnikailag aktív gyermekeknél

Feltételeztük, hogy aki sok időt tölt a számítógép előtt, kevesebb időt tölt a családjával. Kérdés, mi lehet ennek az oka: a kicsi, nem teljes család, vagy hogy a családtagokkal nem jó a kapcsolat, esetleg az intenzív számítástechnikai érdeklődés? A következőkben a család összetétele, a családtagokkal való kapcsolat minősége, valamint a számítástechnikai aktivitás közötti összefüggést keressük.

A számítástechnikai aktivitás mérésére külön változót képeztünk a szabadidős tevékenységek és a barátokkal folytatott tevékenységek alapján. „Számítástechnikailag aktív”-nak (a továbbiakban: Sza) minősült az, aki iskolán kívül naponta három vagy több órát tölt tévé nézéssel/számítógépes játékkal/online csevegéssel (Q24.3>=5) és amikor barátaival együtt van, gyakorta vagy mindig számítógépes játékkal vagy csevegéssel tölti idejét (Q37.7>=3). Akik nem tartoztak ebbe a

kategóriába, azokat neveztük „számítástechnikailag passzívbabnak” (Szp).

Annak vizsgálatára, hogy a család összetétele hatással van-e a gyermek szabadidős elfoglaltságára és a barátokkal való időtöltésre, a Q6 („A vér szerinti szüleiddel élsz?”) és a Q22 („Átélted-e már valamelyiket az alábbi szomorú események közül?”) kérdésekkel vetettük össze a számítástechnikai aktivitásra vonatkozó változót. A vér szerinti szülőkkel, illetve a teljes családban élés és a számítástechnikai aktivitás között nem találtunk összefüggést, ezzel szemben a családban bekövetkezett szomorú események és a számítástechnikai aktivitás között már igen. Az egyik szülő halála (Q22.2), a válszó súlyos vagy hosszan tartó betegsége (Q22.4) vagy szülei válása/külön költözése (Q22.8) tendenciózus mértékben befolyásolta a számítástechnikai aktivitást (Chi-négyzet: 0,021; 0,025; 0,048; $p < .05$). A szülők alkohol- vagy drogproblémája (Q22.6) még ennél is jelentősebb volt: kapcsolata az intenzív számítástechnikai elfoglaltsággal szignifikáns volt (Chi-négyzet: 0,001; $p < .005$).

A szülők alkohol- vagy drogproblémájának közvetett jelzésére, illetve a szülő-gyermek kapcsolat elégtelenségének vizsgálatára szolgálnak a Q16-17 kérdések. A családi programok, a közös vacsorák gyakorisága a szülői kontroll erősségére utalhatnak (Q18-19). A Pearson-féle Chi-négyzet-próba szerint azonban sem az apával/anyával való szegényes viszonynak, sem pedig a laza szülői kontrollnak nincs látható hatása a gyermek számítástechnikai aktivitására.

Az esti kimaradás gyakorisága és a számítástechnikai aktivitás között sem találtunk összefüggést (Q21/24.3 és Q21/Q37.7). Az esti kimaradás gyakorisága és a szabadidő eltöltésének módja között azonban már szignifikáns volt a kapcsolat (Q23/24.3). A barátokkal való számítógépezés nem befolyásolta az éjszakai szórakozás gyakoriságát (Q23/37.7). Ebből arra következtettünk, hogy az, aki a barátokkal számítógépezik vagy cseveg az interneten, nem azért nem jár el esténként, mert ehelyett otthon, az interneten keresztül tartja a kapcsolatot a barátaival (csevegés, e-mail stb.). A barátokkal töltött idő a vizsgált korosztály számára tehát nem online, hanem offline társaságot jelent.

Ennek megerősítésére megvizsgáltuk, hogy aki a barátaival általában számítógépezik/online cseveg, az egymásnak ellentmondó válaszokat adott-e az esti kimaradást firtató kérdésekre (Ha Q37.7>=3, akkor Q21=? és Q23=?). Ha ellentmondás lenne a két kérdésre adott válaszok között, akkor ennek az lehetne a magyarázata, hogy online és offline baráti társaságok vegyesen kerültek a mintába. A válaszok között azonban csak igen kevés ellentmondást találtunk: azoknak, akik gyakran vagy mindig számítógépeznek a barátaikkal, a Q21 szerint a 23,2%-a, a Q23 szerint pedig 28,5%-a nem megy el esténként otthonról.²⁸

Baráti társaság a számítástechnikailag aktív gyermekeknél

A számítástechnikai aktivitás és az esti kimaradás közötti kapcsolat megmutatta, hogy a baráti társaság még nem kizáró oka a számítástechnikai érdeklődésnek. Mindenesetre feltételeztük, hogy aki barátaival számítógépezik, annak kisebb a baráti társasága, mint azoknak, akiknek szabadidejéből nagyobb szeletet hasít ki a fizikai aktivitás (sport, lógás a haverokkal). Ha úgy tetszik, feltételeztük, hogy kevesebb fizikai kapcsolatuk van azoknak, akik több időt töltenek a számítógép előtt.

Feltételezésünk nem igazolódott be. A vizsgálat igazolta, hogy az Sza és az Szp válaszolók ugyanannyi időt töltenek naponta sporttal, és ugyanolyan gyakran mennek diszkóba, koncertre vagy játszanak együtt („bandában”), és megközeleltőleg ugyanannyit sportolnak (Q37.1, Q37.2, Q37.6). Érdekes, hogy az Sza-csoport fordít több időt barátaira: míg az Szp-csoportba tartozóknak csak 34,6%-a tölt három vagy több órát naponta a társakkal, addig az Sza-nak 45,5%-a. Ennek oka lehet, hogy a tévézést/számítógépes játékot/online csevegést az Sza a barátokkal együtt űzi. Nem igazolódott be tehát a feltételezés, amely szerint a számítógép-használat átalakítja, leépíti a fizikai kapcsolatokat.

Tendenciózus összefüggés tapasztalható azonban a számítástechnikai aktivitás és a társak általi kiközösítés kö-

²⁸ Az ilyen csekély ellentmondást írhatjuk a figyelmetlenség számlájára is, hiszen a két kérdést más-más nézőpontból – a szülőknél való engedelmesség, valamint a szabadidő eltöltése – fogalmazták meg és más fejezetben is helyezték el a kérdőív szerkesztői.

zött (Chi-négyzet: 0,022; $p < .05$). Hipotézisünk szerint, aki sokat számítógépezik, annak társas kapcsolatai nem mentesek minden konfliktustól, és talán ezért keres megerősítést a számítástechnikában²⁹, illetve az online kapcsolatokban. Megvizsgáltuk tehát, hogy mekkora az iskolai kiközösítés aránya a számítástechnikailag aktív és a passzívabb gyermekek-nél (Q15.4). A számítástechnikailag aktív gyerekek 14,5%-át kiközösítették már ki valaha az iskolában. Ez az arány valamivel magasabb azoknál, akik naponta három vagy több órát töltenek a televízió/számítógép előtt (ha Q24.3 \geq 5) (15,6%). Aki azonban barátaival együtt számítógépezik, arra csak ugyanolyan arányú kiközösítés jellemző, mint a nem számítógépezőkre (15,5%) (ha Q37.7 \geq 2).

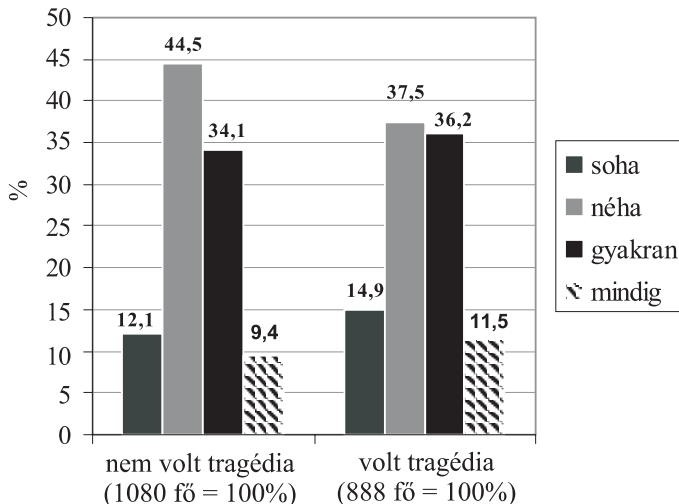
Láthattuk, hogy a családi dráma – különösen a szülők alkohol- vagy drogproblémája – és a gyermek számítástechnikai aktivitása között összefüggés van. Nézzük meg, hogy a családi tragédiák inkább a barátokkal együtt (Q37.7) vagy az egyéni- leg folytatott számítógépezést (Q24.3) befolyásolják-e. Ennek ellenőrzésére a számítástechnikai aktivitást meghatározó két változót külön-külön is megvizsgáltuk, amelynek eredményeképpen látható, hogy az összefüggés nem a barátokkal eltöltött idővel kapcsolatos, hanem az egyéni számítógépezéssel. A barátokkal folytatott számítógépezés arányában hasonló mindkét csoportban – azoknál, akiknek a családjában volt tragikus esemény, és azoknál is, akiknél nem.³⁰

29 Ismeretesek olyan esetek a bírósági gyakorlatból, amikor középiskolás tanulók számítástechnikai programokat (vírusokat) írtak és azokat e-mail útján szétküldték. Állításuk szerint azért tették ezt, mert az iskolában egyébként nem jól teljesítettek, és így próbálták helyreállítani megingott önbecsülésüket.

30 A Q22 kérdésből csak azokat az alpontokat vizsgáltuk, amelyek korábban, a számítástechnikai aktivitás vonatkozásában szignifikanciát vagy legalább tendenciózus kapcsolatot mutattak. Ezek: Q22.2, 22.4, 22.6, 22.8.

7. számú ábra

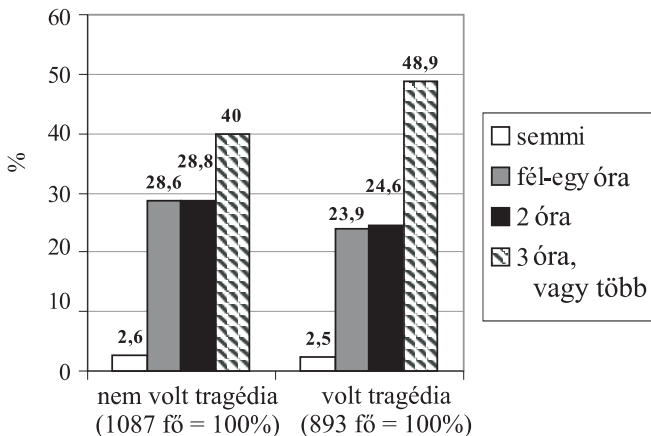
**A családi tragédia befolyásolja-e a barátokkal számítógépezésre/online csevegésre fordított időt?
(Q22.2, 22.4, 22.6, 22.8/Q37.7)**

A családi dráma sokkal inkább kapcsolatot mutat a számítógépezéssel, mint az egyedül üzött szokással. Az, aki elvesztette már valamelyik szülőjét, elváltak a szülei, súlyos betegsége volt, illetve szüleinek alkohol- vagy drogproblémája van, inkább számítógépezik egyedül, mintsem barátokkal.

8. számú ábra

**A családi tragédia befolyásolja-e a számítógépezésre/tévénézésre/online csevegésre fordított időt általában (nem csak barátokkal)?
(Q22.2, 22.4, 22.6, 22.8/Q24.3)**

A számítástechnikai aktivitás nemek szerinti megoszlása

A fiúkat jobban érdekli a számítógépes technika, mint a lányokat. A fiúk közül többen töltöttek már le szerzői alkotást (57,1%) az internetről, és többen is hackeltek (83,6%), mint a lányok (letöltés: 42,8%, hacking: 16,4%). Mindkét deviancia a fiúknál népszerűbb, és a nagyobb technikai tudást igénylő hackingnél a nemek aránya még inkább eltolódik a fiúk irányába.³¹

A következőkben az erőszakos viselkedés megjelenését vizsgáljuk az átlag feletti számítástechnikai érdeklődést tanúsító lányok és fiúk esetében. Feltételeztük, hogy a számítástechnikailag aktívak csoportjába tartozók között nem elfogadott az erőszak, mert a számítástechnikát is visszahúzóbb természetük³² miatt választották hobbinak. Feltételeztük viszont azt is, hogy a számítástechnikailag aktívak között, a fiúk sze-

31 Paul A. Taylor: (2003). Maestros or misogynists? Gender and the social construction of hacking. In: Yvonne Jewkes (ed.): Dot.cons: Crime, Deviance and Identity on the Internet. Cullompton: Willan, Cullompton, 2003, pp. 102–134.

32 A visszahúzó, azaz introvertált személyiségjegyeket Eysenck személyiség-elméletéből vezettük le. Hans Jürgen Eysenck – Sybil B. G. Eysenck – Paul Barrett: A revised version of the psychoticism scale. Personality and Individual Differences, no. 6., 1985, pp. 21–29.

rint elfogadottabb a társakkal szembeni erőszak, míg a rendszeresen számítógépező lányok a békésebb megoldásokat keresik.³³

A mások elleni agresszió elfogadását a Q37.8 (mások ijesztgetése, felidegesítése szórakozásból mint haverokkal közös elfoglaltság), valamint a Q38 (az erőszakos viselkedés értékelése négyfokú skálán) kérdések alapján értékeltük, a Q64.0, 65.0, 66.0 kérdések alapján pedig azt vizsgáltuk, mennyire elterjedtek a személy elleni erőszakos cselekmények (fegyverrel fenyegetés, rablás, garázdaság, testi sértés) a számítástechnikailag aktívak körében.

Szignifikáns összefüggést találtunk az agresszió elfogadásának három formája (Q37.8, Q38.1, Q38.3), az iskolai, utcai csoportos verekedés (Q65.0), valamint a számítástechnikai aktivitás mértéke között. Feltételezésünknek azonban épp az ellenkezője igazolódott, ugyanis az Sza-gyermekek körében gyakoribb volt „mások ijesztgetése, idegesítése”, inkább egyetértettek azzal, hogy „egy kis erőszak a szórakozás része”, valamint azzal, hogy támadás esetén visszaütés a normális reakció, illetve iskolai, utcai verekedésben is nagyobb arányban vettek részt, mint azok a társaik, akik nem töltöttek ennyi időt a számítógép előtt (két órát vagy annál kevesebbet töltöttek tévé nézéssel, számítógépes játékkal vagy online csevegéssel, és barátaikkal gyakran vagy mindig a számítógép előtt ültek).

Beigazolódott az a feltételezésünk, amely szerint a számítástechnikailag aktív fiúk és a számítástechnikailag aktív lányok közt eltérésnek kell lennie az agresszió elfogadásában és gyakorlásában. Szignifikáns volt az összefüggés az ijesztgetés mint „szabadidős tevékenység”, a számítástechnikai aktivitás, valamint a nemek között. Az utóbbi két változóval szignifikáns kapcsolatban áll „az erőszak a szórakozás része” kitétel (Q38.1), valamint a csoportos verekedés életprevalencia-értéke (Q65.0). Tendenciózus a kapcsolat a „*ha valaki megtámad, visszaütök*” kijelentés viszonyában.

Az Sza-lányokra nem jellemző annyira az erőszak elfogadása és az utcai verekedésben való részvétel sem, mint az Sza-

33 Tamási Erzsébet: Nemek és bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Complex, Budapest, 2006. 544–558. o.

fiúkra. A lányok, akár kedvelt szórakozásaik közé tartozik a számítógépes játék és az internetes csevegés, akár nem, mindenképpen visszafogottabbak a fiúknál.

Zárszó

A kutatás a számítástechnikai devianciák fiatalok közötti elterjedését és népszerűségét erősítette meg.³⁴ A baráti társaság megléte és a fokozott számítástechnikai, illetőleg az internetes szabadidő-eltöltés egyidejű érvényesülése nem a társadalmi kontroll hiányát³⁵, hanem inkább a közösségi megerősítés érvényesülését igazolja. A vizsgált mintának valós baráti társasága van, amely nem korlátozódik az internetes kapcsolatokra. A társaság tagjai részt vesznek a vivid, napi rendszerességű internetes tevékenységben, ezzel megerősítve egymást a gyakorlott magatartás helyességében és csoporton belüli elfogadottságában.³⁶

Irodalom

- Bowker, Arthur L.:** Young hackers contribute to internet crime. In: **Yount, Lisa (ed.):** Does the Internet increase the Risk of Crime? Thomson Gale, 2006
- Chandler, Amanda:** The Changing Definition and Image of Hackers in Popular Discourse. *International Journal of the Sociology of Law*, no. 24., 1996
- Cohen, Lawrence E. – Vila, Bryan J.:** Self-control and social control: An exposition of the Gottfredson-Hirschi/Sampson-Laub debate.

34 Majid Yar: *Cybercrime and Society*. Sage, London, 2006; Dan Venton: *The Hacker Diaries: Confessions of Teenage Hackers*. McGraw-Hill/Osborne, Berkeley, 2002 Idézi: Majid Yar: Uo. 36. o.

35 Robert J. Sampson – John H. Laub: i. m.; Lawrence E. Cohen – Bryan J. Vila: Self-control and social control: An exposition of the Gottfredson-Hirschi/Sampson-Laub debate.

http://www.spokane.wsu.edu/academic/crim_j/Vila/1996Self-Control&Social%20ControlCohen&Vila.pdf

36 Arthur L. Bowker: i. m.

http://www.spokane.wsu.edu/academic/crim_j/Vila/1996Self-Control&Social%20ControlCohen&Vila.pdf

Crume, Jeff: Inside Internet Security, What Hackers Don't Want You To Know. Addison-Wesley, New York, 2003

Thomas J. Dishion – Patterson, Gerald R. – Stoolmiller, Michael – Skinner, Martie L.: Family, school and behavioral antecedents to early adolescent involvement with antisocial peers. *Developmental Psychology*, vol. 27., no. 1., 1991

Eysenck, Hans Jürgen – Eysenck, Sybil B. G. – Barrett, Paul: A revised version of the psychoticism scale. *Personality and Individual Differences*, no. 6., 1985

Eron, Leonard D.: The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist*, vol. 42., May 1987

Gleick, James: Faster. The Acceleration of Just About Everything. Random House, New York, 1999

Grabosky, Peter N.: Virtual Criminality: Old Wine in New Bottles? *Social and Legal Studies*, vol. 10., no. 2., 2001

Hirschi, Travis: Causes of Delinquency. University of California Press, Berkeley, 1969

Huesmann, L. Rowell – Eron, Leonard D. – Lefkowitz, Monroe M. – Walder, Leopold O.: Stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology*, vol. 20., no. 6., 1984

Mann, Leon: Differences between reflective and impulsive children in tempo and quality of decision making. *Child Development*, vol. 44., no. 2., 1973

Mitnick, Kevin D. – Simon, William L.: The Art of Intrusion. John Wiley & Sons Inc., New York

Mischel, Walter – Shoda, Yuichi – Rodriguez, Monica L.: Delay of gratification in children. *Science*, vol. 244., iss. 4907., 1989

Moffitt, Terrie E.: „Life-course persistent” and „adolescence-limited” antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, vol. 100., no. 4., 1993

Moitra, Soumiyo D.: Analysis and Modelling of Cybercrime: Prospects and Potential. Max-Planck-Institut for Foreign and International Criminal Law, Freiburg im Breisgau. Iuscrim Edition, 2003

Patterson, Gerald R. – DeBaryshe, Barbara D. – Ramsey, Elizabeth: A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, vol. 44., no. 2., 1989

- Ramsey, Elizabeth – Patterson, Gerald R. – Walker, Hill M.:** Generalization of the antisocial trait from home to school settings. *Journal of Applied Developmental Psychology*, no. 11., 1990
- Rogers, Marcus K.:** A social learning theory and moral disengagement analysis of criminal computer behavior: An exploratory Study. UMI Dissertaiton Services, 2001
- Rogers, Russ – Beale, Jay – Grand, Joe – Fyodor – FX – Craig, Paul – Mullen, Timothy (Thor) – Parker, Tim:** Stealing the Network. How to own a continent. Syngress, 2004
- Sampson, Robert J. – Laub, John H.:** Understanding variability in lives through time: Contributions of life-course criminology. *Studies on Crime and Crime Prevention*, no. 4., 1995
- Tamási Erzsébet:** Nemek és bűnözés. In: **Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós (szerk.):** Kriminológia – Szakkriminológia. Complex, Budapest, 2006
- Taylor, Paul A.:** Maestros or misogynists? Gender and the social construction of hacking. In: **Jewkes, Yvonne (ed.):** Dot.cons: Crime, Deviance and Identity on the Internet. Willan, Cullompton, 2003, pp. 102–134.
- Verton, Dan:** The Hacker Diaries: Confessions of Teenage Hackers. McGraw-Hill/Osborne, Berkeley, 2002
- Wall, David S.:** Cybercrimes: New Wine, No Bottles? In: **Davies Pam – Francis, Peter – Jupp, Victor (eds.):** Invisible Crimes: Their Victims and their Regulation. Macmillan, London, 1999, pp. 105–139.
- White, Jennifer L. – Moffitt, Terrie E. – Earls, Felton – Robins, Lee N. – Silva, Phil A.:** How early can we tell? Predictors of childhood conduct disorder and adolescent delinquency. *Criminology*, vol. 28., iss. 4., 1990
- Yar, Majid:** Cybercrime and Society. Sage, London, 2006

A kölcsönös bizalom elvével szembeni alkotmányos aggályok az európai elfogatóparancs példáján keresztül

Jelen tanulmány az Európai Unió büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködésének területén elfogadott, azaz röviden egy harmadik pilléres jogszabály, az európai elfogatóparancs sorsát vizsgálja. Az elfogatóparancs jelentős előrelépésnek tűnik a tagállamok közötti kiadatás korábbi szabályozásához képest, alkalmazása azonban nem zökkenőmentes. A jogszabály sorsa, mint cseppben a tenger, mutatja a harmadik pilléres együttműködés buktatóit. A tamperei csúcson a szabadság, biztonság és jog térsége sarokkövének nevezett „kölcsönös elismerés” elve a tagállamok állam- és kormányfői között deklaratív, politikai szinten talán fennáll, de egy másik – és a büntetőjogi együttműködés szempontjából legalább olyan fontos – hatalmi ág, a bírói hatalom képviselői elsősorban alkotmányjogi, illetve emberi jogi aggályokra hivatkozva kevésbé hajlandók a gyakorlatban szorosabb együttműködésre lépni. A tagállami büntetőjogi szuverenitás – akár csak részleges – feladása máig az egyik legérzékenyebb pont az Európai Unión belül, és ez így is marad a kölcsönös bizalom megteremtéséig.

Jelen tanulmány az Európai Unió büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködésének területén elfogadott, azaz röviden egy harmadik pilléres jogszabály, az európai elfogatóparancs sorsát vizsgálja.¹ Az elfogatóparancs jelentős előrelépésnek tűnik a tagállamok közötti kiadatás korábbi szabályozásához képest, alkalmazása azonban nem zökkenőmentes. A jogszabály sorsa, mint cseppben a tenger, mutatja a harmadik pilléres együttműködés buktatóit. Véleményem szerint a tamperei csúcson a szabadság, biztonság és jog térsége sarokkövének nevezett „kölcsönös elismerés” elve a tagállamok

¹ A Tanács kerethatározata (2002. június 13.) az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról (2002/584/IB). HL 190. 2002. 7. 18., 1–20. o. A továbbiakban kerethatározaton kizárólag ezt a dokumentumot értem.

állam- és kormányfői között deklaratív, politikai szinten talán fennáll, de egy másik – és a büntetőjogi együttműködés szempontjából legalább olyan fontos – hatalmi ág, a bírói hatalom képviselői elsősorban alkotmányjogi, illetve emberi jogi aggályokra hivatkozva kevésbé hajlandók a gyakorlatban szorosabb együttműködésre lépni.

A tanulmány első részében röviden ismertetem a harmadik pillér fejlődését, majd a második fejezetben az elfogatóparancs főbb rendelkezéseit vizsgálom. A harmadik részben a különböző tagállami nemzeti alkotmánybíróságok elfogatóparancsokkal kapcsolatos döntéseit értékelem. Az utolsó fejezetben a kölcsönös bizalmatlanság okait keresem, és megoldási javaslatokat vázolok.

A harmadik pillér rövid története, az elfogatóparancsig vezető út

Az Európai Unió harmadik pilléres együttműködése az Európai Unió egyre dinamikusabban fejlődő területe, egyelőre azonban – az első pillér, azaz az Európai Közösség nemzetek felettségével szemben – a kormányköziség elve jellemzi. A bel- és igazságügyi együttműködés gondolata az alapító római szerződésben nem jelent meg, a harmadik pillért 1992-ben a maastrichti szerződés intézményesítette, és szabályozta az 1997-ben aláírt amszterdami szerződés hatálybalépéséig. Az amszterdami szerződés aztán jó néhány, korábban a harmadik pillérbe utalt területet átemelt az első pillérbe, így a harmadikban a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés területe maradt.

Az Európai Unióról szóló szerződés 29. cikke szerint az unió „célja, hogy a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés területein a tagállamok közös fellépésének kidolgozásával, valamint a rasszizmus és idegengyűlölet megelőzésével és az ezek elleni küzdelemmel szavatolja a polgárok magas szintű biztonságát egy olyan térségben, amely a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapul”. Ugyane cikk második mondata szerint az uniós jogalkotó kiemelt területként kezeli a terrorizmust, az emberkereskedelmet és a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekményeket, a tiltott kábítószer- és fegyverkereskedelmet, a korrupciót és

a csalást. A nemzetközi bűnözés azonban természetesen ennél sokkal tágabb területre terjed ki, és a bűnözés elleni uniós együttműködés ennek megfelelően egyre szélesebb körű. Az idézett, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség gondolatát a Tanács és a Bizottság 1998-as cselekvési terve értelmezi.² A bécsi cselekvési terv a szabadság megvalósításában a schengeni vívmányoknak tulajdonít nagy szerepet, egyúttal megemlíti az amszterdami szerződést is mint azt az elsődleges jogforrást, amely kiterjesztette a szabadság fogalmát a szabad mozgáson túl egy jogtisztelő környezetben való élethez való jogra, ahol bizhatunk abban, hogy a hatóságok küzdenek azok ellen, akik tagadják ezt a szabadságot vagy visszaélnek vele.³ A szabadságot egy sor alapjog egészíti ki, valamint a római szerződés 12. és 13., valamint a maastrichti szerződés 6. cikkében lefektetett diszkriminációtilalom. A cselekvési terv szerint azonban a szabadság térsége mit sem ér, ha az emberek nem érzik biztonságban magukat.⁴ Az amszterdami szerződés célja ezért egy olyan egységes európai biztonsági térség kialakítása, ahol a tagállamok egységesen léphetnek fel a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és bírósági együttműködés területén, és ahol nemcsak az állampolgárok jogait, de az unió – különösen pénzügyi – érdekeit is fokozottan védik. A jog térségéről szólva pedig az emberek mindennapi életének megkönnyítését tűzi célul a cselekvési terv, valamint azok felelősségre vonásáról szól, akik az egyének és a társadalom szabadságát és biztonságát veszélyeztetik.⁵ A büntetőügyekben folytatott együttműködésről szólva a cselekvési terv kiemeli, hogy a szervezett bűnözés elleni küzdelem elképzelhetetlen az eljárások egyszerűsítése és a jogszabályok közelítése nélkül.⁶

Az 1999. október 15–16-án megtartott tamperei Európai Tanács mérföldkönek számít a szabadság, biztonság és jog térségének megvalósításában. A tamperei elnökségi követ-

2 HLC 19., 1999. 1. 23., 1–15. o. A Tanács és a Bizottság cselekvési terve az amszterdami szerződés a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségre vonatkozó rendelkezéseinek legmegfelelőbb végrehajtásáról. 1998. december 3.

3 Uo. 15. pont

4 Uo. 9. pont

5 Uo. 15. pont

6 Uo. 17. pont

keztetések egyebek között hangsúlyozzák a jog térségének jelentőségét, a bírói ítéletek kölcsönös elismerésének – és ezzel összhangban a kölcsönös bizalom növelésének – fontosságát, valamint a bűnözés elleni küzdelemben az együttműködés elengedhetetlenségét. A tamperei csúcson a tagállamok képviselői elhatározták, hogy az unió tagállamai közötti kiadatási eljárást egyszerűbb átadási formával kell helyettesíteni.⁷ Az elfogatóparancsról szóló kerethatározat hatalmas lépés a bűnügyi együttműködés területén, hiszen egyrészt bizonyos bűncselekmények vonatkozásában eltörli a kettős kriminalizáció követelményét, másrészt egyes esetekben kötelezővé teszi saját állampolgár átadását is. A tagállamok tehát a büntetőjogi szuverenitás meglehetősen nagy szeletét voltak hajlandók feladni. A továbbiakban a dokumentum főbb rendelkezéseit veszem górcső alá.

Az európai elfogatóparancs előzményei, főbb rendelkezései

Az Európai Unión belüli általános kiadatási szabályokat korábban az Európa tanácsi európai kiadatási egyezmény⁸ és két jegyzőkönyve⁹, a terrorizmus elleni európai egyezmény¹⁰, továbbá az uniós schengeni megállapodás¹¹, az uniós kiadatási egyezmény¹² és az uniós egyszerűsített kiadatásról szóló

7 A tamperei Európai Tanács 1999-ben a „kölcsönös elismerés elvének” szem előtt tartása mellett meghirdette az első ötéves programot, amelyet 2004-ben a hágai program váltott fel. A 2005–2009-es periódus a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséggel kapcsolatos valamennyi politikát érinti. A hágai program fő vezérfonala a „hozzáférhetőség elve”, a bűnüldözéssel kapcsolatos információk határoktól független rendelkezésre bocsátásának lehetővé tétele.

8 European Convention on Extradition, ETS no. 024. Magyarországon az 1994. évi XVIII. törvény hirdette ki a Párizsban, 1957. december 13-án kelt, európai kiadatási egyezményt és kiegészítő jegyzőkönyveit.

9 Additional Protocol to the European Convention on Extradition; ETS no. 086; Second Additional Protocol to the European Convention on Extradition, ETS no. 098.

10 European Convention on the Suppression of Terrorism, ETS no. 090.

11 Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, HL L 239, 2000. 9. 22., pp. 19–62.

12 Council Act of 27 September 1996 drawing up the Convention relating to extradition between the Member States of the European Union, HL C 313, 1996. 10. 23., p. 11.

egyezmény¹³ rendezte. Utóbbi két egyezmény hatálybalépésének feltétele az volt, hogy valamennyi uniós tagállam ratifikálja azokat. Ez eddig nem történt meg, de a ratifikációtól ódzkodás problémáját az idő megoldotta, hiszen az uniós egyezmények szerepét átvette a 2004. január 1-jén hatályba lépő európai elfogatóparancs. Az említett időpont előtt előterjesztett kiadatási kérelmek ügyében elsősorban az európai kiadatási egyezmény alapján kell eljárni.

Az európai elfogatóparancs az unió harmadik pillérében ismeretes jogi eszköz, az úgynevezett kerethatározat formájában született.¹⁴ A kerethatározatot az amszterdami szerződés vezette be a korábbi, kudarcos úgynevezett együttes fellépés helyett.¹⁵ Az Európai Unióról szóló szerződés módosított 34. cikk (2) b) pontja alapján a Tanács egyhangúlag „kerethatározatokat fogadhat el a tagállamok törvényeinek és rendeleteinek közelítése céljából. A kerethatározatok az elérendő eredmény tekintetében kötelezik a tagállamokat, de a megvalósítás formáját és módját a nemzeti hatóságokra bízzák. A kerethatározatoknak nincs közvetlen hatályuk.”

A kerethatározat valójában az első pillérből ismert irányelv rokona, azaz a tagállamokra nézve csak a lefektetett cél tekintetében kötelező érvényű. A különbség az, hogy az irányelv elfogadásához fő szabály szerint nem szükséges egyhangúság a Tanácsban, valamint az irányelv megszabja a tagállamokban a végrehajtására nyitva álló időt.¹⁶ Ha az implementáció határidőn belül nem történik meg, a tagállam felel az ebből eredő károkért. Az Európai Bíróság joggyakorlata által kialakított ezen szabály kerethatározatokra való kiterjesztésének lehetőségét az idézett pont utolsó mondata kizárja.

13 Council Act of 10 March 1995, adopted on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, drawing up the Convention on simplified extradition procedure between the Member States of the European Union, HL C 78, 1995. 3. 30., pp. 1–10.

14 A harmadik pillér jogi eszközei a nemzetközi egyezmény és a kerethatározat, a közös álláspont és a határozat.

15 A maastrichti szerződés elmulasztotta az együttes fellépés kötelező erejének meghatározását, így aztán míg a szorosabb integrációt szorgalmazó tagállamok kötelezőnek fogadták el azt, addig az euroszeptikusok elutasították e jogi eszköz kötelező erejét. Ligeti Katalin: Büntetőjog és büntügyi együttműködés az Európai Unióban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2004, 34. o.

16 Francovich v. Olasz Köztársaság, C-6/90.

Az amszterdami szerződés által bevezetett szabadság, biztonság és jog, valamint az egységes európai igazságügyi térség gondolatából következett, hogy a tagállamok a bűnügyi jogsegély teljesítését ne kössék szigorúbb feltételekhez, mint a hazai, belső büntetőeljárás lefolytatását. Az európai elfogatóparancs a hagyományos kiadatási eljárással szemben nem politikai szintű együttműködést kíván meg, hanem a tagállami igazságügyi hatóságokra testál feladatokat. Egyrészt a kibocsátás államának hatósága közvetlenül küldi meg a végrehajtó államnak az elfogatóparancsot, amelyről aztán a végrehajtás államának bírósága dönt. A változást a korábbi kiadatási szabályokhoz képest a kerethatározat terminológiájával is érzékeltetni próbálja: nem kiadatásról, hanem átadásról szól. Ha a keresett személy tartózkodási helye ismeretlen, a kibocsátó igazságügyi hatóság a schengeni információs rendszerben (SIS) figyelmeztető jelzést ad ki¹⁷, továbbá az elfogatóparancsot kibocsátó hatóság igénybe veheti a Európai Igazságügyi Hálózat biztonságos távközlési rendszerét és az Interpolt.¹⁸

A Tanács kerethatározatát az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról 2002. június 13-án fogadták el a tagállamok, és 2004. január 1. óta hatályos. Ekkortól a tagállamok két- vagy többoldalú korábbi kiadatási egyezményeiket nem alkalmazhatják, illetve ilyen nem köthetnek, kivéve, ha annak rendelkezései az európai elfogatóparancs céljainak érvényesülését elősegítik, és hozzájárulnak az átadási eljárás megkönnyítéséhez.¹⁹

A kerethatározat preambuluma 2. és 6. bekezdése szerint az elfogatóparancs a kölcsönös elismerés elvén alapszik. A 10. bekezdés pedig kimondja, hogy „[a]z európai elfogatóparancs szabályozása a tagállamok közötti nagyfokú bizalomra épül”. Ligeti Katalin szerint a nagyfokú bizalom meglétének némileg ellentmond, hogy az európai elfogatóparancs számos kivételt enged az átadás alól, mint például, ha gyanítható, hogy az elfogatóparancs diszkriminációval kapcsolatos vádemelést szolgál, vagy fennáll a halálbüntetés, a kínzás vagy egyéb embertelen vagy megalázó bánásmód, illetve ilyen bün-

17 Kerethatározat 9. cikk

18 Uo. 10. cikk

19 Uo. 31. cikk (2) bek.

tetés alávetésének veszélye.²⁰ Az európai uniós demokráciákban, különös tekintettel arra, hogy valamennyi tagállam tagja egyben az európai emberi jogi egyezménynek, indokolatlan az efféle aggodalom.

Az európai elfogatóparancs célja a büntetőeljárás lefolytatása, valamint a szabadságvesztés-büntetés, illetve a szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtása érdekében a keregett személy elfogása és átadása.²¹ Az európai elfogatóparancs alkalmazási köre a legalább 12 hónap szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekményekre, valamint a legalább négy hónap szabadságelvonást tartalmazó büntetésekre terjed ki. A kerethatározat a kettős inkriminációt nem szabja ugyan az átadás feltételéül, de egy tagállam dönthet úgy, hogy ettől teszi függővé az átadást.²² A kettős inkriminációtól csak az úgynevezett katalogizált bűncselekmények esetében²³ tekint el teljes mértékben az elfogatóparancs, és itt is csak akkor, ha a kibocsátó állam joga szerint a büntetési tétel felső határa legalább háromévi szabadságvesztés. A bűncselekmények körét a Tanács bővítheti. Az úgynevezett bűncselekményeket azonban pontosabb lenne inkább bűncselekménycsoportoknak nevezni, mivel a kerethatározat a felsorolt bűncselekményeket nem definiálja, így a tagállami tényállások nem feltétlenül egyeznek az elfogatóparancsban felsoroltakkal, illetve könnyen adódhatnak diszkrepanciák a különböző tagállamok megítélése között. Egy egységes büntetőjogi kódex hiányában csak reménykedhetünk az előbbi minősítések nagyvonalú tagállami megfeleltetésében.

Az európai elfogatóparancsban lefektetett átadás szabályai alóli kivételek az úgynevezett kötelező és fakultatív megtagadási okok.²⁴

Kötelező megtagadási okból hármat ismerünk. Először meg kell tagadni a végrehajtást, ha az elkövető a végrehajtó

²⁰ Ligeti Katalin: i. m. 86–87. o.

²¹ Kerethatározat 1. cikk (1) bek.

²² Uo. 2. cikk (4) bek.

²³ A keretegyezmény 2. cikk (2) bekezdése szerint ilyen például a bünszervezetben való részvétel, a terrorizmus, az emberkereskedelem, a gyermekek szexuális kizsákmányolása, a szándékos emberölés, a súlyos testi sértés, a rasszizmus és idegengyűlölet, az erőszakos közösülés.

²⁴ Kerethatározat 3. és 4. cikk

államban közkegyelemben részesült, ha ennek a tagállamnak joghatósága van a cselekmény elbírálására. Másodszor, a *ne bis in idem* elvnek az unión belül is érvényesülnie kell, azaz hogyha a keresett személyt az elfogatóparancs alapjául szolgáló cselekményért egy másik tagállamban már jogerősen elítélték, e személy átadását meg kell tagadni. Ez a szabály azonban csak akkor érvényesül, ha a büntetést már végrehajtották, vagy végrehajtása folyamatban van, illetve ha az ítélező tagállam joga szerint az már nem hajtható végre. Végül harmadszor, ha a kikért személy a végrehajtó állam joga szerint életkora miatt büntetőjogilag nem vonható felelősségre, az átadást szintén meg kell tagadni.

Fakultatív megtagadási okból jóval többet ismerünk. Először, ha a kettős inkrimináció elve nem teljesül, a végrehajtó tagállam dönthet úgy, hogy a személyt nem adja ki, kivéve a 2. cikkben felsorolt (tehát katalogizált) bűncselekményeket, illetve az adókkal és illetékekkel, vámokkal és devizával kapcsolatos bűncselekményeket. Másodszor, ha a kikért személy ellen a végrehajtó államban az európai elfogatóparancs alapjául szolgáló cselekmény miatt büntetőeljárás folyik vagy a tagállam határozatot hozott, hogy nem indít eljárást vagy azt megszüntetik, ha egy tagállamban a keresett személy ellen ugyanazon cselekmény miatt jogerős határozatot hoztak, ami a további büntetőeljárás akadályát jelenti, továbbá ha a büntetés vagy a büntethetőség elévült, és a cselekmények a végrehajtó tagállam joga szerint saját joghatósága alá tartoznak, az átadást meg lehet tagadni. Továbbá, ha a keresett személyt egy harmadik állam ugyanazon cselekménye miatt jogerősen elítélte, az átadás szintén megtagadható, feltéve hogy a büntetést már végrehajtották, végrehajtása folyamatban van, vagy az ítélező állam joga szerint az már nem hajtható végre. Meg lehet tagadni az átadást akkor is, ha az elfogatóparancsot szabadságvesztés-büntetés céljából bocsátották ki, ha az elítélt a végrehajtó tagállamban tartózkodik, amelynek állampolgára vagy lakosa, és ez az állam vállalja, hogy saját joga szerint végrehajtja a büntetést. Végül, fakultatív megtagadási ok, ha az elfogatóparancs olyan bűncselekményre vonatkozik, amelyet egészben vagy részben a végrehajtó tagállam területén követtek el, vagy a kibocsátó tagállam területén kívül követtek

el, és ilyen jellegű bűncselekmények tekintetében a végrehajtó tagállam joga nem engedi a büntetőeljárás lefolytatását, ha azokat a területén kívül követték el.

A kötelező megfelelés az európai elfogatóparancsnak további korlátai a kibocsátó állam által egyedi esetekben nyújtandó garanciák.²⁵ A garanciák már nem a tagállami szuverenitásra és büntetőhatalomra, hanem az elítélt jogaira helyezik a hangsúlyt. Először, a büntetés-végrehajtás céljából kibocsátott elfogatóparancs esetén az átadás köthető az újratárgyalás szavatolásához, ha az átadás alapjául szolgáló ítéletet az érintett távollétében hozták és az érintett személyt személyesen nem idézték vagy más módon nem értesítették a tárgyalás időpontjáról és helyéről. Másodszor, az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetett személy átadása esetén az elfogatóparancs végrehajtása ahhoz a feltételhez köthető, hogy a kibocsátó tagállam a büntetés, illetve a kegyelmi eljárás alkalmazásának felülvizsgálatát kérelemre lehetővé tegye. Itt említem meg, hogy ez egyes tagállamokban igen kényes kérdés, a német szövetségi alkotmánybíróság például a reményhez való jogra hivatkozva alkotmányellenesnek nyilvánította a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés-büntetést.²⁶ Harmadszor, a reszocializáció érdekében, ha a büntetőeljárás lefolytatása céljából átadandó személy a végrehajtó állam polgára vagy lakosa, az átadás feltételeként kiköthető, hogy az érintett személyt visszaszállítsák a végrehajtó tagállamba, és ott történjen a szabadságelvonással járó büntetés végrehajtása.

Az érintett hozzájárulhat az átadáshoz, és lemondhat a specialitás elvéről.²⁷ A hozzájárulást visszavonni nem lehet. Ha az érintett személy beleegyezik az átadásba, az európai elfogatóparancs végrehajtásáról, azaz az átadásról szóló döntést a beleegyezés megadásától számított tíz napon belül kell meghozni. Ha azonban az átadni kért személy nem járul hozzá az átadáshoz, az átadásról szóló határozatot legkésőbb az elfogása utáni hatvan napon belül kell meghozni. Egyedi esetekben ez utóbbi határidő harminc nappal meghosszabbítható.²⁸

25 Uo. 5. cikk

26 BVerfGE 45, 187 (1977) Lebenslange Freiheitsstrafe

27 Kerethatározat 13. cikk

28 Uo. 17. cikk

A keresett személyt a lehető leghamarabb át kell adni, de legkésőbb az európai elfogatóparancs végrehajtásáról szóló jogerős határozat utáni tíz napon belül. Ez a határidő kivételes esetben, elháríthatatlan akadály miatt hosszabbítható meg további tíz nappal, illetve súlyos emberiességi okokból (például, ha az átadás nyilvánvalóan veszélyeztetné a keresett személy életét vagy egészségét) felfüggeszthető.²⁹

Magyarországon az európai elfogatóparancsot a 2003. évi CXXX. törvény hajtotta végre. Magyarországon nem vetődtek fel ugyan alkotmányossági aggályok az európai elfogatóparancsot végrehajtó törvény vonatkozásában, érdemes mégis rövid nemzetközi kitekintést tenni, és megvizsgálni, hogy más tagállamok alkotmányos kérdésekben dönteni hivatott bírái hogyan értékelték a kerethatározatot, illetve az azt végrehajtó belső jogszabályt. Ahogy a kölcsönös bizalom hiányát tárgyaló utolsó részben kifejtem, amíg az emberi jogi standardokat nem egységesítjük az Európai Unióban, egyes tagállamok bíróságai, különösen pedig alkotmánybíróságai joggal gyanakvók. E gyanakvás néhány példáját mutatom be a következőkben.

Alkotmányossági aggályok

A lengyel és a német alkotmánybíróságok egyaránt alkotmányellenesnek nyilvánították az elfogatóparancsot. A ciprusi legfelsőbb bíróság a lengyel érvelést követve semmisítette meg a keretirányelv végrehajtásáról szóló törvényt. A belga Cour d'Arbitrage, amely alkotmányos kérdésekben dönt, előzetesen jelezte, hogy a kettős inkrimináció követelményének eltörlése egyes esetekben konfliktusba kerülhet az emberi jogokkal, és e tekintetben előzetes kérdést tett fel az Európai Bíróságnak.³⁰ Ez bizonyos szempontból veszélyesebb volt, mint a kerethatározat nemzeti alkotmányoknak való alávetése, mivel a belga bíróság magával az uniós jog elsődleges jogforrásaival való összeegyeztethetőségre kérdezett rá. Végül azonban az Európai Bíróság

²⁹ Uo. 23. cikk

³⁰ Az alkotmányos aggályok összefoglalójára lásd Elspeth Guild (ed.): *Constitutional Challenges to the European Arrest Warrant*. Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2006. Az elfogatóparancs sorsa nyomon követhető a <http://www.eurowarrant.net/> és a <http://www.law.uj.edu.pl/~kpk/eaw/> címen.

ügy határozott, hogy a kerethatározat megfelel az Európai Unióról szóló szerződésnek.³¹ A cseh³², finn³³, francia³⁴, görög³⁵, portugál³⁶ kerethatározatot végrehajtó tagállami törvények elleni alkotmányos felülvizsgálat iránti kérelmeket a bíróságok visszautasították.³⁷ A továbbiakban csak olyan határozatokkal foglalkozom, amelyek alkotmányellenessé nyilvánították a kerethatározatot vagy a végrehajtó jogszabályt – megkérdőjelezve ezzel az EU-jog szupremációját is.

A lengyel alkotmánybíróság teljes ülése 2005. április 27-én a gdański regionális bíróság IV. büntetőosztálya által az alkotmánybírósághoz utalt azon kérdésben határozott, hogy az 1997-es büntetőeljárás-jogi törvény 607t § (1) bekezdése, amely a lengyel állampolgárok más EU-tagállamnak való átadását teszi lehetővé az Európai Unió Tanácsának az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló kerethatározata szerint, összhangban áll-e a lengyel alkotmánnyal.³⁸ A felülvizsgálat alapja a lengyel alkotmány 55. szakasz (1) bekezdése, amely szerint „Lengyel állampolgár kiadatása tilos”.

31 C-303/05 *Advocaten voor de Wereld*. Az igennel megválaszolt előzetes kérdés az volt, hogy egyrészt a kerethatározatok elfogadásának indokai fennálltak-e az elfogatóparancs vonatkozásában, másrészt, hogy a kettős inkrimináció eltörlése nem sérti-e az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikk (2) bekezdését, pontosabban a legalitás és az egyenlőség elvét, valamint a diszkrimináció tilalmát.

32 No. Pl. ÚS 66/04, 2005. május 3.

33 A legfelső bíróság 2005. március 21-én hagyta jóvá az alsóbb bíróságok elfogatóparancs elleni érveket elutasító döntését.

34 Bár a franciák éltek egyes, a kerethatározat által engedett kivételekkel, alapvetően nem vonták kétségbe az alkotmánnyal való összeegyeztethetőségét. Lásd a Cour de Cassation büntetőjogi kamarájának 4351 (2004. július 4.), 4540 (2004. augusztus 5.), 4630 (2004. augusztus 5.), 4785 (2004. szeptember 1.), 5233 (2004. szeptember 21.), 5548 (2004. október 5.), 5834 (2004. október 13.), 7071 (2004. október 13.), 3197 (2005. május 25.) számú döntéseit.

35 Legfelső bíróság 504/2005. Ez volt az első olyan döntés, amelyben a görög bíróság jóváhagyta egy görög állampolgár átadását.

36 Például Supremo Tribunal de Justicia, 3 January 2005.

37 Magyarországon alkotmányos támadás nem érte a kerethatározatot vagy a 2003. évi CXXX. törvényt. Egy fontos kapcsolódó döntés a Legfelsőbb Bíróság 1/2005. számú büntető jogegységi határozata arról, hogy a nemzetközi körözést elrendelő elfogatóparancs, illetőleg a kiadási kérelem az elévülést félbeszakítja.

38 P 1/05 határozat, 2005. április 27. A lengyel döntésről szóló sajtóközlemény magyar nyelvű fordítása e cikk szerzőjének fordításában megjelent a *Fundamentum* 2005/2. számában, 95–96. o.

Az alkotmánybíróság határozata szerint a büntetőeljárás-jogi törvény 607t § (1) bekezdése nem egyeztethető össze az alkotmány 55. szakasz (1) bekezdésével, amennyiben az engedélyezi az európai elfogatóparancs alapján lengyel állampolgár átadását más EU-tagállamnak. Az alkotmánybíróság észlelt ugyan eltérést az európai elfogatóparancs és a hagyományos kiadatási eljárás között, de hangsúlyozta, hogy az alkotmány nem határozza meg azokat a szempontokat, amelyek alapján különbséget lehetne tenni az átadás és a kiadatás között. A kiadatás és az átadás közötti lényegi eltérés hiányban az alkotmánybíróság egyértelműen észlelte a büntetőeljárás törvény és az alkotmány között feszülő ellentétet. Sőt az alkotmánybíróság megjegyezte, hogy a gyanúsított személy szempontjából az európai elfogatóparancs szerinti átadás terheesebb eljárás, mint a büntetőeljárás törvényben szabályozott kiadatás. Ezért az a *minor ad maius* elv alapján azt a következtetést vonta le, hogy a kiadatás alkotmányos tilalmát fokozottan érvényesíteni kell az európai elfogatóparancs szerinti átadásnál, mivel ugyanaz a célja, mint a kiadatásnak, egyúttal azonban az átadandó személyre nézve terheesebb. A kerethatározatok végrehajtásának kötelezettsége azonban a lengyel jogalkotót is terheli, mégpedig az alkotmány 9. cikkéből levezethetően, amely szerint „a Lengyel Köztársaság tiszteletben tartja a nemzetközi jogi kötelezettségeit”. Az alkotmánybíróság azonban alkotmányellenesnek nyilvánította a büntetőeljárás törvény támadott szakaszát. Hangsúlyozandó, hogy az alkotmánybíróság ezzel a döntéssel szembehelyezkedett az uniós jog elsőbbségének elvével, legalábbis csatlakozott azon államokhoz, amelyek alkotmánybíróságai nem ismerik el az EU-jog szupremációját a nemzeti alkotmányukkal szemben. Az alkotmánybíróság egyértelműen állást foglalt az európai elfogatóparancs mellett, amelyet döntő jelentőségűnek nevezett az igazságszolgáltatás megfelelő működése szempontjából. Ezért hangsúlyozta, hogy az európai elfogatóparancs folyamatos működésének garantálása a lengyel jogalkotó elsődleges célja kell hogy legyen. Az Európa-barát hozzáállás további bizonyítéka, hogy bár fő szabály szerint a támadott rendelkezés kötétereje megszűnik, amint az alkotmánybíróság döntése a rendelkezés alkotmányellenessé nyilvánításról a jogszabályok

közlönyében megjelenik, de az alkotmánybíróság úgy határozott, kihasználva az alkotmány 109. szakasz (3) bekezdése adta lehetőséget, hogy 18 hónappal elhalasztja a támadott rendelkezés hatályon kívül helyezését. Ennek megfelelően az alkotmányellenes rendelkezés továbbra is kötéserővel bírt az átmeneti időszakban, valamint nem adhatott további alapot bírói döntések alkotmánybíróság előtti megtámadására. Az alkotmánybíróság felhívta a jogalkotó figyelmét, hogy a halasztási időszak alatt tehet eleget azon kötelezettségének, hogy a kerethatározatot végrehajtsa. Mivel ebben az esetben a jogszabály hatályon kívül helyezése nem elegendő az alkotmánnyal összhangban lévő jogi helyzet megteremtésére, gyakorlatilag – némileg súrolva az államhatalmi ágak megosztásának elvét – az alkotmánybíróság felszólította a lengyel jogalkotót az alkotmány módosítására.³⁹ A lengyel alkotmány 55. szakaszát 2006. november 7-én, míg a büntetőeljárás törvényt 2006. december 26-án módosították, így a jogalkotó megteremtette az összhangot a kerethatározat és a belső jogrend között.

Hasonló feszültséget kellett a ciprusi alkotmánybíróságnak feloldania, amikor az Egyesült Királyság egy a brit kormány elleni család előkészületével vádolt egyesült királyságbeli és ciprusi kettős állampolgár átadását kérte Ciprustól.⁴⁰ Itt a problémát az jelentette, hogy a ciprusi alkotmány 11. szakasz (2) bekezdése szerint senkit nem lehet szabadságától megfosztani, kivéve, ha törvény erről eltérően rendelkezik, azaz az (f) pontban felsorolt eset szerint, ha egy személy elzárása azért szükséges, hogy ez megakadályozza a Ciprus területére való engedély nélküli bejutását, vagy ha egy idegen ellen ez szükségesnek mutatkozik, kiadatás vagy kiutasítás céljából. Mivel az alkotmánybíróság szerint a 11. szakasz kimerítő listáját adja azon indokoknak, amelyek alapján valakit le lehet tartóztatni, ezért ez nem terjeszthető ki arra az esetkörre, amikor az elfogatóparancs szerint egy külföldi kérelem alapján kellene egy ciprusi

³⁹ Egész pontosan az előadó bíró, Mirosław Wyrzykowski a következőképpen fogalmazott: „E cél [tudniillik az alkotmányos helyzet megteremtése] elérése érdekében, az alkotmány 55. szakasz (1) bekezdése módosításának lehetőségét sem lehet kizárni.” Uo. 96. o.

⁴⁰ Attorney General v. Konstantinou. Ciprusi alkotmánybíróság teljes ülése, 2005. november 7. Részletesen lásd Elias A. Stefanou – Andreas Kapardis: The first two Years of Fiddling around with the Implementation of the European Arrest Warrant (EAW) in Cyprus. In: Elspeth Guild (ed.): i. m. 75–88. o.

állampolgárt letartóztatni, majd átadni. A kerethatározatot szó szerint átültető ciprusi törvény ezért ellentétes a ciprusi alkotmánnyal. Az alkotmánybíróság döntése alapján az európai uniós joggal való összhang megteremtése céljából 2006. július 28-án a jogalkotó módosította az alkotmány szövegét.

2005. április 28-án a német szövetségi alkotmánybíróság 2. szenátusa egy spanyol európai elfogatóparancs alkotmányosságáról döntött.⁴¹ A kérelmező egy szír-német kettős állampolgár, aki ellen, mint az európai Al-Kaida egy kulcsfigurája ellen, terrorhálózatban való részvétel vádja mellett, egy madridi bíróság elfogatóparancsot adott ki. Az alkotmánybíróság az átadási eljárást felfüggesztette az érdemi döntésig, amelyet hat hónapon belül meghozni ígért. 2005. július 18-án az alkotmánybíróság valóban érdemi határozatot hozott⁴²: megsemmisítette az európai elfogatóparancs végrehajtásáról szóló német törvényt, amely aránytalanul korlátozza az alaptörvény 16. cikk (2) bekezdését a kiadatási tilalomról, valamint a 19. cikk (4) bekezdését is sérti, mivel a határozat ellen fellebbezni nem lehet. A német határozat a végrehajtási törvényt értékelte, és mivel a jogi eszköz kerethatározat, amely csak az elérendő célokat határozza meg, nem kizárt, hogy van mód egy alkotmánykonform végrehajtási törvény megfogalmazására.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a kép nem ilyen sötét, hiszen számos alkotmány- és legfelső bíróság visszautasította az elfogatóparancs elleni támadásokat. A mindennapokban pedig többé-kevésbé működik az intézmény. Az alkotmányos aggályok ellenére a gyakorlat azt mutatja, hogy a kibocsátott elfogatóparancsok több mint a fele letartóztatással vagy átadással végződik.⁴³ Kérdés, hogy mi történik a fennmaradó elfogatóparancsokkal, vajon miért nem teljesítik őket. Lehetséges, hogy fakultatív megtagadási okokkal élnek a tagállamok, vagy a megkereső állam nem teljesíti a megkeresett tagállam által kért garanciákat. Mindenesetre okkal vélelmezhetjük,

41 BVerfG, 2 BvR 2236/04, 2005. április 28.

42 BVerfG, 2 BvR 2236/04, 2005. július 18.

43 A 2004-es adatok szerint 3318 elfogatóparancsot bocsátottak ki, ebből 1073 esetben tartóztatták le a terheltet, és 729 átadás történt. A Gijds de Vries, az EU terrorizmus ellenes koordinátora által 2006. január 19-én, The European Union and the fight against terrorism címmel, a brüsszeli Centre for European Reform előtt megtartott előadás alapján.

hogy nemcsak egyes alkotmánybíróságoknak vannak fenntartásaik az elfogatóparanccsal szemben, de az átadás kérdésében határozó bíróságok sem bíznak a megkereső állam jogrendszerében, eljárási garanciáiban vagy éppen a büntetés-végrehajtás körülményeiben.

A bizalmatlanság okainak feltérképezése, a bizalom lehetőségének megteremtése

A harmadik pilléres együttműködés nem konfliktusmentes. A tagállami büntetőjogi szuverenitás – akár csak részleges – feladása máig az egyik legérzékenyebb pont az Európai Unión belül. Egyértelmű, hogy a bűnügyi együttműködés területén egyelőre elképzelhetetlen a teljes jogharmonizáció. Az uniós büntető törvénykönyv távoli megvalósulásáig is segíthet azonban a már 1999-ben, a tamperei európai tanácsi ülésen megfogalmazott úgynevezett kölcsönös elismerés elve. Azonban a tapasztalatok szerint – és ezen belül az európai elfogatóparanccsal kapcsolatos ellentmondások is ezt bizonyítják – a tagállamok igen érzékenyen reagálnak arra, ha túl sokat kell feladniuk a kölcsönös elismerés elvére való hivatkozással.

A kölcsönös elismerés kölcsönös bizalom esetén valósulhat meg, azaz akkor, ha a tagállamok bíznak egymás igazságügyi rendszerében, eljárási garanciáiban, és biztosak lehetnek abban, hogy az emberi jogokat valamennyi tagállamban egyformán tiszteletben tartják és kikényszerítik. A büntetőítéletek kölcsönös elismerésének, a bűnügyi jogsegély közeledésének, a kiadatási szabályok egyszerűsödésének egyik indikátora lehet a kettős inkrimináció elhagyása vagy e követelmény fenntartása. Ahogy az európai elfogatóparancs is mutatja, a katalogizált bűncselekménycsoportok száma véges. A feltétlen bizalom ezen a területen egyelőre hiányzik. Sőt az új kiadatási szabályokról szóló jogszabályban az akkor még tizenöt tagállam sokáig nem tudott egyezsége jutni. Úgy tűnik, a tamperei Európai Tanács által említett „nagyfokú bizalom” hiányzott a jogszabály elfogadásához. Végül az Amerikai Egyesült Államok elleni 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények rengették meg olyannyira a liberális demokráciákat, így az Európai Unió tagállamait is, hogy az Európai Bizottság két hónappal

a tragédia után megfogalmazta javaslatát a kiadatás új formájáról, az úgynevezett átadásról rendelkező európai elfogatóparancsot illetően. A végül 2002 júniusában elfogadott elfogatóparancsot – a harmadik pillérre jellemzően szükségszerűen egyhangúlag – elfogadták a tagállamok képviselői, nem aratott osztatlan sikert az alkotmány- és rendesbíróságok előtt. Az egyes határozatok különböző kételyeket fogalmaznak meg, és különböző mértékben veszélyeztetik egyrészt a kerethatározat sorsát, másrészt messzebből tekintve, a harmadik pillér jövőjét, végső soron pedig az uniós jog elsőbbségének elvét. Az érzékenység oka az alapjogok és a büntetés állami monopóliuma közötti kapcsolatra vezethető vissza. Egyetlen demokráciának sem lehet korlátlan büntetőhatalma. A büntetőjogi szankcióknak az alapjogok és a jogállamiság alapelvei szabnak határt. A tagállamok azonban nincsenek meggyőződve arról, hogy ezekre az elvekre az unió területén egyforma gondossággal ügyelnek.

Hogyan érinti mindez az uniós jog elsőbbségének elvét? Több tagállam is úgy érvel, hogy alkotmányuk olyan emberi jogi rendelkezéseket tartalmaz, amelyek az európai szintnél nagyobb védelmet jelentenek, ezért egy-egy európai uniós jogszabály nemzeti alkotmánnyal való összeütközése, kollíziója esetén az uniós jog elsőbbségének elve nem érvényesülhet.⁴⁴ Az ezt a nézetet követő tagállamok tehát elfogadják ugyan az *acquis communautaire* elsőbbségének elvét belső nemzeti jogukkal szemben, de az alkotmányukkal szemben nem. A tagállamok pedig egymás alapjogi garanciáiról különösen nincsenek meggyőződve, így egy mindenki számára elfogadható európai minimum hiányában egymás határozatait még EU-s nyomásra sem ismerik el. Ez a fajta érvelés jöllehet meggyőzőnek, legalábbis attraktívnak tűnhetett mostanáig, ám ereje az Európai Unió alkotmányáról szóló szerződést⁴⁵ helyettesíteni hivatott reformszerződés és az Európai Unió Alapjogi Chartájának hatálybalépésével jelentősen gyengülne.

Az emberi jogok új térhódításaként szokás emlegetni a még 2000 decemberében, Nizzában elfogadott alapjogi chartát és

44 Solange I, BVerfGE 37, 271 (1974), Solange II, BVerfGE 73, 339 (1986).

45 Röviden a továbbiakban: európai alkotmány vagy alkotmány.

az uniós, az alapjogok kérdésével foglalkozó ügynökség létrehozásának gondolatát. Itt azonban egy több évtizedes, az európai integrációt kezdeteitől jellemző gondolat nyert megerősítést. Az Európai Bíróság már az 1960-as évek végétől következetesen hivatkozik és merít ihletet ítéleteiben a tagállamok közös alkotmányos hagyományából, azon nemzetközi emberi jogi egyezményekből, amelyeket a tagállamok aláírtak, és így különösen az emberi jogok európai egyezményéből. A korábbi, az esetjog keretein belül kijegecesedett elveket kodifikálta az egységes európai okmány, majd az amszterdami szerződés. Az alkotmány pedig már arról rendelkezett, hogy az unió csatlakozik az európai emberi jogi egyezményhez. Az alapjogi charta garantálja valamennyi, az európai emberi jogi egyezményben lefektetett jogot, és túl is megy ezen a listán, egyéb a tagállamok által elfogadott egyezmények és a strasbourgi, valamint a luxembourgi bíróság esetjoga által kidolgozott további emberi jogokat is deklarál.

Erdemes közelebbről is megvizsgálni az EU alapjogi katalógusát, hogy kiderüljön, sikeres-e a kölcsönös bizalom megteremtésében. Véleményem szerint az unió két lehetőséget is elmulasztott, hogy az alapjogi chartán keresztül erősítse a tagállamok közötti kölcsönös bizalmat. Egyrészt maga a charta, pontosabban annak horizontális cikkelyei jelentősen gyengítik az alapjogi katalógus erejét. Az 51. cikk (2) bekezdése szerint „a charta az uniós jog alkalmazási körét nem terjeszti ki az unió hatáskörein túl, továbbá nem hoz létre új hatásköröket vagy feladatokat az unió számára, és nem módosítja az alkotmány egyéb részeiben meghatározott hatásköröket és feladatokat”. Kérdéses, hogy az Európai Unió intézményei és a tagállamok az uniós jog végrehajtása során hogyan tudnak az ugyanezen cikk (1) bekezdésében megfogalmazott kívánalomnak eleget tenni, azaz hogyan tudják elősegíteni a jogok érvényesülését anélkül, hogy hatáskörük megváltozna. A második lehetőséget 2006-ban mulasztották el a tagállamok, amikor az alapjogi ügynökség hatáskörét nem terjesztették ki a harmadik pillérre. Az Európai Tanács eredetileg 2003 decemberében határozott arról, hogy létrehozza az Európai Unió Alapjogi Ügynökségét. Az ügynökség felállítása nagy támogatottságot élvezett. Nem kormányzati szervek és a tagállamok egyaránt

sürgették az ügynökség életre keltését. Kérdésként vetődött fel azonban, hogy az EU második és harmadik pillérének vizsgálata az ügynökség feladata legyen-e. A Bizottság⁴⁶ és az Európai Parlament is⁴⁷ támogatta ugyan a hatáskör kiterjesztését, a bel- és igazságügyi tanács arra a kérdésre, hogy a harmadik pillérre vajon kiterjed-e az ügynökség hatásköre, azt a dodonai választ adta, hogy az uniós intézmények és a tagállamok, ha szükségesnek tartják, önkéntes alapon igénybe vehetik az ügynökség szakértelmét ezen a területen is. Azaz a harmadik pillér kötelezően nem tartozik az alapjogi ügynökség hatálya alá. Így az ügynökség mandátuma csonka maradt – legalábbis egy időre.

A jelen írásban ismertetett és elemzett európai elfogatóparancs sikerének feltétele a tamperei nyilatkozat által megfogalmazott kölcsönös elismerés elvének megvalósulása. A kerethatározat egyes alkotmánybíróságok általi értékelése és a rendesbíróságok bizalmatlan reakciói arra engednek következtetni, hogy a kölcsönös bizalom elve egyelőre nem valósul meg a tagállamok igazságszolgáltatásért felelős hatalmi ágai között. A bizalom megteremtésének több módja képzelhető el, attól függően, hogy a más tagállamok jogrendszerével szembeni valós vagy vélt félelmekről van-e szó. Az utóbbiakat mindenekelőtt a tréning, az oktatás, egymás jogrendszerének megismerése orvosolhatja. Ha azonban a bizalmatlanságnak valós okai vannak, akkor az egységes európai emberi jogi standardok megerősítése és kikényszerítése segíthet. Sajnos az alapjogi charta ereje korlátozott, és az alapjogi ügynökség sem alkalmas jelenlegi formájában a bizalom megteremtésére, hiszen nem terjed ki a harmadik pillérre. Persze ez a kérdés már rég a múlté volna, ha az európai alkotmány hatályba lép. Remélhetőleg a reformszerződés, amely átveszi az alkotmánytól a pillérrendszer felszámolásának gondolatát, elődjével ellentétben nem bukik el a ratifikációs folyamat során, és megoldja ezt a problémát is.

46 COM(2005) 280 végleges

47 COM(2005)0280 – C6-0288/2005 – 2005/0124(CNS)

A vádelhalasztás eredményessége és feltételei 2006-ban: aktafeldolgozás, különös tekintettel a megelőzés és az individualizálás szempontjaira

A prevenció és az eljárás egyszerűsítésének célja leginkább a vádemelés elhalasztása intézményénél mutat egységet, amely emiatt jelentős szerepet tölthetne be a hazai jogalkalmazásban. A kutatást 2006-ban a statisztikai adatok alapján, a jelenlegi magyar gyakorlat vizsgálatával a készítettük elő. 2007-ben a 2006-ban elrendelt vádelhalasztások iratanyagának empirikus vizsgálatát végeztük el. Az intézetbe a főügyészségek 1673 iratot küldtek. Ezek feldolgozása adatlap segítségével történt 2007 májusa és augusztusa között. A beérkezett iratokból 1283 felelt meg az általunk meghatározott feltételeknek: a 2006-ban lezárult eseteket és a Be. 51. § (1) bekezdése szerinti sértettekre vonatkozó iratokat elemeztük. Az iratok 84%-ában semmilyen magatartási szabályt nem írt elő az ügyész a terheltnek. 206 iratban szerepelt valamilyen magatartási szabály, sőt volt olyan, ahol egyszerre többet is előírtak. Az általunk vizsgált iratokban az elhalasztás 80%-ban eredményesen zárult.

A XXI. századi kriminálpolitikában egyre nagyobb szerepet kapnak azok az ügynevezett diverziós megoldások, amelyek lényege a büntetőügy elrendezésének elterelése a büntetőeljárás hagyományos formáitól, menetéből. Ennek egyik kiemelkedő eszköze a magyar büntetőeljárásban a vádemelés elhalasztásának intézménye. A vádemelés elhalasztása amellett, hogy a korai beavatkozással – kötelezettségek, illetve magatartási szabályok megállapításának alkalmazásával – lehetőséget teremt az elkövetőkkel kapcsolatos megelőzési célok érvényre juttatására, kiemelkedő jelentőségű a sértetti igények és jogok érvényesítésének szempontjából is. A feltételek alkalmazhatósága egyben módot adhat arra is, hogy a bűncselekmény által okozott kár – materiális vagy akár immateriális érdeksérelem is – orvosolhatóvá váljon.¹

¹ Erről részletesebben Barabás A. Tünde: A vádemelések számának alakulása. In: Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 44. OKRI, Budapest, 2007. 190-224. o.

A vádemelés elhalasztása viszonylag friss jogintézmény. Nemzetközi alapja a New Yorkban, 1989. november 20-án kelt, a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény azon előírása, hogy az egyezményben részes államok tegyenek intézkedéseket a gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére. Magyarországon először a fiatalkorúakkal kapcsolatos eljárásban az 1995. évi XLI. törvénnyel vált alkalmazhatóvá. A fiatalkorúakkal kapcsolatos eljárások a nemzetközi ajánlásokat, valamint jogi megoldásokat tekintve is sokkal inkább a speciális prevenció megvalósítását, a börtönbüntetés és a szinte szükségképpen velejáró stigmatizáció elkerülését célozzák. Mivel ennek más tényleges eszköze nem volt a magyar Btk.-ban, ezzel az eljárási megoldással sikerült megvalósítani a diverziós célt. Bevezetése mellett szólt az is, hogy a korábbi években a fiatalkorú bűnözők száma jelentős emelkedést mutatott. A sikeres kezdet maga után vonta a lehetőség bevezetését a felnőttekkel szembeni eljárásba is az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel, amely 1999. március 1-jén vált alkalmazhatóvá. Jogalkotási szempontból megemlítendő, hogy bár címe kifejezetten a büntetőeljárás törvény módosításáról szól, annak 55. §-a módosította a Btk.-t, mivel előírta a pártfogó felügyelet kötelező alkalmazását, illetve a Bv. tvr.-t is, a pártfogó felügyelet végrehajtásával kapcsolatban.

A tartás elmulasztásának vétsége miatti vádemelés elhalasztását az 1998. évi XIX. törvény vezette be 2003. július 1-jén. Előtte a régi Be. (1973. évi I. törvény) egy ízben legfeljebb hat hónapra a nyomozás, illetve az elsőfokú bírósági szakban az eljárás felfüggesztését tette lehetővé abban az esetben, ha ettől várható volt az elmulasztott kötelezettség teljesítése. A nyomozást, illetve az eljárást a határidő letelte előtt is folytatni kellett, ha a gyanúsított az esedékes tartási kötelezettségének továbbra sem tett eleget [rég. Be. 137. § (4) bek., illetve 169. § (4) bek.].

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat (a továbbiakban: stratégia) – felismerve e jogintézmény jelentőségét – külön szempontként emelte ki a vádelhalasztás kapcsán a sértetti jogok érvényesülésének szükségességét. Prioritásként kezelve az áldozattá válás megelőzésének kérdését, 7.4. pontjában, amely *Az áldozat-*

tá válás megelőzése, áldozatsegítés, az áldozat kompenzációja címet viseli, az ügyészség feladatául jelölte meg a vádemelés elhalasztásakor az áldozatvédelmi feladatok pontos meghatározását, az új büntetőeljárási törvény alapján a vádhalasztás gyakorlatának megteremtését és alkalmazását. A kormány mindennek érdekében az 1009/2004. (II. 26.) kormányhatározat II/D/13.b. és II/E/7. pontjaiban felkérte a legfőbb ügyészt, hogy a vádemelés elhalasztása folyamán szerzett gyakorlati tapasztalatokról az áldozatvédelmi feladatok pontos meghatározása érdekében bocsássa rendelkezésre, továbbá széles körben segítse elő a bűncselekményekre figyelemmel az elkövető személyiségéhez és életviszonyaihoz igazított magatartási szabályok alkalmazását. Így tehát a vádemelés elhalasztása intézményének alkalmazása mindenképpen kiemelt figyelmet érdemel az *ügyészségi munka* szempontjából. Az áldozatsegítési feladatok pontosabb meghatározása érdekében e tevékenység gyakorlati értékelését előírta az 1036/2005. (IV. 21.) kormányhatározat is, amely a 2005–2006-ban megvalósítandó célokat határozza meg a stratégia alapján.²

A Legfőbb Ügyészség a sértetti jogok vádemelési gyakorlatban való érvényesülésének vizsgálatát elvégezte a 2004, majd a 2005. szeptember 1-jéig terjedő időszakban az elrendelt ügyek tekintetében, és ennek eredményéről a nyomozásfelügyeleti és vádelőkészítési főosztály összefoglaló jelentésben számolt be, és tájékoztatta az igazságügy-minisztert is. A Legfőbb Ügyészség részéről felvetődött az a jogos igény, hogy érdemes lenne az elrendelt ügyek értékelése után egy eredményességi vizsgálatot is végezni, amely kiterjedne annak elemzésére, vajon milyen okok játszhatnak szerepet az ügyek sikeres, illetve sikertelen lezárultában. Az OKRI-ban 2006-ban szintén zajlott egy statisztikaiadat-elemzés, amely e jogintézmény országos elterjedtségét és eredményeit vizsgálta.³ Ez azonban, a sta-

² Az első értékelést a Legfőbb Ügyészség Nyomozásfelügyeleti és Vádelőkészítési Főosztálya végezte el, eredményeiről „A sértetti jogoknak a vádemelés elhalasztása gyakorlatában történő érvényesülésével kapcsolatos ügyészi vizsgálatról” szóló, valamint a Legfőbb Ügyészség Gyermek- és Ifjúságvédelmi Önálló Osztályának a fiatalok elleni büntetőeljáráshoz alkalmazott vádemelés elhalasztásának áldozatvédelemmel kapcsolatos összefoglaló jelentése számolt be.

³ Erről részletesen lásd Barabás A. Tünde: i. m.

tisztikaiadat-szolgáltatás korlátai miatt, nem tudott mélyebb elemzést nyújtani az eredményesség vonatkozásában.

Ezért 2007-ben a Legfőbb Ügyészség felkérésére teljes körű aktafeldolgozást végeztünk az ország valamennyi ügyészségére kiterjedően. Az iratokat a Legfőbb Ügyészség Nyomozásfelügyeleti és Védélőkészítési Főosztálya bekérése alapján – a korábbi elsődleges vizsgálatukat alapul véve – küldték meg számunkra a főügyészségek.

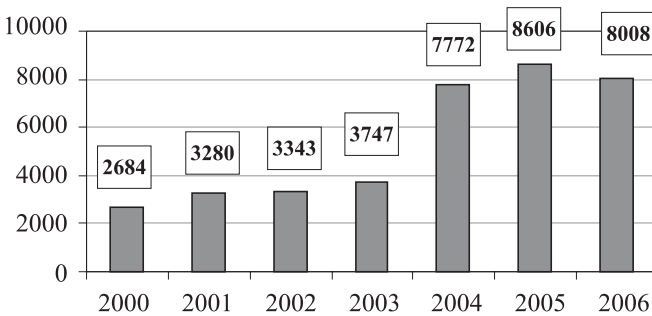
A védélhalasztás alkalmazásának gyakorisága a statisztikai⁴ adatok alapján

A védélhalasztások alkalmazása tekintetében a 2006-ban végzett (2005-ig terjedő) statisztikaiadat-elemzést kiegészítettük a legfrissebb, 2006-os adatokkal. Viszonyítási pontunk továbbra is 2000-es év volt, abból a feltételezésből kiindulva, hogy ebben az évben már talán kellően ismertté és elfogadottá válhatott e lehetőség mind a fiatalokkal, mind pedig a felnőtt korúakkal kapcsolatos eljárásokban. A védélhalasztások kezdeti egy-kétezres nagyságrendű alkalmazása az évek során lassú, de folyamatos növekedést mutatott 2004-ig. Mint az 1. számú ábrából megállapítható, 2004-ben határozottabb növekedés volt tapasztalható a korábbiakhoz képest, amikor is a védélhalasztások száma több mint száz százalékkal (107,4%) emelkedett. 2006-ban a vádemelések elhalasztásának számában ismét némi csökkenés tapasztalható. Ez azonban nem számottevő (6,9%), különösen, ha ezt a vádemelések számának alakulásához viszonyítjuk (2. számú ábra).

⁴ Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika. BM, Budapest 2005; Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató, Büntetőjogi Szakterület, 2005. Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya.

1. számú ábra

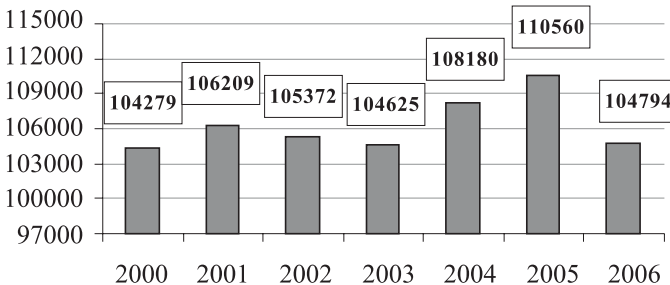
Vádelhalasztás elhalasztása összesen (2000–2006)

Ha az adott évekbeli vádelhalasztások számával vetjük össze a vádelhalasztások elrendelésének számát, akkor láthatók azok a tendenciák, amelyek a bűnözés nagyságát és ezzel összefüggésben a meginduló büntetőeljárások számának alakulását, vagyis egy pontosabb (objektívabb) képet tükröznek.

2. számú ábra

Vádelhalasztások száma összesen (2000–2006)

A viszonyítás egyértelműen mutatja, hogy a vádelhalasztások számának megugrása önmagában is jelentős emelkedésnek tekinthető a kérdéses időszakban. Hiszen a vádelhalasztások száma ugyanezen időben (2002 és 2003 között) alapvetően nem változott, sőt az előző két évhez képest némileg csökkent

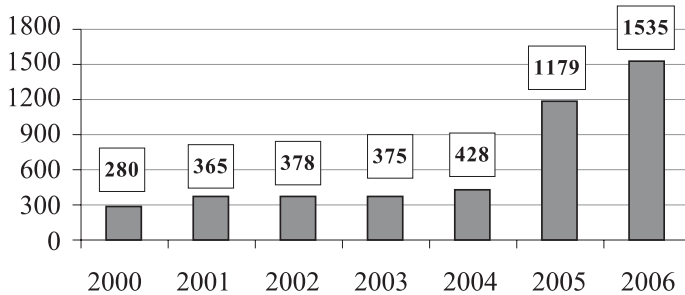
is (2001-ben 106 209 és 2002-ben 105 372 volt a vádemelések száma, 2003-ra pedig 104 625-re csökkent).

Tudni kell ehhez azt is, hogy ugyanebben az időszakban az elkövetett bűncselekmények száma is fogyatkozott, ami feltehetően csökkenést eredményezhetett a vádemelések tekintetében. Ennek fényében azonban még jelentősebbnek tekinthető, hogy a vádelhalasztások alkalmazása ezzel párhuzamosan nemhogy csökkent, de töretlenül nőtt. Míg 2001-ben még 465 673 bűncselekményt regisztráltak, addig 2002-ben ez a szám 420 782, 2003-ban pedig már „csak” 413 343 volt. Az alkalmazási kedv erősödésében egyébként szerepet játszhatott az is, hogy Be. módosításáról szóló 2002. évi I. törvény több ponton is kiegészítette, illetve pontosította a vádelhalasztáshoz kapcsolódó szabályokat, így például a gyanúsított és sértetti hozzájárulás eseteit, a magatartási szabályokkal kapcsolatos rendelkezéseket, a kötelezettségként előírható kártérítési, jóvátételi lehetőségeket is. Alapvetően mindenképpen pozitívan értékelhető az a folyamat, amely a megugrás óta – ha kisebb mértékben is, de – folyamatosan és töretlenül tart, és a vádemelések évi néhány százalékos emelkedéséhez képest például 2004 és 2005 között újra több mint tízszázalékos növekedést mutat. Ha a 2006-os adatokat vesszük figyelembe, akkor egyértelműnek látszik, hogy a vádelhalasztások csökkenésének száma összefügg a vádemelések számának alakulásával (5,2%), vagyis feltehetően azzal a pozitív ténnyel, hogy a bűnözés Magyarországon évek óta folyamatosan csökken.

Ehhez képest nagyobb mértékben emelkedett a vádemelés elhalasztása utáni vádemelések aránya (30%-kal). Az utólagosan elrendelt vádemelések száma először, és mindeddig utolérhetetlen mértékben 2005-ben emelkedett (175%-kal). Ez azonban azzal az örvendetes ténnyel függ össze, mint arról már szó volt, hogy 2004-ben a vádelhalasztásos ügyek száma több mint a duplájára emelkedett. Ennek vonzataként mutatkozhatott meg az utólagos vádemelések növekedése 2005-ben, majd 2006-ban (immár jelentősen csökkenő mértékben) (3. számú ábra). Ez arra utal, hogy nem negatív tendenciáról, hanem az egyszeri megugrás elhúzódó, de természetes velejárójáról van szó ebben a folyamatban.

3. számú ábra

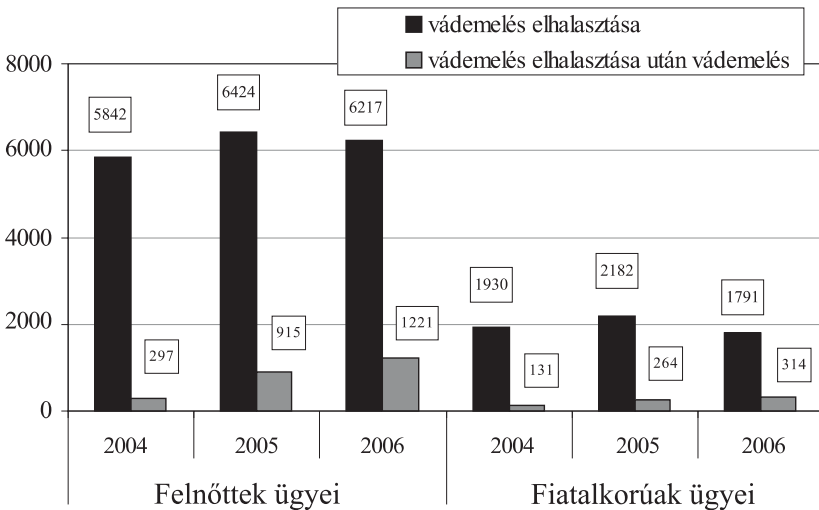
A vádelhalasztások utáni vádemelések alakulása (2000–2006)

Ha az elhalasztások és az utólagos vádemelések kor szerinti megoszlását vizsgáljuk, némi különbséget fedezhetünk fel a fiatalok és felnőttek esetszámának alakulása között az elmúlt három év tekintetében (4. számú ábra).

4. számú ábra

**Vádemelések és a vádemelések elhalasztásának száma –
felnőttek és fiatalok ügyei (2004–2006)**

2006-ban ugyanis kb. 18%-kal csökkent a vádelhalasztások száma a fiatalkorúak ügyeiben, szemben a felnőttek körében történő 3% körüli csökkenéssel. Ehhez képest az utólagos vádemelések száma kisebb ütemben nőtt a fiatalkorúak körében (kb. 20%-kal), szemben a felnőttek eseteivel, ahol ez több mint harmincszázalékos emelkedést mutatott. Ez utóbbi körülmény egyébként továbbra is azt sugallja, hogy a fiatalokkal kapcsolatos eljárásokban még fokozottabb körültekintéssel alkalmazzák az eljáró hatóságok ezt a lehetőséget. Figyelembe kell venni azonban azt a tényt, hogy az összes ügynek körülbelül csak negyede a fiatalokkal kapcsolatos, vagyis több figyelem juthat a fiatalokra.

Az empirikus vizsgálat módszere, célja és eszközei

Vizsgálatunk célja az volt, hogy a vádelhalasztás intézményének eredményességét elsősorban a sértetti igények és jogok figyelembevételével vizsgáljuk meg országos viszonylatban, valamint rámutassunk az esetleg felvetődő problémákra is. Erre tekintettel kizárólag olyan büntetőügyekre terjedt ki a vizsgálódás köre, ahol az eljárási szereplők között a Be. 51. §-ának (1) bekezdése szerinti sértett szerepel, és ennek megfelelően nem terjedt ki a kábítószerrel visszaélés bűncselekménye miatt indult és a Be. 222. § (2) bekezdésével érintett bűnügyekre, továbbá mindazon büntetőeljárásokra, amelyeknek nincsen sértettje. A vizsgálat tárgya azon felnőtt korú terheltek körében alkalmazott vádemelés-elhalasztásos ügyek eredményességi vizsgálata volt, amelyeket a Legfőbb Ügyészség Nyomozásfelügyeleti és Vádelőkészítési Főosztálya a bűnmegelőzési stratégiában foglaltak alapján korábban már vizsgálódásának tárgykörébe vont, és amelyek ez után 2006-ban le is zárultak.

A vizsgálati minta általános jellemzői – az iratok

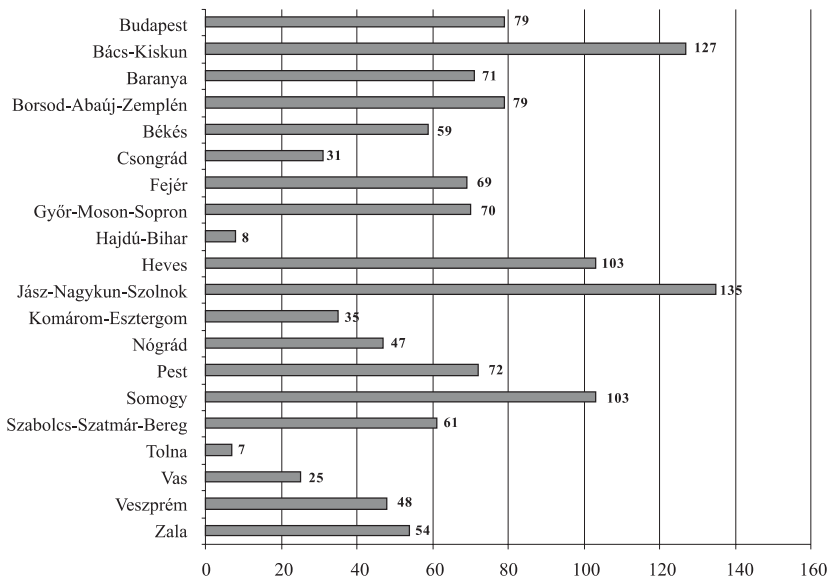
Az Országos Kriminológiai Intézetbe 1673 irat érkezett. Az iratok feldolgozására egy erre a célra kidolgozott adatlap segítségével, 2007 májusa és augusztusa között került sor.

A beérkezett iratokból 1283 felelt meg az előre meghatározott feltételeknek [azaz valóban 2006-ban lezárult esetek és

a Be. 51. §-a (1) bekezdése szerinti sértettek ügyeit tartalmazó iratok]. Ezeknek a beküldés szerinti megoszlását megyei bontásban az 5. számú ábra mutatja.

5. számú ábra

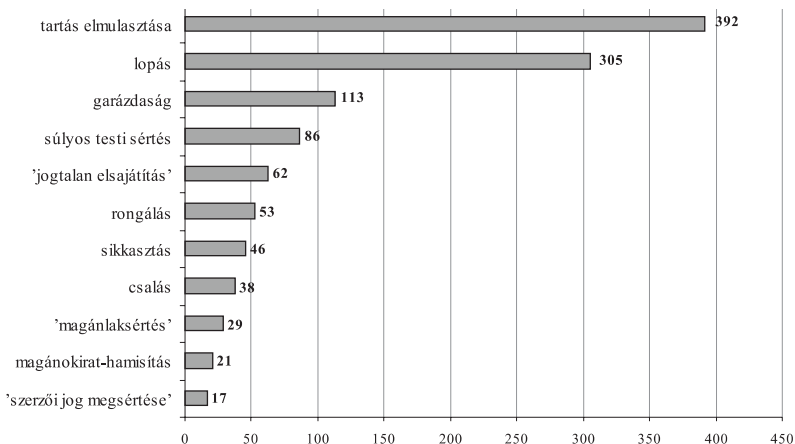
A feldolgozott iratok megyék szerinti megoszlása

A legtöbb lezárt ügy Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun, valamint Somogy megyéből érkezett be, míg a legkevesebb Tolna, Hajdú-Bihar és Vas megyéből.

Az iratokban fellelhető bűncselekmények megoszlását a 6. számú ábra mutatja.

6. számú ábra

A feldolgozott iratokban szereplő bűncselekmények minősítése

Mint látható, az iratok csaknem egyharmadában (392) tartás elmulasztása szerepelt. Ennek fő oka valószínűleg az elrendelés kötelező jellege alkalmasság esetén. Emellett gyakran fordult elő még a lopás (az ügyek egynegyedében), valamint garázdaság eseteiben is (több mint 100 ügy).

Az iratokban szereplő bűncselekményeket jellemzően 2004-ben, illetőleg 2005-ben valósították meg. Ez azonban nem meglepő, hiszen erre az időszakra terjedt ki a Legfőbb Ügyészség vizsgálata, és amely ügyek eredményességének értékelése adott kutatás tárgya.

Az elkövetőkről

Az általunk feldolgozott iratokban jellemzően egy elkövetővel volt dolgunk. Ez azokra az esetekre is jellemző volt, amelyekben több elkövető szerepelt, mert a leggyakrabban ezekben az esetekben is egy elkövetővel szemben halasztották el a vádemelést.

Az elkövetők neme és korcsoporti megoszlása nem tér el az átlagtól. Jellemzően férfiak esetében került sor a vádemelés elhalasztására, akik többnyire 26 és 45 év közöttiek voltak.

A vádemeléselhalasztás intézményét többnyire magyar állampolgárok esetében alkalmazták, és mindössze három esetben rendelték el külföldi (román) állampolgárral szemben.

Az iskolai végzettséget vizsgálva kiderült, hogy az elkövetők jellemzően valamilyen középfokú oktatásban vettek részt sikeresen. A vádelhalasztással érintettek 16%-a befejezte a középiskolát (szakközépiskola, gimnázium), 34%-uknak szakiskolai képzettsége volt, 33%-uk a nyolc osztályt végezte el, 3%-uk végzett egyetemet, és csupán 4%-uknál fordult elő, hogy az általános iskolát sem fejezték be.

Vagyis alapvetően hasonló eredményekre jutottunk a vizsgált elkövetők tekintetében, mint Kerecsi⁵, aki 2003-as vizsgálatában rámutatott arra, hogy a magasabb iskolai végzettségű terhelteknek nagyobb esélyük van arra, hogy velük szemben vádemelés elhalasztással végződjön az eljárás.

A vádemelés elhalasztásával érintett elkövetők háromnegyede – megerősítve az említett vizsgálat tapasztalatait – büntetlen előéletű volt.⁶ Ez azért érdekes, mert a vádemelés elhalasztásának lehetőségéből a törvényhozó csak a többszörösen visszaeső bűnözőket, illetve a próbaidő alatt újabb bűncselekményt elkövetőket zárja ki. Ezt a gyakorlatot feltehetően az ügyési jogalkalmazás munkálta ki, hiszen a tartás elmulasztásától eltekintve a vizsgált esetekben az ügyész diszkrecionális joga a vádemelés elhalasztásának kezdeményezése.

A sértettekről

Az esetek mindegyikében volt sértett, összhangban a vizsgálat céljaival. Az általunk feldolgozott iratokban a sértettek negyötöde természetes személy volt (1029), és jellemzően inkább nők (60%). Ez azért figyelemre méltó, mert a statisztikák szerint a bűncselekmények sértettjeinek megoszlása az összes cselekmény vonatkozásában éppen fordítottan arányos. Ezt az eltérést azonban feltehetőleg elsősorban a tartáselmulasztásos ügyek nagyobb részesedése okozta a vizsgált ügyekben, ahol

⁵ Kerecsi Klára – Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2006, 26. o.
⁶ Uo. 32. o.

sértettként a gondviselő jelenik meg, aki általában – a magyar családjogi gyakorlatot figyelembe véve – az anya.

A sértettek korcsoportok szerinti megoszlása – hasonlóan a gyanúsítottakéhoz – a 26 és 45 év közöttiek többségét mutatja.

Az eljárásra vonatkozó adatok

A feldolgozott iratokban szereplő deliktumokat 2004-ben, illetve 2005-ben valósították meg. Az eljárás hosszúságára vonatkozó kérdésünkre megnyugtató válasz az, hogy a vádemelés elhalasztásával végződő esetek legnagyobb része hat hónapon belül lezárult. Ez jól tükrözi azt a jogalkotói szándékot, amely a vádemelés elhalasztásával kapcsolatban kiemeli az eljárás egyszerűsítésének és gyorsaságának követelményét. Az adekvát, a tette gyorsan reagáló következmény jobban megfelel a visszatartási célnak is, mint az elhúzódó, bizonytalan kimenetelű lezárási mód. Emellett nyilvánvalóan ésszerűbb és humánusabb a sértett szempontjából, és ráadásul lehetőséget teremt a sértett jogérvényesítésére is.

Enyhítő körülmények

Az akták nagyobb részében (69%) az elhalasztás alapja a 221. § (1) bekezdése volt, azaz az általános felhatalmazás alapján, a bűncselekmény súlyára és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel került sor a vádemelés elhalasztására (a jövőbeni kedvező hatás reménye esetén). A tartás elmulasztásának körében a 222. § (3) bekezdése alapján 31%-ban került sor elhalasztásra.

A leggyakrabban alkalmazott enyhítő körülmény a büntetlen előélet volt (az ügyek csaknem felében). Emellett gyakran fordult elő a beismerés, illetve a kártérítés ígérete is mint enyhítésre okot adó tény. Ezeket együttesen az eseteknek körülbelül egyharmadában vették figyelembe. A vizsgált iratokból 142-ben (11%) nem történt utalás ilyen körülményre (ezek egy része azonban tartáselmulasztásos ügy, ahol erre nincs is szükség). A kártalanítás vállalása, valamint a tartás utólagos megfizetésének körében különös jelentősége van annak a kérdésnek, hogy vajon a terhelt valóban képes-e az általa vállalni szándékozott jóvátétel/tartás megfizetésére. Az eljárás során 522 iratban találtunk arra adatot, hogy az ügyész vizsgálta a terhelt jövedelmi viszonyait.

Ennek alapja elsősorban a gyanúsított vallomásának vagyoni helyzetet taglaló része volt. Ezen kívül az eljáró ügyészek a leggyakrabban az APEH-től, a munkaügyi központtól, valamint a polgármesteri hivataltól kértek tájékoztatást, valamint támaszkodtak a pártfogói véleményre, és szükség szerint meghallgatták a gyanúsítottat.

A sértettek meghallgatásáról

Az iratok 6%-ában találtunk utalást arra, hogy az ügyész a sértettet meghallgatta, és ezekben az esetekben hozzá is járult a vádemelés elhalasztásához. Ez némileg kevesebb, mint ahány esetben ez a törvényi rendelkezés szerint kötelező lett volna, vagyis a 225. § (2) bek. a) és b) pontja alapján. Tekintettel kell lenni azonban a 225. § (3) bekezdésében foglaltakra, amelyek megelégszenek a korábbi ilyen nyilatkozattal is. Ilyen jellegű (például kártérítésről szóló) igényéről több alkalommal már a rendőrségi iratokban is rendelkezett a sértett.

A pártfogó felügyelői véleményről

Az általunk feldolgozott iratok 13%-ában rendelte el az ügyész a pártfogó felügyelői vélemény beszerzését a terhelt körülményeiről. Ezekben az esetekben magatartási szabályokra is javaslatot kértek, amelyeket azután többnyire valóban elő is írtak. Ezzel szemben csak kis számban, hat alkalommal került sor a pártfogó meghallgatására. Ez az arány némileg kisebb, mint a magatartási szabályt, illetve kötelezettséget tartalmazó ügyeknél (16%). Tény azonban, hogy magatartási szabály előírásával tartáselmulasztásos ügyekben is találkoztunk, sőt volt, ahol az elmaradt tartásdíj megfizetését kártalanításként rendelték el, ez a jogalkalmazói félreértés azután ezt a különbséget okozhatja.

A magatartási szabályok elrendelésében előljáró Somogy, illetve Bács-Kiskun megye az átlaghoz képest jóval gyakrabban rendelte el a pártfogó felügyelői vélemény beszerzését. A pártfogó felügyeletet gyakorlatilag minden esetben elrendelte az ügyész.

A gyanúsítottak meghallgatásáról

Az általunk vizsgált iratok 14%-ában hallgatta meg az ügyész a gyanúsítottat. Ez az arány – tekintettel a 225. §-ban foglaltakra – nagyjából megfelel a törvényben előírtaknak, azzal a kitétel-lel, amelyet a sértett meghallgatásának kérdésében a tartás elmulasztása elhalasztási gyakorlata kapcsán megjegyeztünk.

Jogorvoslat

A vádemelés elhalasztásáról szóló határozatot jellemzően megküldték a sértettnek is. A sértettek csupán 45 esetben nyújtottak be panaszt a határozat ellen, és az ügyész tíz esetben adott helyt a sértett érveinek. A sértettek leggyakrabban (az ügyek kétharmadában) tartás elmulasztása miatt nyújtottak be jogorvoslati kérelmet.

Előfordult, hogy a kár értékével nem értett egyet a panaszos, vagy magát a halasztást találta „enyhének”. A következőkben néhány ilyen, tipikusnak mondható panaszt sorolunk fel.

- *A sértett kifogásolja, hogy a rongálási kár nem felel meg a valóságnak, a számlán bizonyíthatóan más összeg szerepel. Ezen felül a kiszabott büntetést túl enyhének találja, mivel a tett a rendőrség egy tagja ellen irányult.*
- *A sértett szerint a gyanúsított sikkasztott is, és ezt külön jelenleg is vizsgálják. Ezért kéri, hogy a magánokirat-hamisítást és a sikkasztást egy eljárásban bírálják el.*
- *A volt férj kijelentette, hogy nem fog fizetni, és nem fog olyan helyen dolgozni, ahol le tudják vonni a jövedelméből a tartásdíjat, és azóta sem fizetett egy fillért sem.*
- *Az ügyben a másik négy személy ellen garázdaság miatt büntetőeljárás volt folyamatban, sértett szerint méltánytalan és igazságtalan helyzetet okoz az, hogy a többiekhez képest gyanúsított mindössze vádemelés elhalasztása alatt áll.*
- *A sértett szerint a gyanúsított továbbra sem fogja fizetni a tartásdíjat, „mert arra nincs kellően rákényszerítve”.*
- *Első alkalommal nem derült ki a sértett számára, hogyan jut hozzá az elmaradt tartásdíjhoz, második alkalommal jelezte a nemfizetés tényét. Panasza után ügyészségi meghallgatás történt.*
- *Mivel a kár megtérült, a sértett kérte a vád megszüntetését.*

- *Sértett kifogásolta, hogy a határozat nem tartalmazza a gyanúsított büntetőjogi felelősségét a visszamenőlegesen megítélt tartásdíjjal kapcsolatban.*
- *Sértett panasszal élt, azt sérelmezte, hogy a határozat nem tartalmazza az okozott kár megtérülésének módját és lehetőségét, holott számára ez lenne a legfontosabb.*
- *Sértett véleménye szerint a gyanúsított továbbra sem fog fizetni, mivel eddig sem fizetett.*
- *A sértett úgy gondolja, hogy súlyosabb a sérelmére elkövetett bűncselekmény annál, hogy egyszerűen csak vádelhalasztást alkalmazzanak a gyanúsítottal szemben.*

A 45 jogorvoslati kérelem 78%-át elutasították.

Néhány az elbírálások közül:

- *A panasz alapos volt, a határozathól kihagyták „a kár lefoglalás útján megtérült” tényállítást.*
- *Gyanúsított tartozását elismerte, annak rendszeres megfizetésére ígéretet tett; ilyen esetben a vádelhalasztás a kialakult gyakorlat: ez a legalkalmasabb arra, hogy a gyanúsítottat rábírja a törvénytisztelő magatartásra.*
- *Gyanúsítottól várható az elmulasztott kötelezettség teljesítése, ezért a vádelhalasztás alkalmazása nemcsak szükséges, indokolt, de egyben kötelező is volt.*

A gyanúsítottak még kisebb arányban éltek a jogorvoslat lehetőségével. Tizennégy iratban nyújtott be panaszt a terhelt a határozat ellen, amelyből csak négynek adott helyt az eljáró ügyész. A gyanúsítottak többsége szintén tartás elmulasztása esetén nyújtott be panaszt a halasztó határozat ellen. Például:

- *A feljelentő és a gyanúsított rossz viszonyban van, a sértett állandóan feljeleníti a gyanúsítottat, jelen esetben több tanú is látta, hogy a gyanúsított a sértettet nem bántotta.*
- *Gyanúsított kérte az eljárás megszüntetését, nem érzi magát bűnösnek a terhére rótt bűncselekmény elkövetésében.*
- *Terhelt a határozat kiegészítését kérte azzal, hogy a hátralék jelentős része vitatható, mert terhelt a tartásdíj-fizetési kötelezettség megszüntetése iránt kérelmet terjesztett elő a bíróságnál és az a polgári per még folyamatban volt.*

- *Terhelt álláspontja szerint nem követett el bűncselekményt, kifogásolta, hogy volt felesége és nem a gyermekek a sértettek.*

Mindez arra utal, hogy a vádelhalasztás alkalmazásának elrendelése a legtöbb esetben alapos volt. Mint látható, a legprob-
lémasabb esettípus a tartás elmulasztása, amelyről a későbbiekben részletesen szólnunk. Az elutasításoknál azonban meg kell említeni azt is, hogy a panasz elutasításának az oka gyakran a törvény által előírt nyolcnapos határidő túllépése volt.

Magatartási szabályok – kötelezettségek

Az aktákban 206 esetben szerepelt valamilyen magatartási szabály megállapítása, és előfordult olyan eset is, ahol egyszerre több szabályt is előírtak. Az iratok többségében (84%) semmilyen magatartási szabályt nem írt elő az ügyész a terheltnek. Az előírt szabályok a problémára való reagálás típusa alapján az egyes számú táblázatban felsoroltak szerint csoportosíthatók.⁷

1. számú táblázat

A különféle problémákra reagáló magatartási szabályok

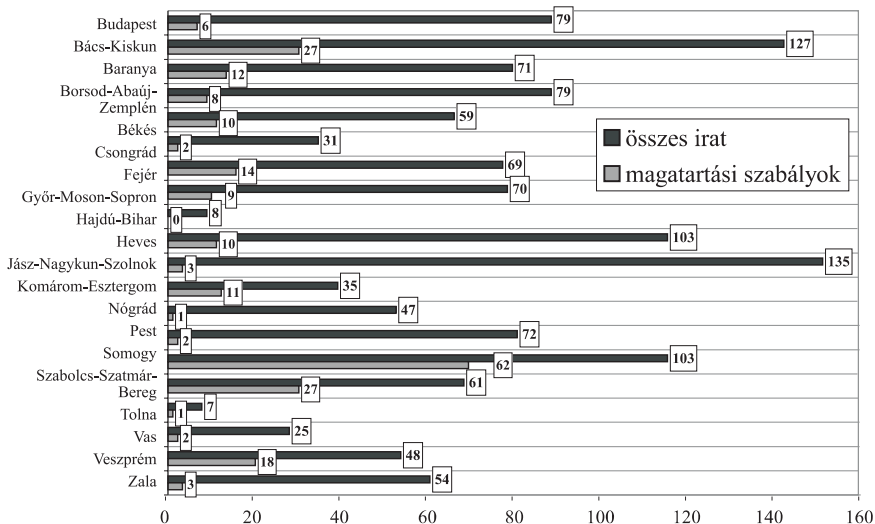
<i>Szociális problémákra reagáló</i>
1. Munkavállalással kapcsolatos magatartási szabályok
2. Képzettségi hiányok pótlásával, tanulmányokkal kapcsolatos magatartási szabályok
<i>Személyiséggel kapcsolatos problémák</i>
3. Életvezetéssel, magatartással (törvény tisztelével, viselkedési normákkal) kapcsolatos magatartási szabályok
4. Alkoholproblémával és játékszenvedéllyel kapcsolatos magatartási szabályok
<i>Kapcsolati problémák</i>
5. A sértettel való kapcsolattartásra reagáló magatartási szabályok
<i>Resztorativitást elősegítő szabályok</i>
6. Kár megtérítése
7. Jóvátétel
8. Közmunka

⁷ A csoportosítás kiindulópontja a Kerezsi Klára – Kó József tanulmányának szabálycsoportosítása volt. Kerezsi Klára – Kó József: i. m. 54. o.

Az ügyész akkor állapít meg magatartási szabályt, ha szükségesnek látja. Ez azonban bonyolítja az eljárást, hiszen ebben az esetben el kell rendelni pártfogó véleményezését, és meg kell hallgatnia a gyanúsítottat, valamint a 225. § (2) bekezdése a), valamint b) pontjának alkalmazása esetén a sértettet is. A vélemény beszerzése viszont a legutóbbi Be-módosításig beleszámított a határidőbe, oktalanul nehezítve az ügyészi munkát. Ezt felismerve a jogalkotó a jogszabályi változtatáskor úgy rendelkezett, hogy a pártfogói vélemény beszerzése 2007. január 1-jétől nem számít be a határidőbe [a 2006. évi LI. törvény 100. § (1) bekezdésében foglaltak szerint]. Így azonban jobban érthető, miért nem volt kedvelt e szabályok, illetve kötelezettségek elrendelése a korábbi ügyészségi gyakorlatban.

7. számú ábra

A magatartási szabályok előfordulása megyei megoszlásban

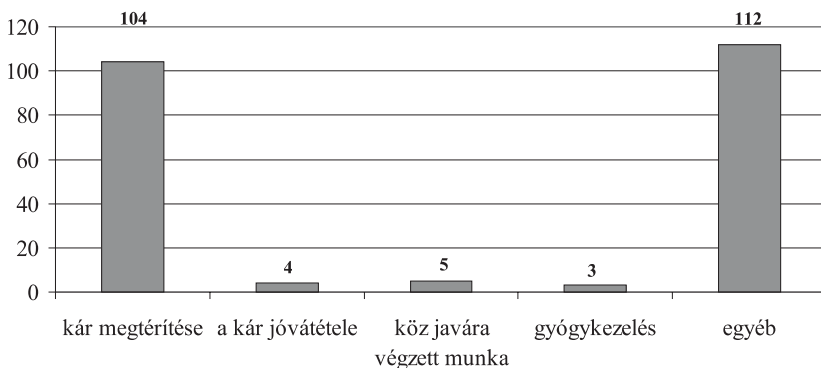

A magatartási szabályok alkalmazásának gyakorlata megyénként jelentős eltérést mutat. A leggyakrabban Somogy megyében rendeltek el, emellett viszonylag gyakran alkalmazták Bács-Kiskun, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Veszprém megye-

ben. Ezzel szemben kimondottan ritkán alkalmazták Tolna, Nógrád, Csongrád és Pest megyében. Hajdú-Biharban egyetlen ügynél sem találtunk magatartási szabályról rendelkezést (7. számú ábra). Hozzá kell tenni, hogy ez a sorrendiség a vizsgálati körünkbe tartozó esettípusokban volt megállapítható.

Más szempontból vizsgálva a kérdést – kiemelve annak fontosságát, hogy az elkövető a sértettnek az okozott *kárt* valamilyen módon *jóvátegye* –, az iratok alapján a következőket tapasztalhattuk (8. számú ábra).

8. számú ábra
A magatartási szabályok megoszlása

Mint az ábrából kitűnik, az előírt szabályok kb. 50%-a tartalmazott valamilyen előírást a kár jóvátetele szempontjából. Ez túlnyomó részben (104 eset) a konkrét kár megtérítését jelentette, és ennél jóval kisebb számban rendelték el a jóvátétel más formáját, valamint a köz javára végzendő munkát. Hasonló arányban fordultak elő az úgynevezett egyéb kategóriába tartozó szabályok.

A kár megtérítése

A kár megtérítésének elrendelésében változik a megyei gyakorlat. Így az elrendelések szempontjából Bács-Kiskun megye kerül az élre, majd Szabolcs-Szatmár-Bereg következik, továbbá Somogy mellett Baranya megye (2. számú táblázat).

2. számú táblázat
Az egyes magatartási szabályok előfordulása megyénként

Megyék	összes irat	kár megtérítése	kár jóvátétel	köz javára végzett munka	gyógykezelés	egyéb magatartási szabályok
Budapest	79	3				3
Bács-Kiskun	127	18		3		6
Baranya	71	8				4
Borsod-Abaúj-Zemplén	79	3				5
Békés	59	7			1	2
Csongrád	31				1	1
Fejér	69	8				6
Győr-Moson-Sopron	70	5				4
Hajdú-Bihar	8					
Heves	103	7	1			2
Jász-Nagykun-Szolnok	135	1				2
Komárom-Esztergom	35	8		1		2
Nógrád	47	1				
Pest	72	1				1
Somogy	103	8	2	1	1	50
Szabolcs-Szatmár-Bereg	61	15	1			11
Tolna	7	1				
Vas	25	1				1
Veszprém	48	6				12
Zala	54	3				

A kár megtérítésének előírása tekintetében a gyakorlatban két fő megoldási típus körvonalazódik: az egy összegbeni megfizetés, valamint a részletfizetés. Utóbbinál azonban kevés helyen szerepelt a pontos meghatározása annak, hogy hány rész-

letben kell a kárt megtéríteni. Sok esetben előírás volt, hogy a befizetésről szóló igazolást a pártfogónak kell bemutatni.

A jellemző esettípus a kártérítés esetén a lopás, a garázdaság és rongálás volt. (A tartás elmulasztása esetén előírt kártérítésről később lesz szó.) Az előírt kártérítések egynegyedét nem teljesítették utóbb a terheltek.

Jóvátétel

A kár jóvátételét nagyon kis számban (négy ügy) írták elő. Az aktákból egyértelműen kiderült, hogy a sértett meghallgatására minden esetben sor került. A következő jóvátételi megoldások fordultak elő:

- *a fennmaradó kárösszeg fejében a megrongált kerítést javítsa ki – pártfogó javaslata alapján;*
- *erkölcsi jóvátételként a sértett képviselőjétől – annak hozzájárulásával – kérjen bocsánatot a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt;*
- *erkölcsi jóvátételként a sértettől – annak hozzájárulásával – kérjen bocsánatot a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt.*

Ezen előírások mindegyikét betartották a terheltek.

Közmunka

A közmunka elrendelése mindösszesen öt esetben fordult elő. A következő jellemző megoldások születtek:

- *tíz alkalommal, egyenként legalább két órát töltsön állatgondozói munkavégzéssel egy kisállatotthonban (ebben az esetben a terhelt állatkínzás büntetét követte el);*
- *tizenöt nap köz javára végzett munka;*
- *hat hónapra keresztül kéthetente egyszer a somogyiszi futballpályát és környékét tartsa tisztán, a hulladékot gyűjtse össze.*

Az öt esetből azonban csak három járt sikerrel, mivel egynél újabb bűncselekmény elkövetése miatt, egynél pedig nemteljesítés miatt kellett utóbb vádat emelni.

Egyéb magatartási szabályok

Egyéb magatartási szabály 112 iratban szerepelt (előfordult, hogy más magatartási szabállyal együtt). Egyéb szabály előírásakor az ügyész nem hallgatta meg a sértettet, de erre nézve nem is tartalmaz kötelezettséget a jogszabály. Egyéb magatartási szabályt leggyakrabban Somogy, Veszprém és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében írtak elő.

Az előforduló cselekmények között többnyire lopást, tartás elmulasztását, garázdaságot és súlyos testi sértést találtunk. A súlyos testi sértés eseteiről megemlítendő, hogy ezeket főleg családtag sérelmére követték el.

A 112 esetből 95 ügy végződött eredményesen. Ezekből kilencben az előírtnál hamarabb teljesített a gyanúsított, 86-ban pedig határidőben. Tizenkét ügy a magatartási szabály megsértése, kettő újabb bűncselekmény elkövetése, kettő tartás meg nem fizetése, egy pedig panasz benyújtása miatt került vádemelésre. Alapvetően megállapítható tehát, hogy az úgynevezett egyéb magatartási szabályok megállapítása igen jó eredménnyel zárult, és csak kb. 15%-os volt az eredménytelenségi mutató.

Eredményesség

Az általunk vizsgált iratokban a vádemelés elhalasztása *nyolcvan százalékban* eredményesen zárult. (Ha több elkövető volt, előfordult, hogy az egyik esetében megszüntették az eljárást, míg a másiknál vádemelés történt.)

Külön kiemelő eme eljárási mód gyorsasága, mivel az ügyek legnagyobb része hat hónapon belül lezárult.

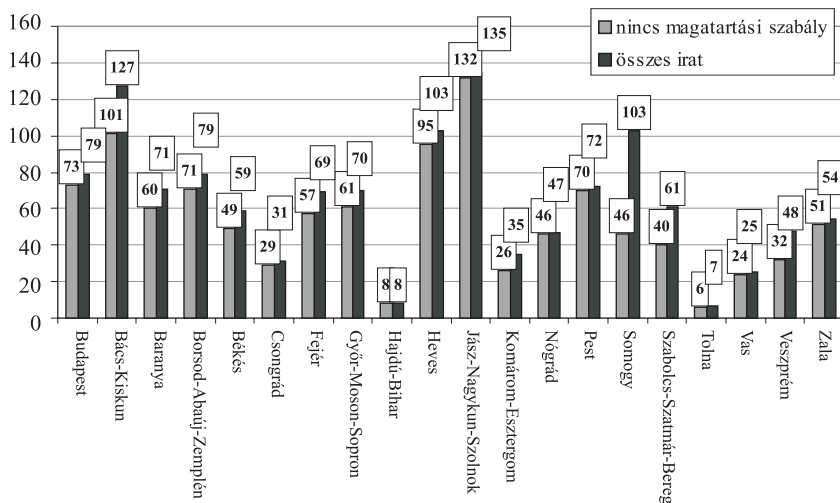
Az eredményesség/eredménytelenség szempontjából megvizsgáltuk annak kérdését, vajon az egyedi magatartási szabályok előírása befolyásolja-e a hatékonyság kérdését. Mint már említettük, az ügyek 84%-ában semmilyen magatartási szabályt nem írt elő az ügyész a terheltnek, és ezek az esetek hasonlóan pozitívan zárultak. Az átlagtól eltérő (rosszabb) az eredményességi mutató a tartás elmulasztásánál, ahol csak kb. 57% volt a sikeres megszüntetések aránya.

A 206 ügy a benne szereplő magatartási szabály, illetve kötelességtípusok szerint volt többé-kevésbé eredményes. Az előírások csaknem felében a kár megtérítésére, illetve jóvátételre vonatkoztak, és ezen ügyeknek kb. egynegyede végződött vádemeléssel, vagyis nagyjából 75%-ban voltak sikeresek. Ezek nagyobb részben a konkrét kár megtérítését írták elő, és ennél jóval kisebb számban rendelték el a jóvátétel más formáját, valamint a köz javára végzendő munkát. Az előírt kártérítések egynegyedét nem teljesítették utóbb a terheltek. A köz javára végzett munka, mint arról szóltunk, igen ritkán alkalmazott lehetőség volt, és kevésbé hatékony. A kisszámú jóvátételi előírás teljesült.

Ezzel szemben a 112 ügynevezett egyéb magatartási szabályt tartalmazó vádhalasztásos ügy 85%-a eredményes volt, vagyis az egyéb szabályok igen sikeresnek mondhatók.

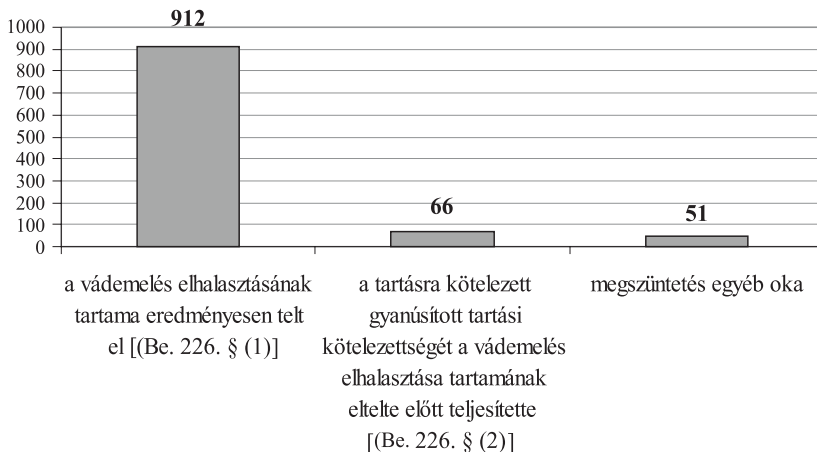
9. számú ábra

A beérkezett iratok és a magatartási szabályok nélküli ügyek aránya megyei bontásban

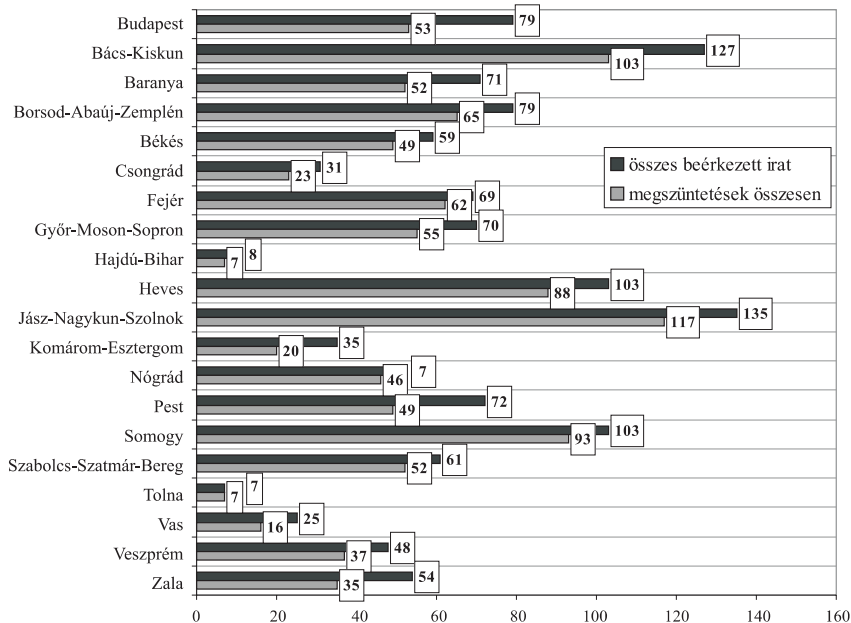
A kutatás egyik meglepő eredménye azt mutatta, hogy azokban az iratokban, amelyekben nem írtak elő magatartási szabályt, szintén csaknem nyolcvanszázalékos eredményességről beszélhetünk. Az ügyek megszüntetésének leggyakoribb esete a vádemelés elhalasztásának eredményes eltelte volt.

10. számú ábra
A megszüntetések megoszlása

Az eredményesség tekintetében nem mutatkoznak jelentős eltérések a megyék között. Nyilvánvalóan azokban a megyékben, ahol jelentősebb számban rendelik el a vádemelés elhalasztását, ott ez a nagyarányú eredményesség mellett némileg emeli az eredménytelenül záruló ügyek számát is. Azaz minél ritkábban alkalmazott e lehetőség, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a viszonylag kisszámú ügy eredménnyel zárul. Ez azonban semmiképpen sem eredményezheti, hogy a lelkebb megyékben az alkalmazás visszaszorul, mint ahogy az sem követendő példa, ahol minden eset eredménnyel zárul ugyan, de ez a gyakorlatban csak *hat* ügyet jelent.

11. számú ábra

A beérkezett iratokban található eredményes megszüntetések aránya

Az eredményesség tekintetében megvizsgáltuk a *büntetett előélet* és az utólagos vádemelés esetleges összefüggésének kérdését is. Itt azonban semmilyen összefüggést sem találunk, vagyis a büntetett előéletűek esetében is elmondható, hogy sikeres a vádemelés elhalasztásának alkalmazása, mivel ügyeik kétharmada eredményesen zárult. Meg kell jegyezni azonban, hogy a büntetett előéletűekkel szemben viszonylag kisebb arányú a vádelhalasztás elrendelése (a gyanúsítottak negyede), annak ellenére, hogy a jogszabály csak a többszörös visszaesők körét zárja ki e lehetőségből [ide nem értve a Btk. 196. § (4) bekezdését]. Vagyis a büntetett előélet önmagában nem tekintendő hátránynak (kivéve a többszörös visszaesést). Meg kell jegyezni, hogy a tartás elmulasztása körében a büntetett előéletű gyanúsítottak aránya magasabb (33%), és ezen elkövetők részesedése magasabb (52%) az utólagos vádemelések körében.

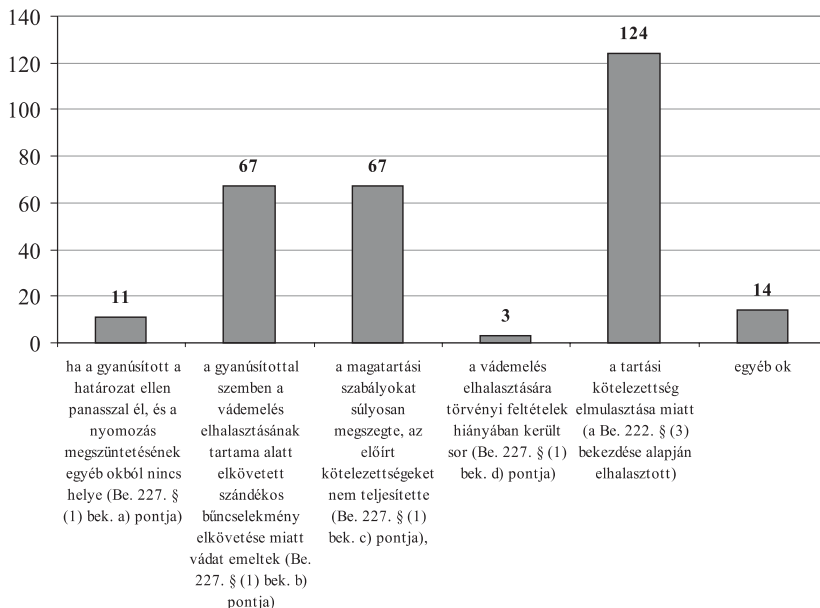
Tény azonban, hogy az ügyész diszkrecionális jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy adott elkövetővel szemben, a törvényi feltételek fennállása esetében alkalmazza-e az elhalasztást, figyelembe véve a nyomozás közben feltárt körülményeket a gyanúsított jövőbeni magatartása tekintetében.

Vádemelések

Az elhalasztás után utóbb 254 ügyben emeltek vádat. Előfordult, hogy a vádemelésnek több oka is volt. A leggyakrabban a tartás elmulasztásának körében merült fel a fizetési kötelezettség nem teljesítése. Emellett viszonylag gyakran fordult elő, hogy a vádemelés elhalasztásának tartama alatt újabb szándékos bűncselekmény elkövetése [Be. 227. § (1) bek. b) pontja] miatt emeltek vádat – jellemzően lopás és garázdaság, míg a Be. 227. § (1) bek. c) pontja alapján a tartás elmulasztása és a lopás terheltjei esetében.

A tartáselmulasztásos ügyek 43 százalékos eredménytelensége az összes vádelhalasztás nyolcvanszázalékos eredményességéhez képest elgondolkodtató, és felveti annak a vizsgálatnak szükségességét, hogy vajon alkalmazásbeli, szabályozásbeli vagy egyéb körülmény okozhatja ezt a viszonylag rossznak tekinthető mutatót.

12. számú ábra
A vádemelések oka

Az egyéb magatartási szabályok megsértése jellemzően szintén tartás elmulasztásához kapcsolódott (például csekkbemutató), másrészt munkavállalással és képzéssel volt kapcsolatos (szociális problémákra reagáló szabályok). Abban a tekintetben azonban, hogy mely magatartási szabályok alkalmasak arra, hogy az elkövetőkkel szemben nagyobb fokú eredményességet érjenek el, illetve milyen típusú ügyek/elkövetők azok, amelyekkel/akikkel szemben nem vagy kevésbé eredményes a vádemelés elhalasztása, nem vonhattunk le messzemenő következtetéseket, részben a vádra vitt ügyek viszonylag kis aránya (20%), másrészt ezek nagyfokú szórása miatt, hiszen egy-egy csoportban sokszor mindössze néhány eset fordult elő.

Egyértelműen kiderül azonban, hogy a többi ügghöz képest a tartás elmulasztásával kapcsolatos elhalasztások jelentősen eltértek, és ezeknél nagyobb fokú volt az eredménytelenség. Ez volt az indoka annak, hogy ezt a területet külön kezeltük, és problémáival a következő részben alaposabban foglalkozunk.

A tartás elmulasztásáról

Az alapul szolgáló bűncselekmény

A vádemelés elhalasztásának jelenleg tárgyalt esete a tartás elmulasztásának vétségéhez kapcsolódik [Btk. 196. § (1) bek.]. E szerint büntetendő annak a cselekménye, aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti. A gyakorlat szempontjából – és a vádemelés elhalasztásánál különösen – nagy jelentősége van az önhiba megállapításának, bizonyításának. Mint látni fogjuk, az ügyész akkor halaszthatja el a vádemelést, ha ettől az elmulasztott kötelezettség teljesítése várható. Rendkívül körültekintően kell eljárni abban az esetben, ha a korábbi tartásdíj megfizetése elmulasztásának indoka csak részben alapult önhibán.

A Btk. ehhez a bűncselekményhez másodlagos büntethetőséget kizáró okot fűz. Ennek értelmében az elkövető nem büntethető, ha kötelezettségének az elsőfokú ítélet meghozataláig eleget tesz [Btk. 196. § (4) bek.]. Ez a szabály, pontosabban az erre a szabályra épülő nyomozásmegszüntetési ok [Be. 190. § (1) bek. f) pont] elvileg kollidálhat a vádemelés elhalasztásának megszüntetését eredményező eljárásmegszüntetési okkal [Be. 226. § (1)–(2) bek.].

A vizsgált jogintézmény specialitása

A tartás elmulasztásának vétsége miatti vádemelés elhalasztása több szempontból is speciális eset.

Az első eltérés az *elrendelés feltételében* jelentkezik. Míg a vádemelés elhalasztásának „általános” eseténél az ügyész diszkrecionális joga – a feltételek objektív fennállása esetén – teljes, itt ez korlátozott. A törvény szerint elvileg kötelező a vádemelést elhalasztani tartás elmulasztása esetén [Be. 222. § (3) bek.]. A törvény azonban ehhez azt a feltételt fűzi, hogy az elmulasztott kötelezettség teljesítése ettől várható legyen. Ez azonban, pontosabban ennek megítélése, valójában szubjektív alapon történik. Tehát csak akkor „kötelező” elhalasz-

tani a vádemelést, ha az ügyész úgy gondolja, hogy ettől az elmaradt kötelezettség teljesítése várható.

Szintén speciális a *vádemelés* elhalasztásának „alapesetéhez” képest abban, hogy a vádemelés elhalasztása mellett *nem kell külön magatartási szabályként előírni az elmaradt tartásdíj megfizetését*. E jogintézmény lényege éppen ebben áll, és erre tekintettel történik a vádemelés elhalasztása. Ebből az is következik, hogy nem törvényi feltétel sem a gyanúsított, sem a sértett meghallgatása, hozzájárulásának beszerzése. Szintén nem törvényi feltétel – bár információt szolgáltat – a pártfogó felügyelői vélemény beszerzése sem [Be. 224. § (1) bek.].

A harmadik specialitás az *elrendelés tartamában* nyilvánul meg. Míg az alapesetben a vádhalasztás tartamának minimum egy év és maximum két év közötti (hónapokban is kifejezhető) meghatározása szintén az ügyész diszkrecionális jogköre, addig tartás elmulasztása esetén a törvény az időtartamot egy évben határozza meg.

Az elrendelés tartamához kapcsolódik a következő speciális rendelkezés. A tartás elmulasztása miatti vádemelés elhalasztása esetén ugyanis lehetőség van az eljárás *egy év letelte előtti megszüntetésére is*, ha a gyanúsított a tartási kötelezettségét teljesítette [Be. 226. § (2) bek.]. Az általános vádhalasztásnál nincs lehetőség a határidő előtti megszüntetésre, abban az esetben sem, ha a gyanúsított a határidő letelte előtt megtérítette a sértett kárát, vagy teljesítette az esetleges egyéb, konkrétan meghatározott kötelezettségét.

Az utolsó speciális szabály a *vádemelés* esetére vonatkozik. A Be. a vádemelés elhalasztásánál általában meghatározza, hogy milyen esetekben köteles az ügyész a gyanúsítottal szemben vádat emelni [Be. 227. § (1) bek.]. A törvény azonban azt is előírja, hogy a tartás elmulasztása miatt elhalasztott vádemelés esetén vádemelésnek csak az elmulasztott kötelezettség *nem teljesítése esetén* van helye [Be. 227. § (2) bek.]. A törvény e megoldása félreértésre adhat okot. Az nyilvánvaló, hogy nem jöhetnek szóba azok a vádemelési okok, amelyek a vádhalasztás kizáró okára, a magatartási szabályok megszegésére, az előírt kötelezettség nem teljesítésére vonatkoznak. De ugyanúgy nem szolgálhat vádemelés alapjául, ha a gyanúsítottal szemben a vádemelés elhalasztásának tartalma alatt

elkövetett szándékos bűncselekmény miatt vádat emelnek. Az általános szabályok közül tehát csupán az a vádemelési ok vonatkozik a tartás elmulasztása miatti vádelhalasztásra, hogy *ha a gyanúsított a határozat ellen panasszal él, és a nyomozás megszüntetésének feltételei nincsenek meg.*

Problémák

Megelőlegezve valamelyest a kutatás eredményeit, fölvetünk néhány problémát, amely a jogintézmény alkalmazásánál jelentkezik/jelentkezhet. Az egyik, hogy mire terjed ki az elmulasztott kötelezettség teljesítése. Csak a vádemelés elhalasztásáról szóló határozat meghozataláig a gyanúsítottat terhelő „tartóztatás”, vagy a vádelhalasztás tartama alatt esedékes tartásdíjra is? Szintén problémaként merül fel, hogy megszüntethető-e az eljárás, ha a gyanúsított nem teljesen fizette meg az elmaradt tartásdíjat. Megszüntethető-e az eljárás, ha a gyanúsított az elmaradt tartásdíjat megfizette, azonban azóta nem teljesíti tartásdíj-fizetési kötelezettségét?

Szintén probléma az előzőekben hivatkozott, a Be. 190. § (1) bekezdésének f) pontjában szabályozott [a Btk. 196. § (4) bekezdését alapul vevő] nyomozásmegszüntetési ok, illetve a Be. 226. § (1) és (2) bekezdésében szabályozott eljárásmegszüntetési ok. Kérdésként az merül fel, hogy ha a gyanúsított teljesítette tartási kötelezettségét, melyik jogcím alapján kell vele szemben eljárni. Ezzel kapcsolatban azt kell kiemelni, hogy ha vádemelés elhalasztására kerül sor, és a gyanúsított a nyitva álló időtartam alatt teljesíti elmaradt tartásdíj-fizetési kötelezettségét, vele szemben a Be. 226. §-a alapján az eljárást kell megszüntetni. Ez a speciális szabály egyrészt megelőzi a Btk.-n alapuló nyomozásmegszüntetési okot, másrészt vádemelés elhalasztásánál eleve nem a nyomozás megszüntetésére kerül sor, így az erre utaló jogcím használata nem is kerülhet szóba. Azaz a nyomozás megszüntetésére a törvényben szabályozott büntethetőséget megszüntető ok miatt csak a vádemelés elhalasztása esetén kívül van lehetőség.

A kutatás adatai a statisztikák tükrében

A megadott szempontoknak megfelelő ügyek közül az ország területéről 1283 aktát küldtek be a főügyészségek. Ezek közül 392 ügy volt érintett tartás elmulasztásának vétségében.

Itt említendő meg a vizsgálat időintervalluma és annak konzekvenciái. A kutatás tárgyai a 2006-ban befejeződött (eljárás megszüntetése vagy vádemelés) ügyek voltak. A vádemelés elhalasztásának jelen esetben egyéves kötelező időtartamát figyelembe véve, ezekben az ügyekben a nyomozás elrendelése (a büntetőeljárás megindítása) jellemzően 2004-ben és 2005-ben történt. Nem lehet tehát figyelmen kívül hagyni, hogy a vizsgálat tárgyát jelentő akták viszonylag új jogintézmény alkalmazását tükrözik, annak valószínűsíthető kezdeti nehézségeivel együtt. (Egy későbbi kutatás lehetséges, hogy más eredményeket mutatna.) Szintén szükséges rögzíteni, hogy természetesen a vizsgálat az eljárás alatt hatályos jogszabályi rendelkezéseket, illetve az azoknak való megfelelést vette figyelembe.

Az ügyek beérkezését tekintve megállapítható, hogy azok mintegy harmada a fővárosból és környékéről érkezett (52 + 37 db, százalékban kifejezve 13,3 + 9,4%), a legkevesebb Nógrád megyéből (2 db, 0,5%) érkezett. A többi megye közül kiemelkedik Győr-Moson-Sopron (41 ügy, 10,5%).

Jelentős szórást mutat viszont a vádemelés elhalasztásánál alapul vett elmaradt tartásdíj összege. Ezzel kapcsolatban megjegyezendő, hogy több esetben előfordult, hogy a vádemelés elhalasztásáról szóló határozat nem jelölte meg az elmaradt tartásdíjhátralék összegét! Az alapul vett legalacsonyabb összegű tartásdíjhátralék nyolcezer forint volt, míg a legmagasabb ennek több mint százszorosa (!), 850 ezer forint. A legtipikusabb a húszezer és százezer forint közötti tartásdíjhátralék volt (108 eset). Megemlítenő, hogy nyolc esetben került sor vádemelés elhalasztására ötszázezer forintot meghaladó, 13 esetben pedig húszezer forintot meg *nem* haladó összegű tartásdíjhátralék miatt.⁸

8 A teljesség kedvéért: húszezer forintot meg nem haladó összeg miatt 13; húszezer és százezer forint közötti összeg miatt 108; százezer és kétszázezer forint közötti összeg miatt 63; kétszázezer és ötszázezer forint közötti összeg miatt 53; ötszázezer forint fölötti összeg miatt nyolc esetben került sor vádemelés elhalasztására.

Az elkövetők jellemzői

Az elkövetők jellemzőivel kapcsolatban a következők állapíthatók meg. Az elkövetők száma megegyezik a bűncselekmények számával (392). Az elkövetők döntő többsége, 95,7%-a (375) férfi, 4,3%-uk (17) nő. Az elkövetők legnagyobb része (41,1%) a 36 és 45 év közötti korosztályból kerül ki. Nem sokkal marad el a 26 és 25 év közöttiek aránya sem (39,3%). 19 és 25 év közötti volt az elkövetők 6,6%-a, míg 12,8%-uk 46 és 60 év közötti.⁹ Iskolai végzettségüket tekintve az elkövetők nagyobb része (42,1%) elvégzett valamilyen szakiskolát. Ezt követik (28,6%) a nyolc általánost végzett elkövetők, őket pedig (13,3%) a szakközépiskolát, gimnáziumot végzettek. A nyolc általánost sem végzettek száma elenyésző (0,8%), és alacsony az egyetemet, főiskolát végzettek aránya is (3,6%).¹⁰

A kutatás adataiból megállapítható, hogy az elkövetők 45,3%-ának a bűncselekmény elkövetésekor volt rendszeres jövedelme. Nem elhanyagolható az alkalmi munkából (23,3%), illetve a munkanélküli-segélyből (10,2%) élők száma. Az elkövetők között találni ezen kívül nyugdíjast (1,3%), eltartottat (2%), szociális járadékból élő (1,5%), illetve főállású anyját (0,3%).¹¹

Az elkövetők több mint fele (50,5%) családi állapotát tekintve elvált. 16,8%-uk élettársi kapcsolatban él, 14%-uk házas, 12,2%-uk hajadon vagy nőtlen, egy esetben volt özvegy.¹²

Az előéletet tekintve az elkövetők harmada (33,4%) volt korábban büntetve, 61,7%-uk nem.¹³ A korábbi bűncselekmények között a legjellemzőbb a lopás (29%). Ami viszont kiemelését érdemel, hogy a bűnismétlők 13%-a korábban tartás elmulasztása miatt volt büntetve. (Olyan is volt, aki korábban tartás elmulasztása miatt megrovásban részesült.) Az ezen bűnismétlőkkel szembeni vádhalasztás felerészben volt eredményesnek mondható.

9 0,3%-ról nincs adat. A jellemző kor nyilvánvalóan a gyermekvállalási kedv időszakával mutat leginkább összefüggést.

10 10,2%-ról nincs adat.

11 8,7%-ról nincs adat.

12 6,1%-ról nincs adat.

13 4,8%-ról nincs adat.

A sértettek jellemzői

A tartás elmulasztásának sértettje a tartásdíj jogosultja. Ez alapvetően természetes személy, azonban a vizsgált ügyekben – három esetben – előfordult sértettként nem természetes személy is (gyámhivatal). Nemek szerint vizsgálva a sértetteket, igazodva az elkövetők nemi jellemzőihez, döntő többségük (95,9%) nő. Életkorukat tekintve a legjellemzőbb a 26 és 35 év közötti sértetti csoport (40,7%), szintén jelentős a 36 és 45 év közöttiek aránya (29,5%). A szélsőséges adatokat tekintve megállapítható, hogy 392 sértett közül egy-egy volt 15 és 18 év közötti, illetve 61 év feletti.

Az eljárás jellemzői

Az eljárás jellemzői közül talán a legfontosabb az eljárás időtartamának kérdése. A kutatás a nyomozás elrendelésétől az ügyészségre vádemelési (vádhalasztási) javaslattal érkezésig tartó időszakra terjedt ki. Ezzel kapcsolatban azt lehet megállapítani, hogy az ügyek döntő többsége (84,1%) hat hónapnál rövidebb idő alatt fejeződött be. E nagy arány oka, hogy alapvetően egyszerűbb megítélésű ügyekről van szó. A hat hónap és egy év között befejeződő ügyek aránya 12,8%, míg az egy és két év közöttieké 2,8% volt.

A vádemelés elhalasztásával kapcsolatos határozatok a törvény egyértelmű rendelkezései szerint alapvetően pontosan tartalmazzák a vádemelés elhalasztásának jogcímét, illetve az elhalasztás időtartamát. Megemlítenő azonban, hogy egy esetben az ügyész törvényt sértően két évre halasztotta el a vádemelést, illetve hét esetben (1,8%) tévesen a vádemelés elhalasztásának alapesete került feltüntetésre a határozaton [ezek közül két esetben az ügyész még a Be. 459. §-ának (1) bekezdésére is hivatkozott!], három esetben (0,8%) pedig mind az általános, mind a tartás elmulasztására vonatkozó rendelkezés, két esetben (0,5%) pedig egyik sem.

A vádemelés elhalasztásának indokait tekintve több dologra kell kitérni. A vádemelés elhalasztásának mondhatni alapesetére akkor kerülhet sor, ha a törvényi objektív feltételek mellett (három évnél nem súlyosabban büntetendő bűncse-

lekmény, a bűncselekmény súlya) olyan rendkívüli enyhítő körülmények is fennállnak, amelyek miatt feltételezhető, hogy a gyanúsított jövőbeni magatartásában kedvező hatás következik be [Be. 222. § (1) bek.]. Ebben az esetben az ügyésznek a határozat indokolásában meg kell jelölnie azokat a rendkívüli *enyhítő körülményeket*, amelyekre a vádemelés elhalasztását alapítja. A tartás elmulasztásának vétsége miatti vádemelés elhalasztása esetén azonban a törvény nem követel meg enyhítő körülményeket, a hangsúly nem ezeken, illetve nem a gyanúsított jövőbeni magatartásának befolyásolásán van. Itt arról van szó, hogy ha az ügyész úgy látja, hogy az intézkedéstől az elmulasztott kötelezettség teljesítése várható, a vádemelést egy évre elhalasztja. Ezen kívül nem kell figyelemmel lennie a gyanúsítottat jellemző enyhítő körülményekre, mert a vádemelés elhalasztásának nem ez az alapja. Ennek ellenére több esetben került sor különböző enyhítő körülmények megjelölésére a vádemelés elhalasztásának indokaként. Ezek között találni olyat, amely relevanciával bírhat a vádemelés elhalasztásával kapcsolatban (például megígérte, hogy megtéríti a „kárt”), de több olyan is volt, amely a jogintézmény szempontjából irreleváns. Ilyen például a büntetlen előélet, a megbánás, a nehéz anyagi helyzet vagy a nehezen értelmezhető „elkövetés körülménye”.

Mint említettük, a tartás elmulasztásának vétsége miatt alkalmazott vádemelés elhalasztása során döntő jelentőségű annak megítélése, hogy az intézkedéstől várható-e az elmulasztott kötelezettség teljesítése. A vizsgált akták 63,5%-ában derült ki egyértelműen, hogy az ügyész vizsgálta a gyanúsított élet- és jövedelmi viszonyait. A többi esetben az akták iratai (nyomozati iratok és ügyészségi házi iratok) alapján ezt nem lehetett egyértelműen megállapítani. Azokban az esetekben, amikor vizsgálták a gyanúsított élet- és jövedelmi viszonyát, a hangsúly nagyrészt a különböző hatóságok (APEH, munkaügyi központ, polgármesteri hivatal) megkeresésén (74,7%), illetve a gyanúsított kihallgatáson volt (46,7%).¹⁴ Az ügyek 6,6%-ában hallgatta meg az ügyész a gyanúsítottat erről a kérdésről, és csupán 1%-ában (négy eset) támaszkodott a pártfógo felügyelő véleményére.

¹⁴ A különböző módszerek között van átfedés, ezért nem száz százalék a végső arány.

A tartás elmulasztása vétségénél a vádemelés elhalasztása arra tekintettel történik, hogy várható az elmulasztott kötelezettség teljesítése. Ennek megfelelően – mivel a vádemelés elhalasztásának speciális esetéről van szó – *nem kell külön kötelezettségként előírni* a gyanúsított részére a határozatban, hogy a tartásdíjhátralékát fizesse meg. Pusztán a tartás elmulasztása miatt alkalmazott – tehát a Be. 222. §-ának (3) bekezdésére alapított – vádemelés elhalasztásában pedig törvényesen *nem lehet előírni* a gyanúsítottnak azt, hogy a jövőben fizesse a tartásdíjat. A vizsgált ügyekben 38 esetben kötelezte az ügyész a gyanúsítottat az elmaradt tartásdíj megfizetésére (17 esetben a sértettnek okozott kár megtérítése, 21 esetben pedig egyéb kötelezettség teljesítése körében). Ezek közül 17 esetben került sor arra, hogy az ügyész kötelezte a gyanúsítottat a jövőben esedékes tartásdíj fizetésére is (négy esetben a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése, 13 esetben pedig egyéb kötelezettség teljesítése körében).

A sértettnek okozott kár megtérítése mint speciális kötelezettség előírásához tartozik az a tény, hogy ezekben az esetekben (17 eset) – amikor nem kellett volna kötelezettségként előírni az elmaradt tartásdíj megfizetését kártérítési kötelezettségként – az ügyész csupán egy esetben hallgatta meg a sértettet, és szerezte be a hozzájárulását. Pártfogó felügyelői vélemény is csupán 15 esetben készült. A meghallgatási és hozzájárulás-beszerzési kötelezettséggel kapcsolatban végül az állapítható meg, hogy az előbb említett 38 esetből 34-ben szerezte be az ügyész a gyanúsított hozzájárulását az előírt kötelezettséghez.

A pártfogó felügyelet kötelező ügyészi elrendelésével kapcsolatban [Btk. 82. § (1) bek.] megállapítható, hogy ez az ügyek 98,5%-ában történt meg kétségtelenül, 1,5%-ukban (hat eset) erről az ügyészi határozat nem rendelkezett.

A határozatok közlésével és a jogorvoslat (panasz) kérdésével kapcsolatban a következők állapíthatók meg. A sértettel az ügyek 98,5%-ában kétségtelenül közölték a vádhalasztó határozatot, egy esetben egyértelműen nem, ötben pedig nem derült ki az ügy irataiból.

Az összes ügy 8,4%-ában élt a sértett a vádemelés elhalasztásáról szóló határozat ellen panasszal. Ez mintegy 33 esetet

tesz ki, ami azért magas szám, mert az összes vizsgált ügyben (1283 db) 45 esetben találni sértetti panaszt. A sértetti panaszok nagyrészt arra vezethetők vissza, hogy a sértett attól tartott, hogy a gyanúsított – mint ahogy addig – később sem fog fizetni (e sértetti aggodalmak a panaszok felében beigazolódtak). A sértetti panaszoknak az ügyész öt esetben (15,2%) adott helyt, a többi 28 esetben (84,8%) azonban elutasította.

A gyanúsítottak 1,5%-a (hat eset) élt panasszal a vádemelés elhalasztásáról szóló határozat ellen. A panaszok oka itt változatos: volt, aki arra hivatkozott, hogy a tartásdíjat rokkantsági nyugdíjából nem tudja fizetni [ezt a panaszt az ügyész elutasította, és vádat emelt a gyanúsított ellen a Be. 227. § (1) bek. a) pontja alapján], volt, aki a megfizetendő tartásdíj összegét sokallta, illetve volt, aki vitatta felesége sértetti minőségét (a gyermekek helyett).

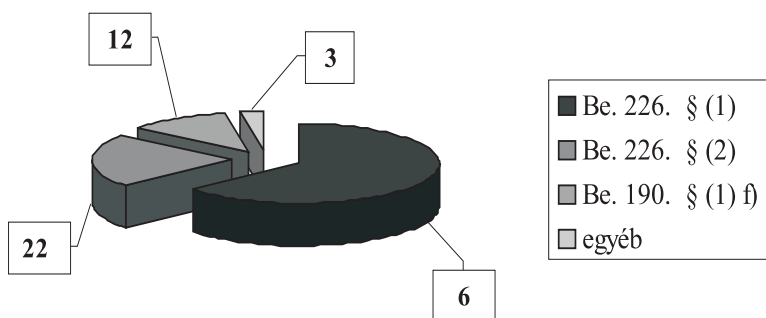
Végül egy dologra kell még kitérni. A vádemelés elhalasztása az alapvető elgondolás szerint arra is hivatott, hogy a sértetti jogokat erősítse. Nem lehet azonban eltekinteni a gyanúsított jogoktól sem. Az egyik legfontosabb a tájékoztatáshoz való jog, ez jelen esetben a vádemelés elhalasztásának, illetve sikertelenségének következményeire vonatkozik. Vádemelésre tartás elmulasztásának vétsége esetén, vagy panasz esetén, vagy akkor kerülhet sor, ha a gyanúsított nem teljesíti az elmaradt és a határozatban megjelölt tartásdíj-fizetési kötelezettségét. A vádemelés elhalasztásáról szóló ügyészi határozatban ezt a két vádemelési okot meg kell jelölni, és erre fel kell hívni a gyanúsított figyelmét. Ezzel szemben az ügyész több esetben mulasztotta el a Be. 227. § (2) bekezdésére figyelmeztetni a gyanúsítottat, és a vádemelés okául csak az általános vádhalasztásra vonatkozó, jelen esetben pedig a panasz kivételével nem alkalmazható okokat jelölte meg [Be. 227. § (1) bek.]. Ezzel a gyanúsított jogai csorbát szenvednek, mert nem arról kap tájékoztatást, ami rá vonatkozik.

Az eljárás eredményessége

A 392 vizsgált ügy 57%-a (222) bizonyult eredményesnek. Ezek közül 141 esetben került sor az egy év leteltével az eljárás megszüntetésére a Be. 226. § (1) bek. alapján, 49 esetben az egy év letelte előtt, a gyanúsított korábbi teljesítése miatt a Be. 226.

§ (2) bek. alapján. Megemlítendő azonban, hogy az ügyészségi gyakorlat nem teljesen fedi a Be. előírásait, több esetben ugyanis az ügyész az eljárás helyett a Be. 226. §-ára hivatkozva a nyomozás megszüntetéséről határozott az eljárás megszüntetése helyett. A fennmaradó 32 esetben a Be. 190. §-a alapján a nyomozás megszüntetésére került sor. Ezek között a döntő hányad (26 eset) az alapvetően téves hivatkozás, a Be. 190. §-a (1) bekezdésének f) pontjára alapozott (a törvényben meghatározott egyéb büntethetőséget megszüntető ok miatti) nyomozás-megszüntetési ok volt. Ezek között is volt, amelyik csupán a Be. szakaszára hivatkozott, de volt, amelyik e mellett a Btk. 32. §-ára, illetve a Btk. 196. §-ának (4) bekezdésére (13. számú ábra). A fennmaradó hat esetben volt példa a bűncselekmény hiányában, a bizonyíték hiányában, büntethetőséget kizáró ok miatt, végül a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka miatti megszüntetésre is. Utóbbi esetben az ügyész a gyanúsítottat megrovásban részesítette.

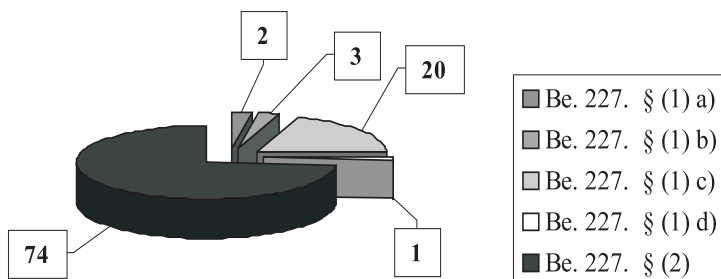
13. számú ábra

Az eredményes eljárások befejezésének jogcíme (%)

A további 170 esetben vádemelésre került sor. A vádemelés jogcímei azonban igen nagy eltéréseket mutatnak, annak ellenére, hogy a Be. szerint tartás elmulasztásának vétsége miatt vádemelésnek csak az előírt és az elmaradt tartási kötelezettség elmulasztása esetén, illetve gyanúsítottai panasz esetén van helye (ha a nyomozás megszüntetésének feltételei nincsenek meg). A legtöbb esetben (128) a vádemelési jogcím kétséget kizáróan helyes volt: 124 esetben került sor vádemelés-

re a Be. 227. §-ának (2) bekezdése alapján, illetve négy esetben a 227. § (1) bek. a) pontja alapján. Ezen túl azonban az ügyész 33 esetben a magatartási szabályok, előírt kötelezettségek nem teljesítése miatt [Be. 227. § (1) bek. c) pont]; öt esetben a vádemelés elhalasztása alatt elkövetett szándékos bűncselekmény miatti vádemelés miatt; két esetben pedig – nehezen értelmezhetően – a vádemelés elhalasztásának elrendelésekor törvényi feltételek hiánya miatt emelt vádat a gyanúsított ellen (14. számú ábra). Az eljárás sikertelenségéről jellemzően a sértett, illetve a pártfogó felügyelő tájékoztatásából értesült az ügyész.

14. számú ábra
A vádemelés jogcíme

Összegzés – Javaslato

Az Országos Kriminológiai Intézetben 2007. november 8-án kerekasztal-beszélgetést tartottunk öt megyei, valamint egy fővárosi kerületi ügyészség bevonásával a vizsgálatunkban tapasztalt, illetve az ügyészi munkában a mindennapokban a vádemelés elhalasztásának intézményével kapcsolatos kérdések megvitatására. Ezen a megbeszélésen számos olyan tényre derült fény, amely az általunk tapasztalt, látszólag megmagyarázhatatlannak tűnő megállapítások magyarázatául szolgálhatott. A következőkben a felvetődő kérdésekre az ott elhangzottak figyelembevételével keressük a választ, illetve

vizsgálatunk eredményeire is figyelemmel pontokba szedjük az elhalasztás jelenlegi alkalmazási sarokpontjait.

Jogalkalmazási kérdések

Megyei eltérések a vádemelés elhalasztásának gyakorlatában

Arról már a 2006. évi statisztikai adatelemzés során is beszámoltunk, hogy igen nagy eltérések mutatkoznak a vádemelés elhalasztásának gyakorlatában megyei szinten. Mint kiderült, ennek számos gyakorlati oka van. Ezek a következők köré csoportosíthatók:

- *Konkuráló jogintézmények:* a vádemeléselhalasztás köré vonható ügyek jó része más, az eljárás egyszerűsítését és gyorsítását célzó jogi megoldással is – mint a tárgyalás mellőzése, a bíróság elé állítás vagy a tárgyalásról lemondás is – lezárható. Ezek közül az ügyésznek minden szempontot mérlegelve kell eldöntenie, hogy melyik alkalmazása látszik a legmegfelelőbbnek. Ebben a folyamatban valószínűleg szerepet játszhat az adott ügyészégi vezető véleménye az egyes lehetőségek igénybevételének hasznosságáról, illetve eredményességéről.
- *Szoros kapcsolat más szervekkel:* a vádemelés elhalasztásának alkalmazásához szoros kapcsolat kiépítése szükséges nemcsak a rendőrséggel, amely a nyomozati iratokban foglaltakkal segítheti elő a vádelhalasztás eredményes alkalmazását, illetve az egyes magatartási szabályok elrendelését (például sértetti nyilatkozat a kártérítés elfogadásáról, vagy elkövetői szándék kifejtése a kártalanítás nyújtásáról), hanem a pártfogókkal is. Az ő véleményük szükséges ugyanis a magatartási szabályok elrendeléséhez (ezek hiányában is fontos lehet a vélemény a megalapozott döntéshez), és ők azok, akik az elhalasztás ideje alatt a gyanúsított sorsát nyomon követik, hatékonyan támogatva ezzel az ügyési munkát. Ez a kapcsolattartás azonban plusz erőt, időt és energiát igényel az ügyész részéről is.
- *Létszám gondok, határidők:* a korábbi jogi szabályozás szerint az ügyfeldolgozási határidő harminc nap, amely magában foglalta a pártfogó felügyelői vélemény beszerzésének idejét is. Ez a korlátozott határidő az általunk vizsgált esetekben (2006)

még nem módosult, így érthető, hogy miért találtunk viszonylag kisszámú olyan ügyet, amelyben ilyen megkeresésre sor került. Ez nyilván kihatott a magatartási szabályok elrendelésének gyakorlatára is, hiszen ott a vélemény beszerzésének elrendelése kötelező.

Emellett az ügyészségek, valamint a pártfogói hivatalok is több helyen létszámgondokkal küszködnek. Az ügyészi munkateher fokozódása nyilvánvalóan abba az irányba hat, hogy az ügyész a minél egyszerűbb eljárási módozatokat alkalmazza. A pártfogói létszámhiány együtt jár a vélemények megadásának elhúzódásával, ami szintén elkedvetleníti a jogalkalmazót e lehetőség igénybevételétől. Bács-Kiskun megyében például 8500 négyzetkilométeren 13 pártfogó felügyelő tevékenykedik. A pártfogók jó szakmai felkészültsége miatt azonban a pártfogó felügyelői vélemények magas szakmai színvonalon készülnek el, és nagyon jó ötleteket adnak az egyedi magatartási szabályok előírására, amelyeket az ügyészek általában elfogadnak.

- *Alkalmazási nehézségek – bűnügyi költségek:* a vádelhalasztás alkalmazásának jelentős akadálya a bűnügyi költségek viselésének kérdése. Az elhalasztás kapcsán ugyanis a felmerülő költségeket a gyanúsított viseli. Ezek a költségek még a viszonylag csekélyebb súlyú ügyekben is igen magasak lehetnek, például szakértő bevonása esetén.¹⁵

Mivel ezekben az esetekben nem a nyomozást szüntetik meg, hanem az eljárást, ezért nem lehet a nyomozati bűnügyi költségekre vonatkozó jogszabályt alkalmazni. Emellett nincs lehetőség részletfizetési kedvezmény vagy halasztás engedélyezésére sem, mert a Be. idevonatkozó, 593. §-ában egész egyszerűen nem említi meg az ügyészséget, ilyen módon ez a lehetőség minden panaszalap nélkül utasítható el. Így azután az elkövetők sokszor nem érdekeltek az ügyészi szakban a vádhalasztást választani, és jogi képviselőik is ebbe az irányba terelik őket. Ezzel szemben, például a bírósági szakban az elkövetőnek már

¹⁵ Ez a helyzet a tanulmány megírása óta változott. Az egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2007. évi CLXII. törvény 17. §-a ugyanis 2008. január 1-jei hatállyal a Be.-t a 226/A §-sal egészítette ki. Ennek értelmében „Ha az ügyész az eljárást megszünteti, a bűnügyi költséget az állam viseli. A terhellet kötelezni kell annak a költségnek a viselésére, amely a mulasztása folytán merült fel.”

kedvezőbb a megszüntetés, hiszen ekkor már nem kötelezik a bűnügyi költség megfizetésére.

- A *prioráló rendszer* használatának korábbi nehézségei: az informatikai fejlesztés és kiépítettség remélhetőleg megoldja azt a korábban időnként kivédhetetlen problémát, amikor a vádelhalasztásról esetleg utóbb kiderült, hogy törvényellenes módon alkalmazták, mivel ebben az időszakban más megyében más ügyben is folyt eljárás a gyanúsítottal szemben.

Magatartási szabályok alkalmazásának kérdése

Mint azt az eredményességi vizsgálatunk megerősítette, a magatartási szabályt tartalmazó ügyekben hasonló arányban került sor utóbb vádemelésre, mint az ilyen szabályok nélküliekben. A legnagyobb részben a vádemelés oka éppen a magatartási szabály megszegésének következménye volt. Ez tehát az említett okok mellett magyarázat lehet arra, hogy miért alkalmaznak az ügyészségek olyan kisszámban magatartási szabályokat. Az, hogy melyek ezek a jellemző szabályok, mint arról már szintén szó volt, az esetek túlzott szórása miatt szignifikánsan nem megállapítható. Tény azonban, hogy a legfőbb gondot a tartáselmulasztásos ügyek jelentik, ezért az ezekkel kapcsolatos eljárásokat érdemes külön végiggondolni. Az általunk vizsgált esetekben, néhány megye kivételével (az élen Somogy és Bács-Kiskun megye) igen ritkán kerül sor magatartási szabály megállapítására.

- Gyorsaság mint szempont – Ha a jogalkalmazó nem kíván magatartási szabályt megállapítani, akkor azonnal elhalaszthatja a vádat, vagyis sokkal egyszerűbb is az eljárás. Talán az ügyintézési határidő megváltoztatásával kapcsolatos szabály 2007-es módosítása elősegíti a több egyéni magatartási szabály előírását. A magatartási szabályok eredményessége kapcsán felvetődött az a kérdés, hogy vajon egy magatartásiszabály-paletta kidolgozása segítené-e az ügyészi munkát. Ezzel kapcsolatos ügyészi álláspont, hogy a szabályok megfogalmazása nem problematikus, hiszen azokat egyrészt megfogalmazták a Btk. 82. §-ában, másrészt szükség szerint a pártfőgő is közreműködik annak kialakításában.

- Az előírható programok hiánya – A másik probléma, amely felvetődik e körben, hogy hiányoznak azok a programok, amelyek előírása valóban elősegíthetné például az egyéni ráhatás/megelőzés szempontjának érvényre juttatását a gyanúsított esetében. Így hiányoznak azok az agressziókezelő, személyiségfejlesztő programok, amelyeket az ügyészek szívesen írnának elő. Az önkormányzatoknak kellene ilyeneket helyben szervezniük, mivel az sokszor nem megoldható, hogy a gyanúsított az ország egyik végéből a másikba utazzon az ilyen programra kötelezettség miatt, különösen egy több hónapos tréning esetében. Az egyre inkább terjedő erőszakos cselekmények elkövetőivel szemben, így mondjuk a garázdaságok gyanúsítottjainál nagy számban helye lenne egy ilyen terápiának.
- A kárösszegekről döntés problematikája – A kártérítés-jóvá-tétel előírásának – különös tekintettel a sértetti szempontok érvényesülésére – nem csak vagyon elleni cselekmények körében lenne helye. Sokszor, például a személy elleni vagy közlekedési bűncselekményi körben is előáll materiális kár az immateriális kár mellett. Ennek a kárösszegnek a megállapítása azonban adott esetben bonyolult folyamat, számos körülmény befolyásolja. Problémásnak tűnik az az eset is, amikor a hozzátartozók között fordul elő a sérelem, és a sértett nem is kívánna jóvátételt. A szakma érzése szerint az ügyész ezzel a szituációval tulajdonképpen a bíró helyzetébe kerül, és olyan kérdésekkel kell foglalkoznia, ami nem sorolható a hagyományos ügyészi szerepkör feladatai közé. Ezt a kérdést remélhetően a 2007. január 1. óta alkalmazható közvetítő eljárás megnyugtató módon képes rendezni, hiszen e szerint a kártérítésről a felek döntenek a mediátor segítségével.
- Még problematikusabb a köz javára végzett munka – amelyet, mint láttuk, igen ritkán és meglehetősen eredménytelenül rendelnek el. Ez természetesen nem egyedi jelenség, a közérdekűmunka-büntetés alkalmazása Magyarországon szintén meglehetősen nehezen végrehajtható, hiszen alig találni erre a célra befogadó munkahelyet. Előfordulhatnak azonban olyan esetek, amikor ez a munka nemcsak megoldható, de kimondottan nevelő célzatú is. Ilyen például amikor az elkövető a parkban kitördeli a fákat és helyette újakat kell ültetnie.

- Teljesítés ellenőrizhetőségének problémája általában és a tartás elmulasztásánál – Mint arról már szó volt, a Btk. 82. §-a nyolc pontban sorolja fel, hogy a pártfogói felügyelet keretében milyen magatartási szabályok merülnek fel. Alapvetően tehát csak olyan újabb szabályok kidolgozása lenne érdemes, amelyek végrehajtása ellenőrizhető is. Így például nem megfelelő szabály az, hogy a halasztás ideje alatt kocsmát ne látogasson a gyanúsított, mert nincsen hatóság az ellenőrzésére (a *ref* régen megszűnt, a rendőrségnek pedig ez nem feladata). Mivel ennek érvényesülését a pártfogó felügyelő sem képes ellenőrizni, így marad a szabály önkéntes betartása. Hasonlóképpen felesleges olyan jellegű nonszensz szabály megfogalmazása, mint például hogy az elhalasztás ideje alatt tartózkodjon a további bűncselekmény elkövetésétől.¹⁶

E kérdéskörben még problémásabb a tartásos ügyekben való fizetés ellenőrzése. Ez az áldozatvédelemhez kapcsolódó olyan speciális terület, ahol a jogszabály szerint a sértett a gyermek gondozója, ám a nemfizetés egyben a többségében kiskorú gyermek eltartását veszélyezteti. Itt tehát különös érdek fűződne a gyors reakcióhoz nemteljesítés esetén, de erre vonatkozóan jelenleg semmilyen adekvát eszköz sincsen. Somogy megyében például voltak törekvések arra, hogy kötelezettségként írták elő a befizetett csekkszelvény bemutatását a pártfogónak minden hónapban. Emellett mivel ezzel szankció nem járhat együtt, előfordulhat, hogy az egy év utolsó napján fizeti meg a gyanúsított az egész összeget. De ez a jobbik eset, mivel a tapasztalatok szerint sokszor igazából időhúzás a célja annak az ígéretnek, hogy a gyanúsított a vádhalasztás tartama alatt kifizeti a hátralékot. Ezért alakult ki több megyében az a gyakorlat, hogy csak akkor tekinthető valódinak a fizetési szándék a tartás elmulasztása ügyében, ha a nyomozati szakban megkezdődik a törlesztés.

¹⁶ A magatartási szabályokról részletesen lásd Kerezsi Klára – Kó József: i. m.

Jogalkotási kérdések

A kerekasztal-beszélgetésen felvetődött, hogy a tartás elmulasztásának vétsége miatt alkalmazott vádemelés elhalasztásának törvényi szabályozása módosításra szorul. A felvetett módosítás arra vonatkozott, hogy a Be. 222. §-ának (3) bekezdéséből¹⁷ ki kellene venni az „elmulasztott” szót, mert így lehetővé válna mind az elmulasztott, mind a jövőbeni tartási kötelezettség teljesítésének előírása.

Ezzel kapcsolatban azonban több dolgot kell megemlíteni. Az egyik, hogy a tartás elmulasztásának vétsége miatt alkalmazott vádemelés elhalasztása a jelenlegi szabály értelmében csak az elmaradt tartásdíj megfizetésére vonatkozhat. A Be. elvileg nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az ügyész e kötelezettségen kívül más magatartási szabályt vagy kötelezettséget is előírjon a gyanúsítottnak. A bűncselekménytől vagy akár a más jogágbeli jogellenes cselekménytől tartózkodást azonban, álláspontunk szerint, az ügyésznek a vádemelést elhalasztó határozatban nem kell, illetve nem lehet előírnia, hiszen ilyen magatartást nemcsak a vádemelés elhalasztásának hatálya alatt, de egyébként sem lehet elkövetni. A jövőben esedékes tartásdíj fizetésének elmulasztása (a törvényi feltételek fennállása esetén) bűncselekmény. Így ezt jelenleg nem lehet előírni kötelezettségként a gyanúsítottnak.

Ha a törvény úgy változna, hogy elhagyná az „elmulasztott” szót, ez – az előzőekben említettekén túl – nagyfokú jogbiztonsági aggályokkal járna. A vádemelés elhalasztását kimondó határozat az abban meghatározott tényállás alapján történik, ami feltételezi a konkrét időben (időközben) megvalósuló bűncselekményt. E miatt a bűncselekmény miatt kerül sor a vádemelés elhalasztására. Hogyha a gyanúsított ez után sem fizeti az esedékes tartásdíjat (az elmulasztott tartásdíj megfizetésére egy év áll rendelkezésére), akkor ez újabb bűncselekményt, újabb büntetőeljárást alapoz meg. Ha tehát a vádemelés elhalasztására nemcsak a már megvalósított, hanem a jövőben esetlegesen megvalósuló bűncselekmény miatt is sor

¹⁷ Az ügyész a vádemelést tartás elmulasztásának vétsége miatt egy évre elhalasztja, ha ettől az elmulasztott kötelezettség teljesítése várható.

kerülne, ez a határozat meghozatalakor bűncselekmény nélküli, előre hozott felelősséget deklarálna.

Szintén felvetődött, hogy jogalkotási úton kellene rendezni azt a problémát, amely abból adódik, hogy az ügyészi ügyfeldolgozási határidőbe beleszámít a pártfogó felügyelői vélemény beszerzésének ideje. Ez azonban nemcsak a tartás-elmulasztásos ügyekben jelentett korábban gondot, hanem az összesnél, különösen a magatartási szabályok elrendelésével kapcsolatban. Több ügyész álláspontja szerint az ügyfeldolgozási határidő meghosszabbításával nem szívesen élnek a vezető ügyészek, ezért kerül ritkán sor a pártfogó felügyelői vélemény beszerzésére.

Az OKRI által vizsgált ügyek 2006-ban fejeződtek be, a büntetőeljárás megindítására tehát a korábbi években került sor, ügyészi szakbeli lezárásukra (eljárás megszüntetése vagy vádemelés) pedig 2006-ban. A Be. módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény 100. §-ának (3) bekezdése 2007. január 1-jei hatállyal a Be. 216. §-át kiegészítette azzal a szabállyal, hogy ha az ügyész a közvetítői eljárásra utalásról vagy a vádemelés elhalasztásáról való döntéshez pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendeli el, annak elkészítésének ideje nem számít bele az ügyfeldolgozási határidőbe.¹⁸ Tehát a hiányolt jogalkotási aktus azóta megtörtént. Természetesen ez nem érinti a vizsgált ügyeket, azokban – adott esetben – helytálló lehet a határidő rövidegére vonatkozó hivatkozás.

Konklúzió

Az előbbiekből számunkra könnyen úgy tűnhet, hogy a vádelhalasztás, amelynek célja az eljárás egyszerűsítése, valójában az ügyészek számára sokszor az eljárás bonyolításának eszköze.

Ennek ellenére az iratok elemzése azt mutatta számunkra, hogy a vádelhalasztás folyamatosan bővülő lehetőség az ügyészi joggyakorlatban, amely ráadásul igen jó eredményeket mutat fel. A sértetti jogok fokozottabb érvényre juttatásának eszközeként alkalmat teremt a kárjótételi igények érvényesítésére is. Az aktákból az is kiderült, hogy e lehetőség alkal-

¹⁸ Be. 216. § (2) bek.

mazását alapvetően jól fogadják az érintettek is, hiszen mind a sértetti, mind pedig az elkövetői oldalról ritkán érkezett panasz az eljárással kapcsolatban. (Ezek egyébként viszonylag kisszámúak voltak megalapozottak.) A gyanúsítottak körében ez sokszor bűnösségük tagadásával függött össze, míg a sértettek leggyakrabban (az ügyek kétharmadában) *tartás elmulasztása* miatt nyújtottak be jogorvoslati kérelmet.

A vizsgálat eredményei alapján *három* olyan kérdéskör merül fel, amely még inkább elősegítheti a vádemelés elhalasztásának mind számbeli, mind pedig eredményességi növekedését, és amelyre az ügyészségek az OKRI kutatóbázisának bevonásával ténylegesen megoldást is találhatnak:

1. Az első ilyen lehetőség egy olyan ügynevezett szűrőrendszer kialakítása, amely már az ügy beérkezésekor jelzi az ügyésznek, hogy az adott eset alkalmas lehet a vádelhalasztásra. Ennek a szempontrendszernek a kimunkálása az OKRI kutatóinak és az ügyészség képviselőinek együttműködésében történhetne.
2. Az ellenőrizhető magatartási szabályok kínálatának bővítése. Az alkalmas szabályok kimunkálása erősíthetné elrendelésük gyakoribbá válását, amely egyrészt lehetőséget teremtene a sértetti igényérvényesítés bővítésére, másrészt pedig a megelőzési szempontok fokozottabb érvényre juttatására az elkövetői oldalon. Erre 2007 óta a pártfogói vélemény kérésének-kialakításának határidőbe be nem számítása is okot adhat, hiszen nyilvánvaló a mögötte húzódó jogalkotói szándék.
3. Végül, de semmiképpen sem utolsósorban, a vádemelés elhalasztása kapcsán az eljárás megszüntetéséhez fűződő költségek szabályozásának, illetve az azok megfizetésére adott halasztás vagy részletfizetés engedélyezési szabályainak módosítása a Be. 593. §-ában.

Mindezen kérdések megoldása – bár jelentős munkaráfordítást igényel – fontos hozadékkal bírhat. Hosszú távon ugyanis amellett, hogy a vádemelés eredményességét és elrendelésének gyakoriságát növelheti, nagyban könnyíthet a jelenleg ezen intézmény alkalmazásával járó ügyészi munkaterhen.

A *vádemelés elhalasztása*, a prevenció és az eljárás egyszerűsítésének e remek eszköze, ezzel valóban méltó helyére kerülhet

a magyar büntetőeljárásban. A magatartási szabályok alkalmazása „az egyéniesített büntetés leghatékonyabb eszközeként”¹⁹, valamint az áldozatnak adandó esetleges kárjövátétel elősegítése egyben lehetővé teszi a megfelelést a nemzetközi követelményeknek, az ügyészi munka hatékonyságának elismertetése mellett.

19 Kerecsi Klára – Kó József: i. m. 14. o.

Az óvadék elméleti és gyakorlati kérdései

A kutatás megállapította, hogy az óvadék jogszabályi bevezetése után kérelmek sokasága érkezett a bíróságokhoz, majd sokkal kevesebb eljárásban alkalmazták a jogintézményt. Ennek több oka van: egyrészt a jogszabály pontatlansága, illetve a törvény megszorító értelmezése, másrészt a terheltek rossz szociális helyzete is nehézséget jelent az óvadék alkalmazásánál. A kutatás a jogszabályi módosítások szükségességére hívja fel a jogalkotó figyelmét, ezen belül is hangsúlyozza, hogy ebben a kérdésben nagyobb szerepet kellene az ügyésznek kapnia.

Az óvadék jogintézményét a jogi kultúra és a magyar büntetőjog több évszázada ismeri. Az 1700-as évektől kezdődően számos magyar levéltári feljegyzés tartalmazza, hogy a büntetőügyekben eljáró hatóság az előzetes fogva tartásban lévő terheltet meghatározott összeg (óvadék) letétele ellenében szabadlábra helyezte. Az óvadékot általában egy vagy több kezességet vállaló személy tette le, aki arra vállalt kötelezettséget, hogy a „gyanúsítottat a kívánt napon a bíróság elé állítja, ellenkező esetben maga fizeti meg helyette a bírságot”.¹ A kezes személyének, az iránta táplált bizalomnak így meghatározó szerepe volt. Egyrészt, a hatóság és közte létrejött eljárási viszony talaján támogatta a büntetőeljárás sikerét, másrészt a terheltet a vele kapcsolatos morális kötelék is arra ösztönözte, hogy távollétével ne hátráltassa az eljárás normális menetét. Óvadék letételét az ügyész is engedélyezhette. A szabadon bocsátásnak az engedélyező gyakorta feltételül szabta, hogy a gyanúsított a továbbiakban törvénytisztelő életmódot folytasson. A rendelkezések megfelelnek azoknak a hatályos jogrendben is érvényesülő, egyes kényszerintézkedésekhez fűzött célkitűzéseknek, amelyek a terhelt szökésének, elrejtőzésének és bűnismétlésének a veszélyét kívánják kiküszöbölni, illetve a hatóság előtti megjelenésének garانتálását célozzák.²

¹ Kállay István: Óvadék a 18–19. századi büntető joggyakorlatban. Jogtudományi Közlemény; 1996/9., 375–377. o.

² Uo.

1896-tól a bűnvádi perrendtartás (Bp.) 162–168. §-a – más elnevezés alatt – „biztosíték”-ként jelölve rendelkezett azonos tartalmú eljárásjogi intézményről.³ E szabályok értelmében „az előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogságban lévő, vagy egyébként fogva tartott személyt szabadlábra kellett helyezni, ha maga vagy helyette más megfelelő biztosítékot adott, és ez – tekintettel a vád tárgyává tett cselekményre és a terhelt személyes körülményeire – megszökését valószínűlenné tette. Biztosítékként elfogadtak készpénzt, értékpapírt vagy jelzáloggal biztosított kötelezettségvállalást.”⁴ Az óvadék, illetve a kezesség természetű büntetőeljárás-jogi intézmény alkalmazását átmenetileg egy 1945-ös kormányrendelet szüntette meg.

Fél évszázad elteltével az 1998-as XIX. tv., az „új Be.” mint a kényszerintézkedések egyik formáját ismét rendszerébe emelte az óvadék jogintézményét, amelynek tényleges bevezetése azonban csak 2003-ban a II. számú törvénnyel történt meg. E törvény a korszak jogalkotási szokásaitól nem idegen módon, az eredeti jogszabályi szöveghez képest már kissé módosított formában határozta meg az óvadék alkalmazásának feltételeit.⁵ A szabályozás főbb tartalmi jellegzetessége, hogy az óvadék, az előzetes letartóztatás alternatívájaként, annak egy meghatározott feltétele esetén, akár közvetlenül a szabadságelvonással járó kényszerintézkedés helyett, akár annak megszüntetése mellett – vagyis azt „kiváltani képes” jogintézményként – jelent meg. Sajátos módon markáns polgári jogi jelleget és a büntetőjogtól és különösen a kényszerintézkedésektől idegen jegyeket is mutatott azzal, hogy alkalmazását a hatóság nem kezdeményezhette. Mértékére a felajánlásra jogosult mintegy „ajánlatot” tett, és ezt a bíróság vagy elfogadta,

3 A biztosíték hatályos jogunknak is része, amely csak annyiban mutat az óvadékkal tartalmi azonosságot, hogy itt is meghatározott pénzösszeg rendelkezésre bocsátása történik meg a jogerős határozat előtt az eljárásban. Ez a pénzösszeg azonban nem a hatóság előtti megjelenést kívánja garantálni, hanem külföldi terheltek hazatávozásának lehetővé tétele mellett a várható büntetés és egyéb vagyoni természetű kötelezettségek végrehajthatóságát kívánja garantálni. Az eltérő rendelkezés miatt alapvetően másképpen alakul a „letett” összeg sorsa is.

4 Bárándy Péter igazságügy-miniszter válasza – írásban benyújtott – országgyűlési képviselői kérdésre. 2002. november 15.

5 A hatálybalépő szöveg nem tartalmazza a közlönyben kihirdetett jogszabály (2) bekezdését.

vagy elutasította. A szabályrendszer ismerte a kvázi „kezes”-i jelenléte, ugyanis a terhelt helyett más is, saját személyében közvetlenül felajánlhatott óvadékot.

Sajnálatosan, de indokoltan a Be. 147. § hatálybalépő szabályai azonnal a jogalkalmazók kritikáját váltották ki. A szabályozás nem volt kellő alaposágú, a jogalkotó ugyanis nem rendezte elegendő körültekintéssel azt a folyamatot, amely a felajánlástól az elbírálásig tart. Tisztázatlan volt egyebek között, hogy a terhelt helyett felajánló más személynek milyen az eljárási szerepe, és van-e jogorvoslati jogosultsága. Az ügyészi jogorvoslati jog terjedelme sem volt kidolgozott az elfogadott óvadék összege vonatkozásában. Kérdés volt továbbá, hogy az óvadékról hozott döntés bírói szakban megszülethet-e tárgyaláson, vagy ilyenkor is ülés tartása szükséges. Probléma volt, hogy az előzetes letartóztatás és az óvadék egy eljárási cselekmény keretében (azonos időpontban) vizsgálható-e, és hogy e vizsgálat folyamán az előzetes letartóztatás okairól hozott megelőző bírói döntés köti-e az óvadék tárgyában eljáró bírót, továbbá hogy mellőzhető-e az ülés, ha az óvadék engedélyezését – a szabályozotton kívüli más előzetes letartóztatási ok fennállásaként – objektív körülmény zárja ki. A jogalkalmazói tanácstalanságot szükségszerűen egy aktív jogértelmezési folyamat követte, és sorra születtek e tárgyban kollégiumi állásfoglalások.

Véleményünk szerint, az értelmezésre váró kérdések köre és mélysége lényegesen meghaladta azt az általában szükségszerű mértéket, amely egy új jogintézmény értelmezésekor – az egységes jogalkalmazás és a jogbiztonság szempontját preferáló – jogállamban még természetesnek tekinthető.

A jogintézmény alkalmazhatóságának kiforratlansága, a szabályozás hiányosságai miatt, elengedhetetlen volt a törvényi módosítás. A 2006. július 1-jén hatályba lépő 2006. évi LI. törvény indokolása szerint az „eltelt idő elméleti és gyakorlati tapasztalatai” tették indokolttá a jogintézmény „felülvizsgálatát és a szükséges módosítások elvégzését”. A módosult szabályok azonban nemcsak jogtechnikai hiányokat pótoltak, hanem tartalmi kihatású, megváltozott szemlélettel közelítettek az óvadék intézményéhez, megerősítve annak büntetőjogi jellegét, és megfelelő helyen kezelve a bíróság kompetenciájá-

nak körét is azáltal, hogy a bíróság feladatává tette az óvadék összegének az „ajánlatfüggetlen” megállapítását. A módosítással megszűnt azonban az óvadék előzetes letartóztatás helyett történő azonnali alkalmazhatósága, ezáltal az önálló kényszerintézkedési jelleg elhalványult, és az óvadék kizárólagosan az előzetes letartóztatás megszüntetésének egyik formájává vált. A jogalkotó továbbá kiiktatta a más személy általi közvetlen felajánlás lehetőségét is. Ezzel a terhelt morális elkötelezettségét polgári ügyletté degradálta.

Elfogadva azt a jogelméleti tételt, hogy az óvadék az „anyagi jellegű” kényszerintézkedések csoportjába tartozik, és hogy az óvadék nem kezesség, bár sok tekintetben rokonságban állnak egymással, „a kezesség lehet egyrészlől az óvadék sajátos eszköze, másrészt viszont olyan intézmény, amely erkölcsi jelleg is ölt, hiszen a kezes jótáll a terhelt cselekedeteiért”.⁶

A jogtechnikailag már rendezett, működőképes szabályozás kellő alapul szolgál a hatékony működéshez, a szabályozás tartalmában közeledik a büntetőjog által megkívánt hatósági szerepfelfogáshoz. Ilyen tartalmi és jogtechnikai alapon érdemesnek tűnt vizsgálni a jogintézmény tényleges működését, illetve a hatékonyabb alkalmazását esetlegesen garantáló további feltételek megteremtésének a lehetőségét.

Az óvadék szabályozása

A jogintézmény alapvető jellegzetességei

A vonatkozó jogi rendelkezések „intenzív” változása ellenére az óvadék jogintézményének alapvető rendeltetése és jellegzetességei 2003 óta – sőt jogtörténeti távlatokban is – azonosak: olyan jogintézmény – rendszertanilag kényszerintézkedési forma –, amely az előzetes letartóztatás meghatározott indoka esetén, annak alternatívájaként szolgálhat.

Anyagi természetű joghátrány, amely alapján egy személy, meghatározott, bírósági letétben lévő összeggel, az eljárás jogerős befejezéséig vagy a jogerősen kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának megkezdéséig nem rendelkezhet. Alkalmaz-

6 Herke Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 214. o.

hatósága tehát – a terhelnél, illetve érdekében cselekvő másnál – bizonyos vagyoni erő meglétét feltételezi.

Eljárásjogi rendeltetése, hogy a garantálja terhelt jelenlétét az eljárási cselekményeken, ezért gyakorlati alkalmazása a büntetőeljárás meghatározott szakaszára korlátozódik.

A terhelt és a védő kezdeményezésére a bíróság jogosult e kérdésben dönten. Az ügyész alakító szerepe más kényszerintézkedési formákhoz képest korlátozott.

Az óvadék mint az előzetes letartóztatás szűk körben érvényesülő alternatívája

Az óvadék a legszigorúbb – a teljes szabadságelvönással járó – kényszerintézkedési forma, az előzetes letartóztatás alternatívájaként szolgál. Ilyen funkciójú eljárásjogi intézmények bevezetése az egyik fő törekvése annak a büntetőjogi reformszemléletnek, amely a nemzetközi jogelveken és kötelezettségvállalásokon keresztül hazai büntetőjogunkban is egyre markánsabban érvényesül.⁷

Az óvadék alkalmazási lehetőségei azonban rendkívül korlátozottnak bizonyulnak. A közvetlen feltételeket maga a jogalkotó is igen szűken határozta meg, e körben a joggyakorlat is szigorú értelmezést követ, továbbá alkalmazhatósági feltételei gyakorlatilag csak az eljárás egy részében érvényesülnek.

A jogszabályi korlátozottság elsődlegesen abból ered, hogy az óvadék megállapítására csakis az előzetes letartóztatás speciális esetkörében kerülhet sor. Az óvadéknak az előzetes letartóztatáshoz fűződő járulékos jellege miatt a két jogintézmény alkalmazásának általános feltételei megegyeznek: alapos gyanú, szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény miatt megindult nyomozás. Ezen túlmenően speciális feltételként az óvadék csak a Be. 219. § (2) bek. b) pontja esetén állapítható meg: ha szökés, elrejtőzés veszélye vagy más kö-

⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 11. számú határozata 1965-ből, illetve az 1980-as ajánlása szerint is, lehetőleg el kell kerülni az előzetes letartóztatás alkalmazását, ha helyett más intézkedést is meg lehet tenni a megjelenés érdekében. ENSZ Polgári és politikai egyezségokmánya 9. cikk 3. pont: „Az általános szabály ne az legyen, hogy az ítélhetőzatalra váró személyt őrizetben kell tartani, azonban a szabaddalra helyezést függővé lehet tenni, olyan biztosítékoktól, amelyek szavatolják, hogy az érintett személy a tárgyaláson, a bírósági eljárás bármely szakaszában, illetve adott esetben az ítélet végrehajtására megjelenik.”

rülmény miatt a terhelt jelenléte az eljárási cselekményeknél így (is) szavatolható. Következésképpen nem lehet alkalmazni szökés, elrejtőzés vagy ezek megkísérlésének bizonyossága, bűnismétlés veszélyére utaló adat vagy annak alapos feltételezhetősége esetén, hogy a terhelt a bizonyítási eljárás sikerét veszélyeztetheti.

E tekintetben figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az előzetes letartóztatás alternatívájaként szolgáló más kényszerintézkedések alkalmazhatósági köre lényegesen szélesebb az óvadék esetében meghatározottaknál. A házi őrizet és a lakhelyelhagyási tilalom az előzetes letartóztatás bármely különös oka esetén alkalmazható, az ideiglenes kényszergyógykezelés és a távol tartás, noha már specializáltabb, de több előzetes letartóztatási okot ölel fel, mint azt az óvadék esetében a jogszabály meghatározza.

Az óvadék alkalmazhatóságának lehetőségét szűkre szabó jogalkotói attitűd mellett az alkalmazási feltételek szigorú megközelítését a joggyakorlatban is tetten érhetjük. A gyakorlat az óvadék alkalmazhatóságát kategorikusan kizárta abban az esetben, amikor a szökés, elrejtőzés veszélyét az elsőfokú, nem jogerősen kiszabott szabadságvesztés tartama alapozza meg. „Az 1998. évi XIX. törvény 129. §-a (1) bekezdésének b) pontjában és 327. §-ának (2) bekezdésében megjelölt előzetes letartóztatási ok nem azonos” (EBH, 2003, 842.).⁸ „A nem jogerős ítélettel kiszabott szabadságvesztés tartamára figyelemmel a vádlott szökésének vagy elrejtőzésének veszélye önálló letartóztatási ok, és a törvénytől fogva kizárja az óvadék elfogadását a másodfokú eljárásban (BH, 2004/134., továbbá BH, 2003/842.).

Az itt kifejtettekből következik az is, hogy bár az óvadék alkalmazhatósága normatívan nem kötődik meghatározott eljárási szakaszhoz, céljából eredően tényleges alkalmazhatósága az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatának meghozataláig terjed. Mint ahogy Makai Lajos rámutatott⁹, a terhelti jelenlét

⁸ Az Európai Emberi Jogi Bíróság döntéseinek részletes ismertetését lásd Misi László: Európai mérce a büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja*, 2007/1–6.

⁹ Makai Lajos: Óvadék a másodfokú eljárásban. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére*. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*, 130. PTE ÁJK, Pécs, 2002, 357–368. o.

biztosításának szükségessége a másodfokú eljárásban – a felülbírálat eljárási formai lehetőségei miatt – elenyésző. A terhelt jelenlétet is nélkülözhetetlenné tevő bizonyításfelvétel szükségessége a másodfokú eljárásban gyakorlatilag szűk körben érvényesül. „Életszerűen akadálya a vádlott távolléte az olyan bizonyítási eljárásnak, amely személyes közreműködését feltételezi, például kihallgatása válik szükségessé, szembesíteni kell más személyekkel, vagy szakértői vizsgálat szükséges. Ebből következik, hogy – amennyiben a vádlott személyes közreműködése nem szükséges – még bizonyítás felvételre is sor kerülhet a távollétében.”¹⁰ A kényszerintézkedésről döntés szokásos fázisában – jogerő hiányában, az elsőfokú ügydöntő határozat kihirdetése után közvetlenül – az első fokon eljáró bíró nem feltételezheti a későbbi bizonyítás szükségességét, hiszen legjobb tudása szerint további bizonyítást nem igénylő, megalapozott ítélet hozatalára törekedett. „A terhelt másodfokú eljárásban való személyes részvételének sajátossága, hogy ennek szükségessége csak a másodfokú eljárásban merülhet fel, indokoltságát az elsőfokú bíróság előre nem láthatja.”¹¹

A „bizalom lehetséges foka”

Az óvadék alkalmazhatóságának további korlátja, hogy az őszszeg megállapításakor a bíróságnak – a terhelt személyi körülményei mellett – tekintettel kell lennie az eljárás tárgyát képező cselekményre is. Bár általánosan irányadó, hogy például az előzetes letartóztatás elrendelésénél az eljárás tárgyát képező cselekmény fenyegetettsége, önmagában nem lehet meghatározó¹², a gyakorlati gondolkodásban azonban felfedezhető a tárgyi

10 Uo. 362. o.

11 Uo. Annak csak az elméleti lehetősége áll fenn, hogy a másodfokú eljárásban a tárgyalás kitűzéséről szóló határozatot kézhez vevő terhelt vagy védő óvadék megállapítása iránti kérelmet terjeszt elő, ennek vizsgálata keretében a másodfokú bíróság megállapítja az előzetes letartóztatás egyéb eddig megállapított okainak a hiányát, csak a Be. 129. § (2) bek. b) pontja szerinti esetet látja fennállóknak és ez alapján óvadékot állapít meg.

12 „A szökés veszélyét nem lehet kizárólag a várható szankció függvényében megítélni. További körülmények ugyanis erősíthetik, vagy cáfolhatják a szökés veszélyének reális lehetőségét. Ilyenek például az érdekelt személy karaktere, erkölcsisége, lakóhelye jövedelemforrásai, foglalkozása, családi állapota, ahhoz az országhoz való kötődése, ahol az eljárás folyik ellene.” Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 1968-ban született ítéletének indokolásából. In: Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. HVG-ORAC, Budapest, 2006

súly elsődlegesen meghatározó szerepe.¹³ A cselekmény körülményei, jellege természetesen igen tág fogalom, és ennek közvetett kifejezője az irányadó büntetési tételkeretben is kifejezésre jutó tárgyi súly.

Szerencsésebbnek tartjuk azonban azt a megközelítést, amely az alkalmazási kör joggyakorlati meghatározásánál elsődlegesen nem a cselekmény tárgyi súlyát, hanem az esetleges üzletszerű, szervezett, illetve más, motiváltságban vagy elkövetési módban megnyilvánuló jellegét tartja szem előtt, mint ahogy ez az eredeti 1998-as jogszabálysövegben szerepel.

Példaértékű lehet az Anglia és Wales területén működő – a szabályozásban is kifejezésre jutó – óvadéki szemlélet. Az óvadék fejében történő szabadlábra helyezéshez a terheltnek itt minden esetben joga van. A jogszabály nem pozitívan az alkalmazás feltételeit határozza meg, hanem az engedélyezést kizáró okokat. Ennek tulajdonítható, hogy az óvadék alkalmazása Európában e két országában a legelterjedtebb.¹⁴

Az Emberi Jogok Európai Bírósága is több döntésében hangsúlyozta, hogy az óvadék alkalmazásának a feltételei nem elsődlegesen a cselekmény tárgyi súlyában, hanem a terhelt személyi körülményeiben és az ezen alapuló bizalom fokában keresendők: „Nem tűnik az egyezmény 5. cikke 3. pontjával összeegyeztethetőnek letartóztatott személy által fizetendő óvadék összegének kizárólag a neki tulajdonított károkozás nagyságával összefüggésben történő megállapítása. Az óvadéknak ugyanis nem az a célja, hogy a kár megtérítését biztosítsa, hanem az, hogy a vádlott a tárgyaláson megjelenjen. Ezért az érintett személlyel kapcsolatosan lehet dönteni felőle, a jövedelemforrásaira, az óvadék fizetésére vállalkozó személy(ek)hez való viszonyára tekintettel, más szóval a bizalomnak arra a lehetséges fokára, amely az óvadék elvesztésének előrelátására szolgál.”¹⁵ „Az óvadék összegének meghatározásakor figyelembe lehet venni minden személyes tényezőt, a kérdés azonban inkább a »bizalom foka«,

¹³ A konzultációkon talákoztunk olyan szemlélettel, amely a személy elleni erőszakos cselekmények esetén a cselekmény jellege alapján nem tartja szerencsésnek az óvadék alkalmazását.

¹⁴ Lásd erről bővebben Róth Erika: Az elítélés előtti fogva tartás dilemmái. Osiris Kiadó, Budapest, 2000 [Doktori mestermunkák]

¹⁵ Neumester Ausztria elleni ügye. EJF, 1997/2.

annak a lehetősége, hogy az eljárási cselekményen való megjelenés érdekében az óvadék elvesztésének lehetősége megfelelő elrettentő hatást fejtson ki. [...] A hatóságok megsértették az egyezmény 5. cikkének 3. bekezdését, azzal, hogy a fogvatartottat óvadék ellenében nem engedték szabadon, mert büntetett előéletű.”¹⁶ A „bizalom fokát” meghatározó személyi körülmények mibenléte a hazai joggyakorlat alapján karakteresen nem rajzolódik ki. A bíróságok határozataikban a szokásos, a szökés, elrejtőzés veszélyét egyébként is mérséklő személyi körülményeket sorolják fel, amelyeknek az előzetes letartóztatás elrendelésekor is ismerteknek kellett lenniük. „A hatóságok rendszerint a büntetlen előéletre, bejelentett vagy idézhető lakcímre tekintettel, azon gyanúsítottak esetében fogadták el a felajánlott óvadékot, akik családban éltek, vagy valamely családtagjuk befogadó nyilatkozatot tett, előzetes letartóztatásba helyezésük előtt munkahellyel, rendszeres jövedelemmel rendelkeztek, gyermekek eltartásáról kellett gondoskodniuk, illetve fiataikorúak esetén a szüleik vállalták, hogy biztosítják a büntető hatóságok előtti megjelenést”.¹⁷ Ezekhez a körülményekhez viszonyítottan – az óvadék engedélyezésének a ténye alapján – a döntést formáló új körülményként a hatóság szemében csak a jelentősebb vagyon elvesztésének fenyegetettsége lehet. A személyi bizalom hiányát markánsan jelzi, hogy az óvadék önálló alkalmazása szinte példa nélküli, azt igen sok esetben a szökés, elrejtőzés megakadályozását szolgáló egyéb kényszerintézkedés egészíti ki.¹⁸ Az elkövető személyisége, attitűdje az óvadék kérdésében lefolytatott eljárások jelentős részében nem is igen lehet vizsgálat tárgya, hiszen ennek a megismerésében a vádirat benyújtása előtt eljáró nyomozási bírónak korlátozottak a lehetőségei. A cselekményt és a terhelt körülményeit az ügyész már a nyomozás folyamán képes megismerni, hatályos szabályaink szerint azonban az óvadék kérdésében sem kezdeményezési, sem döntési joga nincs.

¹⁶ Caballera Egyesült Királyság elleni ügye. EJF, 2001/1.

¹⁷ A Fővárosi Főügyészség jelentése az óvadék kiszabása gyakorlati tapasztalatainak vizsgálatáról. A vizsgált időszak: 2005.

¹⁸ A főváros területén 2005-ben 17 személynek engedélyezte a bíróság óvadék letételét. Ebből az óvadék mellett tíz esetben lakhelyelhagyási tilalmat, háromban házi őrizetet és két esetben – az akkor még hatályban lévő – úti okmány elvételét is elrendelte. A Fővárosi Főügyészség jelentése az óvadék kiszabása gyakorlati tapasztalatainak vizsgálatáról.

A gazdagok jogintézménye?

Az óvadék jogintézményének bevezetése nem volt vita nélküli a jogásztársadalomban. Egyrésztől ugyanis egyértelmű, hogy az eljárásjognak – egyéb céljai érvényesítése mellett – meg kell teremtenie a teljes szabadságelvonással járó kényszerintézkedés alternatíváját. Másrésztől kérdés volt az is, hogy e cél szolgálatában mekkora engedmény tehető a törvény előtti egyenlőség – illetve véleményünk szerint ennek keretei közé tartozó esélyegyenlőség – elvének érvényesítése körében. A kérdés azért tehető fel, mert alkalmazásának immanens feltétele a bíróság által meghatározott összeg letétbe helyezése. Ez feltételezi a terheltnél vagy másnál az ezt garantáló vagyoni erő meglétét. Ebből következően elképzelhető, hogy – a megfelelő absztrakció szintjére emelten – „azonos” tárgyi és személyi feltételű cselekmények esetén az egyik terhelt pusztán azért kerülhet szabadlábra az előzetes letartóztatásból, mert ehhez szükséges mértékű vagyona van, míg a másik ennek hiányában, előzetes fogva tartásban marad. E két személy esélyei egyenlőtlenek a jogintézményi lehetőségek tényleges kimerítésére.

Noha az emberi jogok európai egyezménye rögzíti, hogy „a szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető, amelyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést”¹⁹, a Magyarországon alkalmazott óvadékok tényleges összegének ismeretében²⁰ kijelenthető, hogy ekkora vagyoni erő mozgósítására a társadalomnak csak egy bizonyos rétege képes, míg mások az enyhébb kényszerintézkedéshez való hozzájutás esélyéből, helyzetüknél fogva kizáródnak.²¹ Bár az óvadék intézményét Európa számos jogrendszere ismeri, több országban – így Hollandiában, Belgiumban vagy Dániában – nem szívesen alkalmazzák éppen azért, mert a törvény előtti egyenlőség megsértésének lehetőségét látják benne.²²

19 Emberi jogok európai egyezménye 5. cikk.

20 A Fővárosi Főügyészségen az óvadék kiszabása gyakorlati tapasztalatainak vizsgálatáról készült jelentés szerint 2005-ben „[...] a budapesti kerületi ügyészségeken összesen 9 ügyben, 11 terhelt esetében, 700 ezer és 6 millió forint közötti összegben fogadtak el óvadékokot”. De ismert tízmillió forintos, vagy 15 millió forintos óvadékösszeg is.

21 A későbbiek szerint nem tekintjük a helyzet orvoslásának az óvadéknyújtó irodák, óvadék célú banki hitelek felvételének a lehetőségét.

22 Róth Erika: i. m.

Ezért vetődhet fel kérdésként, hogy lehet-e az előzetes szabadság a gazdagok kiváltsága. Erről a jogelvi és jogetikai problémáról a vizsgálatban megkérdezett jogalkalmazók eltérően nyilatkoztak, néhányan utaltak az esélyegyenlőtlenség eddigi – noha rejtve – működő intézményeire is, például arra, hogy a kirendelt védői és a meghatalmazott védői munka között rendszerint minőségi különbség tapasztalható. Látható azonban, hogy az esélyegyenlőtlenség kialakulásának a lehetőségét ebben az esetben alapvetően nem közvetlenül a jogintézmény, hanem a „jogásztársadalom” termelte ki.

Különösen élesen vetődik fel a kérdés, ha abból a szempontból is vizsgáljuk, hogy maga a bűnözés típusa okozhat vagyonfelhalmozódást. E problémához kapcsolódott szorosan a jogintézmény bevezetése előtt a leglényegesebb bűnüldözési ellenérv is, hogy az óvadék bevezetése nem kizárhatóan kedvezni fog a szervezett bűnözésnek, mivel a meginduló büntetőeljárásban éppen a korábbi bűnöző életvitel következtében van meg az óvadékhoz szükséges pénz. Emiatt tartalmazta korábban a tervezet azt a hatályba nem lépő passzust, miszerint kizárták volna az óvadék alkalmazását egyebek között a szervezett vagy üzletszerűen elkövetett bűncselekmények esetében.²³ A megszorító rendelkezést valóban feleslegessé teszi az alkalmazás körének jogszabályban meghatározott korlátozottsága.

Az óvadék vagyoni jellege egyszersmind magában rejti az intézmény „üzletiesedésének” lehetőségét is. Felvetődött az óvadéki hitel felvételének a lehetősége, illetve hírt adtak az első magyar óvadékiroda megjelenéséről is. Bár a tudósítás a „bajbajutottak megsegítéséről” számol be, felesleges lenne tagadni a hitelnyújtás mögötti egyértelműen nyilvánvaló üzleti érdeket. Az természetesen jogetikai kérdés, hogy a büntetőeljárás közelében megjelenhetnek-e piaci érdekek, de ez további problémák forrása lehet. Az senki előtt nem lehet kétséges, hogy a hitelre szorulóknál a követelés teljesítéséhez szükséges

²³ Az 1998-ban kihirdetett szöveg szerint 147. § (2) bek.: „Az (1) bekezdés nem alkalmazható, ha a szándékos bűncselekményre a törvény nyolcvévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést rendel, továbbá, ha a bűncselekményt bünszövetségben, üzletszerűen, bünszervezet tagjaként, fegyveresen, illetve kiskorú sérelmére követték el.”

összeg megszerzése vagy ennek elmaradása esetén a követelés behajtása az újabb kriminalizáció reális esélyét hordozza.

Az óvadék összegének személyi differenciálhatósága

Az esélyegyenlőség lehetőségét a jogi rendezés igyekszik megteremteni. A szabályozás lényeges eleme, hogy nem tartalmaz rendelkezést az óvadékként kiszabható összeg keretei – alsó és felső határa – tekintetében, továbbá előírja a kiszabás szempontjai között a személyi körülmények figyelembevételének szükségességét is. Ezek a feltételek magukban hordozzák az egyediesítés messzemenő lehetőségét, ugyanannak a szemléletnek a megjelenését, amely a napi tételes (napi tételösszeges) pénzbüntetés – formalizáltan is strukturált – rendszerét a magyar jogrendszerben meghonosította, és amelynek alkalmazását a joggyakorlat elfogadta.

A jogalkalmazás objektivitásra törekvése óhatatlanul magában hordja a tárgyi körülmények elsődlegességének a lehetőségét, hiszen ez valóban csökkenti a szubjektivizmus megjelenését az egyedi döntésekben. Látnunk kell azonban, hogy a büntetőjog-alkotás – az egyre színesebbé váló intézményrendszerével – éppen az egyediesítés feltételeit teremti meg, és ennek döntési kockázatát a jogalkalmazóknak kell vállalniuk. Ahogy nem szerencsés a közvetítői eljárás jóvátételét egyedül a konkrét kártérítés teljesítésében látni – és kétségbe vonni az alkalmazhatóságát, például abban az esetben, ha a biztosító a kárt megtérítette –, az óvadékot sem lehet pusztán a cselekmény súly szerinti ellentételezésének tekintenünk.

Véleményünk szerint egy ilyen tendencia mellékhatásait csak igen tudatos – az óvadék összegének megállapításánál a személyi körülményeket elsődlegesen szem előtt tartó – joggyakorlattal lehetne tompítani. Az egyediesítés következetes érvényesítése indokolt esetben lehetővé tenné az alacsonyabb összegű óvadék meghatározását, valamint a „személyes bizalmat” megalapozó egyedi körülmények – a társadalom előtt is nyilvánvalóvá tett – dominanciáját.

Az óvadék vitatható önállósága és kényszerintézkedési jellege

Az óvadék szabályait önálló szakaszhely és megnevezés alatt, a kényszerintézkedések között helyezte el a jogalkotó. Részletesebb elemzés alapján azonban a jogintézménynek mind az önálló jellege, mind kényszerintézkedéskénti minősítése megkérdőjelezhető.

Véleményünk szerint az óvadék megállapítása – 2003 és 2006 között elsődlegesen, a 2006-os módosítás után kizárólagosan – járulékos jelleggel kapcsolódik az előzetes letartóztatáshoz; nem más, mint az előzetes letartóztatás megszüntetésének sajátos esete. A 2003. évi II. tv.-ben foglalt szabályok szerint az óvadék – akkor még engedélyezése – közvetlenül, előzetes letartóztatás elrendelése nélkül is alkalmazható volt.²⁴ A 2006-os újraszabályozás felfogása szerint csak az előzetes letartóztatás megszüntetésének eseteként alkalmazható, tehát feltételezi az előzetes letartóztatás megelőző elrendelését, majd megszüntetését. Vagyis nincs másról szó, mint az előzetes letartóztatás meghatározott esetkörében, annak speciális feltételhez kötött megszüntetéséről.

Az óvadék szabályozásából hiányoznak a kényszerintézkedéseket általánosan jellemző jogi jellegzetességek: például nem kényszeríthető ki, nem érvényesül az officialitás elve, azaz sem az ügyész, sem a bíróság hivatalból nem kezdeményezheti; alkalmazhatóságának feltétele a terhelt (vagy a védő) erre való hajlandósága. Ez indokolja Fürcht Pál véleményét: „az óvadék mind a gyakorlatban, mind dogmatikailag »testidegen«”.²⁵

E „testidegenség”, a büntetőjogtól eltérő, polgári jogi jelleg igen pregnánsan jelentkezett az első hatályos szöveg esetében, ahol a bíróság csak a felajánlott összeg elfogadásáról döntött, amely a bíróság és más személy – elsődlegesen a terhelt – előzetes szabadságáról való alkudozásának a káros látszatát kelthette. A 2006-os szabályozással az összeg meghatározása

24 147. § (1) A bíróság a 129. § (2) bekezdésének b) pontjában meghatározott esetben a terhelt előzetes letartóztatásának elrendelését mellőzheti, és az elrendelt előzetes letartóztatást megszüntetheti, ha a bűncselekményre és a személyi körülményekre tekintettel az eljárási cselekményeknél a terhelt megjelenését az óvadék letétele valószínűvé teszi. Óvadékat a terhelt vagy helyette más ajánlhat fel, és tehet le.

25 Interjú Fürcht Pál ügyésszel. Kézirat

a bíróság hatáskörébe került – és e tekintetben a jogorvoslati lehetőségek nyitottá váltak – az óvadék intézményének jogi jellemzői közelítenek a büntetőjog, büntetőeljárás-jog általános logikájához.

Véleményünk szerint a kényszerintézkedési jelleg csekély mértéke az egyik oka annak, hogy az óvadék mellett a bíróság szinte minden esetben szükségét látja más kényszerintézkedés (lakhelyelhagyási tilalom vagy távol tartás) elrendelésének is.

Az óvadék szabályozásának és gyakorlatának ügyészi tapasztalatai²⁶

Az óvadék „halott” jogintézmény

Az óvadék bevezetésénél – az intézmény körül kialakult jogelvi vitában – azt remélték, hogy az előzetes letartóztatások száma jelentősen csökkenni fog.

Az óvadék bevezetése utáni első hónapokban kérelmek sokasága érkezett a bíróságokhoz. Több eljárásban is alkalmazták ezt a jogintézményt²⁷ (táblázat).

Óvadéki statisztika a vádemelésig (2004–2006)

Év	Felajánlás	Bírósági elutasítás	Bírósági elfogadás
2004	232	124	108
2005	130	67	63
2006	128	47	56

A jogintézmény bevezetésétől 2007. július 31-ig nyomozási és vádemelési szakban 1075 „felajánlás” történt. Ennek 40%-át fogadta el a bíróság, vagyis 428 esetben látott lehetőséget arra, hogy szabadságelvonás helyett ilyen formában tegye lehetővé a terheltnak az eljárási cselekményeknél való jelenlétét.²⁸

²⁶ Fülöp Ágnes – Kiss Anna: Beszámoló az óvadék témakörében 2007. szeptember 13-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről. *Ügyészek Lapja*, 2007/5., 35–43. o.

²⁷ A TV2 2003. szeptember 14-i *Tények* című adásában elhangzott adat szerint: az óvadék bevezetése óta mintegy százan szabadultak óvadék ellenében. A hírműsor szerint minden napra jutott egy szabadulás. Később a tendencia megváltozott: az engedélyezések, összegmegállapítások száma jelentősen csökkent.

²⁸ www.jogiforum.hu; ügyészség: aktuális statisztikai adatok 2007. július 1.

Az ügyészségi vizsgálat szerint 2005-ben Budapest területén 17 személynél látott a bíróság lehetőséget az óvadék alkalmazására.²⁹ Az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatának meghozataláig 1089 előzetes letartóztatás volt folyamatban.³⁰

A gyakorló ügyészek elmondták, hogy az óvadékkal kapcsolatos eljárások (felajánlások, indítványozások, illetve alkalmazások) kis száma miatt a joggyakorlati tapasztalataik is korlátozottak. Van olyan ügyészi álláspont, amely szerint: „az óvadék a gyakorlatban halott jogintézménnyé vált”.

Véleményünk szerint, a jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak sürgősen választ kell adnia arra a kérdésre, hogy kívánja-e az óvadék intézményének tényleges hatályosulását, vagy hallgatólagosan hagyja elsorvadni.

Az első kérdésre adott igenlő válasz esetén ismét módosítani kell a szabályokat, a jogalkalmazók egyetértésével találkozó és nem utolsósorban alkalmazható szabályokat kell alkotni. Ilyen módosítások megrajzolására a szakmai fórumon véleményyt formáló ügyészek indítványt is tettek.

Az óvadék szabályozásának megváltoztatására tett jogalkalmazói javaslatok

Az ügyészek a maguk részéről több esetben látnának lehetőséget az óvadék alkalmazására, mint ahogy azt az arra jogosultak indítványozzák, illetve ezen belül a bíróságok alkalmazzák.

A hatályos szabályozás kötött abban a kérdésben, hogy a kezdeményezés „hivatalból” nem történhet, az kizárólagosan a terheltnek és a védőnek (törvényes képviselőnek) a joga.³¹ Az óvadék nagyobb számú alkalmazását tenné lehetővé, ha a jogszabály lehetővé tenné az ügyésznek a kezdeményezést. Tovább növelhetné az óvadékkal szabadlábon védekezők számát, ha a vádemelésig az óvadék megállapításáról az ügyész is dönthetne. A javaslatot több körülmény is indokolja: Az eljárásnak ebben a fázisában ugyanis nagyobb lehetősége van

29 A Fővárosi Főügyészség 2006. május 16. napján készült Ig. 128/2006 jelentése.

30 A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai 2004.

31 „Óvadék megállapítását a terhelt vagy a védő indítványozhatja. A bíróság hivatalból nem állapíthat meg óvadékot, és annak megállapítását a felsoroltakon kívül más nem indítványozhatja.” Be. Kommentár.

az ügyésznek arra, hogy a terhelt személyi körülményeit (személyiségét), vagyoni helyzetét, az eljárás tárgyát képező cselekmény tárgyi körülményeit megismerje.

Ezzel szoros összefüggésben szükséges lenne az is, hogy az óvadékot ne önálló kényszerintézkedésként, hanem az előzetes letartóztatás megszüntetésének sajátos eseteként (kényszerintézkedés-megszüntetési módként) kezelje a jogalkotó. Ez a jelenlegi szabályozáshoz képest nem jelentene lényegi változást, hiszen az óvadék az előzetes letartóztatáshoz igen szorosan, mintegy járulékos jelleggel kötődik, meghatározott okból elrendelt (fenntartott) előzetes letartóztatás speciális megszüntetési eseteként fogható fel. Mivel az előzetes letartóztatást a vádemelésig az ügyész is megszüntetheti [Be. 136. § (4) bek.], logikusan adódna a lehetőség, hogy ez a megszüntetés, az általuk megállapított óvadék alkalmazásával történhessen. Ezzel csökkenne a nyomozóbírák munkaterhe, az óvadék létételének lehetőségeit pedig szélesebb körben kiaknázhathatnák. Nem elhanyagolható szempont, hogy az ügyészi engedélyezés a magyar jogtörténetben fő szabályként működött. Természetesen ennek megvalósulásához szükséges lenne az óvadék intézményének eltérő természetű eljárásjogi értelmezése és a jogszabályi háttér megteremtése.

Az ügyészek a 2006-os módosítás rendelkezései között két jogi elem megszűnését is indokolatlannak tartották: a más általi közvetlen felajánlás lehetőségének a kiiktatását, valamint azt a körülményt, hogy a terhelt formálisan nem nyilatkozik az óvadék általa vállalható, illetve vállalt mértékére. Az első problémakörrel kapcsolatban elmondták, hogy a letevő szoros értelemben és természetben úgyis mindig más személy.

A történeti előzményekben az óvadék típusú jogintézmények mellett rendszeres volt a kezes alkalmazása is. A kezes nemcsak vagyonával, hanem saját személyével vállalt felelősséget a terheltért, így a szabadlábra helyezés lehetőségének vizsgálatánál jelentős súllyal jött számításba a kezességet vállaló(k) személye. A kezesek mintegy morális felelősséget vállaltak arra, hogy a terhelt a hatóság előtt meg fog jelenni, és ezt becsületük megtartása és természetesen az óvadék elveszthetőségének veszélye miatt személyesen is garantálni igyekeztek. A más általi felajánlás lehetőségének és az ehhez informálisan

kötődő (eljárási) szerep visszaállításának különösen azért lenne jelentősége, hogy a fiatalok vagy fiatal felnőttek esélyei megnőjenek arra, hogy előzetes letartóztatásuk helyett velük szemben óvadékot alkalmazzon a hatóság. Ennél a korosztálynál szerencsés, ha a kezes személye elválik a gondozótól, aki jogszabályi rendelkezésnél fogva is felelősséggel tartozik a fiatalok terhelte hatóság előtti megjelenéséért [Be. 68. § (2) bek.].

A más általi közvetlen felajánlás lehetőségének újbóli intézményesülését, eljárási formalizálását indokolja az is, hogy a büntetőeljárásokban egyre inkább felértékelődik a „külső” szereplő, illetve az e személyhez fűződő személyes viszony szerepe az elkövető életútjának az alakításában (például a közvetítői eljárások megvalósulási formái, a pártfogói eljárások széles körű alkalmazása).

El kell ismernünk, hogy a 2003-as szabályok között a terhelte helyett felajánló más személy eljárási helyzete (például jogorvoslati joga) rendezetlen volt, amely azonban nem a jogintézmény megszüntetését, csak a szabályozás rendezését indokolja. A módosított szabályozásban, a más által rendelkezésre bocsátott összeg esetén a terhelte és e más személy között polgári jogviszony jön létre. Ez a jogviszony azonban nem helyettesíti a kezesi jellegű felelősségvállalás súlyát. A büntetőeljárás érdekeit tekintve a „más” felajánlónak a szerepe ennél intenzívebb lehetne. Ezért szükséges e büntetőeljárási pozíció újbóli bevezetése és az ezzel kapcsolatos új szabályok megalkotása.³² Ennek természetesen előfeltétele annak a kérdésnek a kidolgozása, hogy az óvadékot letevő „más” személy milyen pozícióban szerepeljen a büntetőeljárásban.

Az ügyészek véleménye szerint – a korábbi hatályos szövegben – a terhelte összecszerűsége tett „felajánló” nyilatkozata jól orientálta a terhelte személyi viszonyainak reális felmérését. A személyi vagyoni viszonyok ismerete ma is a mérték megállapításának egyik leglényegesebb szegmense. Ez a mai napig sok esetben – különösen az eljárás korai szakaszában – „bemondás” alapján történik, bár a terheltek, illetve védők

³² E más személy megnevezése történhet a jogtörténeti hagyományok alapján a „kezes” megjelöléssel, vagy akár a jelenleg hatályos eljárási rendbe illeszthető „egyéb érdekelt” pozíciójába illesztéssel, vagy tetszőlegesen újonnan nevesített megjelöléssel.

néhány esetben csatolnak olyan dokumentumokat, amelyek valószínűsítik, hogy képesek óvadék letételére. A vagyoni viszonyok valós felmérése érdekében szükséges lehet, hogy az óvadék iránti kérelmet elbíráló bíróság a vagyoni viszonyokra bizonyítást – szükség esetén tanúbizonyítást – vehessen fel. Ezt az eljárási szabályoknak lehetővé kellene tenniük.³³

A gyakorló jogászokkal folytatott konzultációkon vetődött fel, hogy a sértett bűncselekménnyel összefüggésben elszenvedett kárának megtérülése érdekében érdemes lenne átgondolni az óvadék „visszajárásával” kapcsolatos szabályokat. A kár megtérülésének garantálása érdekében az óvadék összege ne járjon automatikusan vissza a letevőnek, hanem az vagy annak egy része visszatartható legyen a polgári jogi igény, illetve az eljárás költségeire.

Kétségtelen, hogy ez a megoldás nem egyezik az óvadék – mai felfogás szerint – szigorú keretek között tartott céljának érvényesítésével, de jól illeszkedne abba a büntetőjogi irányvonalba, amely újraértelmezi a sértetti pozíció jelentőségét, az ebből származóan preferálható igényeket és az ennek érvényesítésre szolgáló jogi intézmények működését. Az elgondolás gyökerei megtalálhatók a magyar jogtörténetben: „Az elveszettnek nyilvánított biztosíték elsősorban a sértettek kártalanítására és a bűnügyi költségeknek fedezésére fordítandó, a megmaradt összeg pedig az állampénztár javára esik. E tárgyban a vádtanács határoz. Nem indokolt, vagy túlzott követelés esetében a sértett polgári bírósághoz utasítandó. Az államkincstár csak a biztosíték fejében befolyt összeg erejéig felelős.”³⁴

Szintén az ügyészek hívták fel a figyelmet arra, miszerint gyakorlati szempontból is szükséges lenne, hogy az óvadék letételének engedélyezésével a teljesítés határideje is meghatározott legyen. Ennek hiánya ugyanis visszaélésre adhat lehetőséget. A jelenlegi szabályozás szerint, bár az előzetes letartóztatást a bíróság megszünteti, a tényleges szabadlábra kerülés mégis csak az óvadék letétele után történik meg. A

33 Jelen szabályozás ezt nem teszi lehetővé, így a bíróság nem is juthatott más megállapításra, mint arra, hogy az óvadék megállapítása tárgyában tartott ülésen csak az ügyész, terhelt és védő meghallgatására van lehetőség. BH, 2007/219.

34 Büntető perrendtartás 1896. XXXIII. tv. 168. §

letételt végrehajtást felfüggesztő feltételnek tekintik, azonban lehetséges olyan, hogy az előzetes letartóztatás korábban megállapított határideje az engedélyezés és a letét között „lejár”, a terheltet pedig ilyenkor szabadítani kell. Ennek elkerülése érdekében figyelemmel kell kísérni a letét megtörténtét. Szükség esetén az előzetes meghosszabbítására tesznek indítványt.³⁵ A fogva tartással kapcsolatos ügyészi feladatok teljesítését jelentősen megkönnyítené, ha az óvadék letételének lehetőségéből eredő „függő helyzet” csak ésszerűen meghatározott ideig állna fenn.

Összegzés

Tanulmányunkban bemutattuk az óvadék jogintézményének gyökereit, a hatályos szabályozás jellemzőit; részletesen elemeztük az óvadékot mint az előzetes letartóztatás alternatíváját, valamint annak jogi-etikai ellentmondásaira is felhívtuk az olvasó figyelmét.

A kutatás folyamán megállapítottuk, hogy – a hatálybalépés utáni rövid időt leszámítva – óvadék alkalmazására az eljárások elenyésző hányadában kerül sor. Ennek több oka lehetséges: elsődlegesen a törvény és a joggyakorlat megszorító értelmezése, nem kizárhatóan az ügyészi kezdeményezés és az engedélyezés lehetőségének a hiánya, de nyilvánvalóan szerepet játszik az is, hogy a magas összegű óvadéki gyakorlat miatt az eljárás alá vontak nagy része nem képes az összeg letételére.

A tanulmányban a jogszabályi módosítások szükségességére hívtuk fel a jogalkotó figyelmét, ezen belül is hangsúlyoztuk az ügyész nagyobb szerepvállalási lehetőségének megteremtését, az eljáráson kívüli felajánló „kezesi jellegű” szerepének az előnyeit, a személyi körülmények (ezen belül is a vagyoni viszonyok) reális feltárását szavatoló eljárási lehetőségek megteremtését.

³⁵ Bár az óvadék letételéről az ügyészt értesítik, a fogva tartás lejártát a bv. intézet hivatalból figyeli. A hatóságok jelenlegi nagy leterheltsége mellett azonban előfordulhat, hogy a terhelt óvadék letétele nélkül szabadul.

Jogszabály-módosítási javaslatunk a következők:

- a) A jogszabály az ügyészt is jelölje meg az óvadék kezdeményezésére jogosultak között.
- b) Az óvadék az előzetes letartóztatás sajátos megszűnési formája legyen. A vádirat benyújtásáig az ügyész az – előzetes letartóztatás saját jogon történő megszüntetése mellett – legyen jogosult óvadék megállapítására is.
- c) A jogi szabályozás ismételten teremtsen meg a más által közvetlenül történő felajánlás lehetőségét. E személy – saját maga vállaltan – tehessen felajánlást arra is, hogy figyelemmel kíséri, vajon a terhelt eleget tett-e az eljárási cselekményeknél való megjelenési kötelezettségeinek. E személy eljárásjogi státusát konkrét szabályokkal kell rendezni (például értesíteni kell azokról az eljárási cselekményekről, amelyen a terheltnek meg kell jelennie, fellebbezési jogot kell adni az óvadék összege vonatkozásában).
- d) A terhelt nyilatkozhasson az általa vállalhatónak tartott óvadék összegére, ezt indokolhassa, és ennek bizonyítékait előterjeszthesse.
- e) A terhelt helyett felajánló más személy szükség esetén vagyoni viszonyaira és a terhelthez fűződő kapcsolatára tekintettel tanúként legyen meghallgatható.
- f) Polgári jogi igény előterjesztése esetén az óvadék teljes összege ne járjon automatikusan vissza, hanem annak meghatározott része visszatartható legyen az igény kielégítésére. A polgári jogi igény érdemi elbírálása esetén a bíróság rendelkezhesse, hogy az óvadékot vagy meghatározott részét ennek az igénynek a kielégítésére kell fordítani.
- g) Gyakorlati szempontból szükséges lenne, hogy az óvadék letételének engedélyezésével a teljesítés határideje az engedélyező határozatban meghatározható legyen.

Eljárási akadályok két környezetkárosító deliktumnál*

A környezetkárosítás és a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése a Btk. új tényállásai, amelyek 2005. szeptember 1-jén léptek hatályba. A tanulmány a 2006-ban lefolytatott empirikus kutatásról számol be. A vizsgálat célja az volt, hogy képet kapjunk a feljelentéselutasítások és nyomozásmegszüntetések jellemző okairól, eseteiről. Megállapítottuk, hogy általában a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése miatt indult ügyekben kerül sor nagy számban a feljelentés elutasítására és a nyomozás megszüntetésére elsősorban azért, mert a cselekmény nem bűncselekmény. A büntetőeljárás legtöbbször a Btk. 281/A § (1) bekezdés a) pontja szerint minősülő büntett megalapozott gyanúja miatt indult. Tipikus elkövetési magatartás az illegális hulladékelhelyezés volt. Kutatásunk során azt érzékeltük, hogy továbbra sem oldódott meg a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése büntett és a környezetvédelmi szabálysértés elhatárolásának kérdése, így erre is megpróbálunk választ adni.

A természeti környezetünkbe egyre kíméletlenebbül beavatkozó emberi tevékenység káros következményeit már az 1970-es években felismerték. *Ráébredtek arra, hogy az ökológiai „egészséges” fejlődés érdekében az addigi, a természeti erőforrásokat korlátlanul kizsákmányoló felfogás helyett gyökeresen új környezetvédelmi szemlélet és gazdálkodás szükséges az ember és természet közötti összhang helyreállítása érdekében.* E globális léptékű veszélyhelyzet ellensúlyozására született számos nemzetközi elhatározás ellenére a nemzetek szintjén mégis alig történt valami a környezeti és fejlesztési szempontok döntéshozatalba integrálása érdekében (az elfogadott elvek gyakorlati megvalósítása tehát vontatottan történik). Itthon és határainkon túl egyaránt a természeti és a társadalmi-gazdasági környezet

* A kutatás a következő címen zajlott: A feljelentés elutasításának, illetve a nyomozás megszüntetésének jellemző okai a környezetkárosítás büntettével, illetve a hulladékgazdálkodás rendjének megsértésével kapcsolatos büntetőügyekben

épségének megőrzésére helyezik a hangsúlyt, ezért egymással szerves kapcsolatban álló három „pillér” egységes és összefüggő kezelése (fenntartható fejlődés) a hosszú távú cél.¹

A jogellenes környezetkárosító magatartások kezelése területén is a megelőzés kerül előtérbe, mert kevés olyan környezetvédelmi jogszabály létezik, amely hatékonyan képes visszaszorítani a környezetszennyezést, illetve a környezet pusztulását.²

*A környezetvédelem végső eszközeinek a szabálysértési, illetőleg a büntetőjogot tekintjük, mert a jogalkotó azokat a társadalomra kisebb, illetve nagyobb mértékben veszélyes magatartásokat nyilvánította jogellenessé – szabálysértéssé vagy bűncselekménnyé –, amelyek valamilyen közigazgatási vagy anyagi jogi normát, illetőleg szinte kivétel nélkül emberek kisebb-nagyobb közösségeinek javát, egy magasabb életnívó lehetőségét hivatottak megvédeni, amikor a polgári vagy közigazgatási szankciók alkalmazása már nem megfelelő, illetve hatástalan.*³

A környezetért való represszív jellegű felelősség

Európában

Az Európa Tanács – az 1998-as a környezet büntetőjog általi védelméről szóló egyezmény létrejötte után – 2003 januárjá-

1 „...a fenntartható fejlődés koncepciója eredendően globális ökológiai indíttatású. A probléma ebben a szemléletben – igen leegyszerűsítve, de a lényegét nem torzíva – úgy fogalmazható meg, hogy az emberiség oly mértékben avatkozott be a globális bio-, geokémiai körfolyamatokba, hogy az veszélyezteti az évmilliárdok alatt kialakult természeti egyensúlyt, végső soron minden földi élet fennmaradását. Amennyiben nem változtatunk az emberi társadalom életmódján (az azt megalapozó értékeken, a fogyasztási mintákon) és a termelés módján (a technológián, a kereskedelmen), az élet feltételei kerülnek veszélybe a Földön. Ebben a közelítésben a környezeti célok abszolút elsőbbséget élveznek, s a gazdasági, illetve a társadalmi megfontolásokat a Föld eltartó képességének, a természeti tőke kritikus szintjének, s az ökológiai gazdaságtan többi hasonló fogalmával leírt ökológiai korlátoknak, az un. erős fenntarthatósági követelményeknek kell alárendelni. A [...] cél tehát a társadalom és a gazdaság olyan átalakítása, amely lehetővé teszi az ökológiai korlátoknak való megfelelést.” Bulla Miklós – Tamás Pál (szerk.): Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. Fenntartható fejlődés Magyarországon. Jövőképek és forgatókönyvek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006, 170. o.

2 28/1994. (V. 20.) AB határozat; Tilki Katalin: A környezetvédelmi büntetőjog szabályozása egyes európai országokban. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 40. OKRI, Budapest, 2003, 228. o.

3 Tilki Katalin: Uo. 206–207. o.

ban elfogadta a környezet büntetőjog általi védelméről szóló 2003/80/IB kerethatározatot⁴, amelynek célja az volt, hogy megteremtse a környezetvédelemre vonatkozó közösségi jogszabályok hatékonyabb alkalmazását egy közösségi bűncselekményi minimumlista felállításával.

Az Európai Bíróság a 2005. szeptember 13-i C-176/03 számú ítéletével – az Európai Közösségek Bizottsága kontra az Európai Unió Tanácsa ügyben – helytelen jogalapra hivatkozással megsemmisítette a kerethatározatot. E határozat megsemmisítése óta jogi vákuum tapasztalható a környezetkárosító bűncselekmények területén, amelyet a lehető leggyorsabban kívánnak megszüntetni, mert „a Közösséget aggasztja a környezettel kapcsolatos bűncselekmények szaporodása és azok hatásai, amelyek növekvő mértékben terjednek át azoknak az államoknak a határain, ahol azokat elkövetik. Az ilyen bűncselekmények fenyegetik a környezetet, és ennek megfelelően kemény válaszingedményt tesznek szükségessé” – olvashatjuk a környezet büntetőjog általi védelméről szóló irányelvjavaslat preambulumban. Az irányelvjavaslat indokolása szerint:

- a tagállamokban érvényes szankciók nem mindig elegendők a Közösség környezetvédelmi politikájának hatékony végrehajtása érdekében. Nem minden tagállamban vannak hatályban büntetőjogi szankciók valamennyi súlyos környezetkárosító cselekményre vonatkozóan;
- amellett, hogy az alkalmazandó szankciók tagállamonként eltérők, jelentősek a különbségek a hasonló vagy azonos bűncselekményekre alkalmazott szankciók mértéke között. A környezetkárosító bűncselekmények gyakran határokon átnyúló jellegűek vagy hatásúak. A problémával közösségi szinten kell foglalkozni, mert az elkövetők előnyükre tudják fordítani a jogszabályok tag-államonkénti különbségeit;
- a közigazgatási szankciók vagy a polgárjogi kártérítéshez képest eltérő jellege miatt a büntetőjogi hátrányok alkalmazása társadalmi helytelenítést fejez ki;
- a közigazgatási vagy egyéb pénzügyi szankciók nem visszatartó erejűek olyan esetekben, amikor az elkövető kispénzű vagy meglehetősen tehetős;

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács irányelvjavaslata a környezet büntetőjog általi védelméről. COM(2007) 51. 2007. február. <http://europa.eu/documents/eur-lex>

- a bűnügyi nyomozás, valamint a vádemelés (és a tagállamok közötti kölcsönös segítségnyújtás) eszközei sokkal hatékonyabbak, mint a közigazgatási vagy polgárjogi eszközök, és fokozni tudják az említett eljárások hatékonyságát.⁵

A környezet büntetőjog általi védelméről szóló irányelvjavaslat bűncselekmény-fogalmainak meghatározása nagyban megegyezik a 2003/80/IB kerethatározatban megadott definíciókkal, és figyelembe veszi az Európai Parlament által javasolt módosításokat. A deliktumok többsége a következményétől függ, vagyis attól, hogy a környezetben (vagy a személyeknek) okoznak-e vagy okozhatnak-e súlyos kárt.

A javaslat 3. cikke szerint olyan szándékosan vagy legalább súlyos gondatlanságból elkövetett cselekmény minősül bűncselekménynek, amely

1. anyagok vagy ionizáló sugárzás levegőbe, talajba vagy vízbe történő kibocsátása vagy bejuttatása olyan mennyiségben, amely
 - a) bármely személy halálát vagy súlyos sérülését okozza,
 - b) jogellenes kibocsátása vagy bejuttatása bármely személy halálát vagy súlyos sérülését vagy a levegő, a talaj, a víz minőségének, vagy az állatoknak vagy növényeknek a jelentős károsodását okozza vagy okozhatja;
2. hulladék – beleértve a veszélyes hulladékot is – jogellenes kezelése (beleértve az ártalmatlanítást és tárolást, szállítást, kivittelt vagy behozatalt), amely bármely személy halálát vagy súlyos sérülését, illetve a levegő, a talaj, a víz minőségének, vagy az állatoknak vagy növényeknek a jelentős károsodását okozza vagy okozhatja;
3. olyan üzem jogellenes működtetése, amelyben veszélyes tevékenységet végeznek, illetve veszélyes anyagokat vagy készítményeket tárolnak vagy használnak, és amely az üzem kívül bármely személy halálát vagy súlyos sérülését, vagy a levegő, a talaj, a víz minőségének, vagy az állatoknak vagy a növényeknek a jelentős károsodását okozza vagy okozhatja;
4. az 1013/2006/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet 2. cikkének 35. pontjában meghatározott illegális hulladékszáll-

5 Uo.

lítás⁶ haszonszerzés céljából és el nem hanyagolható mennyiségben, ha a szállítás akár egy művelettel, akár számos kapcsolódónak tűnő művelet keretében történik;

5. nukleáris anyagok vagy más veszélyes radioaktív anyagok jogellenes gyártását, kezelését, tárolását, használatát, szállítását, kivitelét vagy behozatalát, amely bármely személy halálát vagy súlyos sérülését, vagy a levegő, a talaj, a víz minőségének, vagy az állatoknak vagy növényeknek a jelentős károsodását okozza vagy okozhatja;
6. a növény- és állatvilág védett példányainak vagy azok részeinek vagy abból származó növényeknek vagy állatoknak a jogellenes birtoklása, elvitele, károsítása, megőlése vagy kereskedelme;
7. a védett élőhely jogellenes jelentős rongálása;
8. ózonkárosító anyagok jogellenes kereskedelme vagy használata.

A javaslat a megsemmisített 2003/80/IB kerethatározathoz képest kiegészült a védett élőhely jelentős mértékű jogellenes rongálása, továbbá az illegális hulladékszállítás tényállásaival.

Egy kivétellel valamennyi cselekmény tartalmazza a „jogellenes” tényállási elemet; a „jogellenesség” fogalmát a javaslat a következőképpen határozza meg: a környezet védelmét célzó közösségi vagy tagállami törvény, közigazgatási rendelet vagy valamely illetékes hatóság által hozott határozat megsértése. A javaslat a bűnsegélyt és felbujtást is büntetni rendeli.

Jól látható, hogy a tényállások viszonylag tágan értelmezhető fogalmi elemeket tartalmaznak, mint például a „jelen-

6 Az Európai Parlament és a Tanács 1013/2006/EK rendelete a hulladékszállításról (2006. június 14.). A rendelet értelmében a hulladékszállítás felügyeletének és ellenőrzésének szabályozását és megszervezését olyan módon kell kialakítani, „amely számításba veszi a környezet minősége és az emberi egészség megőrzésének, védelmének és javításának szükségességét, és amely a rendelet egységesebb alkalmazását segíti elő a Közösség egész területén” – olvashatjuk a dokumentum preambulumban. A hivatkozott pont a 2006/12/EK irányelv 1. cikke (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott hulladék, továbbá a veszélyes hulladékokról szóló, 1991. december 12-i 91/689/EGK tanácsi irányelv 1. cikkének (4) bekezdésében meghatározott hulladék „illegális szállítás” meghatározását tartalmazza. E szerint illegálisnak minősül minden olyan hulladékszállítás, amit például (1) nem jelentenek be a rendeletben előírt módon az összes érintett illetékes hatóságnak; vagy (2) a rendeletben előírt módon az érintett illetékes hatóságok engedélye nélkül; vagy (3) az érintett illetékes hatóságok engedélyét hamisítással, megtévesztéssel vagy csalással szerzik meg; vagy (4) a bejelentőlapon vagy a kísérődokumentumban külön fel nem tüntetett módon történik; vagy (5) a közösségi vagy nemzetközi szabályokat sértő hasznosításhoz vagy ártalmatlanításhoz vezet stb.

tős károsodás”, „súlyos sérülés”, vagy „el nem hanyagolható mennyiség”. Ezek meghatározását a javaslat a tagállamra bízta, hogy azokat hagyományainak és jogrendszerének megfelelően értelmezze.

A környezetkárosító bűncselekményekkel szemben alkalmazott szankcióknak hatékonynak, arányosnak és visszatartó erejűnek kell lenniük mind a természetes, mind a jogi személyek esetében.

A börtönbüntetés tekintetében a háromlépcsős megoldásra vonatkozó javasolt harmonizáció megfelel a bel- és igazságügyi tanács 2002. április 25–26-i ülése következtetéseinek. Ez a mérték a pszichikai elemtől (súlyos gondatlanság vagy szándékosság) és a súlyosbító körülménytől függ. A jogi személy pénzbüntetési rendszere szintén azt a háromlépcsős megközelítést követi, amelyet a bel- és igazságügyi tanács a börtönbüntetés esetében alakított ki.⁷

Maximálisan egytől három évig terjedő börtönbüntetéssel kell fenyegetni a 3. cikk b)–h) pontjában felsorolt jogellenes tevékenységeket, ha azokat súlyos gondatlanságból követik el, és a felsorolt környezeti elemek jelentős mértékű károsodását okozzák.

Kettőtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő a cselekmény akkor, ha

- az a) pont szerinti tényállást súlyos gondatlansággal valósítják meg;
- a b)–f) pontban felsorolt bűncselekményeket súlyos gondatlanságból követik el, és személy halálát vagy súlyos sérülését okozzák;
- a b)–h) pontjában említett bűncselekményeket szándékosan követik el és azok következménye a felsorolt környezeti elemek jelentős károsodása, végül
- a cselekményeket bünszervezetben követik el.

Legalább öttől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel kell büntetni, ha

- az a) pont szerinti bűncselekményt szándékosan követik el;

⁷ Uo.

- a b)–f) pontban említett bűncselekményeket szándékosan valósították meg, és azok személy halálát vagy súlyos sérülését okozták.

Ezeket a súlyosbító körülményeket általában már különösen kockázatosnak tekintik a tagállami büntetőjogi törvények, ezekről már uniós jogi aktusok is rendelkeznek.

E szankciókon túlmenően a tagállamok más közigazgatási vagy polgári jogi jellegű joghátrányokat is alkalmazhatnak.

A javaslat 6. cikke a jogi személyek felelősségre vonhatósága biztosításának kötelezettségéről, a 7. cikk pedig a jogi személyekkel szemben alkalmazható szankciók mértékéről rendelkezik, mint azt már említettük, háromlépcsős megközelítésben. Alapesetben legfeljebb háromszázezer és ötszáz ezer euró közötti összeg lehet a büntetés, amikor a b)–h) pontban említett bűncselekményeket súlyos gondatlanságból követik el, és a levegő, talaj, víz, állatok vagy növények súlyos károsodását okozzák.

Ötszáz ezer és hétszázötvenezer euró közötti összeg a szankciók mértéke azokban az esetekben, amikor

1. az a) pont szerinti bűncselekményt súlyos gondatlanságból követik el, vagy
2. a b)–h) pontban említett bűncselekmény
 - a) súlyos gondatlansággal valósul meg és személy halálát vagy súlyos sérülését okozza, vagy
 - b) szándékos elkövetés eredménye a felsorolt környezeti elemek súlyos károsodása, vagy
3. bűnszervezetben szándékosan valósul meg;
4. hétszázötvenezer és másfélmillió euró közötti összeg pedig azokban az esetekben, ha
5. az a) pont szerinti bűncselekményt szándékosan követik el
6. a b)–f) pontban említett bűncselekményeket szándékosan követik el, és személy halálát vagy súlyos sérülését okozzák.

Az e cikkben előírt szankciókat kísérheti más szankció vagy intézkedés.

Magyarországon

Mint említettük, a büntetőjog a környezet védelmének olyan végső eszköze, amely akkor kerül előtérbe, ha a polgári vagy közigazgatási szankciók alkalmazása már nem megfelelő, illetve hatástalan. A környezet védelméről szóló a törvény⁸ értelmében minden környezethasználó büntetőjogi, szabálysértési jogi, polgári jogi és közigazgatási jogi felelősséggel tartozik tevékenységének a környezetre gyakorolt hatásaiért.

Tanulmányunkban az említett felelősségi formák közül elsősorban a kutatás címében is szereplő két büntetőjogi tényállással, a környezetkárosítás és a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése deliktumaival kívánunk foglalkozni.

A környezetkárosítás

A Btk. ebben az összefoglaló tényállásban szabályozza a környezetre és annak bármely elemére vonatkozó sértő vagy veszélyeztető magatartásokat. A környezetkárosítás tényállása keretdispozíció. A tényállást tartalommal kitöltő egyes jogszabályok a közigazgatási, pontosabban a környezetvédelmi igazgatási jogban találhatóak. A 286/A § (1) bekezdésében foglalt értelmező rendelkezés is rámutat arra, hogy a környezeti bűncselekmények mely fő kérdéskörökben állnak relatív összefüggésben a közigazgatási joggal.

E bűncselekmény megvalósul

1. a felsorolt környezeti elemek, valamint azok összetevői
 - a) jelentős mértékű szennyezésével vagy
 - b) más módon történő károsításával, továbbá
2. személyes használatra szolgáló mennyiséget meghaladó, ózonréteget károsító anyagnak vagy ilyen anyagot tartalmazó terméknek az ország területére behozásával, onnan kivitelével, vagy annak forgalomba hozatalával.

A védett jogi tárgy az egészséget biztosító emberi környezet kiegyensúlyozott fejlődése. Az elkövetési tárgyakat a már hivatkozott értelmező rendelkezés sorolja fel. Az 1995. évi LIII.

⁸ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény.

törvényhez képest e meghatározás szűkebb körű, mert nem eleme „az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet”, hiszen az azt károsító magatartások a Btk. más tényállásai alapján minősülnek bűncselekménynek. A szennyezés fogalmát a környezetkárosítás bűncselekményi tényállásának utolsó bekezdése definiálja, összhangban a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény értelmező rendelkezéseivel. A környezetkárosítás fogalmi meghatározását viszont már az 1995. évi LIII. törvény értelmező rendelkezései között találjuk.

A három – egy immateriális és két materiális változatot egyaránt magában foglaló – alapesethez a korábban már említett uniós irányelvjavaslathoz hasonló háromlépcsős megközelítésű szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetettség kapcsolódik. A környezetkárosítás következményeit – a beavatkozással helyreállítható, illetve helyreállíthatatlan állapotváltozást (az elkövetés előtti stádiumhoz képest) – a törvény külön-külön büntetési tétellel fenyegeti, ezzel is kifejezve azok különböző társadalomra veszélyességét.

A cselekmény szándékosan és gondatlanul egyaránt elkövethető.

A tényállás (4) bekezdése szerint büntethetőséget megszüntető ok, illetve a büntetés korlátlan enyhítését teszi lehetővé, ha az elkövető az elsőfokú ítélet meghozataláig elhárítja a tevékenységével okozott veszélyt vagy bekövetkezett kárt. A kedvezmények tehát arra ösztönzik az elkövetőt, hogy a büntetőeljárás befejezéséig hozza helyre az általa okozott kárt, mert a környezet megóvásához erősebb társadalmi érdek fűződik, mint a büntetés kiszabásához – olvashatjuk a tényálláshoz fűzött indokolásban.

A környezetkárosítás hatályos szabályozását összehasonlítva látható, hogy azok megfelelnek a környezet büntetőjog általi védelméről szóló uniós irányelvjavaslat bűncselekményfogalmainak és a szabadságvesztés-büntetések mértékével kapcsolatos követelményeknek. Sajnos ezt nem állíthatjuk a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény alkalmazásának feltételeire, valamint a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések közül a pénzbírság mértékére vonatkozó

előírásokra (most eltekintünk az intézkedési nem megnevezésétől). A törvény *kizárólag* a Btk.-ban meghatározott *szándékos* bűncselekmény elkövetése esetén teszi lehetővé a jogi személlyel szemben a törvény szerinti intézkedések alkalmazását – ha annak a törvényben meghatározott egyéb feltételei fennállnak. Az uniós irányelvjavaslat a súlyos gondatlanságból elkövetett cselekményeket is büntetendővé nyilvánítja. A pénzbírság alsó határát a törvény ötszázezer forintban határozza meg, a felső határ azonban csak relatíve meghatározott, annak maximális mértéke az elért vagy elérni kívánt vagyoni előny értékéhez igazodva, annak háromszorosa lehet. Ezek az összeghatárok – az alsó határokat tekintve mindenképpen – jóval alatta vannak az alapesetre kiszabható uniós minimum háromszázezer euró összegnek is. Úgy tűnik tehát, hogy az uniós irányelvjavaslat elfogadása után a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló törvény módosítására lesz szükség, hiszen a környezetszennyezések gyakran jogi személyek gazdasági tevékenységével állnak összefüggésben. E terület egyik legnagyobb gyakorlati nehézsége továbbá a konkrét természetes személy felelősségének megállapítása annak ellenére, hogy a környezetvédelmi törvény előírása szerint – a környezetvédelemmel összefüggő feladatok ellátása érdekében – jogszabályban meghatározott környezethasználatok esetén azoknak megfelelő szakismerettel bíró környezetvédelmi megbízottat kell alkalmazni.

A hulladékgazdálkodás rendjének megsértése

Előljáróban megjegyezzük, e tényállás módosítás előtti „a környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezése” megnevezésű, 2005. augusztus 31-ig hatályos változatát Ligeti Miklós vizsgálta, és arra a megállapításra jutott, hogy az akkori tényállás egyes fogalmi elemeinek meghatározásakor (az elkövetési tárgyak és az elkövetési magatartások vonatkozásában) a jogalkotó gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta a háttéranyagul szolgáló hazai és uniós környezetvédelmi igazgatási normákat. E fogalmi pontatlanságok miatt „számos ponton autonóm büntetőjogi szabályozás született”, ami alig volt megkülönböztet-

hető a jogállami garanciákat sértő határozatlan tartalmú normáktól, illetve tág teret biztosított a bírói jogértelmezésnek.⁹

Mivel a tényállás szövege nemcsak a hulladék elhelyezését, hanem annak engedély nélküli vagy az engedély kereteit túllépve végzett kezelési tevékenységét, továbbá más hulladékkal végzett jogellenes cselekményeket is szankcionál, ezért a tényállás címét „a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése”-re módosította – tűnik ki a kommentárból.

Ismeretes, hogy a hulladék környezetvédelmi, társadalmi és gazdasági feladatot jelent Európa országai és polgárai számára. A már elért sikerek ellenére a hulladék még mindig nagy probléma, mennyisége egyre nő. Esetenként a jogalkalmazás kívánnivalót hagy maga után, és jelentős különbségek vannak a tagállamok között abban a tekintetben, hogy miként közelítik meg e kérdést. A hulladékkeletkezés-megelőzési és a hulladék-újrafeldolgozási lehetőségeket még nem aknázták ki teljesen. „Az erőforrások használatának környezeti hatásairól kialakuló ismeretek nem tükröződnek maradéktalanul a hulladékgazdálkodási politikában” – olvasható az egyik uniós dokumentumban.¹⁰

Az EU hulladékokról szóló irányelvének preambuluma is leszögezi, hogy „a hulladékgazdálkodással kapcsolatos minden szabályozás alapvető célja az emberi egészség és a környezet védelme a hulladék gyűjtése, szállítása, kezelése, tárolása és lerakása által okozott káros hatások ellen”.¹¹ A hulladékok természetromboló és egészségkárosító hatása tehát feltétlenül indokolja az e körbe sorolható súlyos cselekmények kriminalizálását.

A hulladékgazdálkodás rendjének megsértése tényállásának jogi tárgya a környezet súlyosan káros befolyástól mentes, kiegyensúlyozott fejlődése, ezen keresztül az emberi élet, egészség, testi épség védelme. Itt is keretdiszpozíciót fogalmazott meg a jogalkotó, amelynek háttéranyagát a környezet védelmének általános jellegű, valamint speciálisan a

9 Ligeti Miklós: A környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezésének büntetőtvényszerű tényállása. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*, 41. OKRI, Budapest, 2004, 194–216. o.

10 A Bizottság közleménye: Az erőforrások fenntartható felhasználásának előtérbe helyezéséről – A hulladékkeletkezés megelőzésére és a hulladékok újrafeldolgozására irányuló tematikus stratégiáról szóló dokumentum. COM/2005/0666

11 Az Európai Parlament és a Tanács 2006/12/EK irányelve (2006. április 5.) a hulladékokról.

hulladékgazdálkodásra vonatkozó hazai és közösségi normái együttesen alkotják.¹²

A hulladékgazdálkodás körébe tartozó tevékenységek egyes fázisaira vonatkozó követelményeket és egyéb szabályokat tehát a jogforrási hierarchia szinte minden szintjét reprezentáló háttérnormák részletezik.

Az elkövetési tárgy a tényállás alapeseténél a hulladék, ami a hulladékgazdálkodásról szóló törvény 1. számú melléklete szerinti kategóriák valamelyikébe tartozó tárgy vagy anyag, amelytől birtokosa megválnak, megválni szándékozik, vagy megválni köteles. A minősített eset elkövetési tárgya a veszélyes hulladék, ami a hulladékgazdálkodásról szóló törvény 2. számú mellékletében felsorolt tulajdonságok közül egyet vagy többet hordozó, illetve ilyen anyagokat vagy összetevőket tartalmazó, eredete, összetétele, koncentrációja miatt az egészségre, a környezetre kockázatot jelentő hulladék. Ilyenek például a gyúlékony, mérgező, fertőző stb. hulladékok. A radioaktív hulladék nem eleme a tényállásnak, az azzal kapcsolatos jogellenes magatartásokat a Btk. 264. §-a tartalmazza. A cselekmény szándékosan és gondatlanul egyaránt elkövethető.

A feljelentés elutasításáról és a nyomozás megszüntetéséről röviden

A büntetőeljárás rendszerint a büntetőügy megindításától kezdődő és annak jogerős befejezéséig tartó folyamat, amelynek célja a bűncselekmények és elkövetők felderítése, illetőleg az elkövetők felelősségre vonása és megbüntetése. Előfordulhat azonban, hogy a procedúra olyan akadályokba ütközik, amelyek miatt az nem folytatható. Ezek az eljárást gátló körülmé-

12 Ezek közül kiemelünk néhány fontosabbat: a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény; a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény; a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény; a veszélyes hulladékkal kapcsolatos tevékenységek végzésének feltételeiről szóló 98/2001. (VI. 15.) kormányrendelet; a hulladéklerakással, valamint a hulladéklerakóval kapcsolatos egyes szabályokról és feltételekről szóló 20/2006. (IV. 5.) KvVM rendelet; továbbá néhány közösségi előírás: a hulladékokról szóló, 2006. április 5-i 2006/12/EK irányelv; a veszélyes hulladékokról szóló, 1991. december 12-i 91/689/EGK irányelv; a hulladékszállításról szóló, 2006. június 14-i 1013/2006/EK rendelet; az 1013/2006/EK rendelet III. vagy IIIA mellékletében felsorolt egyes hulladékoknak a hulladékok határokat átlépő szállításának felügyeletéről szóló OECD-határozat hatálya alá nem tartozó egyes országokba történő hasznosítási célú kiviteléről szóló 2007. július 6-i 801/2007/EK rendelet.

nyek zömmel már az indulásakor vagy az eljárás első szakaszában, a nyomozáskor felvetődnek.

Eljárási kódexünk¹³ szerint büntetőeljárást nem lehet indítani, a már megindult büntetőeljárást meg kell szüntetni vagy felmentő ítéletet kell hozni, ha

- a cselekmény nem bűncselekmény, vagy azt nem a terhelt (feljelentett személy) követte el,
- nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, illetőleg az, hogy a bűncselekményt a terhelt (feljelentett személy) követte el,
- az e törvényben meghatározott kivételekkel – büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok áll fenn,
- a terhelt cselekményét már jogerősen elbírálták, kivéve a negyedik részben, valamint a XXIX. fejezet II. és III. címében meghatározott eljárások¹⁴ esetét.

A témánkat érintő két intézményben közös tehát, hogy ha a Be.-ben meghatározott okok valamelyike fennáll, nem indítható, illetve nem folytatható az eljárás. A különbség, hogy ezek a procedúra megindítását vagy lefolyását gátló tényezők mikor váltak nyilvánvalóvá az eljáró hatóság számára.

A Be. 174. § (1) bekezdésében felsorolt feltételek fennállása esetén a feljelentést – három napon belül határozattal – el kell utasítani, továbbá az eljárási kódexben meghatározott okok felmerüléskor az eljárást meg kell szüntetni.

Kriminológiai jellemzők

A kutatás alapjai olyan ügyészégi iratok voltak, amelyeket a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya ügyszámok alapján válogatott ki a megadott szempontok szerint, és a megyei főügyészségek küldtek meg nekünk. A két tényállást a 2005. évi XCI. tv. módosította, amelyek 2005. szeptember 1-jén léptek hatályba. Ezt figyelembe véve, a módosítás utáni időszakból kértük be azokat a környezetká-

¹³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.).

¹⁴ A negyedik rész a rendkívüli perorvoslatokat, a XXIX. fejezet II. címe az egyes különleges eljárásokat, a III. címe pedig a kártalanítás és a visszatérítés eljárási szabályait rögzíti.

rosítással és a hulladékgazdálkodás rendjének megsértésével kapcsolatos büntetőügyeket, amelyek feljelentés elutasításával, illetve nyomozásmegszüntetéssel végződtek. A kutatásban tizenkilenc megye és a főváros képviseltette magát (táblázat).

Táblázat
**Nyomozásmegszüntetések és feljelentéselutasítások száma
megyei főügyészségenként**

Megye	Nyomozás- megszüntetések száma	Feljelentés- elutasítások száma	Összesen
Budapest	5		5
Baranya	4	1	5
Bács-Kiskun	4	1	5
Békés	10		10
Borsod-Abaúj-Zemplén	8	2	10
Csongrád	3	1	4
Fejér	3	1	4
Győr-Moson-Sopron	7		7
Hajdú-Bihar	9	2	11
Heves	3		3
Jász-Nagykun-Szolnok	5		5
Komárom-Esztergom	3	4	7
Nógrád	4		4
Pest	13	1	14
Somogy	7	2	9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	7		7
Tolna	7		7
Vas	14	2	16
Veszprém	2		2
Zala	6		6
Országos összesen	124	17	141

Így végül 141 ügyet vizsgáltunk, amelyből 115 esetben hulladékgazdálkodás rendjének megsértése, 26-ban pedig környezetkárosítás miatt indult eljárás. Valamennyi ügyről külön kérdőívet állítottunk ki.

Az ügyek 63%-ában a rendőrség, 24%-ában pedig az ügyészség szüntette meg a nyomozást. Feljelentés elutasítására az esetek 11%-ában került sor. Rendőrségi nyomozást megszüntető határozat elleni panaszt elbíráló ügyészségi határozattal három aktában találkoztunk.

A *feljelentés elutasításával lezárt ügyeknél* a büntetőeljárás hulladékgazdálkodás rendjének megsértése büntettének [Btk. 281/A § (1) bek. a) pont] alapos gyanúja miatt indult szinte minden ügyben, kivéve azt az egyet, amelyben a Btk. 281/A § (3) bek. II. fordulata szerint minősítették az eljárás alapjául szolgáló cselekményt. A feljelentést a Be. 174. § (1) bek. a) pontja alapján utasította el az eljáró hatóság, tekintettel arra, hogy a feljelentett cselekmény nem bűncselekmény. A következő esetek fordultak elő ebben a körben:

- Felgyülemlett esővíz kertbe kiengedése vízemelő berendezés segítségével, nem merítette ki az említett törvényi tényállás elemeit.
- Összevágott szarvasmarha tetemének elhelyezése külterületen, a 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet 7. § (1) bek. a) pontja szerint minősülő köztisztasági szabálysértés.
- Illegálisan nagy mennyiségű építési törmelék elhelyezése nem valósította meg a Btk. 281/A § (1) bek. a) pontja szerinti cselekményt, ugyanis az építési törmelék a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. tv. 1. számú melléklete szerint nem tekinthető olyan hulladéknak, amely alkalmas az emberi élet, testi épség és egészség veszélyeztetésére, mivel a talajba, a levegőbe nem szívódik be, nem oszlik szét, és elszállításával a környezet eredeti formája visszaállítható a környezet károsulása nélkül.
- Telekhatáron kívülre hordók lerakása tévedésből, a feljelentés elutasítását vonta maga után, mert a hordók üresek voltak, így környezetre veszélyes anyag nem került a talajba.

- A feljelentés szerint ismeretlen személy külterületen illegálisan hulladékot helyezett el. A helyszín megtekintése után kiderült, hogy hulladékot nem találtak a megjelölt helyen.
- Erdőben háztartási hulladék elhelyezése nem bűncselekmény, ugyanis a feljelentés tárgyát képező hulladék nem valósítja meg a Btk. 281/A § (4) bek. a) pontjában felsorolt veszélyeztető körülményeket.
- Csapadékvíz-elvezető csatornába történt festékbeöntés bár jogellenes cselekmény (környezetvédelmi szabálysértés miatt indult eljárás az illetékes polgármesteri hivatalnál), de az elhelyezett hulladék típusára és az elhelyezés helyére figyelemmel a bűncselekmény gyanúja hiányzik, így a feljelentés elutasítására került sor.
- Hulladékgyűjtő konténer mellé papír- és háztartási hulladék elhelyezése nem volt alkalmas a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése büntetének megállapítására.
- Közterületen papírhulladék elhelyezése szintén nem sorolható az említett bűncselekményi körbe.
- Legálisan működő szeméttelenen gumiabroncsok elhelyezése nem bűncselekmény, mivel a hulladék lerakása arra a célra engedélyezett hulladéklerakóban történt, és a hulladék nem minősül veszélyes hulladéknak.
- Műanyagok, rongyok, ruhadarabok, faanyagok égetése – tekintettel arra, hogy nem tekinthetők veszélyes hulladéknak – nem valósítja meg a szóban forgó bűncselekményt.
- Lakóház udvarán üzemanyagtartályok tárolása – melyek nem szivárogtak és a talajon sem volt látható szivárgás nyoma – önmagában nem volt elegendő a bűncselekmény megállapításához.
- Köztisztasági szabálysértés miatt küldték meg azt az ügyet az illetékes polgármesteri hivatalnak, amelyben műanyag hulladék lerakására került sor zöldhulladék-lerakóban.

A *nyomozás megszüntetésére* 72 ügyben azért került sor, mert a cselekmény nem minősült bűncselekménynek, harminc ügyben az elkövető kiléte, kilencnél a bűncselekmény elkövetése, hatnál pedig az nem volt megállapítható, hogy a bűncselekményt a gyanúsított követte el. Megrovást négy esetben alkalmaztak, mert úgy találták, hogy a gyanúsított

cselekménye már nem veszélyes, vagy oly csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés kiszabása vagy más intézkedés alkalmazása is szükségtelen.

Ha kiemeljük külön a *nyomozásmegszüntetéssel* befejezett *környezetkárosításokat*, akkor itt azt tapasztaltuk, hogy azért került sor elsősorban erre az eljárási aktusra, mert a cselekmény nem volt bűncselekmény (14 eset), valamint nem volt megállapítható bűncselekmény elkövetése (6 ügy). Egy korábbi kutatásunkban (2003-ban) szintén megnéztük a nyomozásmegszüntetések és -megtagadások okait a környezetkárosítások körében, és hasonló eredményre jutottunk, azzal a különbséggel, hogy az ügyek többségében az elkövető kilitére sem derült fény. A legkülönfélébb eseményekkel találkoztunk itt. Például:

- A nyomozás során nem volt megállapítható bűncselekmény elkövetése akkor, amikor magánszemély feljelentése szerint a szomszédságában található bt. tevékenységével (veszélyes hulladékok keletkezése és nem megoldott kezelése, a levegő szennyezése) károsította magát a telephelyet és közvetlen környezetét.
- Háztartási szennyvíz erdei mélyedésbe kiengedése nem valószínűsített meg környezetkárosítást, ugyanis a szakértői vélemény szerint a talaj nem szennyeződött és a háztartási szennyvíz nem tekinthető veszélyes hulladéknak.
- Több éve nem üzemelő döggútba elhullott állati tetemek elhelyezése nem volt alkalmas a Btk. 280. § (2) bek.-be ütköző bűncselekmény megállapítására, ugyanis egy üzemen kívül helyezett döggútról volt szó, a környezetszennyezés mértéke nem volt jelentős.
- Erdő és szántó művelési ágú földterületről (ahol madarak költőhelye található) illegálisan homok kitermelése nem valószínűsította meg a bűncselekményt. A környezet károsítása csak akkor következett volna be a szakértői vélemény szerint, ha az adott fészkelő helyen a költési időszakban történt volna a cselekmény és ezzel az élőhely és a madarak pusztultak volna.
- Üzemanyag-töltő állomás környezetében a talajban és a talajvízben az előírt határértéket meghaladó szennyezés miatt indult eljárás környezetkárosítás vétsége miatt, a nyomozás

- adatai alapján nem volt megállapítható bűncselekmény elkövetése.
- Külterületen háztartási hulladék elhelyezése nem minősült környezetkárosítás büntettének.
 - Környezetkárosítás büntette miatt tettek feljelentést akkor, amikor a medréből kilépő patak áradása elsodorta a hidat, alámosta az utat, elszakította az ivóvízvezetékét és több lakóépületben kárt okozott, és mindezt a környező erdőterületeken véghezvitt jelentős mértékű fakivágásra vezették vissza. A nyomozást arra hivatkozással szüntették meg, hogy a cselekmény nem bűncselekmény.

A *tipikus cselekmények*, amelyekben a hatóság a feljelentés elutasítása, illetve a nyomozás megszüntetése mellett döntött. Illegálisan törmelék elhelyezése (15%), illegálisan egyéb hulladék elhelyezése (40%), elhalt állati tetemek lerakása, elásása (7%), hígrágya környező földekre árasztása (6%).

A büntetőeljárás kezdetén a *cselekményt* legtöbbször, 93 ügyben (65%) a Btk. 281/A § (1) bekezdés a) pontja szerint *minősítették* a hatóságok, nevezetesen aki arra a célra nem engedélyezett helyen hulladékot elhelyez, büntettet követ el.

A további cselekmények tizenhét esetben (13%) a 280. § (1) bekezdése; tizenegy ügyben (8%) a 281/A § (1) bek. b) pontja; hét esetben a 281/A § (2) bekezdése; négy ügyben pedig a 280. § (3) bekezdése szerint minősültek.

Az eljárás alapjául szolgáló cselekmények *megyéenkénti megoszlását* tekintve megállapítható, hogy többségük Vas, Pest, Hajdú-Bihar, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén és Somogy megyében valósult meg. Az *elkövetési hely* legtöbbször külterület, valamint erdő volt.

Az ügyek 16%-ából derült ki, hogy az eljárás alapjául szolgáló cselekmény szabálysértés, általában környezetvédelmi és köztisztasági szabálysértés miatt tettek feljelentést az illetékes szabálysértési hatóságnál. A köztisztasági szabálysértésnek leggyakrabban a 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet 7. § (2) bekezdés szerinti változata valósult meg: „Aki települési szilárd vagy folyékony hulladékot a közterületen engedély nélkül lerak, elhelyez, illetőleg a nem kijelölt lerakóhelyen rak le vagy helyez el.”

A legtöbbször előforduló cselekmény papír-, műanyag, háztartási hulladék és építési törmelék engedély nélküli elhelyezése volt.

Néhány jogeset ebből a körből:

- Köztisztasági szabálysértés miatt tettek feljelentést akkor, amikor az ismeretlen elkövető szilárd építőanyagot és papír-hulladékot helyezett el patak melletti területen.
- Környezetvédelmi szabálysértésnek minősítették a papír- és műanyag hulladék jogellenes elhelyezését parkolóban.
- Külterületen lévő erdőben több helyre háztartási hulladék elhelyezése alkalmas volt környezetvédelmi szabálysértés megállapítására.
- Község lakóövezetében fatörmelék, föld, vezetékdarabok, sörsdobozok, műanyag zsákok lerakásával köztisztasági szabálysértés valósult meg.
- Szennyvízgödörből szennyvíz eresztése szomszéd udvarra környezetvédelmi szabálysértésnek minősült.
- Környezetvédelmi szabálysértést valósított meg az elkövető, amikor erdőben nyolc darab szétszerelt tévékészüléket rakott le.
- Réten építési törmelék lerakása szabálysértési eljárás lefolytatását alapozta meg, környezetvédelmi szabálysértés miatt.
- Műanyag zsákokba csomagolt – szövet, szivacs, műbőr tartalmú – hulladékok elhelyezése lőtérrel, köztisztasági szabálysértés miatti eljárás lefolytatását vonta maga után.
- Külterületen illegálisan háztartási hulladék elhelyezését köztisztasági szabálysértésnek minősítették.
- Önkormányzat tulajdonában álló ingatlanon engedély nélküli hulladék elhelyezése, környezetvédelmi szabálysértésnek tekintett cselekmény.

Az eljárás alapjául szolgáló cselekményt főként az állampolgárok (38%), polgármesterek (11%) és a közterület-felügyelők (9%) észlelték.

A hatóság általában magánszemélyek (27%), polgármesterek (14%), jegyzők (12%), rt. vagy kft. ügyvezető igazgatóinak (8%), valamint polgármesteri hivatal dolgozóinak (8%) feljelentése alapján *szerezett tudomást a cselekményekről.*

Igazságügyi szakértő kirendelésére 41 esetben (28%) került sor, többségükben környezetvédelmi szakértő működött közre. A szakértőktől a következő kérdésekre vártak választ a hatóságok:

- Az elkövetési helyszínen talált hulladékok milyen típusú hulladéknak minősülnek?
- A gyanúsítottak által elhelyezett hulladék milyen mértékben volt alkalmas arra, hogy a környezetet szennyezze vagy veszélyeztesse?
- A fényképfelvételeken látható hulladék – típusára és mennyiségére tekintettel – alkalmas-e az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a levegő, a víz vagy azok összetevői, illetve élő szervezet egyedének veszélyeztetésére?

Az eljáró hatóság *tíz ügyben kért állásfoglalást környezetvédelmi felügyelőségtől*, általában azért, hogy megtudja, az ügyben szereplő hulladék a környezetre veszélyes-e, ha nem veszélyes anyag, akkor környezetbe jutásával megvalósul-e a környezetkárosítás törvényi tényállása, az ügyben talált szemét hulladéknak minősül-e.

Jogalkalmazói problémák

A Btk. 281/A §-a 2005. szeptember 1-jén lépett hatályba, és kitágította a hulladékkal összefüggő bűncselekmények körét. A gyakorlatban a Btk. módosításával bevezetett tényállás esetében továbbra is fennmaradt a bűncselekmény és a környezetvédelmi szabálysértés elhatárolásának problémája, amely mind a közigazgatási, mind a bünydöző hatóságoknak gondot okoz.

Fontos lenne pontosan meghatározni és egyértelmű szempontrendszerrel kidolgozni, hogy milyen ismérvek alapján lehet elhatárolni a Btk. 281/A §-ban szabályozott, a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése büntettét az 1999. évi LXIX. törvény 148. §-ában rögzített környezetvédelmi szabálysértéstől. Erre szeretnénk kísérletet tenni a továbbiakban.

A hulladékgazdálkodás rendjének megsértése tényállás alapjául a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény szolgál. A 3. §-ának a) pontja hulladéknak tekint bármely, az 1. számú melléklet szerinti kategóriák valamelyikébe

tartozó tárgyat vagy anyagot, amelytől birtokosa megválík, megválni szándékozik, vagy megválni köteles. Különösen fontos az előbb említett 1. számú melléklet, amely hulladék-kategóriákat jelöl meg, így idesorolja: a termelési, szolgáltatási vagy fogyasztási maradékokat; az előírásoknak meg nem felelő, selejt termékeket; a lejárt felhasználhatóságú, szavatosságú termékeket; a kiömlött, veszendőbe ment, vagy egyéb kárt szenvedett anyagok, beleértve a balesetek következtében szennyeződött anyagokat, eszközöket is; a tervezett tevékenység következtében szennyeződött anyagokat (például tartályokat, csomagolóanyagokat); a használhatatlanná vált alkatrészeket, tartozékokat (például elhasznált száraz-elemeket); a további használatra alkalmatlanná vált anyagokat (például szennyeződött savakat, oldószereket); az ipari folyamatok maradék anyagait (például salakokat); a szennyezéscsökkentő eljárások maradékait (például elhasznált szűrőket, szennyvíziszapokat); a gépi megmunkálás, felületkezelés maradékanyagait; az ásványi nyersanyagok kitermelésének és feldolgozásának maradékait; a tiltott anyagokat tartalmazó termékeket; bármely olyan anyagot vagy terméket, amelynek használatát jogszabály tiltja; a birtokosa számára tovább nem használható anyagokat (mezőgazdasági, háztartási, irodai, kereskedelmi és bolti hulladékokat); a talajtisztításból származó szennyezett anyagokat; bármely más hulladékká vált anyagot vagy terméket, amely nem tartozik az előbbi kategóriákba.

A tényállás megvalósulásának azonban további fontos feltétele a 281/A § (4) bekezdés a) pontjában meghatározott fogalom: a hulladéknak alkalmasnak kell lennie az emberi élet, testi épség, egészség, föld, víz, levegő vagy azok összetevőinek, illetve az élő szervezet egyedének veszélyeztetésére.

A környezetvédelmi szabálysértés esetében négy elkövetési magatartást rendel büntetni a szabálysértési törvény:

- Aki a környezetvédelmi hatóság engedélyéhez vagy hozzájárulásához kötött tevékenységet *engedély vagy hozzájárulás nélkül* végez vagy végeztet.
- Aki a környezetvédelmi hatóság engedélyéhez vagy hozzájárulásához kötött tevékenységet engedélytől vagy *hozzájárulástól eltérő módon* végez vagy végeztet.

- Aki a környezet elemeit a *külön jogszabályban meghatározott módon* terheli, illetve szennyezi.
- Aki az egyéb környezetvédelmi előírásokat *más módon* megszegi.

Az elhatárolás szempontjából az utoljára említett elkövetési magatartásnak van jelentősége.

A hulladékgazdálkodásra vonatkozó hatályos jogi szabályozás előírja, hogy hulladékot a gyűjtés céljából arra rendszeresített gyűjtőedényben vagy egyéb gyűjtőeszközben, a gyűjtőszigeten vagy hulladékudvarban lehet elhelyezni. Aki ezeken kívül, különösen közterületen, magánterületen vagy védett természeti területen, erdőben, mezőn hulladékot elhelyez, megvalósítja a környezetvédelmi szabálysértést (a környezetvédelmi előírások más módon való megszegése), de adott esetben megállapítható a Btk.-ban szabályozott bűncselekmény is, ha a hulladék elhelyezése alkalmas az emberi élet, testi épség, egészség, a föld, a víz, a levegő, vagy azok összetevői, illetve egyéb élő szervezet egyedének veszélyeztetésére. Ha ez bizonyítottá válik, akkor megvalósul a Btk. szerinti bűncselekmény. Viszont ha „csak” a hulladék elhelyezése bizonyítható és a konkrét veszélyeztetés ténye nem, akkor csak a szabálysértési alakzat állapítható meg. A veszélyeztetés tényét mindig az adott ügy kapcsán kell vizsgálni. Fontos valamennyi tény és körülmény rögzítése.

Lényeges kiemelni és hangsúlyozni azt is, hogy Btk. 281/A § (1) bek. a) pontjának a „hatóság által arra a célra nem engedélyezett hely” fordulata a hulladéklerakókra is vonatkozik, ugyanis a hulladéklerakás, valamint a hulladéklerakók lezárásának és utógondozásának szabályairól és egyes feltételeiről szóló jogszabály [22/2001. (X. 10.) KöM rendelet] értelmében hulladéklerakó létesítését a környezetvédelmi felügyelőséggel kell engedélyeztetni. Bizonyos típusú hulladékokat csak bizonyos típusú lerakókban lehet elhelyezni, így tehát aki olyan hulladékot helyez el ott, ahol azt nem lehet, megvalósítja a bűncselekményt.

Összegzés

Az ügyészségek megkülönböztetett figyelemmel kísérik azokat a büntetőeljárásokat, amelyek környezetet veszélyeztető bűncselekmények miatt folynak. Ezt tükrözi, hogy az utóbbi években fokozott ügyészi felügyelet mellett folyik az ilyen nyomozások többsége. Elsődleges törekvésük, hogy a jogszabályban garantált lehetőségekkel élve fellépjenek a környezetet károsító, veszélyeztető, illetőleg a környezetben kárt okozó személyekkel szemben.

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy áttekintsük a feljelentés elutasításának, illetve a nyomozás megszüntetésének jellemző okait és eseteit a környezetkárosítással, illetve a hulladékgazdálkodás rendjének megsértésével kapcsolatos büntetőügyekben. Megállapítottuk, hogy általában a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése miatt induló büntetőügyekben kerül sor nagy számban a feljelentés elutasítására és a nyomozás megszüntetésére azért, mert a cselekmény nem bűncselekmény. A büntetőeljárás legtöbbször a Btk. 281/A § (1) bekezdés a) pontja szerint minősülő büntett megalapozott gyanúja miatt indult, és tipikus elkövetési magatartás az illegális hulladékelhelyezés volt. Kutatásunk folyamán azt érzékeltek, hogy továbbra sem oldódott meg a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése büntettnék és a környezetvédelmi szabálysértés elhatárolásának kérdése, így erre is megpróbáltunk választ adni.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a környezetvédelem kiemelkedően fontos feladatainak továbbra is a megelőzést és a környezettudatos gondolkodást tekintjük.

Public Private Partnership

A Public Private Partnership, röviden PPP, az állam és a magánszektor résztvevői között létrejött szerződéses kapcsolat, amelynek keretében a magánszektor az államtól átvállalt közfeladat végrehajtásáért a közhatalomtól befektetése megtérítését kapja.

Tanulmányomban áttekintem a PPP-szerződések sajátosságait és lehetséges típusait, formáit általában. Ezután a megállapodások egy speciális szegmensét, a büntetés-végrehajtás területén létrejövő kontraktusokat vizsgálom meg közelebbről. A magánbörtön-szerződések típusai mellett a börtönbefektetések gazdasági tényezőit és az etikai-alkotmányos kérdéseket is bemutatom. Végül a hazai gyakorlatban létrejött börtönberuházások kialakulását és jelen állását vázoló fel.

Az állam történelmileg kialakult közfeladatait nem minden esetben tudja maradéktalanul ellátni – az ehhez szükséges tőke hiánya vagy korlátozott volta miatt. A kötelezettségei teljesítéséről e miatt azonban nem mondhat le, ezért állami garanciavállalás mellett a magánszektor résztvevőinek bérbe adja a szolgáltatás lehetőségét. „A PPP (Public Private Partnership) a közfeladatok ellátásának az a módja, amikor az állam a szükséges létesítmények és/vagy intézmények létrehozásába, fenntartásába és üzemeltetésébe versenyeztetés útján bevonja a magánszektor.”¹

Ahhoz, hogy egy megállapodást a szerteágazó és egymásnak is ellentmondó sajátosságok ellenére is PPP-szerződésnek lehessen nevezni, szükséges néhány emblemikus elem, amely minden, a köz- és magánszféra közötti megállapodás jellemzője kell hogy legyen. „Az Európai Beruházási Bank (EBB) által finanszírozott projektekről nemrégiben készített értékelő jelentés kapcsán az értékelők megállapodtak az EBB működési igazgatóságaival egy sor PPP jellemzőben. Tehát egy PPP

- Egyértelműen meghatározott projektekre vonatkozzon;
- Hozza magával a magánszektorral történő kockázatmegosztást;

¹ http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/hirlevel/005/hir10005_nyom_cikk_eu_1.html

- Egy időben korlátozott szerződéses kapcsolaton alapuljon;
- Egyértelműen válassza el az állami szektort és a kölcsönvevőt, tehát legyen a magánszférában egy fél, amely projektfinanszírozáson alapuló tartozást halmoz fel.²

A köz- és magánszféra között keletkező megállapodás természetesen csak akkor tud létrejönni és hatékonyan működni, ha mindkét fél számára hordoz előnyöket. Az államnak a legfontosabb előny, hogy nem kell hatalmas összeget egyben kifizetnie valamilyen szolgáltatás, például egy kórház vagy autópálya megépítésére, hanem azt a szerződésben meghatározott hosszabb idő (általában 15-20, de esetenként akár 30 év) alatt, részletekben törlesztheti a magánvállalkozónak. Továbbá az államnak előny az is, hogy versenyeztetés útján a közfeladat meghirdetésére jelentkező magánszereplők közül a saját szempontjai szerinti legmegfelelőbb pályázót tudja kiválasztani, ez viszonylagos garancia a vállaltak színvonalas teljesítésére. További előnyként jelentkezik az állam oldalán, hogy sokkal nagyobb tőkét tud mozgósítani az adott projekt végrehajtására a magánszféra bevonásával. Mindemellett egy adott évben több finanszírozási szerződést is lehet kötni, ehhez paralel kapcsolódik, hogy több pénz fordítható/marad a kizárólagos állami tevékenységek végrehajtására.

Milyen előnyei vannak egy PPP-szerződésnek a magánvállalkozók számára? Elsősorban hosszú távú munkát és pénzt teremt nemcsak a szerződést megkötő fővállalkozónak, hanem az általa partnerként kiválasztott alvállalkozóknak is. A szerződés fajtájától függően ugyanis a megépítés, létrehozás mellett az adott intézmény üzemeltetése is a magánszereplő kezében marad a 15-20 év alatt, folyamatos munkát adva így a szerződő(k)nek. Másrészről az állam a tőle átvállalt közfeladat létrehozási és működtetési költségeit kamatokkal növelt összegben fizeti vissza. Mindezt éves ütemezéssel, a szerződéskötéskor meghatározott szolgáltatási díjat (megfelelő teljesítés esetén) utalva a befektetőnek. Emellett a magánszereplők várt bevételeinek jelentős hányadát képviseli az a PPP-szerződések egy részére jellemző sajátosság, miszerint azok nem lízingtípu-

² http://www.mkvk.hu/pages/konyvvizsgaloknak/files/2006_konferencia/ISzekcio/03BarsiEva.doc

sú jogügyletek: azaz a kikötött időtartam letelte után sem száll át a létesítmény automatikusan az állam tulajdonába, hanem azt meghatározott összegért bárki (leginkább és elsősorban azonban természetesen az állam) megveheti az építőjétől.

A PPP-szerződések típusai

A PPP-szerződéseknek több fajtája alakult ki. Az eltérések hátterében az áll, hogy minden ország a saját jogszabályi rendszerére építve hozza létre ezeket a megállapodásokat. Vannak olyan nemzetek, ahol külön törvénybe foglalják az állam és a magánszféra között kialakult kontraktusok kereteit, máshol (például hazánkban) a meglévő jogszabályok – leginkább a közbeszerzési törvény – rendelkezéseibe építik be ezt a speciális intézményt.

A jogszabályi háttértől eltekintve, a PPP-szerződések relatíve egységes rendszerbe foglalhatók a szerint, hogy a magánvállalkozók a közfeladatot milyen mélységben vállalják át az államtól, azaz az általuk elvégzendő feladat mire terjed ki: csak a felépítésre, vagy a karbantartásra, üzemeltetésre is, esetleg a magánfél tulajdonába is átmegy a létrehozott intézmény.

„A PPP-nek az állami és magánfeladatok megosztása szempontjából négy fő modellje alakult ki:

- tervezés és megépítés (*DB* – design and build),
- tervezés, megépítés és üzemeltetés (*DBO* – design, build and operate),
- tervezés, megépítés, üzemeltetés és finanszírozás (*DBFO* – design, build, finance and operate),
- koncesszió.”³

Jól látható, hogy az állam széles körben határozhatja meg, milyen tevékenységek elvégzését adja ki a kezéből, és bízta annak végrehajtását a magánszektorra. Az állam szempontjából a legkisebb önállóságvesztéssel járó konstrukció az úgynevezett *DB*, ahol kizárólag a megépítési munkálatok erejéig veszi igénybe a magántőkét, a közfeladat végrehajtását már maga végzi. Ennél minden más szerződési forma nagyobb au-

³ <http://www.fn.hu/index.php?id=26&cid=99086>

tonómiavesztéssel jár: már a működés területére is beengedi a magánszektort a közhatalom (természetesen garanciák: ellenőrzés, szankciók beépítése, illetve a szerződéstől elállás kikötése mellett). A nagyobb teret engedő formákat az állam leginkább akkor alkalmazza, ha az üzemeltetést maga nem tudja önerőből elvégezni, illetve, ha gazdaságosabb a magán-szektor által üzemeltetett forma.

Előfordulhat ugyanis, hogy a magánfél úgy tudja a költségeit az összberuházás arányában kalkulálni, hogy kedvezőbb anyagiak mellett képes a szolgáltatás elvégzését vállalni, mint amennyibe az az államnak saját megvalósítás esetén kerülne. Ilyenkor a közhatalom akkor is a feladat átadása mellett dönt (méltányolható gazdasági érdekből), ha előzőleg nem tervezte a tevékenység PPP keretében történő átruházását. „Nagy-Britanniában 1988-tól léptek erre az útra az amerikai példa nyomán, mert a tapasztalatok azt mutatták, hogy mintegy 15-20 százalékkal olcsóbban meg tudják oldani a magánbörtönök a szabadságvesztés végrehajtásának szervezését, és még így is marad profit számukra, ezért a magánbörtönök építésébe is be lehet vonni a vállalkozói tőkét. A zsúfolt angol börtönviszonyok miatt kényszerhelyzetben lévő, ám az állami szerepvállalás növelésétől tartózkodó Thatcher-kabinet ekkor úgy döntött, hogy az újonnan épülő börtönök magánvállalkozói működtetésével oldja meg a gondot.”⁴

A PPP-szerződések egy másik szempontrendszer szerint is csoportosíthatók. Az outsourcingnél (azaz a feladatok kiszervezésekor) három fő terület jött létre: a szolgáltatási szerződések, az üzemeltetési szerződések és a lízingbe adás. A szolgáltatási szerződések szintén a szorosabb állami részvétel mellett létrejövő PPP-konstrukciók közé tartoznak. Ebben az esetben rövidebb a szerződéses időtáv, és a megállapodás általában azt a célt szolgálja, hogy az állam a magánszféra technológiai tudását felhasználva új technikát, módszert építsen ki, amelyet a továbbiakban már saját maga tud üzemeltetni. Ez a típusú szerződéskötés tehát csak a szolgáltatás kidolgozására, létrehozására terjed ki, a fenntartásban a magánszektor már nem vesz részt.

⁴ Pokol Béla: A jog elmélete. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001, 218. o.

Az üzemeltetési szerződések esetén az állam már átengedi az adott szolgáltatás fenntartásának és működtetésének lehetőségét is a magánszektornak, ezzel is ösztönözve, hogy az innovációs technológiákat minél inkább alkalmazzák saját működésük közben. Itt előfordul, hogy a társaság az elvégzett tevékenység után teljesítményarányos díjat kap, ez még inkább a szolgáltatás minőségének javítása irányába tereli a befektetőket. „Az üzemeltetési szerződéseknel a magántársaság felelőssége a létesítmény működtetéséért nagyobb, mint a szolgáltatási szerződések esetében, ugyanakkor a beruházási döntések továbbra is az állami szféra hatáskörébe tartoznak. A szerződéstípus lépcsőfoknak tekinthető a magánszféra jövőbeni intenzívebb bevonása felé, segítheti a bizalom kiépülését azokban a szektorokban, ahol még kevés PPP-tapasztalat halmozódott fel.”⁵

A lízingbe adás a magánvállalkozó legszélesebb felelőssége mellett jön létre, hiszen itt már a közszolgáltatás működtetését és karbantartását is ő végzi. Cserébe szedheti az adott területen befolyt díjakat. Épp ezért létérdeke, hogy a költségek csökkentése és ezáltal a haszon növelése érdekében minden új technológiát beépítsen. Noha a határidő alatt is az állam hozza meg a működtetéshez kapcsolódó létfontosságú döntéseket, továbbá a szerződés lejárta után a lízingelt terület visszakerül az állam tulajdonába, a köztes időszak mégis hatékony lehet mindkét partnernek. Az állam egy az újításokkal kiegészített, karbantartott szolgáltatási területet kap vissza, a magánvállalkozó pedig kisebb tőkebefektetéssel odafér egy általa technológiailag ismert szektorhoz, ahol a rendelkezésre álló időszak alatt tudását kamatoztatva magas összegeket tud megszerezni. A lízingbe adás a három típus közül a leghosszabb időtávra létrehozott szerződési forma.

Bármelyik típusát nézzük is a szerződéseknek, összességében megállapítható, hogy az állam kihasználja a magánszféra tökéletességét és innovációs ismereteit, tudását, míg a magánszféra a tőkét tudja hatékony módon, egy speciális területen – ahová piactudományi viszonyok között nem kerülne be – megforgatni. „A PPP célja az állami felelősségvállalás feladása nélkül olyan közösségi, akár társadalmi célok meg-

⁵ <http://www.gkm.gov.hu/data/cms714239/PPPkezikonyv.pdf>. 20. o.

valósítása, ahol szükség van a magánszféra hatékonyságára, illetve a fejlesztés terheinek és kockázatainak a magánszférával való megosztására. A PPP garanciákat ad a hosszú távú fejlesztések célszerű, politikától független végigvitelére, és a későbbi hatékony működtetésre, így a magánszféra számára lehetővé válik a beruházás költségeinek megosztása az állammal.”⁶

PPP kontra börtön-PPP?

A magánszektor bevonása a börtönök építésébe és üzemeltetésébe sokkal speciálisabb terület, mint bármely más szolgáltatás kiszereződése esetében. Itt ugyanis az emberek büntetésére, fogva tartására, azaz hátrány okozására szerződnek a magánbefektetők, szemben, mondjuk, egy autópálya-építéssel vagy oktatási eszközök beszerzésével, ahol a „köz javára” végzik megbízásos feladatukat a privát szektor szereplői. Természetesen itt is a társadalom érdekében cselekszenek a megbízottak azzal, hogy időlegesen kivonják a társadalomra veszélyes személyeket a közösségből. A hangsúly ebben az esetben azonban nem a társadalom, hanem az elkövetők oldalán van: az egyik ember a másikat nem foszthatja meg a szabadságától, nem tarthatja fogva, kizárólag az állam jogosult büntetést kiszabni, és a bűnelkövetőket személyüket érintő szankcióknak alávetni.

A börtönökhöz kapcsolódó PPP-szerződéseknél a legtöbb esetben a magánfél a börtönök megépítésére, üzemeltetésére, a fogvatartottak ételmezésére és ruháztatására kap megbízást, a bebörtönzöttek őrzése és szállítása az állam kezében marad. Így a szűk értelemben vett fogva tartás továbbra sem kerül magánkézbe, ez pedig a garanciális elemek szempontjából nem elhanyagolható. „A privatizációs politika legvitatottabb pontja a büntetés-végrehajtási intézetek magánigazgatása. Ezen elképzelés szerint nem állami tulajdonosok azok, akik biztosítják a személyzetet és működtetik a létesítményeket. E megoldás azt az etikai dilemmát veti fel, hogy tanácsos-e magánszemélyeket felruházni a büntetés-végrehajtás hatalmával.”⁷

⁶ Dobos István: PPP contra PPP, avagy mi várható a magánbefektetéstől?

Noha a tényleges őrzési feladatot általában a közhatalom végzi, a fogvatartottak ellátásához és körülményeik megteremtéséhez kapcsolódó magánvállalkozói részvétel miatt roppant jelentős szerepe van az emberi jogok kérdésének. Hiszen a magánbefektetők úgy érnek el minél nagyobb hasznot az üzemeltetés közben, ha a működés költségeit a minimálisra csökkentik. Amíg ezt egy beruházás esetén a korszerű technológia alkalmazásával, a kockázatok megosztásával elérhetik, addig a börtönök üzemeltetése folyamán csak a fogva tartáshoz kapcsolódó költségeik lefaragásával tudnak nagyobb nyereségre szert tenni. Ez pedig a fogvatartottak mindennapi ellátásának színvonalalesését okozhatja. Nagyon fontos tehát, hogy a PPP-szerződésben előírt szabályok mellett működésük közben a magánszereplőknek az általános, az adott ország által ratifikált, a fogvatartottakkal kapcsolatos emberi bánásmódot garantáló szabályokat is be kell tartaniuk. Az állam felelőssége pedig ennek ellenőrzése a PPP-szerződésben vállaltak vizsgálata mellett.

A PPP-szolgáltatás ára

„Az állam a projektszerződés alapján a vállalt szolgáltatási díj meghatározásakor mindig figyelembe veszi a projekt bevételeit is, ami azt jelenti, hogy az állam az alábbi fizetési formákat választhatja:

- teljes egészében lemond az üzemeltetésből származó bevételekről, és nem fizet szolgáltatási díjat (például úthasználati díj, lakásbérleti díj, egészségügyi szolgáltatásért kapott térítés, illetve egyéb használó által a szolgáltatásért fizetett díjak);
- a használattal arányos, de nem a használó által fizetett díjat téríti;
- az állam által fizetett egységes díj megállapodás alapján.”⁸

A magánbörtönök esetében a szolgáltatás díja relatíve egyszerűen alakul. „Az eredeti amerikai eszme szerint – amely alapján a nyolcvanas évek közepén a Reagan elnök által elindított általános államtalanítás részeként kezdtek meg a magánbörtönök kiépítését az alacsonyabb biztonságot igény-

⁷ <http://jesz.ajk.elte.hu/kiraly11.html>

⁸ Dobos István: i. m.

ló szabadságvesztési fokozatokban – a börtönököt üzemeltető vállalkozók elítéltenként és napi költségként számolva kapják az államtól a finanszírozást, és ebből kell megoldaniuk a szabadságvesztés végrehajtását az elítélteken.”⁹

A magánbörtönök üzemeltetői azonban nem csak ebből jutnak bevételhez. Általánosan ismert és elfogadott dolog, hogy a magánszervezetek a magánbörtönben dolgozók által megtermelt áruk értékesítése után is profitra tesznek szert. Ez a nyereség azáltal keletkezik, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak alacsonyabb bérért dolgoznak, mint amennyit ugyanannyi munkával a külvilágban keresnének. Magyarországon törvény állapítja meg e csökkentett összeg minimumát¹⁰, míg például az Egyesült Államokban az állam önmagában nem írja elő, hogy a minimálbérnél alacsonyabb bérért dolgozzanak a rabok, viszont azt sem tiltja meg, hogy a magánbefektető a fogvatartottak elszállásolásáért és a különböző szolgáltatásokért (élelmezés, orvosi ellátás) díjat szedjen az elítéltektől. Azaz az üzemeltető összességében így is nyer az üzleten, és többletbevételekre tesz szert.

Nils Christie norvég kriminológus egy további fontos szempontra hívja fel a figyelmet. A tőke hajszolása – olcsóbb külföldi munkaerő miatt a termelés távoli országokba szállítása – miatt tömegesen munkanélkülivé váló személyek kisodródhatnak a társadalom peremére, bűnelkövetőkkel válnak, és könnyen a fogvatartottak közé kerülhetnek. „Munkásból munkanélküli, munkanélküliből bűnöző, bűnözőből rabmunkás – a kör bezárult. Egyedüli győztes az üzlet.”¹¹

Az olyan országokban, ahol már kiépült a magánbörtönök hálózata, illetve kialakult a börtönök üzemeltetésére berendezkedő magánszervezetek köre, a börtönmunkát az újabb börtönökhöz kapcsolódó feladatok ellátására is felhasználják. Az újabb tenderen nyertes korábbi börtönüzemeltetők így a régebről felügyeletük alatt álló intézményeikben végeztethe-

9 Pokol Béla: i. m. 217. o.

10 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól 124. § (2): „A teljes munkaidőben foglalkoztatott elítélt részére havi munkadíjként a kifizetés évét megelőző év első napján a munkaviszonyban álló dolgozókra megállapított kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegének legalább egyharmada jár.”

11 Nils Christie: Büntetésipar. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 142. o.

tik a még nem felállított börtön kellékeinek elkészítését (bútorok, ruházat), míg kiszállítás útján a börtönök felépítésében és üzembe helyezésében is alkalmazhatják a másik intézményben fogva tartott elkövetőket.

A magánszféra befolyása

Világviszonylatban is megéri a PPP-börtönprojektekre pályázni. Van néhány mamutcég, a Group4, a Sodexho, a Serco, de még a CCA is, amelyek a világ minden táján jelen vannak a magán-építésű börtönök piacán. Előnyük van a többi, helyi érdekelt-ségű vállalkozással szemben, mivel az elmúlt évtizedek alatt rengeteg tudást és tapasztalatot halmoztak fel. Meglévő hatalmukat tovább növelik azzal, hogy részvénytársaságként megjelennek a tőzsdén, és mivel a börtönipar a világban, de különösen az Egyesült Államokban virágzik, részvényeik igen magas áron cserélnek gazdát. Az Egyesült Államokban azonban egyetemek és főiskolák is tulajdonosai egy olyan szervezetnek, ami az Amerikai Egyesült Államok egyik legnagyobb magánbörtön-építő és -üzemeltető mamutcégének, a CCA-nak öt és fél százalékban tulajdonosa. A magántőkések tehát a társadalom minden szegmensében jelen vannak, ebből logikusan következik az a gyanú, hogy a magánszervezeteknek politikai hatalmuk, illetve a befolyásoláshoz szükséges (kapcsolati) tőkéjük is van. A Yale Egyetemen készült egyik tanulmányban olvasható, hogy a magánbörtön-szervezetek nemcsak várnak arra, hogy a szövetségi és állami börtönök beteljenek, hanem közvetett és közvetlen eszközökkel a büntető igazságszolgáltatási törvények meghozatalába is beleszólnak. A konzervatív döntéshozók munkatársai, sőt a CCA egyik vezetőjét az egyik döntéshozó, javaslatokat benyújtó testületbe is beválasztották.¹²

Noha az egyetemek és főiskolák próbálnak elhatárolódni az olyan szervezetektől, amelyek részvényesek valamelyik magánbörtönben¹³, a nyereséges szektorban tevékenykedő vállalatok mégis megteremtik helyüket a börtönpolitikában: a magánkézben lévő vállalatok akadémikusokat és kutatókat

¹² <http://www.yaleunions.org/geso/reports/CCAreport.pdf>, p. 8.

¹³ Az Egyesült Államokban több egyetem bojkottálta például a Sodexho vállalat élelmiszer-ipari termékeit és szolgáltatásait, amiért az a CCA részvényese.

támogatnak a kormányzati és a büntető igazságszolgáltatási politika kialakításának segítéséhez. Számos magánvállalat támogatott például „policy-making” konferenciákat a vezető akadémiai intézetek vendégül látásával. Stephen Natan, a Prison Privatisation Report International szerzője szerint a magánszektor növekvő befolyása a büntető igazságszolgáltatási rendszerben azt jelenti, hogy a részvényesek érdekei az elsődlegesek. Ki alakítja a büntető igazságszolgáltatási rendszert? A szakmabeliek, a politikusok és a közösség? Vagy a Group 4 részvényesei?¹⁴

A gazdasági elem belépése és a profit csábítása után szükségképpen kialakul a magánfelek között a verseny. Amit a potenciális résztvevők a teljes projekt tekintetében az államnál hivatalosan a pályázatokkal, informálisan pedig a befolyásolás eszközeivel tudnak elérni, az „kicsiben” működik az egyes tevékenységek, szolgáltatások területén is. Ahogy a PPP-pályázók a nagypolitikát, az egyes szolgáltatást nyújtók a nyertes befektetőket kívánják meggyőzni arról, az ő termékükkel vagy az általuk kínált szolgáltatással tudják a legnagyobb hatékonyságot elérni a kivitelezés folyamán.

Etikai kérdések

A magánbörtönrendszert rengeteg kritika éri az Egyesült Államokban. Mostanság így foglalják össze: a profit motívuma drasztikusan megfordította a büntetés-végrehajtás feladatát: a közösség védelme és a rehabilitáció helyébe a gyors haszon lépett. Amerikában egy civilszervezet szorgalmazza a magánbörtönök megszüntetését, akként érvelve, hogy a profit nem lehet meghatározó faktor a bűnözők börtönben való elhelyezésének eldöntésénél. Úgy találták, a magánbörtönök működése biztonságukban veszélyezteteti mind a fogvatartottakat, mind a börtönszemélyzetet, de még a szélesebb közösséget is.¹⁵

Azt tehát nem lehet állítani, hogy mindenki egyetért a magánbörtönök fenntartásával. Vannak olyan ellenzők, akik csak a már kialakult visszásságok okán szüntetnék be a

¹⁴ <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4149884,00.html>

¹⁵ <http://www.yaleunions.org/geso/reports/CCareport.pdf>

magántőke részvételét a büntetés-végrehajtásban, de vannak olyanok is, akik a létrehozásukkal sem értenek egyet, jogi aggályaik vannak az állami hatalom magánkézbe átszállása miatt.

„A felvilágosodás folyamán egyre inkább teret nyert annak elismerése, hogy a magánfelek, a magánhatalmak részéről az erőszak alkalmazása tilos, és ez a társadalomban az állam kizárólagos joga, a legitim erőszak monopóliumával bíró államot pedig a társadalom ellenőrzése alá kell helyezni. [...] Itt ugyanis a szabad jogállamban a lehető legerősebb szankciót is alkalmazni lehet az egyén szabadságának legális elvonásával a szabadságvesztés-büntetésnél, és ennek lefolytatása a liberális jogállam legkizárólagosabb feladatát jelentette már a felvilágosodás óta.”¹⁶ Az e nézetet vallók szerint tehát a magánszektor vállalatait nem lenne szabad semmilyen szinten bevonni a végrehajtásba, hiszen az emberek a társadalmi szerződés megkötésével lemondtak az erőszak alkalmazásának jogáról, illetve kizárólagosan az államra ruházták át. A közhatalom azonban nem tudja minden esetben egyedül végrehajtani feladatát, kénytelen a piacgazdaság szereplőit igénybe venni. Hogy az ellentmondást feloldják, több állam úgy lép üzleti kapcsolatba a börtönök területén a magántársaságokkal, hogy csak a másodlagos szolgáltatásokra köt megbízást, és a tényleges felügyelet jogát nem engedi át a beruházóknak.

Míg Németországban az állami szintű bevezetés az alkotmány rendelkezései miatt bukott el, addig „a kanadai Montérégie-ben a kormány egy háromszáz fős börtönt szeretett volna létrehozni, de a terv ellen hevesen tiltakoztak az emberi jogi és munkaügyi szervezetek. A montreali bíróság előtt demonstrálók szerint megengedhetetlen, hogy profitorientált vállalkozók emberi lények fogva tartásából tegyenek szert nyereségre. A nyereséget ugyanis az üzemeltetők a legkönnyebben a személyi költségek lefaragásával érhetik el.”¹⁷

¹⁶ Pokol Béla: i. m. 217. o.

¹⁷ A privatizált fegyintézetekben is sok a visszaélés. Magyar Hírlap, 2006. április 15., 10. o.

A szolgáltatók közhatalmi ellenőrzése

„Ausztráliában az Északi Terület tartomány például elutasítja a privatizációt, a többi államban lévő magánbörtönök működése ugyanis csöppet sem zökkenőmentes. A börtönprivatizáció egyik helyi éllovasa, a GEO Group például sok botrányon van már túl. Új-Dél-Walesben a GEO például egy 750 fős magánintézmény üzemeltetéséért évi 3,4 milliárd forintnak megfelelő összeget kasszíroz, és hogy a helyi számvevőszék vizsgálja, ez valóban kifizetődik-e az államnak. A GEO melbourne-i intézete ellen pedig öt női alkalmazott tett panaszt egyebek között szexuális zaklatás, megfélemlítés és a fogvatartottak rossz ellátása miatt.”¹⁸

A magánszervezetek PPP keretében vállalt tevékenységét minden szektorban ellenőrzi a közhatalom. A börtönök irányítása körében azonban ennek még sokkal nagyobb a jelentősége az előző fejezetben leírtak okán. Az állami felügyelet minden esetben szavatolni kell a garanciális szabályok, a szerződésben vállalt feltételek, illetve a kiterjedt jogi követelmények betartásának megteremése érdekében. Az ellenőrzés sok szempont szerint és sok mérő beiktatásával valósul meg. Az állam a kapott eredményeket összeveti a nem privatizált börtönök adataival, illetve a szerződésben vállaltakkal. Ha nem ítéli megfelelőnek a magánszereplők irányítását, szankciókat vezet be, míg ha a magánfél szerződészerűen vagy azt túlteljesítve végzi feladatát, pozitív ösztönzőkkel, jutalmakkal díjazhatja a magánszervezeteket.

„Angliában a PPP-konstrukciós börtönökben pontozással értékelnek, s ha az összpontszám nem éri el a kikötött szintet, kötbért számolnak fel, vagy kevesebb díjat kap a partner. A börtönöket üzemeltetőket pontszámaik szerint is összevetik, és ez is kihat a díjra. A magánfél jól megfogalmazott szerződésekkel rákényszerül a versenyképességre, költséghatékony-ságra – így a PPP-konstrukció általában nem megterhelőbb a költségvetésnek, mint az állami beruházások.”¹⁹ Nagy-Britanniában „a pénzügyi levonások alapjául szolgáló komplex

¹⁸ Uo.

¹⁹ Légrádi Gergely: Megfelelő szerződések. <http://www.vg.hu/index.php?apps=cikk&kk=82324>

teljesítmény-követelményrendszer általában 30-40 elemből áll, a kritériumok meghatározásakor az egyes börtönök sajátosságait figyelembe veszik. A kritériumok között például a következők szerepelnek (azaz a következő esetekben kap az üzemeltető büntetőpontokat): becsempészett cikkek, verekedés, kábítószer-használat, a befogadást követő egészségügyi vizsgálat elmulasztása, a nem kellő óraszámú biztosított képzés/foglalkozás, a nem az előírt rend szerinti takarítás, a záruk/rácsok nem az előírásoknak megfelelő kezelése stb.”²⁰

Önmagában azonban az nem elegendő, ha csak a mérési mutatókat dolgozza ki az apparátus. Nagy-Britanniában problémaként vetődött fel az is, hogy néhány magánbörtön-ellenőr – akiknek a szerződésben foglaltak megvalósulásának ellenőrzése volt a feladatuk – túl közel került a vállalkozóhoz, miközben mások túlságosan szigorúak és ellenségesek maradtak. Azaz nagyon fontos pontosan lefektetni, mi az ellenőrök feladata, folyamatos továbbképzésen fejleszteni őket, illetve az előmeneteli rendszert is pontosan kidolgozni.²¹

Összehasonlítás

Miután az állami alkalmazottak, illetve a magánfelek összegyűjtötték a mérési adatokat (ez utóbbi esetében a szerződő félnek és a büntetés-végrehajtási szervezetnek felül kell vizsgálnia a kapott értékeket), kerülhet sor azok összehasonlításra, kiértékelésre és a következmények életbeléptetésére. Újabb fontos és a PPP-börtön területén jártas államoknak felteendő kérdés, mivel hasonlítják össze a begyűjtött eredményeket, és mikor tekintik sikeresnek az adott projektet.

Ausztráliában például a tapasztalatok alapján sokkal inkább a visszaesési rátát kellene a hatékonyság mérőjének tekinteni, mintsem a rövid távú pénzügyi mérleg eredményeit. Minden mérleg mellett a DCS, az egyik magánbörtön-társaság elbukta az elsődleges feladatát: a társadalom védelmezését. A fogvatartottak több mint negyven százaléka a szabadulás-

²⁰ Dobos István: i. m.

²¹ http://www.parliament.uk/parliamentary_committees/committee_of_public_accounts/pac021203_pn49.cfm

tól számított két éven belül ismét visszakerül a börtönbe, és a visszaesési ráta egyre magasabb. Az egyik tekintélyes ausztrál civilszervezet, az Igazságszolgáltatási Cselekvés, egyetért azzal, hogy a pénz értékének definíciójához a számítást a hosszú távú költségeknek a magas visszaesési rátával összevetett adataival kell mérni, sokkal inkább, mint az állami költség/fogvatartott/nap adatok összevetésével, vagy a közösségi versus magánellátók összehasonlításával.²²

Máshol, így Nagy-Britanniában a korábban kötött szerződésekhez kapcsolódó nagyobb rugalmasság a társadalom igénye. Hiszen például az elmúlt 25 évben megváltozott az egyensúly a visszatartás és a rehabilitáció között, és ésszerű lenne azzal számolni, hogy a prioritások a következő 25 évben is változnak a jelenlegi PPP-szerződések vonatkozásában. Például új teljesítménymutatókat vezettek be az elmúlt években a visszaesés visszaszorítása érdekében, de a legtöbb korábban megkötött PPP-szerződést nem módosították erre reflektálva. A szerződés megkötésekor a felek által megállapított mérőszámok az idő előrehaladtával már nem a társadalmi prioritásoknak megfelelő értékek szerint mérik a magánirányítású börtönök hatékonyságát. Ahhoz, hogy mindig az aktuális igényeknek megfelelően lehessen a hatékonyságot ellenőrizni, a teljesítményt mérő adatok minőségét és összegyűjtésük körülményeit a közsférának tovább kell fejlesztenie.²³

Az összehasonlítás következményeként az állam szankciókat vethet ki a magánbörtönökre. Ahol létezik besorolási rendszer, ott hátrább sorolhatja az adott intézményt, míg rendkívül súlyos mulasztás esetén akár be is zárathatja a büntetés-végrehajtási intézetet, illetve átveheti annak irányítását. „A PPP-eljárások kereteit meghatározó Eurostat előírásban rögzítette, hogy a magánszektorba tartozó PPP-beruházások esetében a szolgáltatási színvonal csökkenése esetén a szolgáltatónak fizetett üzemeltetési díjnak automatikusan, arányosan és érezhető módon csökkennie kell.”²⁴

Ha viszont a magánfél pozitív irányban tér el a szerződésben vállaltaktól, ösztönzőkkel jutalmazhatja őt a közhatalom,

22 <http://www.psiru.org/justice/PPRI69.htm>

23 <http://www.nao.org.uk/recommendation/report.asp?repId=407>

24 <http://www.winsdom.hu/index.php?id=38&cid=160>

illetve a leszűrt tapasztalatokat beépítheti saját működésébe. A magánbörtönök üzemeltetésében járatos államok tapasztalatai szerint a közbörtön a fogvatartottakkal való jó bánásmód gyakorlatát, a magánbörtön pedig a biztonsági intézkedések terén felhalmozott tudást veheti át a másiktól. Nagy-Britanniában például egy börtönvizsgálat igazolta, hogy a magánbörtönökben fogva tartottak szerint rájuk jobban odafigyelnek, és magasabb szintű ellátásban részesülnek, mint a közbörtönökben büntetésüket töltő társaik. A brit kriminológiai intézet a bv. szervezettel együttműködve egy úttörő munkába fogott ezen a területen, és a börtönélet minőségének mérhetőségét vizsgálja majd egy kutatásában.²⁵

A nemzetközi – jó és rossz – példák után a továbbiakban a magyarországi helyzetet veszem szorosabb vizsgálat alá. Mivel a börtönépítés hazánkban még gyerekcipőben jár (jelenleg csupán a tiszalöki börtön működik PPP keretében), így csak a társadalom PPP-hez való viszonyáról, az eddigi előkészületekről és a folyamat jelenlegi állásáról tudok áttekintőt adni.

A PPP Magyarországon

A rendszerváltás előtti időszakban fogalmilag volt kizárt az államon kívüli szerződéses tevékenység, főként hogy a magánvállalkozói szféra hivatalosan nem is létezhetett. Azóta jelentősen megnövekedett a PPP-beruházások aránya Magyarországon, az emberek azonban még napjainkban is kételkednek a PPP-szerződések gazdaságosságában. Egyrésztől bizalmatlanok az ismeretlennel szemben, másrésztől azt tartják, hogy a társadalom veszít a magánszereplőkkel kötött üzleten: az állam általi finanszírozás húsz-harminc év alatt kifizetett részleteit összeadva sokkal magasabb végösszeget fizet ki a megbízó, mint amennyibe az a beruházónak került. Az unokáink is a mostani beruházásokat fogják fizetni, hangzik el sokszor az érv. Például a magyarországi börtönépítési projektek mindegyike kilenc-tíz milliárd forint ráfordítással hozható létre, míg az állam 15 éven át évi 1,91 milliárd forintot fog fizetni a befektetőnek, ami 28,65 milliárd forint, azaz háromszoros visszafizetés az adó-

²⁵ <http://www.nao.org.uk/recommendation/report.asp?repId=407>

fizetők pénzéből. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy a magánbefektetők nemcsak a létesítését, hanem a fenntartását is végzik az adott intézményeknek, amit az állam szintén be-kalkulál az éves díj összegébe.

Mindezek miatt a közvélemény informálása nem elhanyagolható feladat. Noha Magyarországon még nem jött létre olyan PPP-centrum, mint Csehországban, de az ír példához hasonlóan – az állami apparátusba beépített külön osztály létrehozásával – „a kormány a PPP-struktúra magyarországi bevezetésének előmozdítása érdekében 2098/2003. (V. 29.) számú határozatával rendelkezett a PPP Tárcaközi Bizottság létrehozásáról. [...] A bizottság öt tagból – a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Pénzügyminisztérium, Igazságügyi Minisztérium, Miniszterelnöki Hivatal és Központi Statisztikai Hivatal képviselőiből – áll. [...] A testület feladata, hogy megteremtse a PPP-struktúra magyarországi elterjedésének előfeltételeit, és közvetítse a PPP-konstrukciókkal kapcsolatos információkat a közigazgatáson belül. A bizottság feladata továbbá az elkészült PPP-projekttervek szakmai véleményezése, mielőtt azok a megfelelő véleményező vagy döntéshozó fórum (gazdasági kabinet, kormány vagy Országgyűlés) elé kerülnének.”²⁶ A GKM-en belül önálló PPP-titkárságot is létrehozta, amely a szabályozási háttér kialakításáért felel, a PPP tekintetében konzultál az egyes minisztériumokkal, illetve a konkrét szerződéseket maga is véleményezi.

A magyarországi PPP bevezetéséhez elengedhetetlen volt a jogszabályi háttérnek az Európai Unió ajánlásai szerinti átalakítása, korszerűsítése. Az unió nem várja el külön törvények kidolgozását a PPP-szerződések körében, az általános elveket – mint az átláthatóság, az egyenlő hozzáférés és a tisztességes verseny – viszont itt is megköveteli. Ehhez Magyarországnak egyrészt a közbeszerzési, másrészt az államháztartási törvényt kellett a követelményeknek megfelelően módosítani. És mivel az önkormányzatok esetében sem kizárt a PPP-szerződések létrejötte, így az önkormányzati törvényt is szükséges volt a megfelelőség szempontjából megvizsgálni. A módosításra szoruló törvények átalakításával

²⁶ <http://www.gkm.gov.hu/data/cms714239/PPPkezikonyv.pdf> 85. o.

megszűntek a PPP-kontraktusok megkötésének útjában álló jogszabályi akadályok.

PPP-börtöneink: Tiszalök, Szombathely

Magyarországon néhány évvel ezelőtt másfélszeres volt a végrehajtási intézetek telítettsége. Éppen ezért a közhatalomnak lépnie kellett a minél előbbi jogsértés megszüntetése érdekében. 2002-ben az állam – akkori árakon számítva – negyvenmilliárd forintot hagyott jóvá egy nyolcéves program kidolgozására, ez azonban nyilvánvalóan nem volt elég arra, hogy új létesítményeket hozzanak létre és tartsanak fenn. Már 2003-ban két és fél milliárd forintba került a 250 férőhelyes veszprémi büntetés-végrehajtási intézet megépítése, amellyel még csak a zsúfoltság problémáján sem tudtak segíteni, mivel a korábbi, minden előírást és normát sértő börtön helyett alakították ki az újat. A Venyige utcában munkásszállóból kialakított, 900 férőhelyes, főként előzetes büntetés letöltésére szolgáló épület 3,8 milliárd forintjába került az államnak. 2004-ben a kormány elfogadta azt a tervet, amelynek értelmében az akkor még több mint 150 százalékos zsúfoltság problémáját a magántőke bevonásával próbálták enyhíteni. (Az az óta eltelt idő alatt módosult a jogpolitikai álláspont, ennek következtében az előzetes fogvatartottak száma – így a túlzásfokosság is – némileg csökkent a korábbihoz képest.)

Miután a megfelelő helyeket, Tiszalöket és Szombathelyet kiválasztották²⁷, sor kerülhetett a közbeszerzési eljárás kiírására. A tiszalöki egy zöldmezős, teljes egészében újonnan kialakított épületsor létrehozását jelentette, míg a szombathelyi barnamezős terület, azaz a korábbi Savaria Kiképzőközpont helyén alakítják ki a fegyintézetet. Az eljárás lebonyolítását a tiszalöki komplexum esetében a Főber Rt. írta ki és végezte, míg a szombathelyi intézetnél maga a büntetés-végrehajtási szervezet jár el. A Főber Rt. kiválasztása – amely az építkezés műszaki ellenőrzését is végzi – szintén közbeszerzési eljárás keretében zajlott.

²⁷ Eredetileg három város neve került szóba a kialakítás helyszíneként: Polgár, Tiszaújváros és Szombathely.

Tiszalökön és Szombathelyen is 700-700, fegyház fokozatú, férfi fogvatartott büntetését foganatosítják, azonban ez utóbbi intézetben plusz száz előzetes fogvatartott őrzése is biztosítva lesz. A zárkákat mindkét intézetben egy-négy fogvatartottnak tervezték. Az épületek és azok helyiségei kialakításakor minden uniós követelményt és előírást szem előtt tartottak. Mindkét intézet esetében az állam által fizetett éves díj összegéért az épület karbantartását és a szolgáltatások (étkeztetés, mosás, orvosi, pszichológiai ellátás, munkáltatás) végzését is állnia kell a befektetőnek. A fogvatartottak őrzése, szállítása és előállítására azonban továbbra is állami feladat marad, ezt Tiszalökön 350 fős személyzet lát majd el. A 15 éves futamidő végén a fegyházak az állam tulajdonába mennek át.

Noha mára még csak a tiszalöki intézetet nyitották meg, és még nem töltötték be a hétszáz férőhelyet, „a beruházások eredményeként akár öt hellyel is előbbre léphetünk az európai szegyenlistán, ahol ma Magyarország a börtönök zsúfoltságát tekintve hátulról a harmadik, s csak Ciprust és Görögországot előzzük meg”.²⁸ A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, Csere László szerint az 1500 új férőhely kialakítása után 137 százalékosra csökken a zsúfoltság.

Összegzés

A közhatalom és a magánszféra kapcsolata az állami feladatok ellátása közben nem teljesen problémamentes, egyelőre azonban mással nem pótolható megoldást nyújt. A két érdek – a minél nagyobb nyereség és a közfeladat megfelelő ellátása – között feszülő ellentétet feloldani nem lehet, garanciális elemekkel körbebástyázva a kényes egyensúly talán mégis fenntartható. A tanulmány e problémakört igyekezett körbejárni, minden szereplő oldaláról megvilágítva a PPP-konstrukció pozitív és negatív oldalát.

A nemzetközi példák mellett a hazai tapasztalatokról és a fegyházépítés állásáról adtam rövid áttekintést. A téma hazánkban még hosszú ideig aktuális lesz a büntetés-végrehajtás területén, hiszen csak most kezdődtek meg az első

²⁸ <http://www.nol.hu/cikk/389337/>

beruházások. Ezután derül majd ki, hogy a 15 évre tervezett konstrukciók beváltják-e a hozzájuk fűzött reményeket, vagy elbukik a magánbörtönök bevezetésének hazai kísérlete; jelenleg mindkét magyarországi befektető a magas kockázatú időszakában tart. Az, hogy milyen megtérülési rátával kapják vissza tőkéjüket, és ezt milyen módszerekkel érik el, pillanatnyilag nem prognosztizálható. Magyarországon a börtönépítésben megjelenő PPP-projekt tulajdonképpen a PPP hazai bevezetésének eredményességi próbája is, hiszen a PPP-konstrukciók egyik első kísérlete a tiszalöki és szombathelyi intézmények létrehozásában mutatkozik meg.

Irodalom

A privatizált fegyintézetekben is sok a visszaélés. *Magyar Hírlap*, 2006. április 15.

Christie, Nils: Büntetésipar. Osiris Kiadó, Budapest, 2004

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Public Private Partnerships and Community Law on Public Procurement and Concessions. Com(2005) 569 Final. Commission of the European Communities, Brussels, 15. 11. 2005

Dobos István: PPP contra PPP, avagy mi várható a magánbefektetéstől.

Fahidi Gergely: Nyugati próbálkozások. *HVG*, 2003. szeptember 20. Green Paper Public Private Partnerships and community law on public contracts and concessions. COM(2004) 327 Final. Commission of the European Communities, Brussels, 30. 4. 2004.

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0327en01.pdf

Király Klára: A büntetés-végrehajtási intézetek privatizációjának elméleti háttere. <http://jesz.ajk.elte.hu/kiraly11.html>

Magyar Börtönügyi Társaság, 2006. szeptember 29. napi ülésének anyaga

Légrádi Gergely: Megfelelő szerződések. <http://www.vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=82324>

Pokol Béla: A jog elmélete. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001

Rapoza, Phillip G.: The Privatisation of Prisons and the Issue of Security: Is the Private Sector Up to the Task? 2006

Internetes hivatkozások

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/hirlevel/005/hir10005_nyom_cikk_eu_1.html

http://www.mkvk.hu/pages/konyvvizsgaloknak/files/2006_konferencia/ISzekcio/03BarsiEva.doc

<http://www.gkm.gov.hu/data/cms714239/PPPkezikonyv.pdf>

<http://www.yaleunions.org/geso/reports/CCAreport.pdf>

<http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4149884,00.html>

http://www.parliament.uk/parliamentary_committees/committee_of_public_accounts/pac021203_pn49.cfm

<http://www.psir.org/justice/PPRI69.htm>

<http://www.nao.org.uk/recommendation/report.asp?repId=407>

<http://www.winsdom.hu/index.php?id=38&cid=160>

<http://www.nol.hu/cikk/389337/>

SUMMARY

László Tibor Nagy

**Trends of violent crime based on
ERÜBS data
(Crimes and offenders 1995–2005)
(13)**

Violent crime – independent of its quantitative volume – always means the hardest line of crimes. It counts as the most substantial component of the picture people have of the totality of crimes because it is highly dangerous to society. It has a huge impact on the assessment of public security because the media is especially interested in it. In Hungary in the 1970s and 1980s the share of violent crimes was 10-13% within the totality of crimes that came to be known and the number of these crimes was always under 20 thousand. After the transition there was a great change in its volume, but the rate of this change, however, proved much slower than the change in the totality of crimes. Therefore the share of these crimes dropped to 5-6%, but from 1999 we can see slow increase. At the same time, the change in the quality of violent crime, its becoming more brutal, seems worrying. The murders that are planned in advance and committed with brutal methods and murders of the showdown type as well as robberies that are becoming more violent and dangerous alarmed the public. Crimes that have been practically unknown before, like violent recovery of money, or demanding money in exchange for protection have been spreading. The proportion of instances when people take the law into their own hands, blackmail and assault and battery has increased significantly.

Tünde Barabás

**Victims of violent crimes,
1995–2005 (43)**

According official statistics the number of crimes, and the number of victims together with it, have been decreasing year by year. In contrast to this, the proportion of violent crimes and their victims have been on the rise in the past 10 years, similarly to international tendencies. According to experience the perpetrators and the victims have several special characteristics compared to those of “average” crimes. On the basis of the analysis of statistical data from Hungary, the author of this study aims to identify those characteristics that markedly distinguish the victims of violence from the victims of other crimes and on the basis of this outlines the profile of victims of violent crimes in present-day Hungary.

Szilvia Gyurkó
**Age limit of criminal liability
and dilemmas around legal
consequences of
crimes committed by youth
offenders (73)**

research by the researchers of National Institute of Criminology in the last few years. This study (based on the results of previous researches) focuses on the problem of the age limit of criminal liability and looks for the most adequate answers in this field.

Klára Kerezsi – József Kó
**Efficiency of juvenile criminal
jurisdiction (93)**

results received for the above mentioned sanction groups as control group for the analysis of the results. The sample used for the investigation included juvenile offenders in the case of which

- the postponement of indictment started between 1 January – 31 December 2004
- release from reformatory school (Aszód, Debrecen) was in 2003–2004
- release from prison (Tököl) was in 2003–2004

The sample basis was formed based on the list of the executing institutions. The protection of personal data was ensured by a code system. The research constituted of two separate blocks: a questionnaire survey and an analysis of case statistics data.

Youth crime – and the problem of criminal liability – became the most analyzed and debated problem of crime policy and criminal law. The Hungarian and European situation of child delinquents and 14-18 years old juvenile offenders are studied in several survey and international

In the course of our research we investigated the postponement of indictment, and the efficiency of the reformatory schools and imprisonment. We have used the

Katalin Parti
**Computer related deviances and
social bounding (ISR2-2) (149)**

This paper focuses on the computer deviance related questions of the ISR22 study. Home PC endowment and computer-games/Internet Relay Chat as a leisure time activity might indicate computer knowledge level among pupils taken to the sample. Role of peers, schoolmates and family in leisure time activities can also indirectly show pupils' social attitude. Those who claimed they had computer at home which they could use and those who spent considerable time watching television, playing with computer and chatting on Internet spent actually less time with the peer group and were alone or with parents at home in their spare-time. On the other hand, people who spent more time with computer games and watching television went less frequently out in the evenings than those who had a peer group. Downloading films and music from the Internet and computer intrusion is not a social activity why pupils did them mostly alone, without friends and family members.

Petra Bárd
**Constitutional challenges against
the principle of mutual confidence
through the example of the
European Arrest Warrant (175)**

The present paper analyses a European Union piece of legislation, the European Arrest Warrant adopted in the framework of the third pillar, i.e. police and judicial cooperation in criminal matters. The EAW seems to be a major step as compared to previous rules on extradition; however its application is not without conflicts. The fate of the framework decision reflects the deficiencies of cooperation in the third pillar. The principle of "mutual recognition" defined as the cornerstone of a genuine European area of justice by the Tampere European Council's Presidency conclusions, is only present at a political declarative level, however another branch of government, equally important from the point of view of criminal cooperation, i.e. the judiciary has serious – primarily constitutional and human rights-based – doubts about closer cooperation. The even partial giving up of national criminal sovereignty is still one of the most sensitive issues within the European Union, and this will remain so until mutual confidence has been established.

Tünde Barabás – Ádám Mészáros –
Szandra Windt

**Efficiency of the postponement of
accusation – empirical research
(193)**

The postponement of accusation seems like the most intensive instrument of the aims of the prevention and the simplification of criminal procedure in Hungary. Because of this it should get more important role in the Hungarian praxis law. In 2006, a previous study checks the practice of this diversions' instrument on the basis of statistical data analysis. In 2007 following the statistical analysis, about 1300 files were studied to know more about the efficiency of the postponement of accusation. These files were closed in 2006 and they contained information on victims according to the 51§ of the Hungarian Law of Criminal Procedure. In the focus were the special behavioral requirements. In the 16% of the analyzed files were just some kinds of special behavioral requirements. In the 80% of the files the postponement of accusation was effective, and the procedure was closed without accusation.

Ágnes Fülöp – Anna Kiss

**The Notion of Bail in the Act on
Criminal Procedure and in Practice
(239)**

The research has found that after having introduced the possibility of bail, numerous requests had been made to the courts; however this legal option has only been applied in few cases.

This finding has multiple reasons: on the one hand the inaccuracy of the legal provision and the restrictive interpretation of the law; on the other hand the poor social situation of the accused makes the application of the provisions on bail difficult. The research draws the attention of the lawmakers to the need of legislative amendments; moreover it suggests that more weight shall be given to the public prosecutor in addressing this issue.

Szilveszter Dunavölgyi – Katalin Tilki
**Obstacles of the Procedure in Case of
Crimes Against Environment (259)**

The environmental damage and the breach of the waste management's order are new state of affairs of the penal code which have been coming into effect on 1st September 2005.

The study reports on the empirical research had been conducted in 2006. The purpose of the research was to get picture about the reasons and cases of denunciation's rejections and investigation's stoppages. We came to the conclusion that great number of criminal matters commenced because of the breach of the waste management' order are finishing with the rejections of the denunciation or the stoppage of the investigation, first of all because the action was not a criminal action. Criminal procedure was commenced because of the reasonable suspicion according to the point a.) of the paragraph (1) of the 281/A § of the penal code. The typical committing behavior was illegal waste placement. During our research we felt that the question of delimitation of waste management's order breach's criminal case and environmental protection infringement is still unsolved. We try to answer this problem as well.

Szilvia Antal
Public Private Partnership (283)

The so-called PPP (Public Private Partnership) appears in connection with the construction of prisons as well. The abbreviation stands

for incorporating private capital into national targets, within the framework determined by laws. Entrepreneurs will control the maintenance of private institutions, and the state will pay the costs of investment and maintenance within time previously agreed, and it will control these private institutions afterwards. I examined the international and Hungarian PPP-system with its past and present, the rules and institutes, benefits and disadvantages.

Szöveggondozó: Takács Andrea
Tördelte: Glied Viktor

A kiadásért felel: Dr. Virág György

Borítóterv: AMF – A Másik Fele Kommunikációs Tanácsadó Kft.

A kiadást gondozta: Ad Librum Kft. (<http://adlibrum.hu>)

